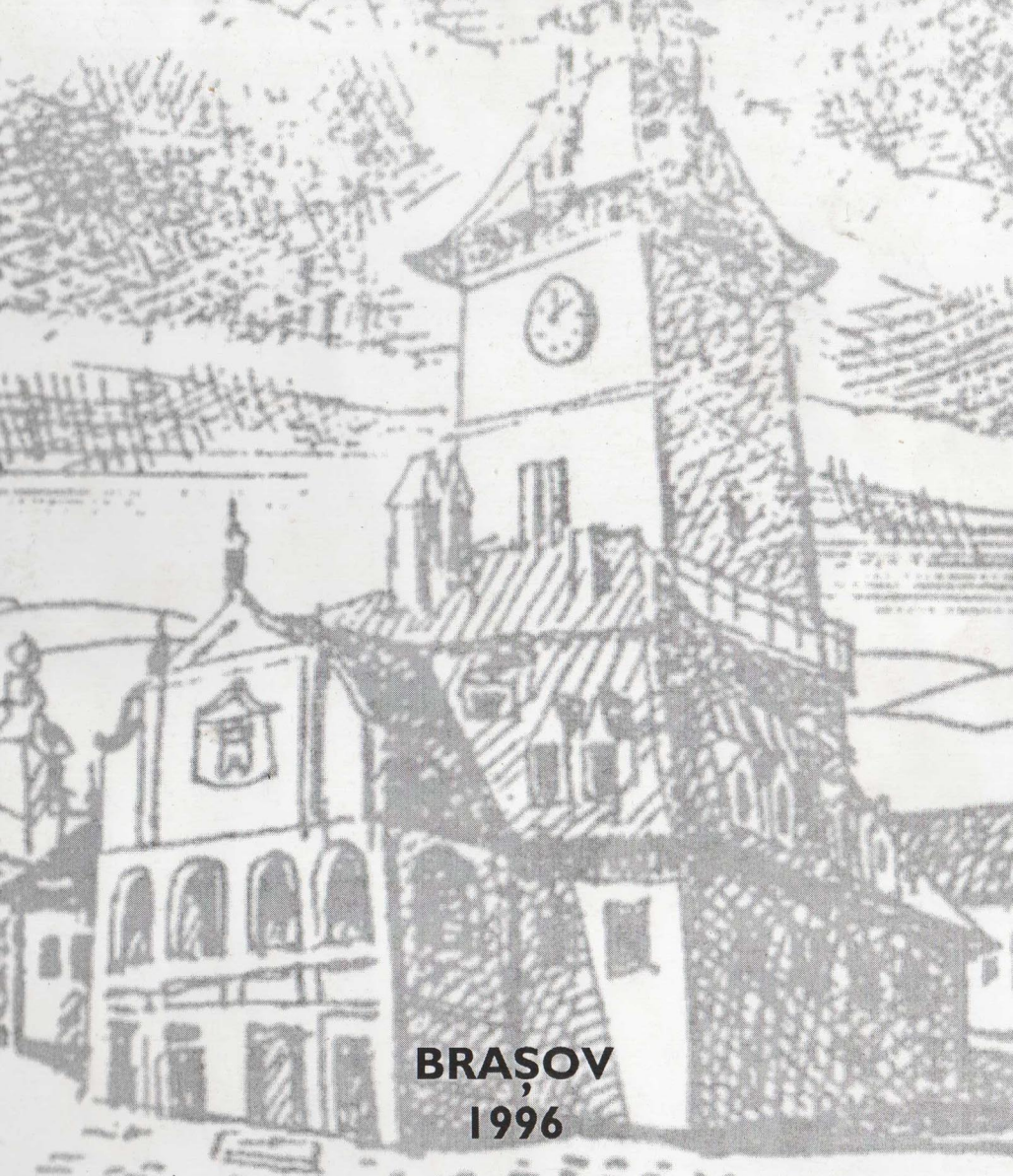

CVMIDAVA XX

BRAŞOV
1996

**MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE
BRAȘOV**

CVMIDAVA XX

STUDII ȘI MATERIALE
ARHEOLOGIE
ISTORIE
ETNOGRAFIE
ARTĂ
RESTAURARE - CONSERVARE
EVENIMENT

BRAȘOV

1996

Colegiul de redacție:
Secretar de redacție:
Dr. Florea COSTEA

Membri:
Dorina NEGULICI, Măriuca RADU,
Margareta SPÂNU, Sanda TAFLAN

CVMIDAVA

Anuarul Muzeului Județean de
Istorie Brașov.
Orice corespondență se va adresa:
Muzeul de Istorie Brașov,
str. Nicolae Bălcescu nr. 67,
cod 2200 Brașov.
Tel./fax: 068/143183
Tel.: 068/143685; 144185

CVMIDAVA

Anuaire de Musée d'Histoire
de Brașov.
Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse:
Musée d'Histoire Brașov,
str. Nicolae Bălcescu nr. 67,
cod 2200 Brașov.
Tel./fax: 068/143183
Tel.: 068/143685; 144185

ISBN 973-97440-7-9
ISSN 1224-50-2x

SUMAR CVMIDAVA XX

1. Florea Costea, Gheorghe Dragotă, Ioan Frătean, <i>Sondajul de salvare la Beclean, jud. Braşov (1987)</i>	5
<i>Le sondage archéologique de Beclean, dep. Braşov (1987)</i>	9
2. Székely Zsolt, <i>Aşezarea din epoca bronzului târziu de la Lemnia, jud. Covasna</i>	17
<i>The Late Bronze Age settlement from Lemnia, Covasna county</i>	20
3. Florea Costea, Angelica Bălos, <i>Săpăturile arheologice de la Racoş - Piatra Detunată (1995)</i>	27
4. Székely Zoltan - <i>O descoperire dacică în Pasul Oituz</i>	65
5. Florea Costea, <i>Fortificaţia dacică de la Braşov - Pietrele lui Solomon (Între Chietri)</i>	71
<i>Die dakische Befestigung von Braşov - Pietrele lui Solomon</i>	78
6. Gheorghe Mitran, Gabriel Lambescu, <i>Un valoros monument de arhitectură şi de artă - "Prima farmacie" din Braşov</i>	87
7. Dorina Negulici, <i>Ştiri documentare privind păstoritul transhumant la sud şi est de Carpaţi</i>	133
<i>The permanence of economic relations between the south-east Transylvania and Dobrogea</i>	139
8. Florin Salvan, <i>Numărul şi componenţa naţională a populaţiei din Ţara Bârsei în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea</i>	141
9. Dorina Negulici, Antoaneta Coţa, <i>O diplomă de înnobilare în colecţia Muzeului judeţean de Istorie Braşov</i>	169

10. Măriuca Radu, <i>Contribuția lui Gheorghe Bariț la întemeierea și dezvoltarea "Așezământului transilvan pentru literatura română și cultura poporului român" - reflectată în paginile presei brașovene ..</i>	193
11. Sanda Maria Buta - <i>Un document inedit din arhiva Mureșenilor</i>	201
12. Margareta Susana Spânu, <i>Iosif Comănescu: Mărturisire</i>	221
13. Ioan Vlad, <i>Intellectualii brașoveni și Marea Unire: Aurel Ciortea (1872 - 1929)</i>	239
14. Antoaneta Coța, <i>Scurt istoric al bibliotecii documentare a Muzeului județean de Istorie Brașov</i>	249
15. Ligia Drăghici, <i>Evanghelia cu învățătură. Probleme de restaurare ..</i>	261
16. Ligia Drăghici, <i>Diploma de înnobilare - 1626 - Alba Iulia</i>	277
17. Elena Cernea, <i>Lucrări de eradicare a atacului de ciuperci xilofage la Biserica Evanghelică C.A. din satul Dacia, comuna Jibert, județul Brașov</i>	283
18. Lucia Bunaciu, <i>"Lăsământul" spiritual și material al Mureșenilor ...</i>	321
19. Gheorghe Dragotă, <i>Negru Vodă - Întemeietor de țară</i>	329
20. Măriuca Radu, <i>Julius Teutsch - Colecționar de hartă veche</i>	333
21. Gheorghe Dragotă, <i>Marele centru ceramic roman de la Micăsasa (îndeletniciri, artă, credințe)</i>	337
22. <i>Recenzii</i>	339

SONDAJUL DE SALVARE DE LA BECLEAN, Jud. Braşov (1987)

de Florea Costea, Gheorghe Dragotă, Ioan Frăţean

În vara anului 1987 s-a efectuat un sondaj de salvare în punctul "La Canton" din localitatea Beclean. Satul cu acest nume se află la vest de Făgăraş (4 km) şi este aşezat de o parte şi de alta a şoselei Braşov-Sibiu. Punctul îşi trage denumirea de la cantonul CFR ce a funcţionat aici până de curând (la 1 km vest de gară). Locul se prezintă sub forma unei terase joase, penultima până la Olt (în stânga căruia se află) şi este străbătută la răsărit de apa Vâlcioara, pârâiaş care asigură funcţionarea morii din apropiere.

Satul este cunoscut atât pentru descoperiri din epoca bronzului¹, cât şi pentru vestigii din prima epocă a fierului², din La Tene³ şi din perioada post-romană⁴, primele provenind din punctul "La Stâne".

Sondajul ale cărui rezultate le vom prezenta succint în cele ce urmează a constat din două secţiuni şi din câteva casete de verificare, practicate de o parte şi de alta a căii ferate, între ultimele case din marginea satului şi cantonul CFR. Săpătura nu s-a putut extinde după dorinţă datorită fondurilor reduse şi lipsei de înţelegere a Direcţiei Agricole judeţene de atunci. De aceea ele nu au cuprins mai mult de 150 mp, nesondată rămânând chiar partea din stânga a şoselei Braşov-Sibiu, în care în mod firesc ar fi trebuit să se situeze "centrul" aşezării.

Partea superioară a solului este reprezentată de un pământ castaniu-negricios, afânat, în care sunt amestecate (pe suprafeţe de dimensiuni mai mici sau mai mari), pietre mici rulate, ceea ce demonstrează că terasa a luat naştere în urma unor aluvionări îndelungate, repetate.

Nici în secţiuni, nici în casete nu s-au descoperit complexe de locuit, ceea ce, pe de o parte, confirmă afirmaţia abia făcută, iar pe de altă parte susţine presupunerea noastră că aşezarea propriu-zisă se situează la sud de şosea. Ar însemna deci că materialele descoperite sunt purtate din această parte. Nu este însă exclus ca locuinţele să fi fost numai de suprafaţă, urmele lor fiind distruse de arăturile adânci practicate aici, la fel cum credem că este posibil ca doar în secţiunile şi în casetele noastre să nu fi

fost reperate și locuințe adâncite, ele existând în realitate. Suntem însă înclinați să excludem existența acestora, din două motive: absența și a gropilor de bucate sau menajere adânci, precum și cuasi-permanenta amenințare a pătrunderii apei (din amonte sau a celei de inundare din Olt). Nu excludem nici posibilitatea ca locuirea acum în discuție să fi fost una pasageră, ceea ce ar fi conștientizat inutilitatea unui efort altfel benefic dar nu neapărat necesar (deși amestecul de materiale ar putea contrazice cele spuse), dacă nu cumva este vorba de obiecte din epoci diferite ajunse aici de pe cotele mai înalte, dinspre sud.

Vestigiile scoase la lumină constau aproape în totalitate din ceramică. Ele aparțin unor perioade sau epoci istorice, pe care repartizarea cantitativă este de departe inegală: un fragment de vas de pastă fină (cu degresant de nisip și mică), de culoare roșie, cu o nervură proeminentă și pictat cu linii negre aparține culturii Petrești (fig. 7/2); alte fragmente (dintre care unul cenușiu, lucrat din paste cu nisip și mică dar zgrunțuros) pot fi încadrate culturii Coțofeni (fig. 7/1), unele fragmente aparțin cu certitudine bronzului mijlociu și final - culturii Wietenberg (fig. 6/4, din pastă fină, roșu, cu angoba lustruită, decorat cu împunsături succesive, spiralice), altele doar cu probabilitate (fig. 5/1; 6/3 etc.) primul complet roșu, din pastă cu nisip și mică, al doilea zgrunțuros, pasta având în compoziție pleavă, nisip și paiete de mică; un fragment de vas de dimensiuni medii, de culoare neagră și cu angoba lustruită la exterior dar cenușiu și zgrunțuros la interior are o decorație ce îngreuiază plasarea în epoca bronzului sau în prima epocă a fierului, anume triunghiuri de incizii ușor arcuite, bordate de mici alveole tot incizate înscrise între două linii. Ele sunt plasate pe curbura maximă a vasului, delimitate de partea superioară a acestuia prin două incizii circulare, paralele (fig. 4/1). Tehnica ar pleda mai degrabă pentru încadrarea lui în partea de sfârșit a epocii bronzului, în aceeași cultură Wietenberg, ca și aspectul zgrunțuros de pe fața interioară (se pot lua în considerare și cele două incizii circulare). Pasta (dar și inciziile din triunghiuri, ușor adâncite) amintesc însă și de începuturile primei epoci a bronzului. Tot în cultura Wietenberg ar putea fi încadrate vasul cu toartă din fig. 2/2 și cel din fig. 4/2 ambele din pastă cu pietricele, nisip, cioburi mărunțite și mică, gălbui-cenușii, probabil și din partea inferioară a vâsciorului din fig. 5/4, din pasta cu nisip și mică, negru la exterior și maroniu la interior, ca și "măciulia de baston" din Groapa 2 (fig. 5/2).

Cea mai mare parte a ceramicii ni se pare însă ușor de atribuit și de încadrat cultural. Este vorba de fragmente de vase gălbui-roșcate,

castaniu-cenușii, cenușii, roșiatice, maronii, cenușiu-negre, confecționate din pastă în general neglijent aleasă, cu degresant de pietricele, nisip, cioburi mărunțite, mică, de cele mai multe ori aspră la pipăit la interior dar netedă la exterior (fig. 1; fig. 2/1; fig. 3/2-5; fig. 5/1,3; fig. 6/2; 5-6 etc.). Decorul lor constă în special din alveole incizate, plasate pe buza sau imediat sub aceasta, uneori pe brăuri ușor profilate (fig. 3/6; fig. 5/1), alteori direct în pastă (fig. 6/5) sau din incizii unghiulare sugerând "dinți", "trapez" sau "paralelipiped" (fig. 1; fig. 3/2 etc.). Deși nu are decor, în aceeași categorie culturală poate fi inclusă și cana cu toartă supraînălțată din fig. 5/5, din pastă cu nisip și mică, maronie pe ambele fețe și neagră în spărtură, ca și fragmentul de strecurătoare din fig. 3/3, cenușiu, din pastă cu nisip și mică. Toate acestea aparțin culturii Noua de la finele epocii bronzului și de la începutul primei epoci a fierului. Tot atunci ar putea fi datat și "miezul" de topor din piatra din fig. 7/3, dacă nu cumva el aparține altei culturi anterioare (Petrești, Wietenberg).

Din cele de mai sus reiese că asupra rezultatelor sondajului de la Beclean-"La Canton" este dificil a se trage o concluzie clară, anume dacă avem de-a face cu locuiri din mai multe epoci și perioade, sau dacă este vorba de o anume limită de timp în care se interferează elemente etno-culturale. În ceea ce ne privește suntem înclinați să credem, mai degrabă, că pe această terasă a existat o așezare de la finele epocii bronzului și de la începutul primei epoci a fierului, răstimp în care simbioza etnică și culturală s-a petrecut lent și fără incidente, fapt demonstrat prin materiale puține dar sugestive prin calitatea pastei vaselor și prin decor. Cazul nu este singular, el fiind cunoscut și din așezările mai demult sau recent cercetate în Transilvania⁵.

Irelevantă pentru această concluzie ni se pare prezența aici a fragmentului de vas Petrești și a celor aparținând culturii Coțofeni. Se cuvine totuși subliniat că în ceea ce privește vasul Petrești descoperirea este de o însemnătate greu de neluat în seamă: este prima prezentă a acestei culturi eneolitice în stânga Oltului, în Țara Făgărașului. El poate sau nu să fie limita sudică a răspândirii acestei culturi, dar nu poate fi considerat (încă) insolit atât timp cât malul sudic al Oltului nu a fost cercetat arheologic. Prezența fragmentelor Coțofeni în același punct nu ni se pare ieșită din comun, aceasta fiind cea mai răspândită cultură (și populație) din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului.

Așadar, la Beclean, punctul "La Canton" a existat o terasă foarte propice pentru viețuirea omului, cu așezări sezoniere sau de durată,

începând (după cunoştinţele de până acum) din eneolitic până la cucerirea romană (evident cu întreruperile fireşti, a căror explicaţie este greu de găsit nu numai aici).

Cea mai importantă locuire se dovedeşte a fi cea a purtătorilor culturii Noua, care nu i-au alungat pe cei găsiţi pe loc, convieţuirea lor dând naştere unui aspect cultural-arheologic asupra conţinutului căruia vor putea aduce lămuriri doar posibila reluare a cercetărilor arheologice şi corelarea lor cu situaţii măcar în parte asemănătoare.

Inserăm aici şi un topor din gresie neagră, descoperit la Feldioara Făgăraş în punctul "La Balta". Ne este greu să afirmăm cărei culturi aparţine, deşi după răspândirea culturii Petreşti în această zonă credem că el poate fi un argument în plus al trecerii acesteia şi în stânga Oltului (fig. 7/3).

Note:

1. Florea Costea, Repertoriul arheologic al judeţului Braşov, I, Braşov, 1995, p. 55.
2. Ibidem, p. 79.
3. Ibidem, p. 109.
4. Ibidem, p. 165.
5. Mihai Bădău-Wietenberger, în ActaMN, 31, Cluj-Napoca, 1994, p. 151-155 şi Pl. I-XVI; Florea Costea, Cercetările arheologice de la Racoş-Piatra Detunată (în acest volum, p. 27)

Explicaţia figurilor

Fig. 1. Vas Noua

Fig. 2. Vase Noua (1) şi Wietenberg (2)

Fig. 3. Ceramică Noua

Fig. 4. Materiale Wietenberg

Fig. 5. Materiale Wietenberg (1-2, 4) şi Noua (3,5)

Fig. 6. Materiale Wietenberg (6/3-4) şi Noua (1-2, 5-6)

Fig. 7. Ceramica Petreşti (1) şi Coţofeni (2) şi topor de piatră din cultura Petreşti ? (3)

LE SONDAGE ARCHEOLOGIQUE DE BECLEAN, DEP. BRAȘOV (1987)

Resume

L'auteur presentet, succsintement, les resultats des recherches archeologiques de Beclean, dep. Brașov (1987). Sur la terrasse "La Canton" ent etes trouves les fragments ceramiques qui appartiennent comme suivre: a la culture Petrești (fig. 7/27), Coțofeni (fig. 7/1), Wietenberg (fig. 6/4) et, probablement fig. 5/1; 6/3). Discutable est le fragment de fig. 4/1 (Wietenberg ou Hallstatt). La plus part de poterie appartiennent a la culture Noua, le fin du l'age du bronze ou le debut du l'age du fer (Hallstatt).

(Traduit par l'auteur)

Illustrations:

Fig. 1. Pot, culture Noua

Fig. 2. Pot, culture Noua (1) et Wietenberg (2)

Fig. 3. Poterie, culture Noua

Fig. 4. Materiaux Wietenberg

Fig. 5. Poterie Witenberg (1-2, 4) et Noua (3,5)

Fig. 6. Poterie Wietenberg (6/3-4) et Noua (1-2, 5-6)

Fig. 7. Poterie Petrești (1), Coțofeni (2). Hache en pierre, Petrești ?
(3)

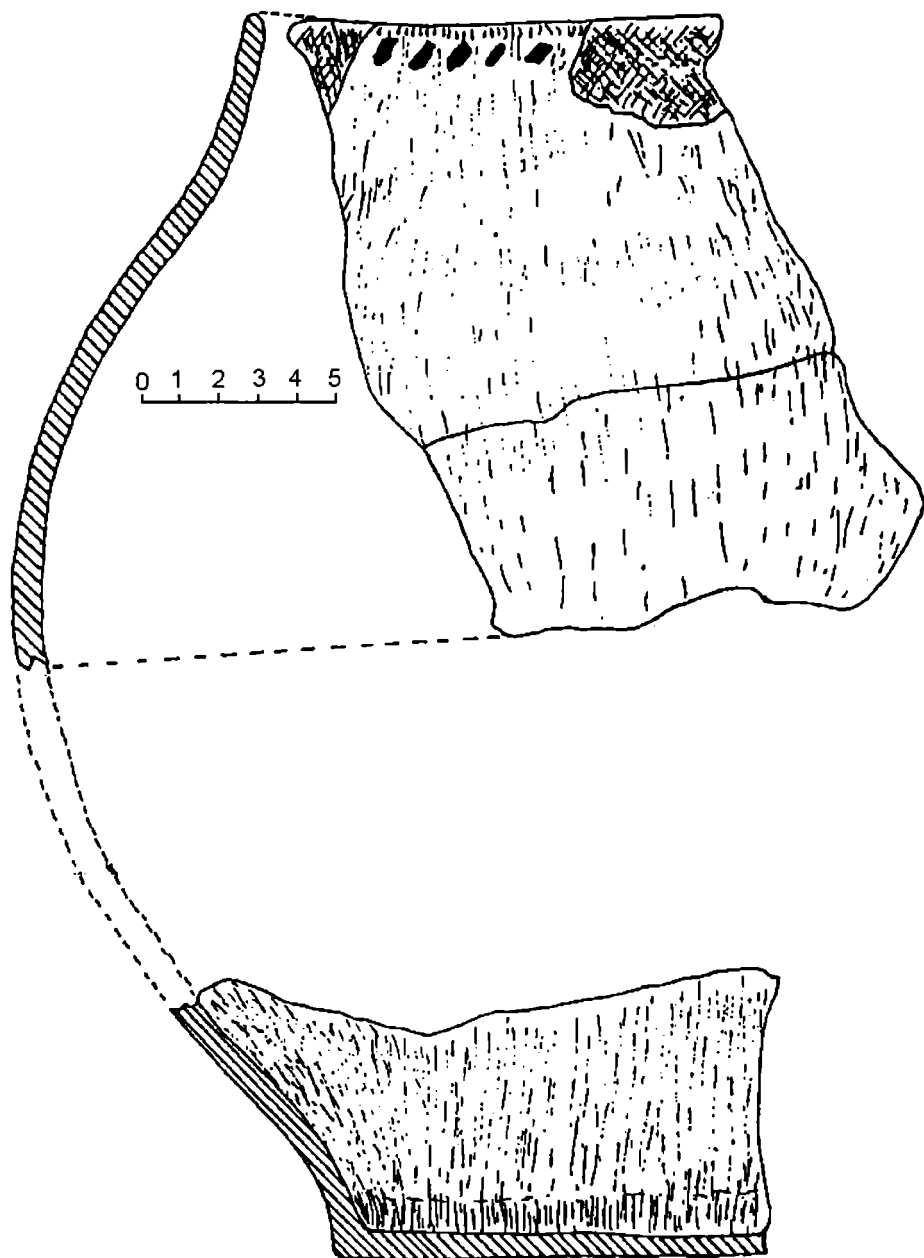

Fig. 1.

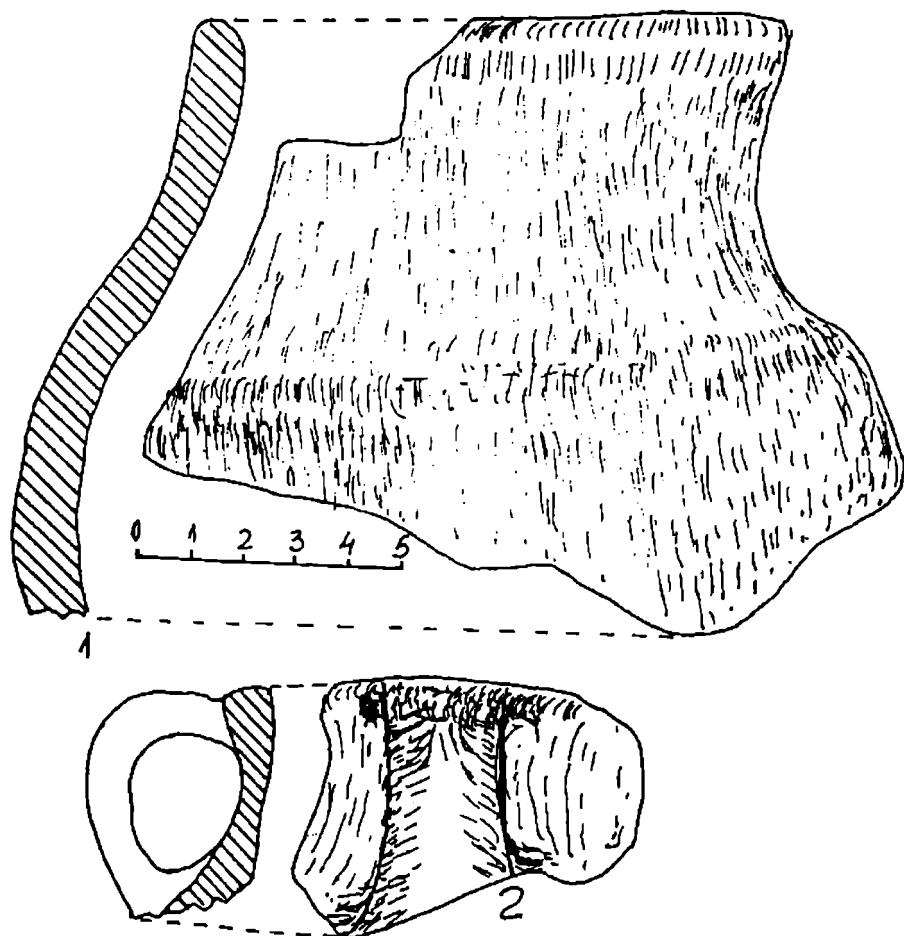

Fig. 2.

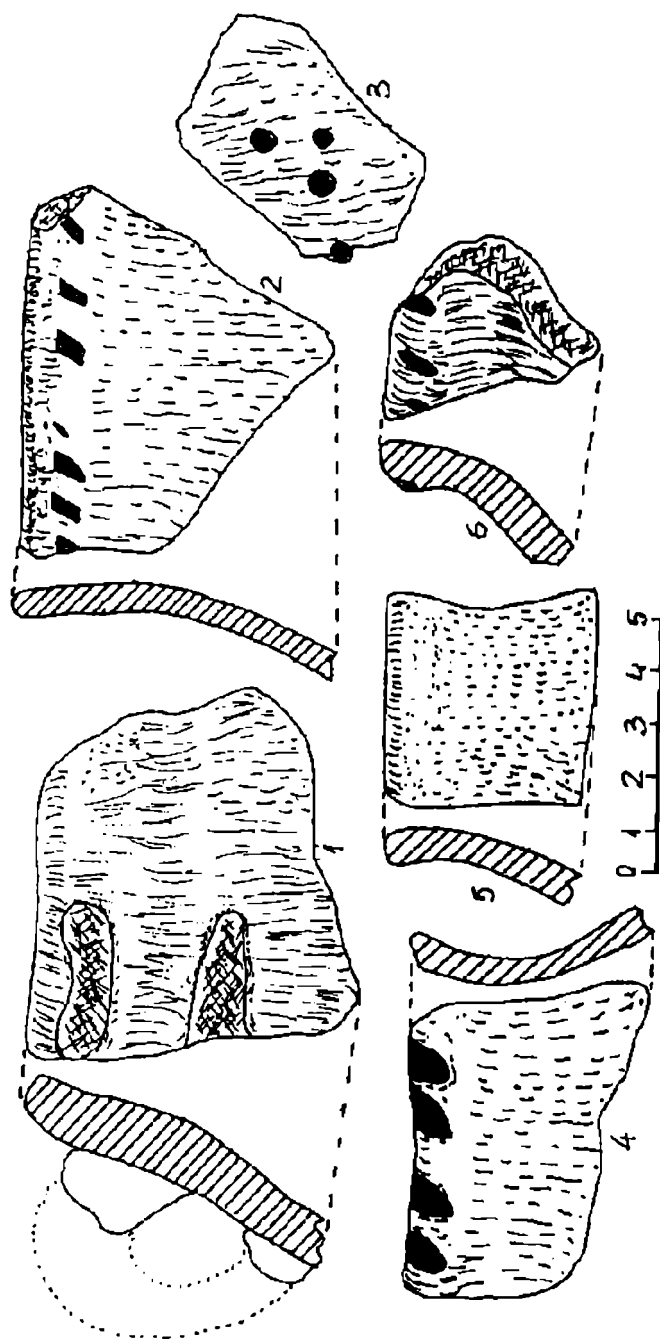

Fig. 3.

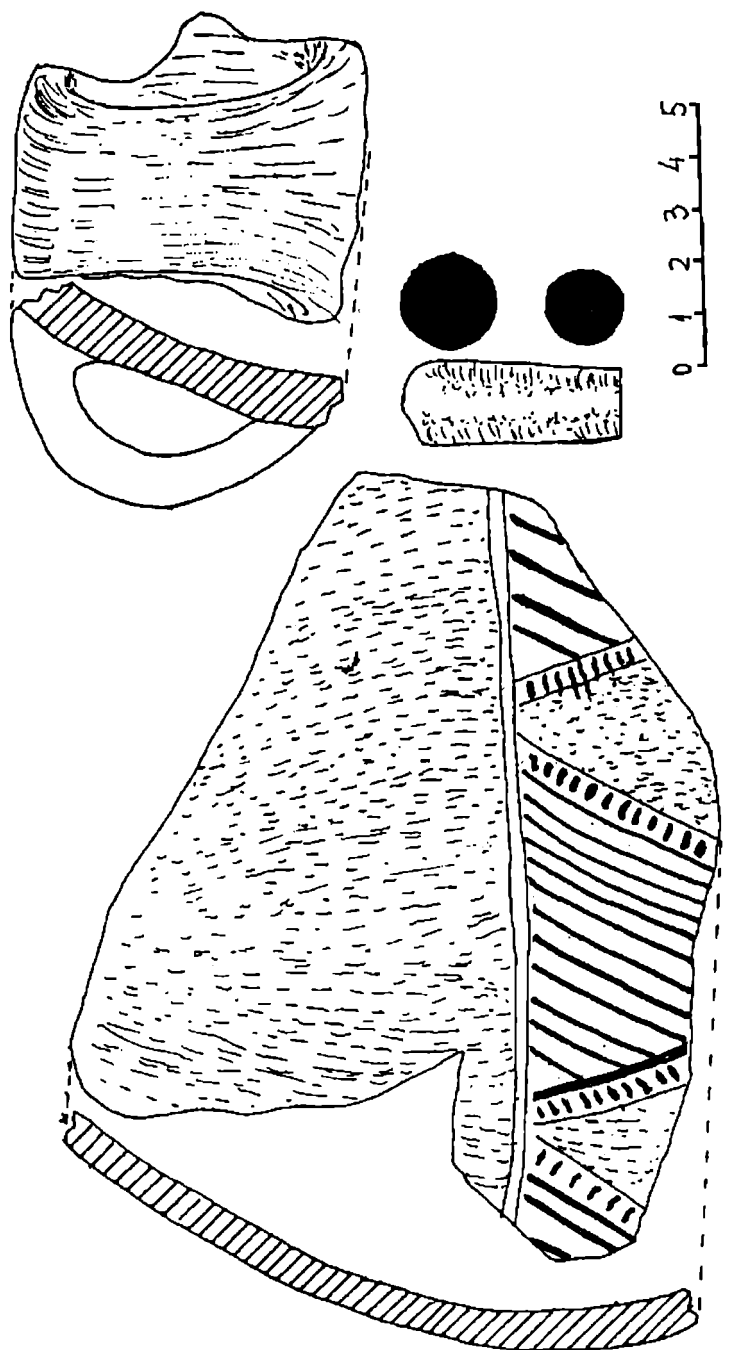

Fig. 4

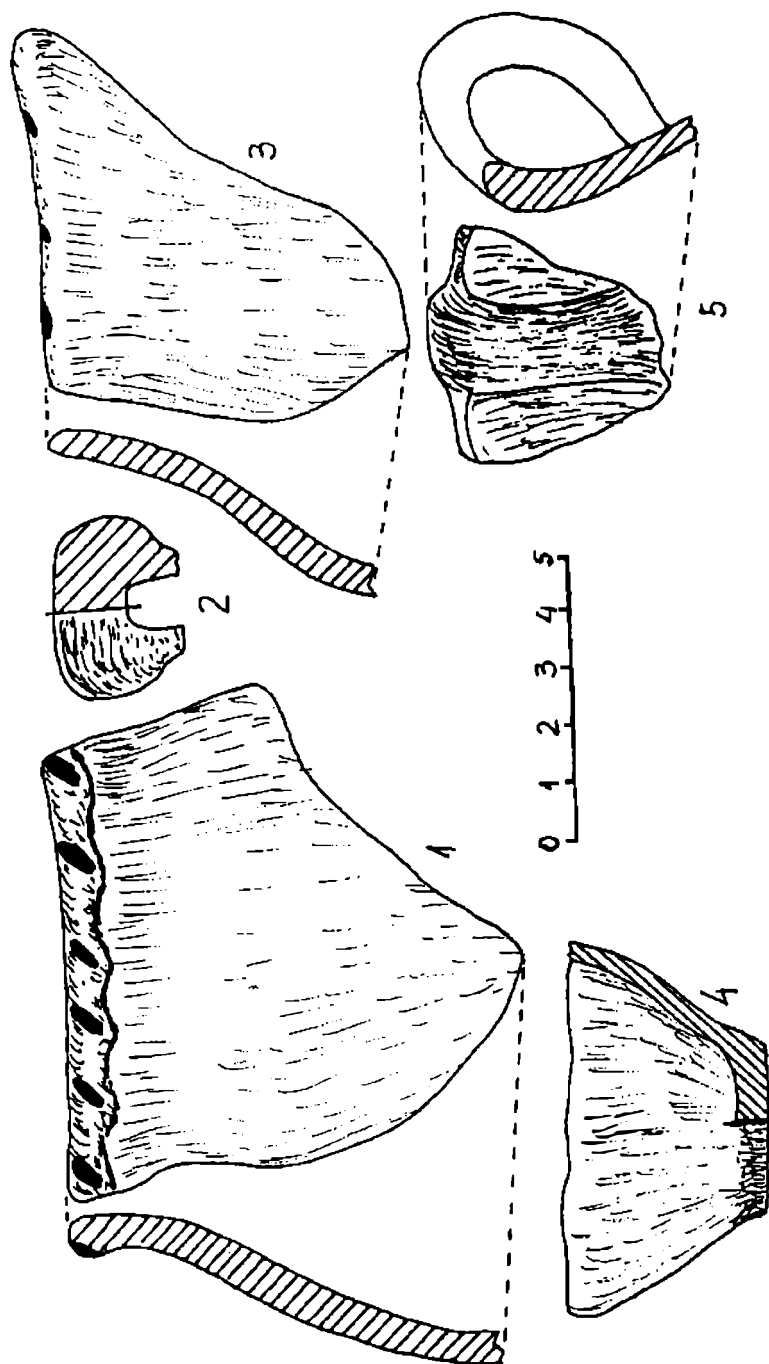

Fig. 5.

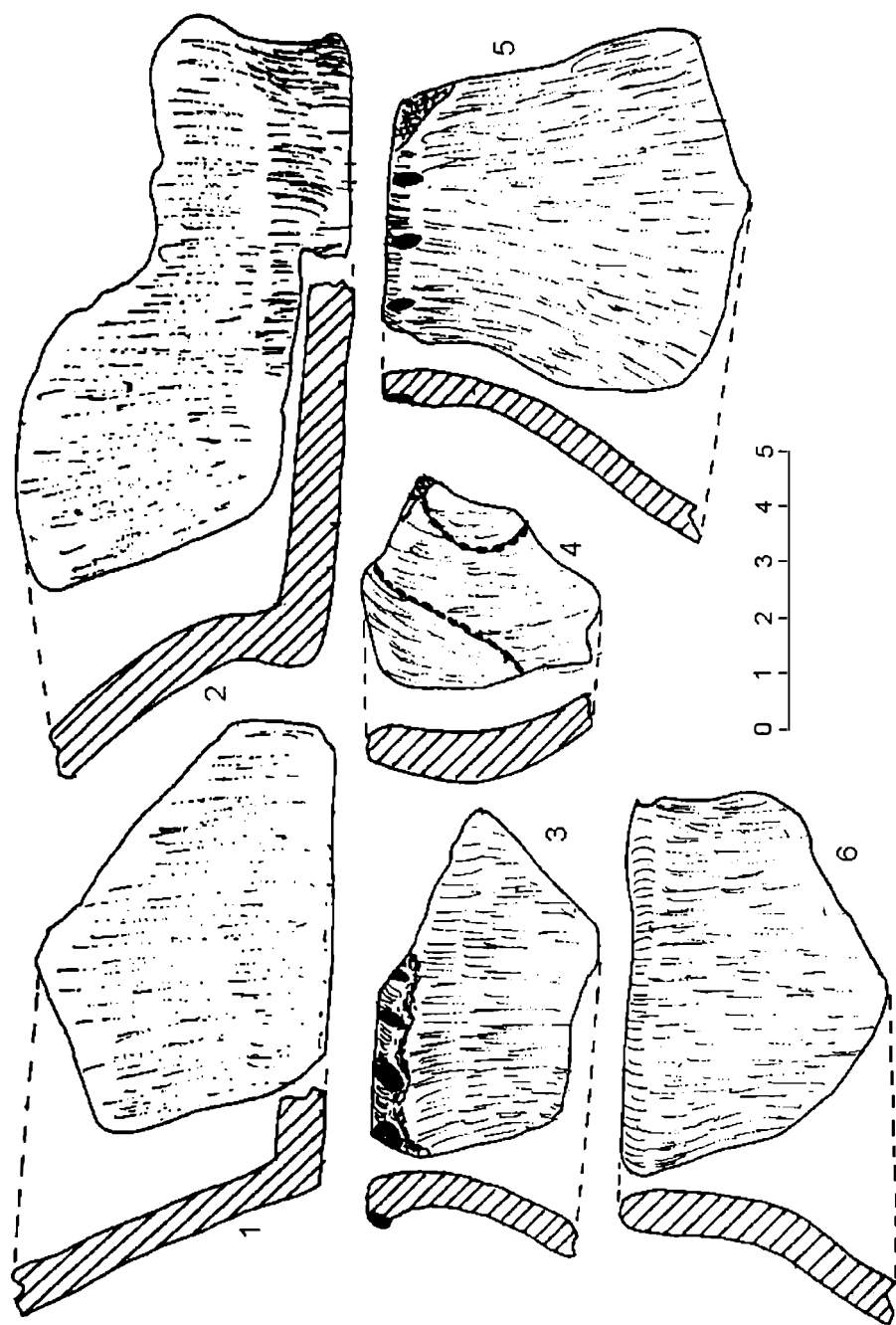

Fig. 6.

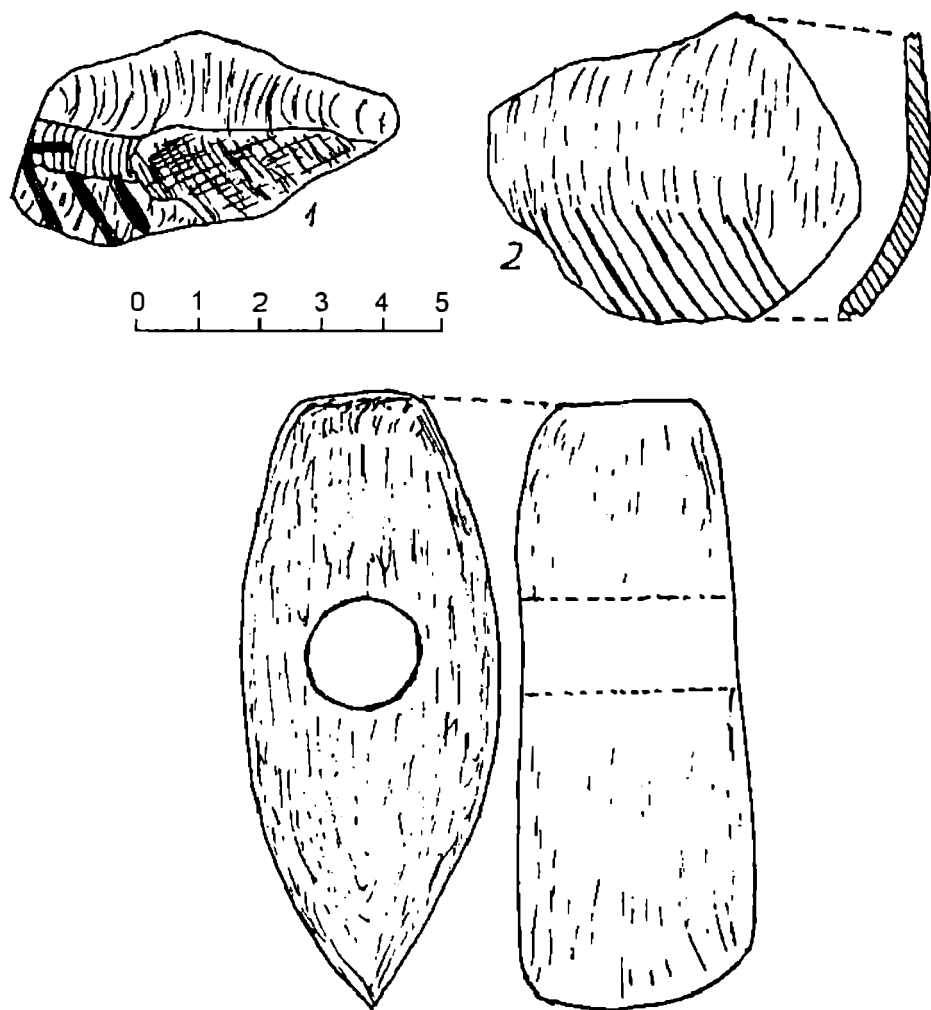

Fig. 7.

AȘEZAREA DIN EPOCA BRONZULUI TÂRZIU DE LA LEMNIA, (jud. Covasna)

de Székely Zsolt

Sud-estul Transilvaniei, situat în interiorul arcului Carpaților de Curbură, prin pasurile Tulgheș, Oituz și Buzău, de-a lungul istoriei a avut contacte permanente cu regiunile de pe versantul celălalt al Carpaților. Cultura materială a societății omenești pe aceste meleaguri s-a dezvoltat fie prin crearea unor culturi locale, fie prin pătrunderea unor culturi, care își aveau centrul de dezvoltare la răsărit și la sud de Carpați. Astfel și epoca bronzului din această regiune este legată în toată dezvoltarea sa istorică de ținuturile învecinate ale Moldovei și Munteniei.

Descoperirile izolate și cercetările sistematice, efectuate în ultima perioadă pe teritoriul de sud-est al Transilvaniei au reușit să ne creeze o imagine de ansamblu asupra dezvoltării societății omenești în timpul epocii bronzului. În ceea ce privește perioada finală a epocii bronzului, până nu demult, cunoștințele noastre - în ciuda descoperirilor destul de numeroase - erau lacunare, abia au satisfăcut exigențele unor sondaje. Recent a fost descoperită și cercetată între Brăduț și Biborțeni o necropolă plană de incinerare în urne, aparținând primei faze a culturii Noua, iar la Ozun-Lisnău, (jud. Covasna), au fost identificate o așezare și o necropolă birituală din faza finală a culturii Noua.²

În vara anului 1988, în urma unor cercetări de teren, efectuate în raza comunei Lemnia, (jud. Covasna), a fost identificată o așezare din epoca bronzului târziu prin unele fragmente ceramice descoperite la suprafață. Pe baza acestor descoperiri, în toamna anului 1989 au fost efectuate sondaje arheologice cu caracter de salvare la Lemnia³.

Așezarea se află pe malul drept al Râului Negru, pe o terasă ușor ridicată, la 3 km nord-est de comună, la 100 m de râu și la 50 m de drumul de țară care duce la Lemnia de Sus și poartă denumirea de "Opt pământuri" (Nyolcföld).

Primul șanț (S.I.), săpat în direcția nord-sud, a avut dimensiunile de 13 x 1 m și arată următoarea stratigrafie: sub humusul gros de 30 cm se află un strat de cultură gros de 15 - 20 cm, sub care se află stratul de lut galben, nederanjat. La 2,40 m de capătul sudic al șanțului, pe latura estică, la o adâncime de 40 cm a apărut un strat de pietre de râu. Datorită acestui fapt, a fost deschisă o casetă pe latura estică a șanțului, cu dimensiunile de 3 x 2 m (C₁). Stratul de pietre, care formează o pardoseală, conținea și câteva fragmente ceramice. Au apărut și bucăți de chirpic, dar nu au format strat compact, ci oarecum răspândit și de proastă calitate. Prezența cenușei rezultată din ardere, între pietre dovedește că locuința a fost devastată. Din această cauză nu s-au putut delimita nici dimensiunile locuinței, nici forma vetrei. În colțul sud-vestic al casei a apărut un strat de arsură, chirpic și pietre, posibil o vatră cu urme de incendiu (Fig. V.). Între chirpic au fost descoperite și coji de linte.

La 40 m nord-est de șanțul nr. I (S.I.), a fost săpat șanțul nr. II, în direcția est-vest, cu scopul delimitării întinderii așezării. Sub humusul gros de 30 - 35 cm se află un strat de cultură, care variază de la 20 cm la capătul estic al șanțului, până la 30 cm la cel vestic. Șanțul a intersectat o locuință deranjată, cu mult chirpic, răspândit în suprafață, fragmente de os ars, pietre de râu, cărbune ars, probabil din structura de lemn a construcției. La 40 cm de latura nordică a locuinței a fost găsită o groapă menajeră cu mult chirpic roșu, urme de arsură, cărbune și oase arse. Groapa se adâncește până la 1,40 m de la nivelul de călcare. Nu s-au putut stabili dimensiunile locuinței.

La capătul sudic al așezării, lângă drumul de țară a fost deschis șanțul nr. III, (S.III), în direcția est-vest, cu dimensiunile de 7 x 1 m. Sub stratul de humus, gros de 30 - 35 cm a apărut un strat de cultură, gros de 30 - 40 cm, sub care s-a săpat până la adâncimea de 90 cm, unde apare stratul galben, nederanjat. În stratul de cultură au fost descoperite câteva fragmente ceramice și o fusaiolă.

La 33 m de la marginea drumului de țară, în direcția est-vest a fost deschis șanțul nr.IV, (S.IV.), cu dimensiunile de 12 x 1,5 m. Stratigrafia șanțului este similară șanțurilor I-III. Stratul de cultură a cuprins fragmente ceramice, o suprafață cu cărbune, din lemn ars, probabil o construcție incendiată. La capătul estic al șanțului au apărut mai multe fragmente ceramice, cărbune, pietre și urme puternice de arsură. Pe latura sudică a șanțului, datorită grupării mari de pietre, a fost deschisă o casetă și șanțul a fost extins spre est. A fost dezvelită o vatră circulară, cu margine de piatră,

cu diametrul de 1,10 m, care face parte dintr-o locuință, al cărei contur nu s-a putut stabili. În vatră s-a găsit chirpic, cărbune, cenușă, ceramică și fragmente de oase.

Datorită faptului că așezarea a fost distrusă și incendiată, nu s-au putut stabili dimensiunile locuințelor. Pentru încadrarea cronologică a așezării ne stă la dispoziție numai materialul ceramic descoperit, care este destul de sărac și fragmentar. După pastă, ceramica se împarte în două categorii, prima este formată din ceramică de culoare cenușie închisă, cu mult nisip în pastă, iar a doua conține ceramică zgrunțuroasă de culoare roșie. Au fost descoperite multe fragmente de cești, cu toartă supraînălțată cu șea, (Fig.I/1), sau cu butoane cilindrice, (Fig.II/1-3), unele având culoarea roșie, altele de culoare cenușie închisă. O altă categorie de ceramică formează fragmentele cu toarte de bandă pe pântecul bombat al vaselor de tip amforă, (Fig.IV/1-2). Unele fragmente sunt decorate cu brâu alveolar, (Fig.III/3) sau cu buton plat, crestă, (Fig. III/2). Un vas mare, fragmentar, decorat sub buză cu un brâu simplu în relief, a avut formă de sac, (Fig.III/1), cunoscut în materialul culturii Noua.

Ceașca cu toartă supraînălțată, cu șea poartă tradiția culturii Monteoru. Butoanele cilindrice sunt de asemenea elemente caracteristice pentru faza dezvoltată a culturii Noua. Unele fragmente ceramice, de culoare neagră, decorate cu canelură lată reprezintă elemente hallstattiene. Fragmentele de buză au marginea răsfrântă în afară.

În concluzie se poate constata că la Lemnia, pe malul Râului Negru a fost o așezare din epoca bronzului târziu, faza dezvoltată a culturii Noua, (Noua II.), cu unele elemente hallstattiene, (Fig.I/2). Prezența elementelor de tradiție Monteoru atestă fondul cultural comun de pe ambele versante ale Carpaților, din care s-a dezvoltat marele complex cultural Noua - Sabatinovka - Coslogeni.

Note:

1. Székely, Zsolt, Some Aspects of the Funerary Rite from the Early Bronze Age in the South-East of Transylvania, in *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations*, Bucharest, 1996, pag.348.,

2. Idem, Așezarea și necropola de incinerare în urne de la Ozun-Lisnău. (jud. Covasna), în *Acta 1996*, Sf. Gheorghe, sub tipar.

3. X , La săpături a mai participat și d-l prof. Soancă Nicolaie, muzeograf la Muzeul din Sf. Gheorghe,

Explicația figurilor:

I - IV. Fragmente de vase descoperite la așezarea Noua II de la Lemnia, jud. Covasna

V. Planul și profilul locuinței nr. I de la Lemnia, jud. Covasna

THE LATE BRONZE AGE SETTLEMENT FROM LEMNIA, COVASNA COUNTY

(Abstract)

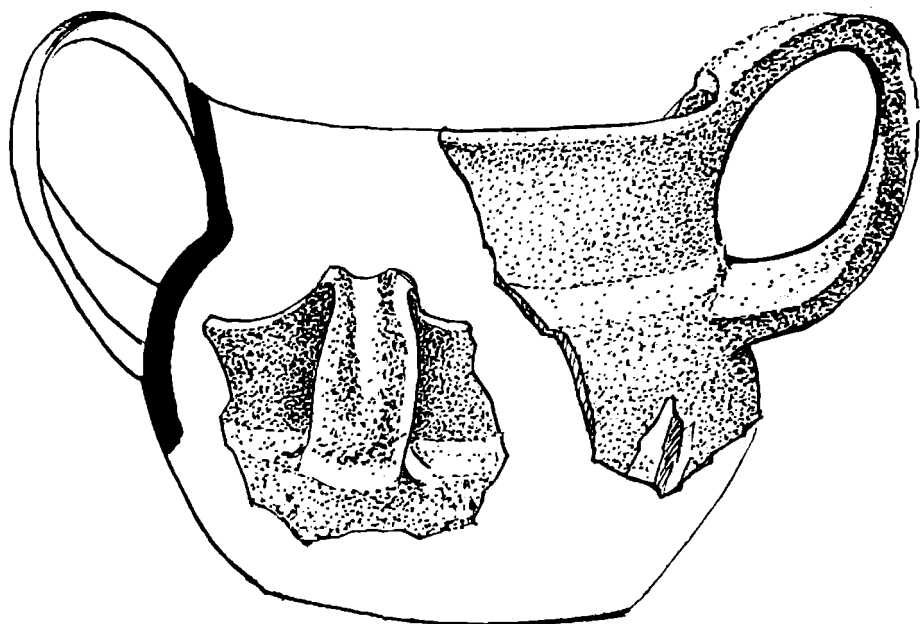
On the North-East boundary region of Lemnia, on the terrace of the Râul Negru river was brought to light a settlement from the Late Bronze Age, belonging to the Noua Culture. During the excavations were discovered houses wich contained fireplaces made of stone. In them were ceramic fragments and tools of stone. The settlement was devastated and burnt.

After the ceramics discovered, chronologically the settlement at Lemnia belongs to the second stage of the Noua culture, (Noua II), from the Late Bronze Age.

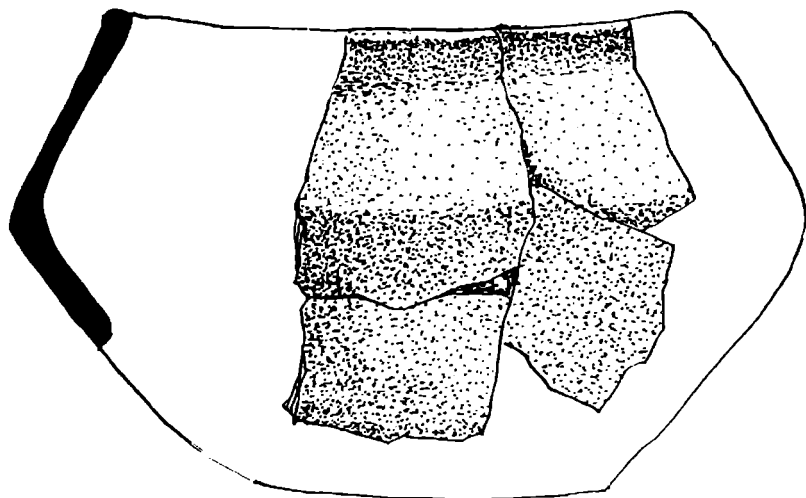
The list of figures:

I - IV. Fragments of vessels, discovered at the settlement of Noua II cultures from Lemnia, Covasna county

V. The plan of the house nr. I from Lemnia, Covasna county

1.

2.

Fig. 1

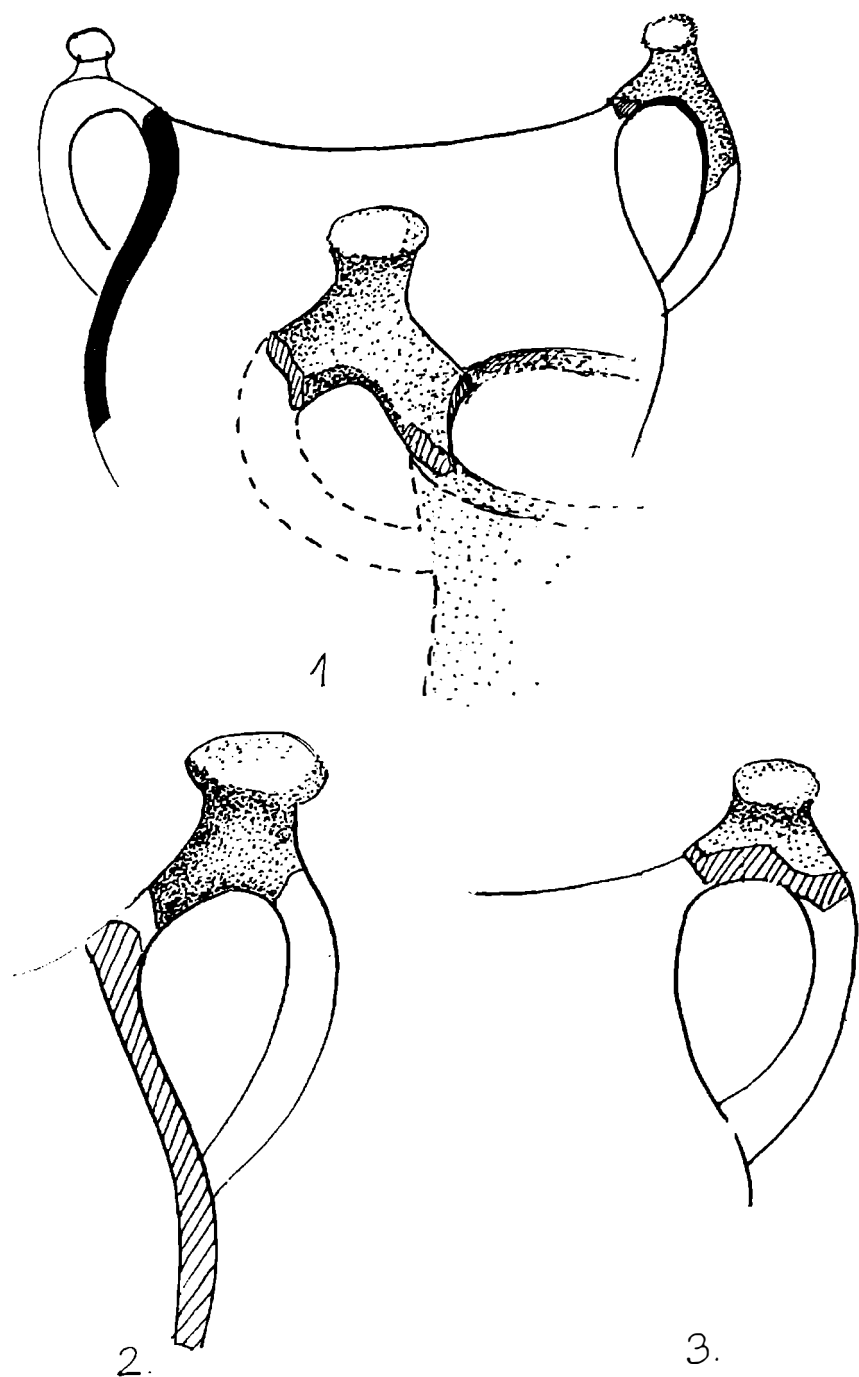
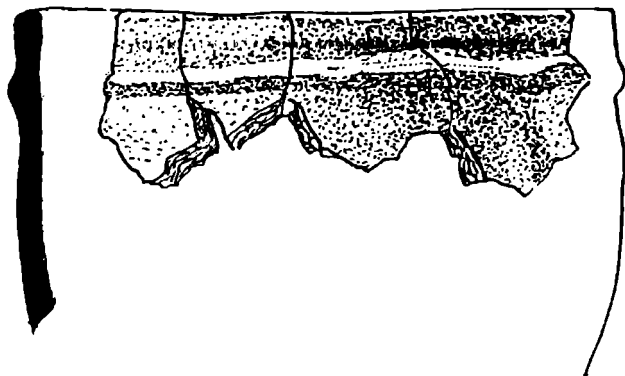
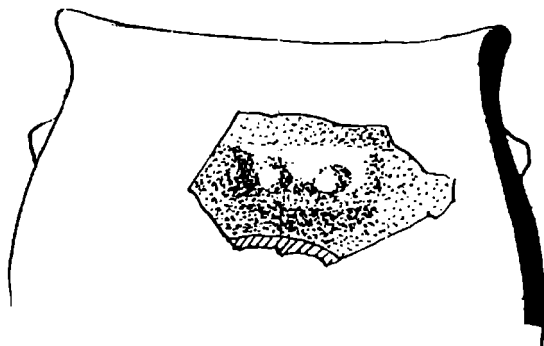

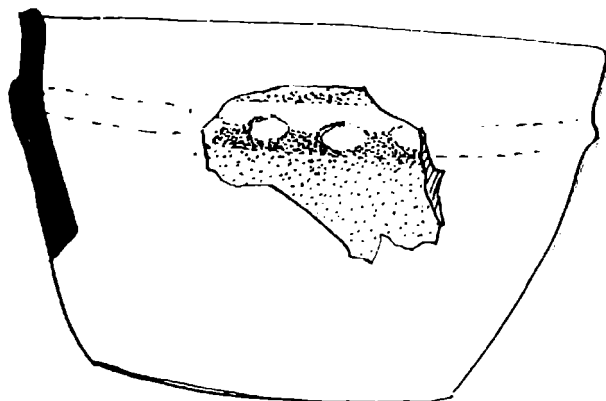
Fig. II

1

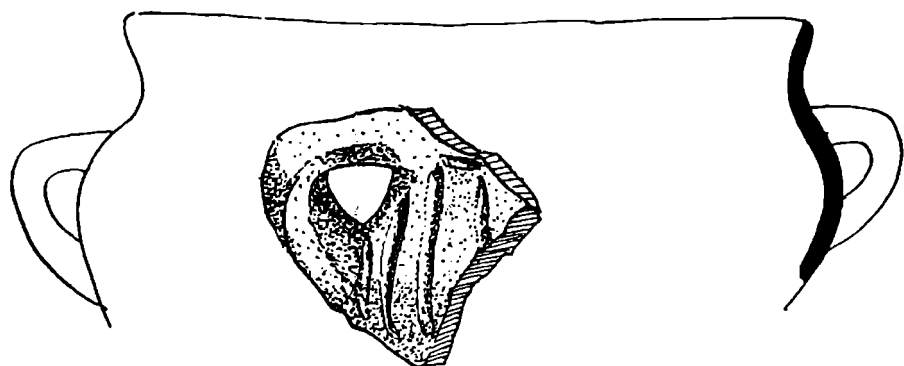

2.

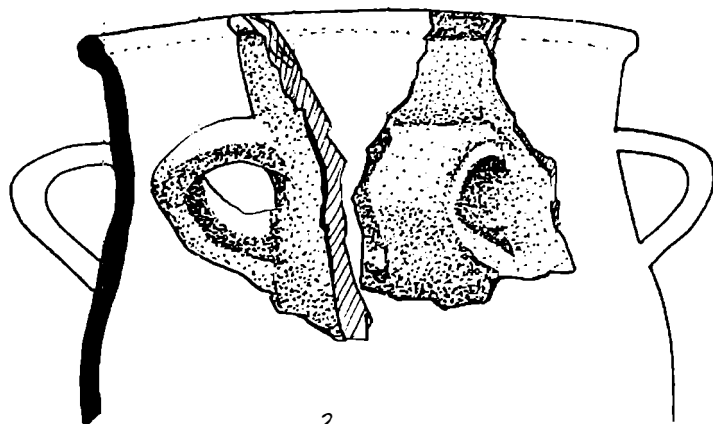

3.

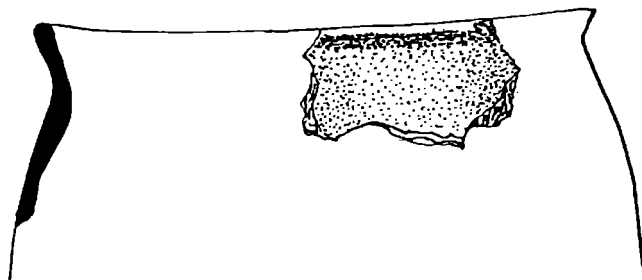
Fig. III

1.

2

3.

Fig. IV

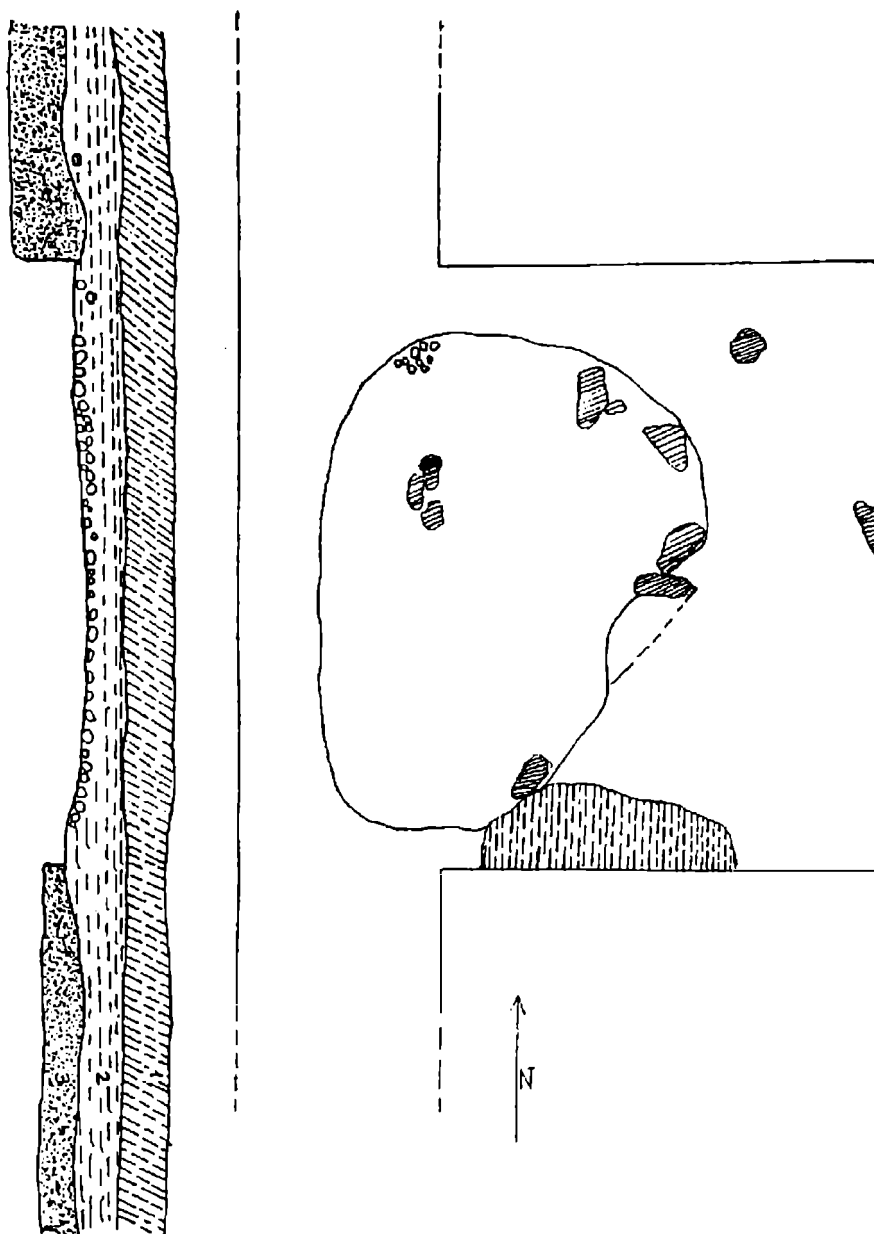

Fig. V

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA RACOȘ - "PIATRA DETUNATA", CAMPANIA 1995, (Hallstatt)

de Florea Costea, Angelica Bălos

Materialele aparținând primei epoci a fierului descoperite la Racoș-Piatra Detunata în campania 1995 nu sunt prea numeroase și nici variate ca forme și dimensiuni. Afirmția abia făcută poate să nu fie concludentă asupra situației reale din această epocă deoarece, pe de o parte, cercetarea a fost restrânsă, iar pe de altă parte există suficiente indicii în măsură să schimbe substanțial imaginea prezentă. Toate acestea vor fi succint menționate în partea finală a scurtei noastre comunicări.

În secțiunea magistrală (S I), practică pe direcția N-S a dealului, lungă de 85 m și lată de numai 1,5 m (cât au permis copacii), databilă cu certitudine în primele secole ale acestei epoci s-a descoperit exclusiv ceramică. Întotdeauna ea este în amestec cu materiale din bronzul mijlociu și final (în special Wietenberg) sau dacice. Nu poate fi deci vorba de o stratigrafie clară, în care un nivel anume să-i aparțină. Singura zonă în care vestigiile Ha nu au fost deranjate de daci este valul de apărare, în rest toate obiectele aflându-se în poziție secundară.

În S I, pe cota superioară a dealului, acestea lipsesc aproape în totalitate, cu excepția unui vâscior miniatural (pl. I I, la epoca dacică). Pe măsură ce panta coboară (spre sud) fragmentele ceramice se înmulțesc, mai cu seamă începând cu metri 25-26. Ele provin fie de la vase de dimensiuni mici și mijlocii, fie de la vase mari.

Cu foarte puține excepții (pl.8/2), pasta este grosieră, lutul având ca degresant nisip, mică, pietricele și cioburi pisate. Toate vasele au angobă pe fața exterioară, culoarea predominantă fiind negru. Întotdeauna ea este lustruită. Excepție în privința culorii fac puține vase care sunt castanii (pl.7/7), castanii-negre (pl.6/4). Interiorul vaselor are un colorit mai variat: roșu-cărămiziu (pl.4), roșu (pl.6/1; pl.2/1,2; pl.8/1,4), negru (pl.6/2; pl.7/7), negru-castaniu, ca și la exterior (pl.6/4), castaniu (pl.7/3), cărămiziu (pl.3/1;

pl.5/1,2), cenușiu-roșcat (pl.1), cenușiu-negricios (pl.8/5), negru (pl.7/7). În spărtură culorile sunt și ele diferite: negru, cenușiu, roșcat etc.

Ca repertoriu de forme sunt prezente atât binecunoscutele vase mari cu gâtul cilindric (pl.1; pl.2/1,2; pl.5/1,2; pl.8/4), cât și vasele de dimensiuni mai mici, bitronconice (pl.3/1; pl.6/1,3,4; pl.7/1,3,4; pl.8/1,3,5) sau cu peretele arcuit (pl.4/1; pl.7/5,6). Nu lipsesc ceștile cu profilul arcuit, buza ușor înclinată în afară și toarta supraînălțată (pl.6/2), ca și strachinile (absente în ilustrație) cu buza verticală sau ușor invazată. Decorul este aproape exclusiv canelat, rareori fiind prezent butonul alungit (pl.7/5) sau ascuțit și inciziile (pl.8/2).

Lățimea și profunzimea canelurilor sunt în relație cu dimensiunile vaselor, doar în două cazuri canelurile înguste găsindu-se pe vase de dimensiuni mai mari (pl.5/1,2; pl.6/3).

Aceleași categorii de vase și cu același decor se găsesc în cantitate mult mai mare în apropierea valului, în mantaua acestuia și chiar în profunzime până la aproape 1,60 m. Și de aici au fost recoltate vase mari (pl.1), strachini, căni, cești cu toartă supraînălțată. Ele nu coboară nici în amonte, nici în aval de miezul de piatră al zidului sub cota superioară a acestuia. Pe toată grosimea valului de la baza zidului dacic până la miezul amintit, ceramica hallstattiană, fragmentele de râșniță din piatră sau din tuf vulcanic se găsesc în amestec cu ceramica Wietenberg și cu foarte multe oase de bovine, ovine, caprine, porcine și chiar de urs (colț). De asemenea, în pământul valului s-a găsit o cantitate apreciabilă de scoici de diferite specii și dimensiuni.

Vestigii de la începutul primei epoci a fierului s-au descoperit și în sondajele care s-au practicat pe mai multe terase din partea nord-vestică a dealului, ca și pe șeaua care desparte acest deal de micul mamelon de pe malul stâng al Oltului. Și de pe aceste terase au provenit doar ceramică, fragmente de râșnițe plate, dovadă că și acestea au fost locuite. Și aici lipsesc obiectele de metal.

Locuitorii de pe terase și cei de pe dealul Piatra Detunată constituiau o comunitate care la un moment dat a fost obligată să-și construiască o incintă care să le asigure refugiul și adăpostul în caz de pericol. Aceasta a fost realizată sub forma unui val și a unui șanț care în prezent se mai păstrează pe o lungime de 118 m. Valul are o lățime de peste 10 m și o înălțime de aproape 7 m, măsurată din umplură și nu din icul șanțului din față (acesta nu a fost săpat). Panta valului oscilează în anumite sectoare între 30 și 35 grade, în vechime ea putând să fie mai abruptă. Cu siguranță pe

creasta valului a existat o palisadă, puțin probabil de identificat în viitor din cauza zidului dacic așezat exact pe locul ei.

Tehnica de realizare a valului, așa cum se poate deduce din modesta secțiune care l-a traversat fără a ajunge la baza lui pe toată lățimea, a fost în mare următoarea: mai întâi s-a tăiat panta naturală de conglomeratul moale, dându-i-se înclinația dorită. În buza superioară a acestei pante a fost așezat un pat de bolovani mari de calcar, menit să confere rezistență întregii construcții. Materialul rezultat din îndreptarea pantei, împreună cu cel excavat de pe terasa din față (viitorul șanț), în care au fost amestecate și pietre de diferite dimensiuni, a fost utilizat la realizarea valului. Concomitent s-a obținut și șanțul a cărui adâncime nu o cunoaștem, dar a cărui lățime vizibilă astăzi este de aproape 5 m. Ulterior, pe val a fost construită palisada, fără de care întreaga construcție ar fi fost prea puțin eficientă.

Perechea șanț-val "înconjoară" dealul în arc de cerc de la sud - est la nord - nordvest pe o lungime de 118 m. În capătul de sud-est al acestora există o prăpastie verticală care făcea inutilă o altă măsură de prevedere respectiv o altă construcție. În schimb, în capătul de nord - nord-vest este o porțiune vulnerabilă, ceea ce făcea obligatorie completarea întăriturii măcar cu o palisadă. Împreună cu aceasta, întregul asamblul defensiv putea să aibă o lungime de 170-180 m.

Facem sublinierea că valul și șanțul de pe Piatra Detunată au perfectă similitudine cu fortificația învecinată, tot de pe stânga Oltului, de pe Dealul Vărariei. Deosebirea constă în lungimea lor (cea din urmă de peste 525 m) și, uneori, în diferență dintre cotele șanțului și valului, puțin mai mici pe Piatra Detunată.

Cu siguranță între fortificația recent descoperită, cea de pe Dealul Vărariei și cea posibilă (anterior dacilor, măcar sub forma unui punct de observație, în afara întinsei locuiri de pe terase), de pe Tipia Ormenișului a existat o strânsă relație, ca și între acestea și cele două așezări civile din dreapta Oltului, tot de la Racoș (Câmpul Caprei și Pădurea de Pini). Care au fost aceste legături urmează a se stabili doar prin amplificarea cercetărilor în viitor, în prezent doar marea fortificație de pe Dealul Vărariei beneficiind de un sondaj restrâns, în timp ce așezările civile abia amintite sunt cunoscute doar în urma observațiilor de teren.

În concluzie, rostul acestei comunicări a fost acela de a face cunoscută o nouă fortificație hallstattiană în defileul Oltului de la Racoș, chiar dacă înainte de începerea cercetărilor intenția noastră a fost alta.

Notă:

Acest text a fost prezentat la Sesiunea anuală de rapoarte asupra cercetărilor arheologice din anul 1995, Brăila, 2 - 5 mai 1996.

Explicația figurilor:

Fig. 1 - 10. Ceramică hallstattiană (în fig. 10, sus, două fragmente La Tène).

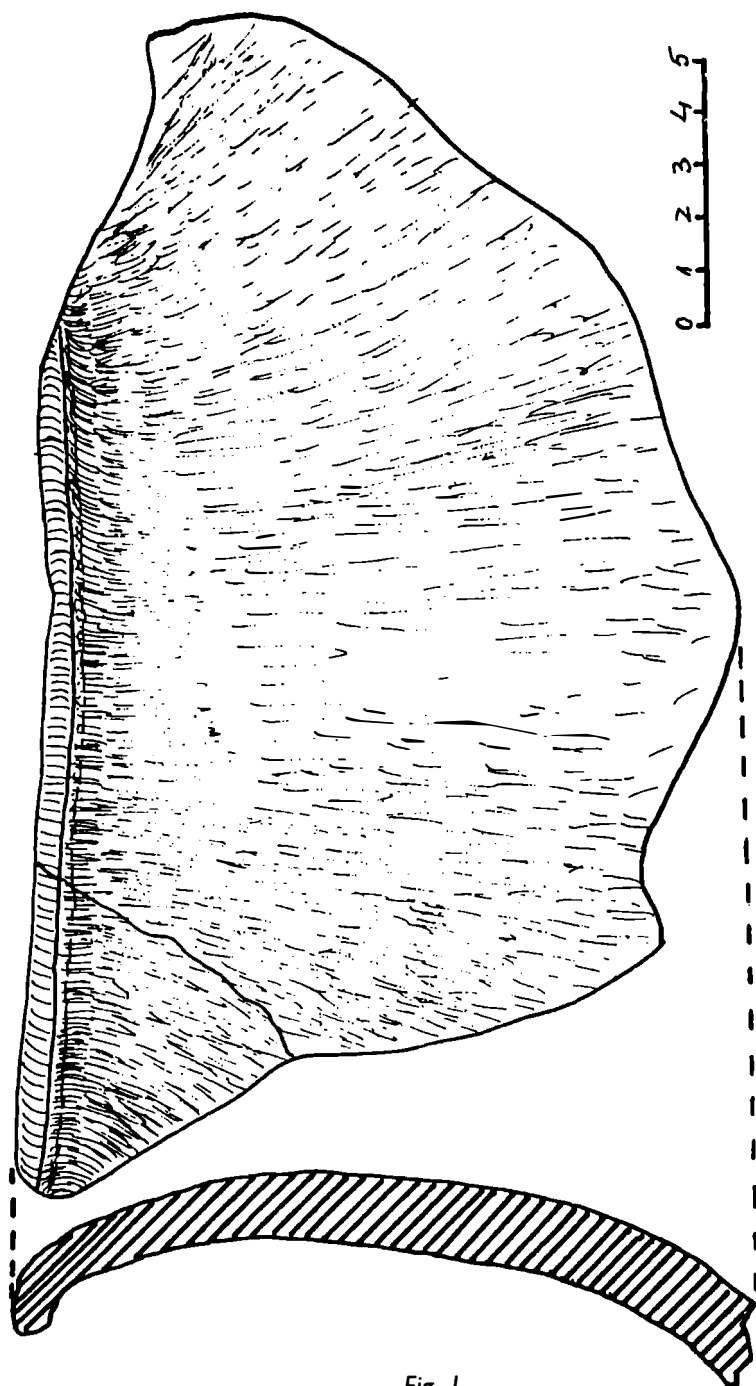

Fig. 1.

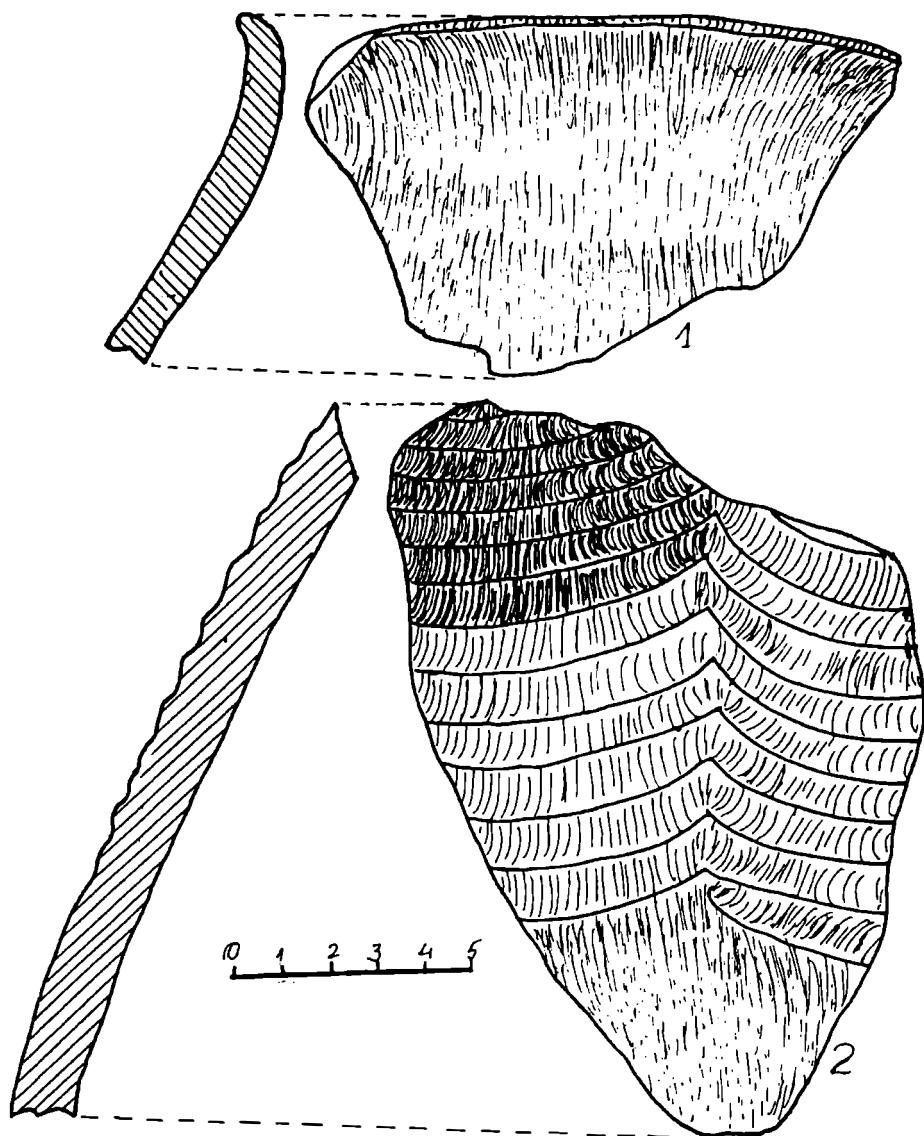

Fig. 2.

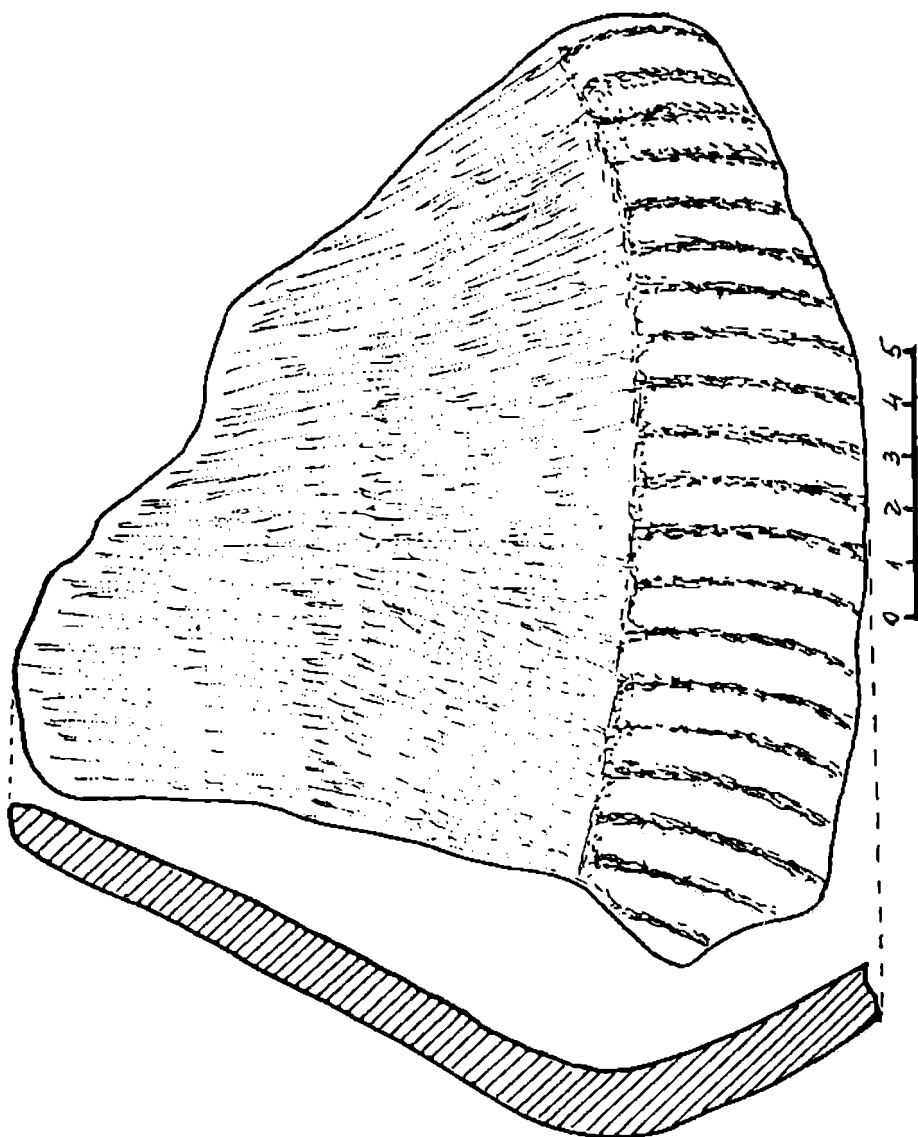

Fig. 3.

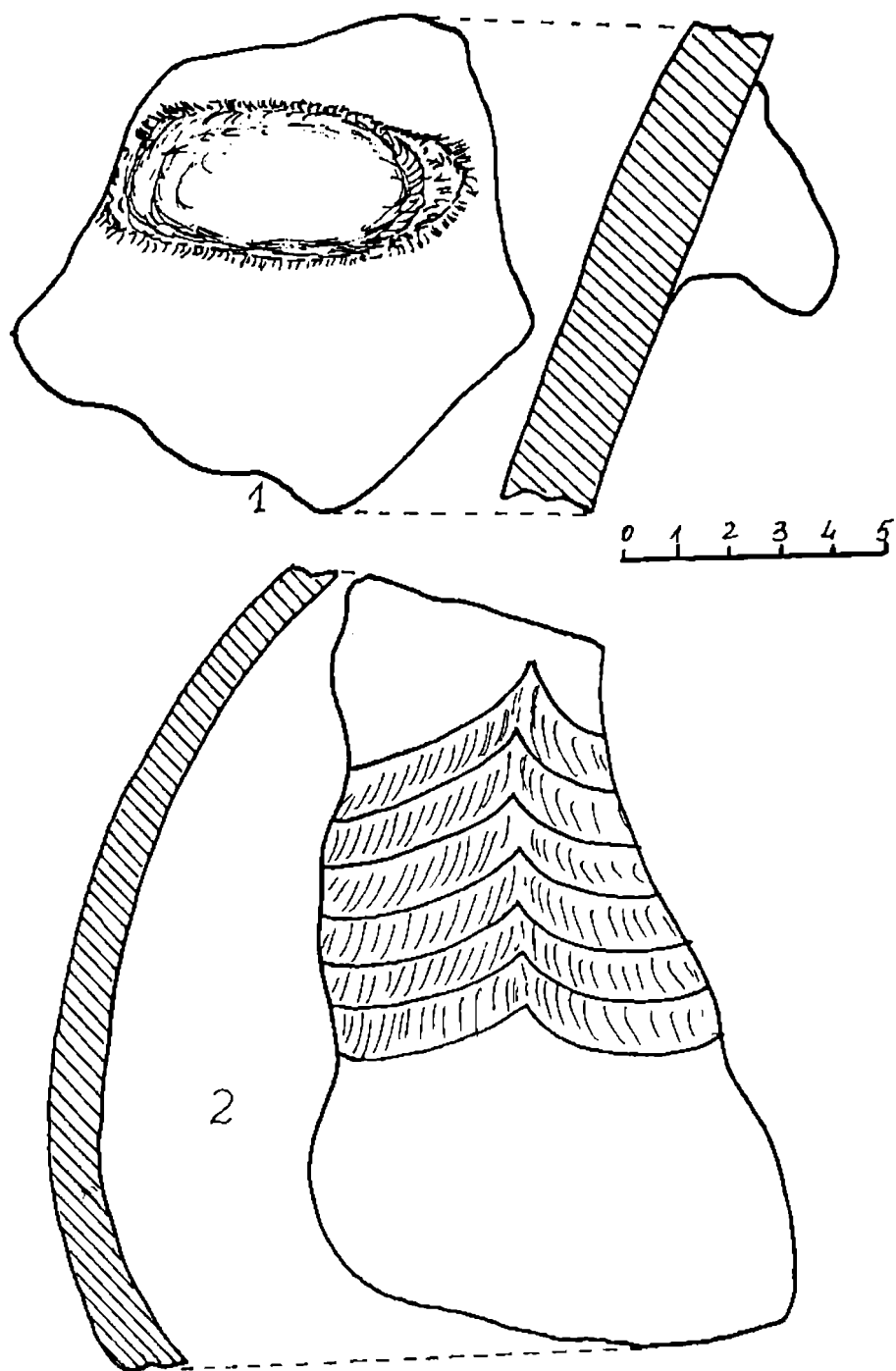

Fig. 4.

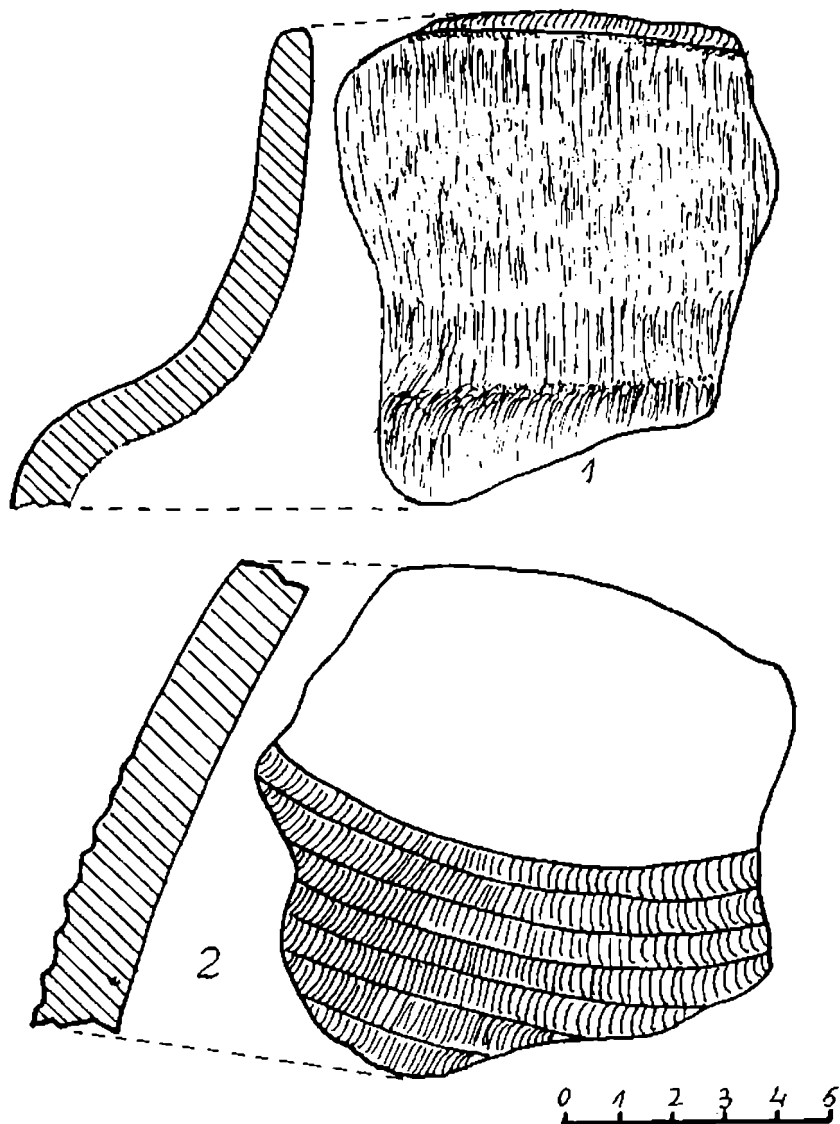

Fig. 5.

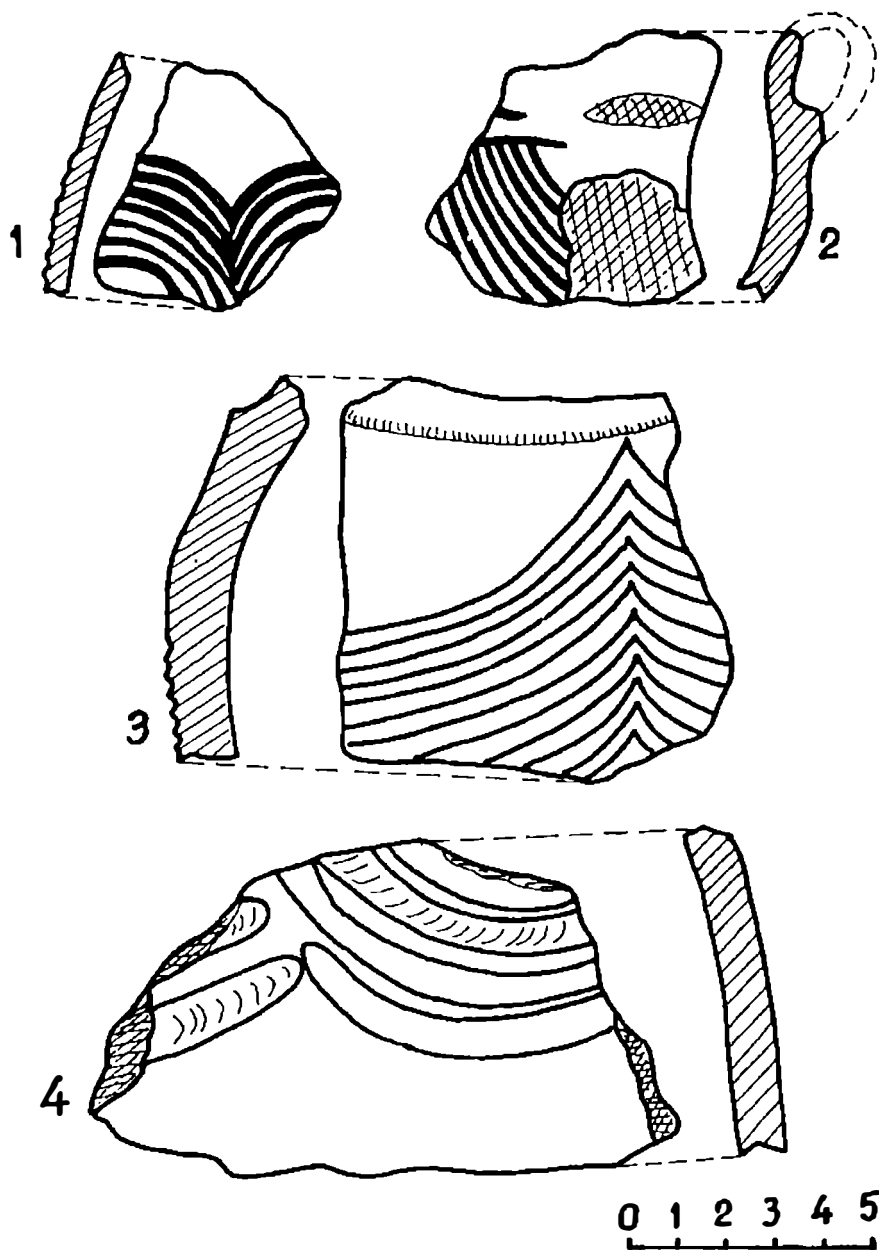

Fig. 6.

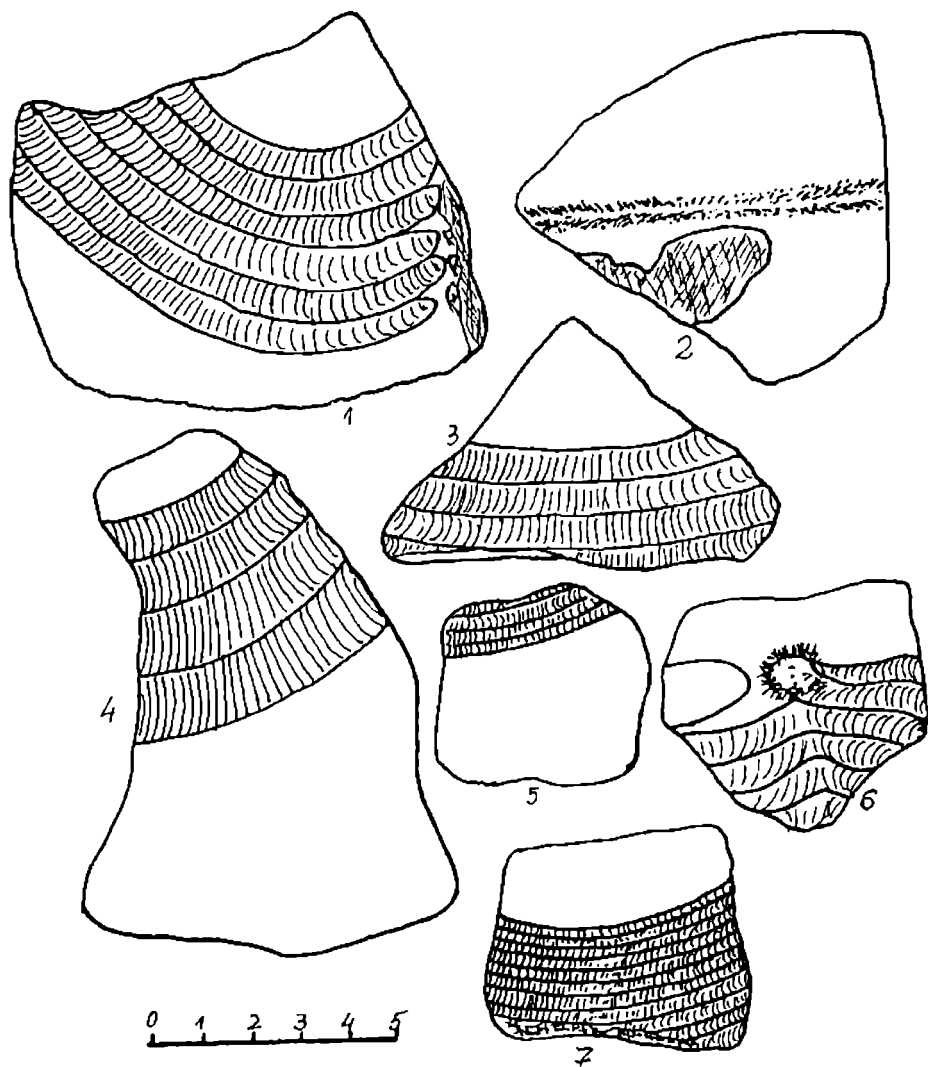

Fig. 7.

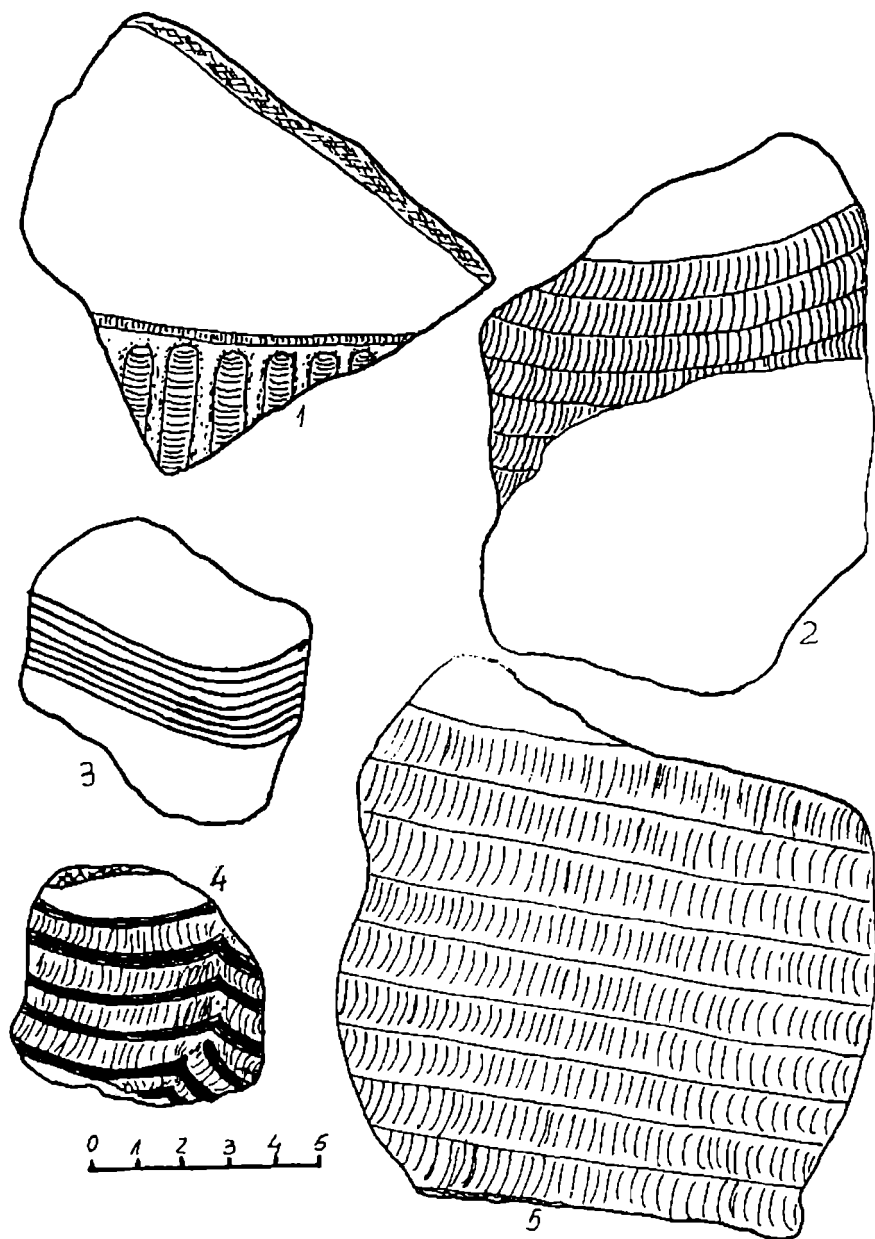

Fig. 8.

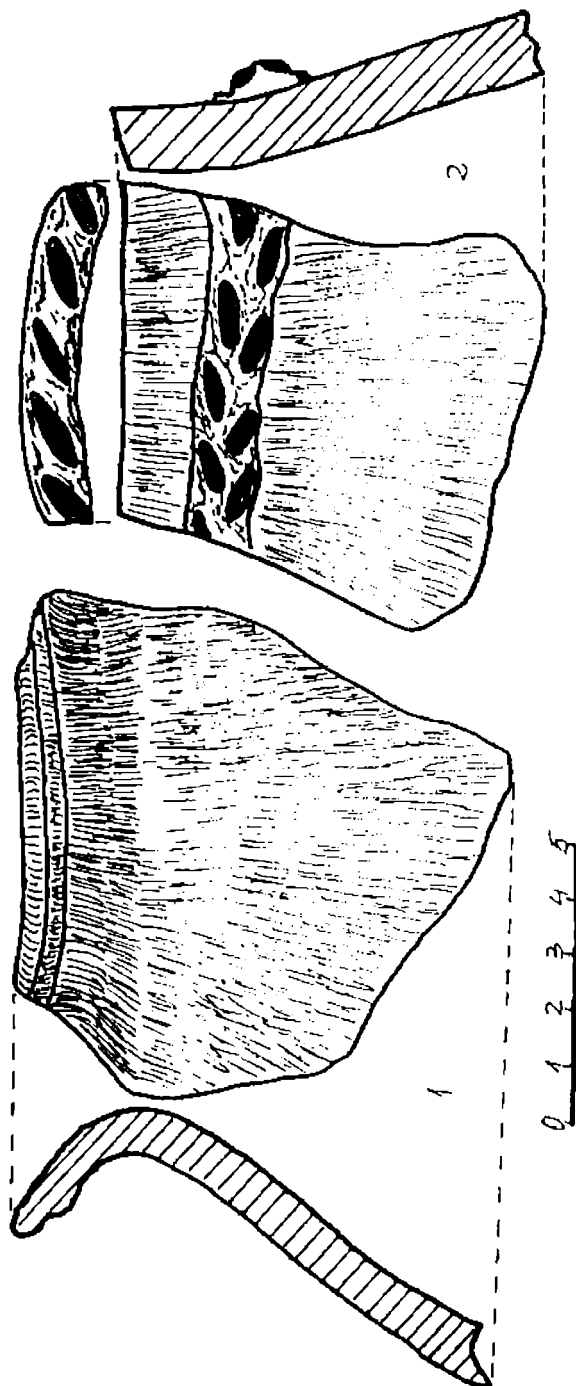

Fig. 9.

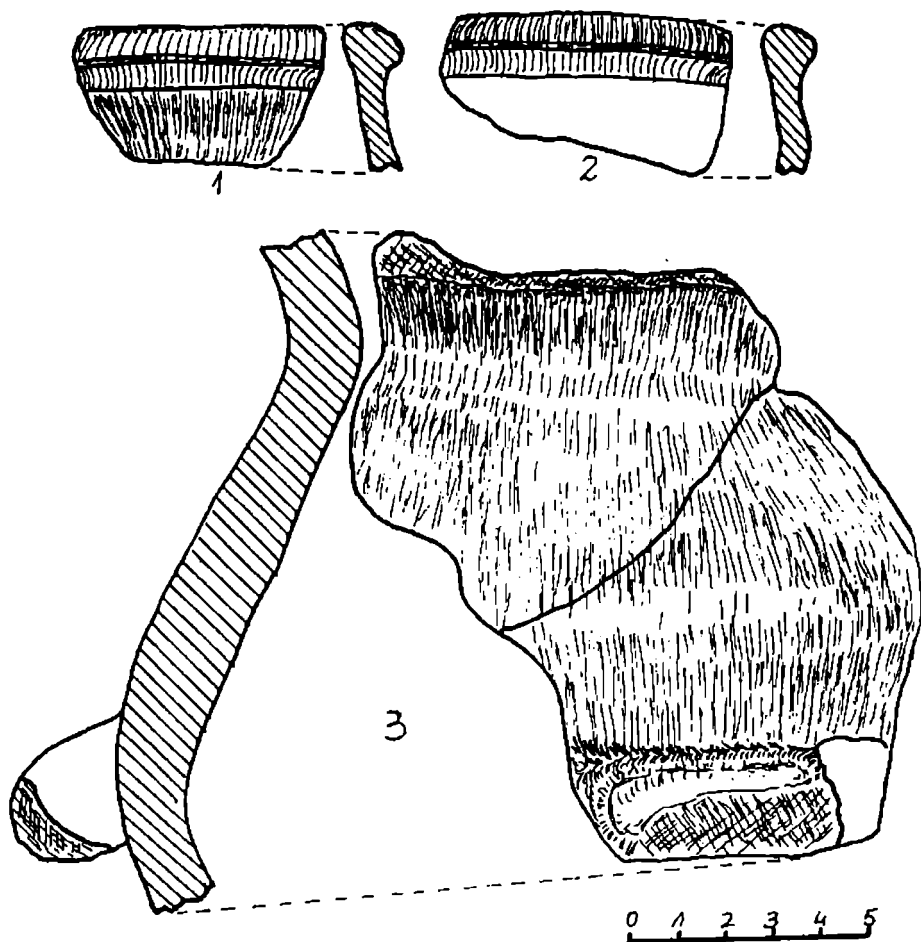

Fig. 10.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA RACOȘ - "PIATRA DETUNATA", CAMPANIA 1995 (epoca dacică)

de Florea Costea, Angelica Bălos

Fortificația dacică de la Racoș - Piatra Detunata a mai fost anterior sondată sumar în primii ani de cercetări sistematice din zonă de către I. Glodariu și Fl. Costea. Respectivetele sondaje au confirmat existența aici a unor vestigii care anunțau locuiri în epoca bronzului, în prima epocă a fierului și în La Tène, semnalând totodată și prezența câtorva fragmente ceramice romane. Lipsind cercetările de amploare, existența în acest punct a unor construcții cu rost defensiv, indiferent din ce epocă ar fi ele era doar de presupus după configurația terenului: o pantă abruptă în formă de arc de cerc care "înconjoară" dealul de la sud-est la nord-vest. Profilarea în interiorul acestui arc de cerc a unor terasări similare dar mai modeste era și ea irelevantă vis-a-vis de o posibilă intervenție a omului atâta vreme cât cercetările mai ample lipseau, mai ales că mare parte din cele naturale cu greu pot fi deosebite de cele antropogene.

Pentru a afla măcar în parte răspunsul la aceste întrebări, în campania 1995 s-a trasat o secțiune magistrală orientată N-S, lungă de 85 m și lată de numai 1,5 m deoarece copacii nu au permis mai mult. S-au traversat astfel cele mai pronunțate denivelări interioare, precum și ceea ce părea a fi un val hallstattian. Din păcate secțiunea nu a putut fi terminată, ajungându-se doar până la începutul șanțului din fața valului (m 73,50). Concomitent s-a mai lucrat în trei secțiuni mai mici și s-au practicat numeroase sondaje pe terasele din jur, pe toate găsindu-se urme de locuire din Ha și din epoca dacică.

Cea mai importantă pentru descifrarea elementelor constructive civile și militare s-a dovedit a fi S I, în timp ce pentru sfârșitul locuirii dacilor pe Piatra Detunata foarte importantă este locuința nr. 2 din S II, amplasată și ea lângă val dar mai spre vest. Este acesta motivul pentru care în cele ce urmează ne vom referi cu precădere la cele două secțiuni.

În S I, la care numerotarea s-a început dinspre deal, respectiv nord (Olt), s-au constatat următoarele: pe cota cea mai înaltă există o platformă de piatră locală de calcar, mult cărbune de lemn, ceramică dacică și fragmente de cărămizi bine arse, care sigur nu sunt nici dacice nici moderne. Nu este exclus ca turnul roman de care vorbește Orban Balasz să fi fost aici și nu pe mamelonul despărțit de deal printr-o șea. Între acest posibil turn și "val" există trei terasări făcute sigur de daci, cu "ziduri" de sprijin puțin înalte dar destul de late, amplasate după cum urmează, enumerarea făcându-se tot dinspre nord: primul între m 16 și 20, după ce s-a procedat și la nivelarea stâncii și la umplerea golurilor existente pe o adâncime de peste 1 m; al doilea între m 34 și 37, iar al treilea între m 40,50 și m 46. De subliniat că în cazurile 1 și 3 s-a procedat la aplatizarea stâncii cu dalta, urmele acesteia fiind perfect vizibile. În prezent din aceste obstacole artificiale se mai păstrează doar 1-3 rânduri de pietre, cele de deasupra găsindu-se în parte prăbușite peste pavajele din cele patru interstiții create artificial. Construcții de locuit cu zid nu s-au observat, deși existența lor nu este exclusă. S-au identificat în schimb cantități apreciabile de chirpic înroșit și cărbune de regulă în asociere cu fragmente de vatră sau de podină, tot din lut.

Cea mai interesantă construcție se află între m 59 și 75 ai secțiunii. Deși inițial aici părea a fi un simplu val hallstattian, similar dar mai modest decât cel din apropiere de pe Dealul Vărației, tot de la Racoș, după secționare s-a constatat că avea de a face cu mai multe componente, aparținând unor epoci diferite. Primul dintre acestea, enumerând din aval, este un șanț lat de aproximativ 5 m, din care s-au luat o parte din pământul și piatra necesare la înălțarea valului. Pe buza terasei naturale, după ce pantei de rocă moale, sfârâncioasă i s-a dat înclinația dorită, a fost așezat un pat de bolovani mari de calcar, rostul lor fiind acela de a asigura rezistența construcției, ei devenind "miezul" valului. Împănătat din loc în loc cu pietre mari de calcar a fost ridicat un val care putea fi mai înalt cu 5-7 m față de icul șanțului. În pământul din care este făcut valul se găsește amestecată multă ceramică Wietenberg și de la începutul primei epoci a fierului, oase de bovine, ovine, caprine, mistreți, urși și o apreciazabilă cantitate de scoici de diferite specii și mărimi. Prezența în val de la manta în jos a materialelor din epoca bronzului și de la începutul primei epoci a fierului ne face să afirmăm că valul a fost ridicat concomitent cu cel al mării fortificații hallstattiene de pe Dealul Vărației. Cu certitudine că valul a avut și o palisadă, altfel efortul depus devenind aproape inutil.

Nu putem ști ce înălțime a avut construcția (azi mai are peste 6,50 m față de umplutura șanțului și o pantă de 30-35 grade) deoarece la partea lui superioară au fost amplasate două construcții ulterioare, ambele aparținând dacilor. Este vorba mai întâi de un zid simplu, dintr-un singur parament, surprins între m 61 și 65 ai secțiunii, din care rezultă o grosime actuală de 4 m. Cu siguranță el a fost mai gros, pietrele dinspre vale prăbușindu-se în această direcție. El a fost așezat pe val după ce în acesta s-a procedat la tăierea unui pat orizontal, o parte din pământ fiind folosit ca liant al zidului. În prezent mai pot fi numărate de la 3 la 6 rânduri de pietre, deși preocuparea pentru alternarea rândurilor de piatră și a stratului de pământ este greu observabilă, ceea ce poate să arunce o lumină asupra grabei cu care s-a lucrat. Bolovanii dinspre exterior sunt de dimensiuni mult mai mari decât în restul construcției (cu laturi între 40 și 80 de cm și parțial fasonate). De subliniat că între pietre se găsesc și râșnițe întregi sau fragmentare din epocile anterioare și din nou multe scoici, ca și în mantaua valului.

Nu cunoaștem înălțimea inițială a zidului, în prezent aceasta fiind de 1,40 m. În schimb lungimea lui putea să aibă 170-180 m, măsurători exacte făcându-se pe 118 m.

În spatele acestui zid, spre interior, a existat o palisadă lată de circa 2 m. Ea a fost identificată printr-o groapă de stâlp în m 61, dar mai ales prin cantitatea apreciabilă de pământ ars în care au rămas imprimate urmele lemnului. Se cuvine subliniat că țesătura între cele cel puțin două rânduri de stâlpi ai palisadei a fost realizată nu cu bârne simple ci cu dulapi fasonați, așa cum rezultă din negativul rectangular rămas imprimat în calupii de lut ars.

În momentul distrugerii cetății, prima care s-a prăbușit peste locuințele din incintă, adosate, a fost palisada, urmată de zid. Este evident că asocierea zidului cu palisada în forma succint prezentată pare cel puțin curioasă la prima vedere. În ceea ce ne privește credem că explicația poate fi următoarea: dacii înaltă pe valul Ha mai întâi o palisadă și ulterior zidul, amenințați fiind de un pericol deosebit. Față de succesiunea enunțată există cel puțin două variante plauzibile de construire și distrugere: sau palisada a fost cândva distrusă și dacii au fost obligați să construiască zidul, sau, în perspectiva unui pericol neobișnuit au procedat la "dublarea" palisadei, în fapt la construirea obstacolului în care aveau mai mare încredere, respectiv zidul. Faptul că zidul și palisada ard la aceeași dată ne face să credem că inițial palisada dacilor era amplasată pe întreg valul hallstattian și, sub

amenințare, se taie longitudinal pe val această palisadă pentru a se face loc zidului. O confirmare în acest sens o poate aduce găsirea stâlpului chiar la punctul de întâlnire dintre cele două. Momentan, luând în considerare și lățimea mică a secțiunii, altă explicație nu găsim.

Cert este că zidul și palisada au fost distruse concomitent, printr-un incendiu neobișnuit: pământul din palisadă și cel folosit ca liant pentru zid a devenit cenușos sau sticlos, ca și ceramica și oasele din amestec, în timp ce piatra de calcar s-a transformat într-o pastă de var.

Adâncimea până la care zidul și pământul din jur, inclusiv al palisadei au în prezent culoarea roșie, depășește 1,30 m. Pietre roșii, căzute ulterior din zid se găsesc și în șanțul din fața valului, ca și în locuințele din spatele palisadei.

După cum se va vedea în continuare, există și alte argumente care pledează pentru sfârșitul fortificației și implicit al locuirii dacilor pe Piatra Detunata la începutul secolului al II-lea p. Chr. Astfel, în această secțiune au fost descoperite vase ceramice modelate cu mâna sau lucrate la roată care se datează în ultimele decenii ale Daciei libere. Este vorba de oale-borcan zvelte, cu buza ușor rotunjită sau retezată oblic, cu gât prelung și pereții aproape verticali (pl.7-9), precum și fructiere și o strachină care imită forma romană (pl. 15-15). Lor li se adaugă torți de la căni înalte (pl.20), precum și funduri de vase cu inel de sprijin cu diametrul foarte mic.

În S II, respectiv în L 2 s-a descoperit o cantitate mare de vase, atât modelate cu mâna, cât și lucrate la roată. Toate au fost aflate sparte pe loc. În câteva din vasele mai mari s-au găsit pietre din zid sau bucăți de lipitură de perete, ceea ce înseamnă că în momentul sinistrului ele erau în poziție normală, verticală. Aproape toate sunt vase mari, cu înălțimea în jurul a 50 cm. Deși cele mai multe au forma vaselor-borcan, ele sunt mai degrabă vase de provizii. Subliniem că doar unul păstrează urme de resturi alimentare arse, în celelalte păstrându-se, probabil, rezerva de apă. Din totalul vaselor descoperite în locuință (care nu a fost săpată integral), peste 50, doar câteva nu au urme de ardere secundară, anume acelea care se aflau la 4-5 m depărtare de zid. Cele mai multe au suferit deformări care mai permit restaurarea, au devenit sfărâmicioase sau sticloase și și-au schimbat substanțial culoarea inițială.

În ceea ce privește categoria oalelor modelate cu mâna, acestea au, cu excepția unui chiup bitronconic, o formă zveltă, cu pereții aproape verticali, și cu cele trei diametre foarte apropiate, un decor simplu de brâu alveolat sau simplu, unele nefiind decorate. Între fragmentele de vase

lucrate la roată există din nou o imitație după o strachină romană și una după un Kantharos. Fructierele, cu buza arcuită, orizontală sau înclinată spre interior, cu piciorul în trepte, ca și alte forme de vase, se înscriu și ele între tipurile ceramice care se datează în ultimele decenii ale Daciei preromane.

Din aceeași locuință provin și câteva obiecte din fier, și ele rămase pe loc din cauza precipitării cu care dacii au părăsit-o: o daltă, o potcoavă, o sulă de fier cu mâner de os, un cuțit și o fibulă. Singura piesă care poate fi luată în discuție pentru datare este fibula, care însă, din păcate, nu este întreagă, lipsându-i portagrafa. Este acoperită cu un strat gros de rugină, din care cauză nici spirele resortului nu pot fi numărate. Se poate spune doar că ea are un resort scurt, de numai 22 mm lungime (fără ca acesta să fie rupt) și corpul într-un unghi deschis, care se formează la 4 mm deasupra resortului. Diametrul spirelor este de 6 mm. Grosimea sârmei nu poate fi măsurată din cauza aceleiași cruste de rugină.

Asociată cu tipurile ceramice pentru care I. Glodariu face o cronologie pe baza unor complexe închise de la Slimnic și de la Arpașu de Sus, ea permite datarea sfârșitului locuirii dacice pe Piatra Detunata la cucerirea romană. În același sens pledează și o monedă de bronz (solidus) găsită în S I lângă zid, împreună cu o lance de fier. Moneda este și ea deteriorată de foc, și aversul și reversul devenind ilizibile. Observabilă este doar privirea spre stânga a împăratului. După părerea specialiștilor piesa poate fi de la Domitian, piesă care nu circula în Dacia înainte de războaiele ultime daco-romane.

Analizată din punct de vedere strategic, fortificația dacică de pe P.D. nu poate fi decât un avanpost al celei de pe T.O. pe care se află și construcțiile sacre știute sau abia semnalate.

Explicația figurilor

Fig. 1, 10, 14, 15, 16, 17, 18. Ceramică dacică lucrată la roată.

Fig. 2 - 9, 11 - 13, 19. Ceramică dacică modelată cu mâna.

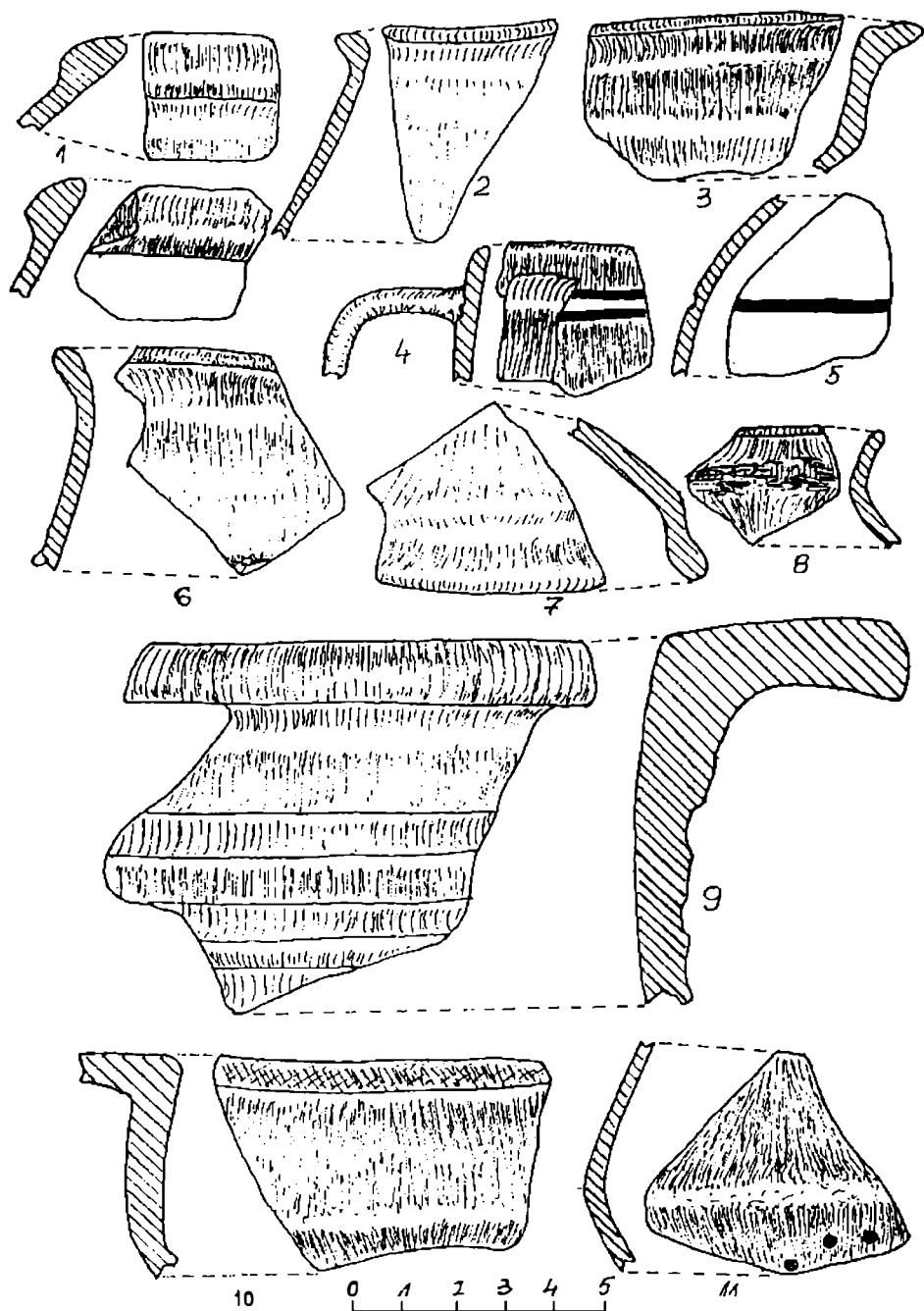

Fig. 1.

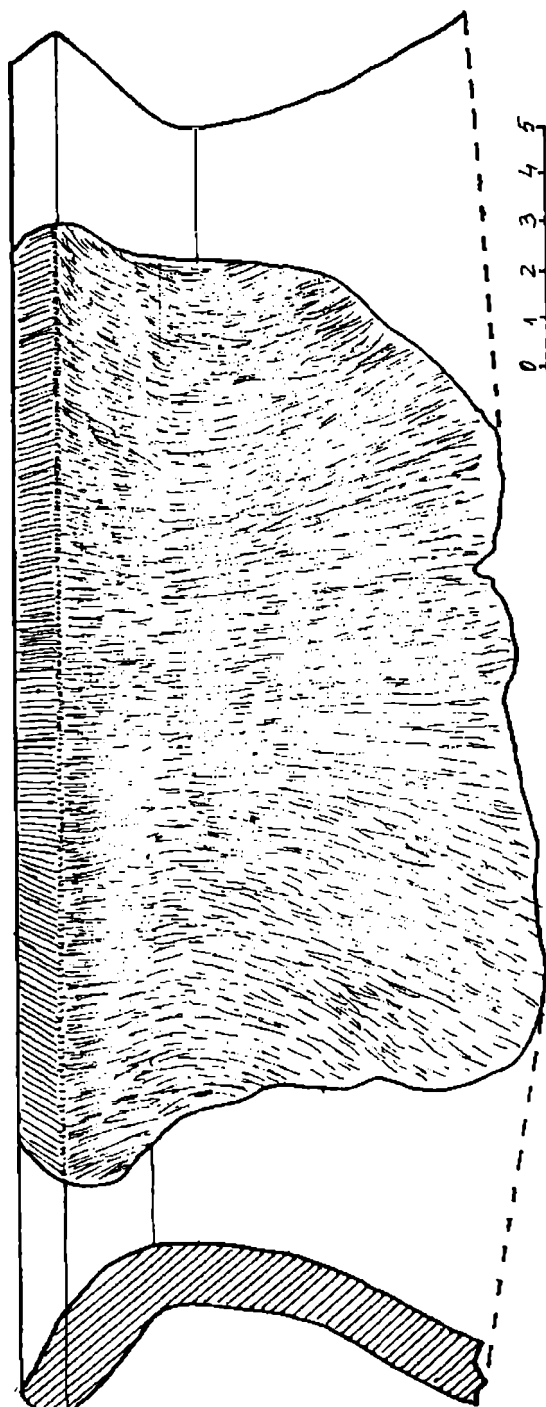

Fig. 2.

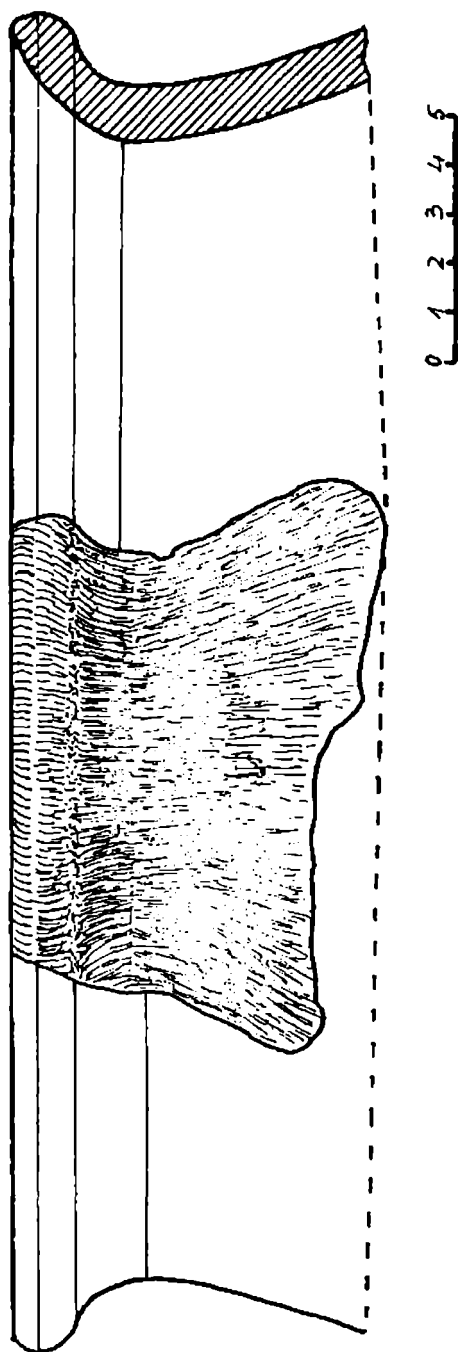

Fig. 3.

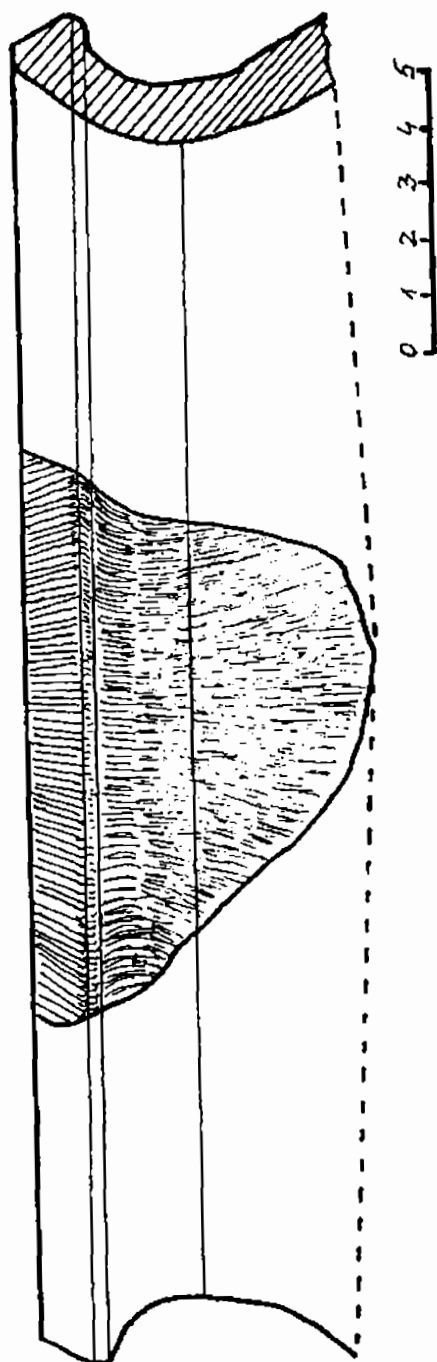

Fig. 4.

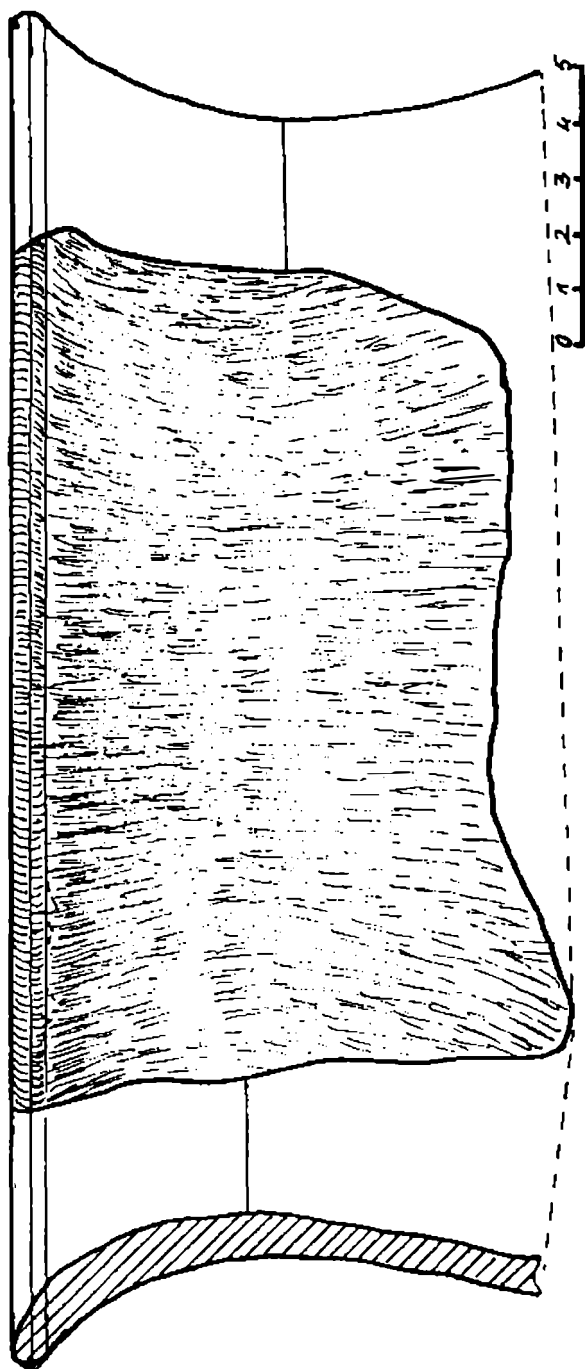

Fig. 5.

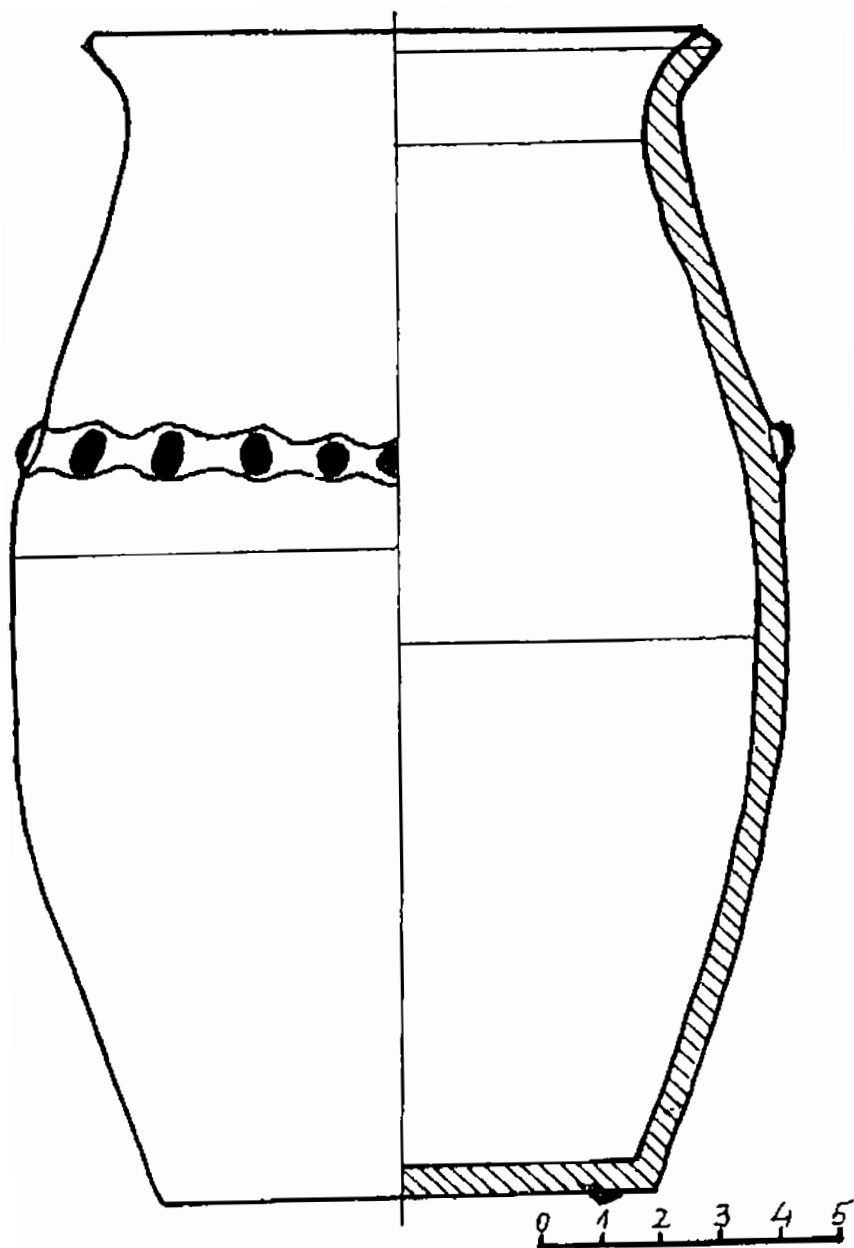

Fig. 6.

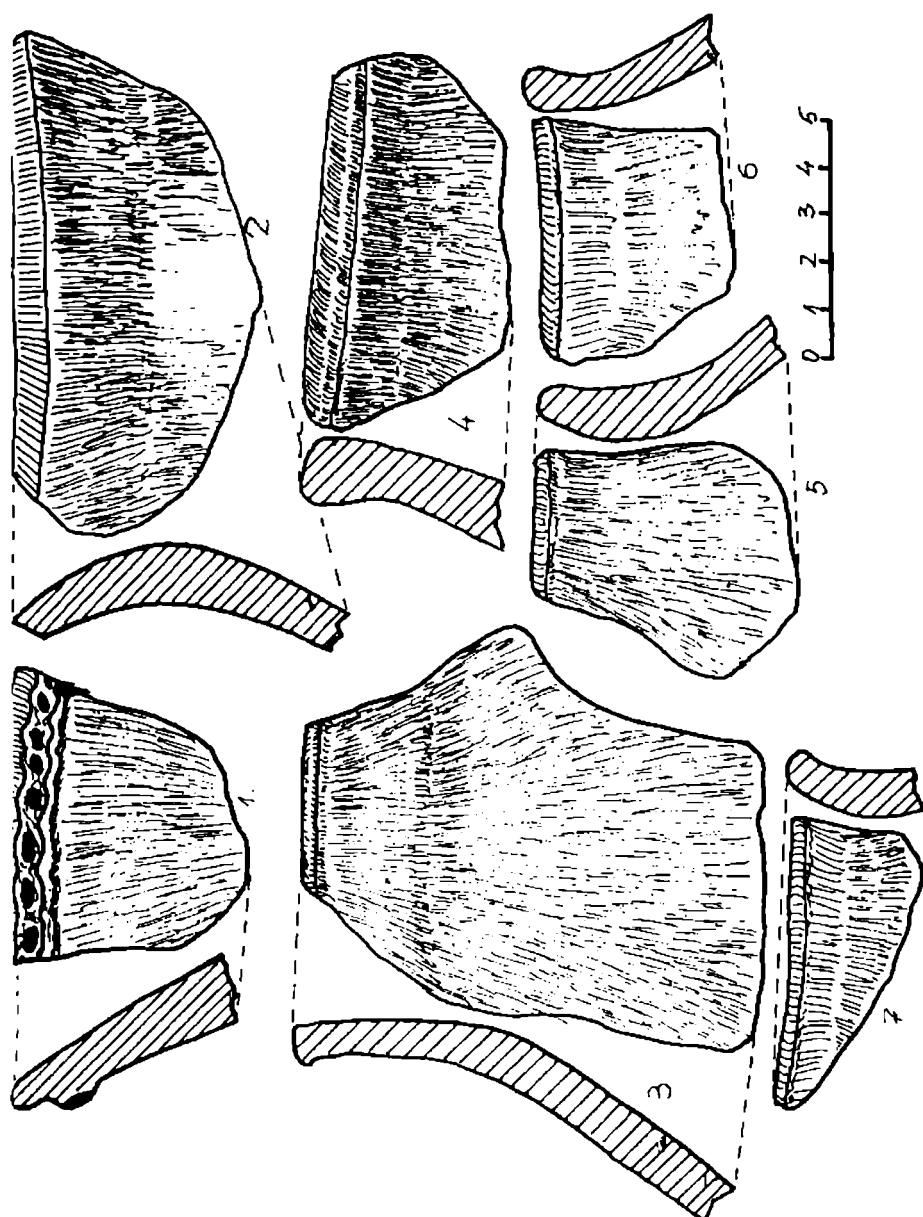

Fig. 7.

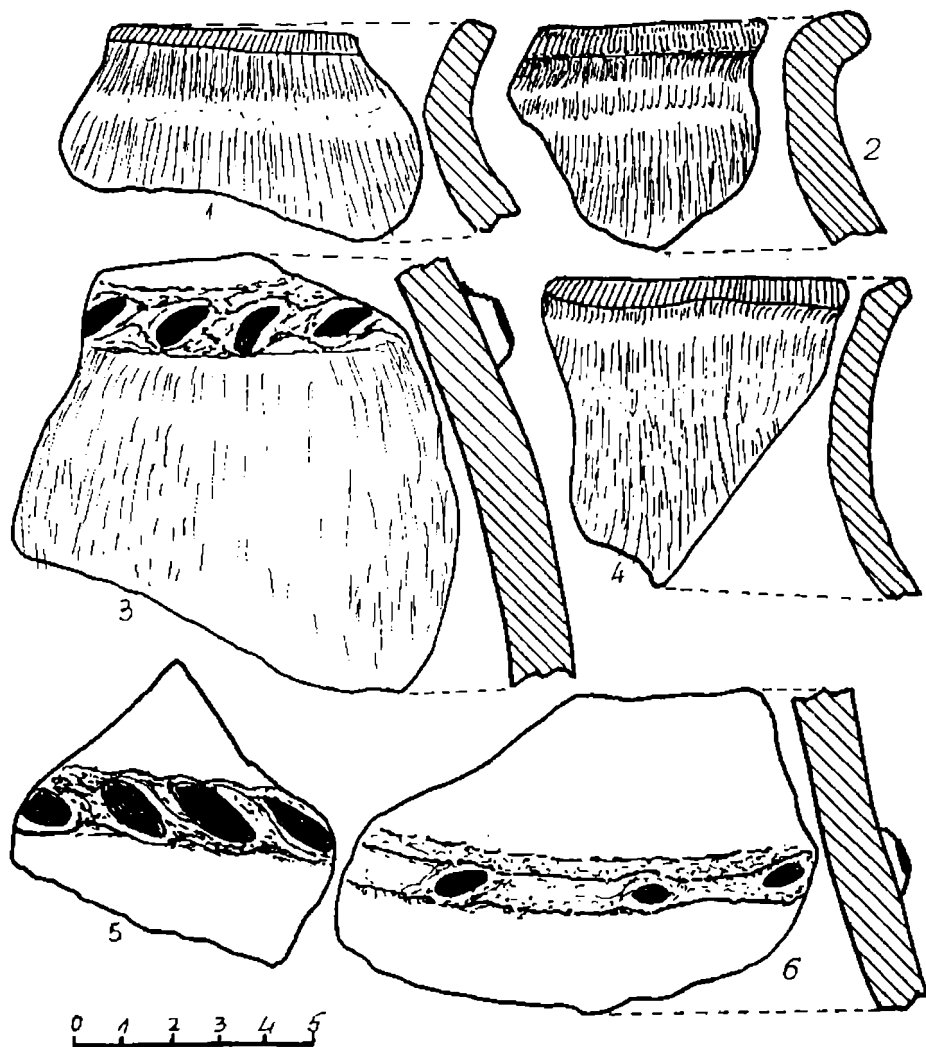

Fig. 8.

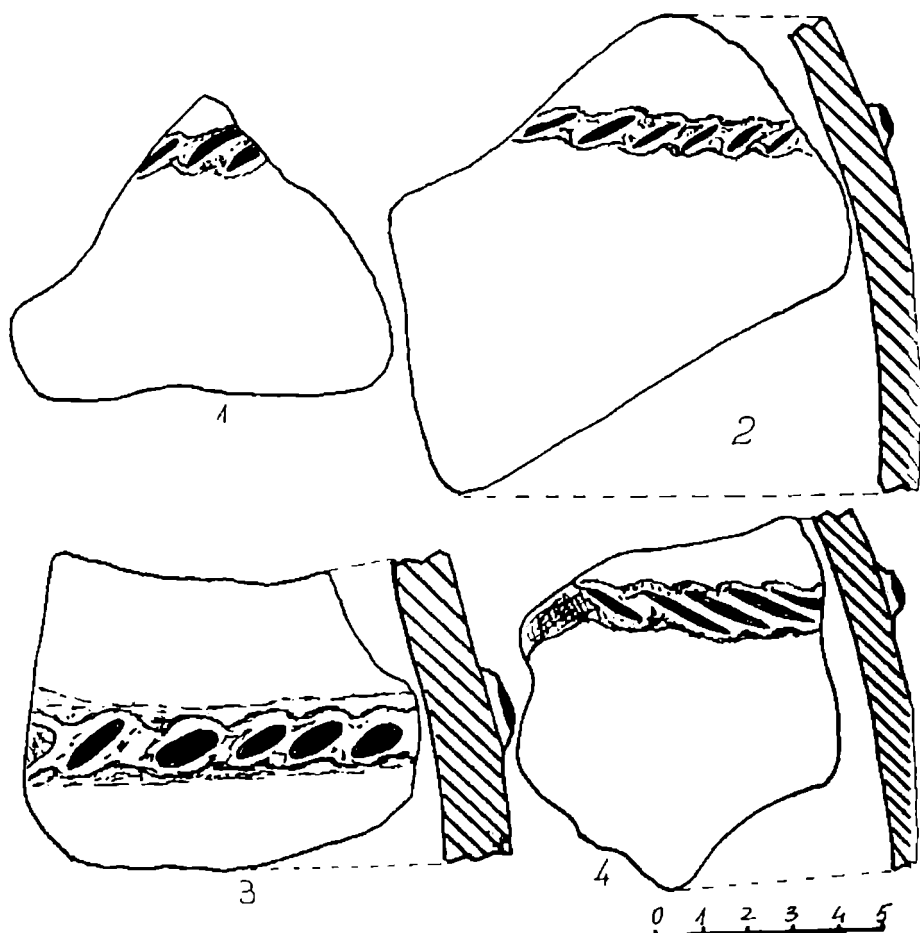

Fig. 9.

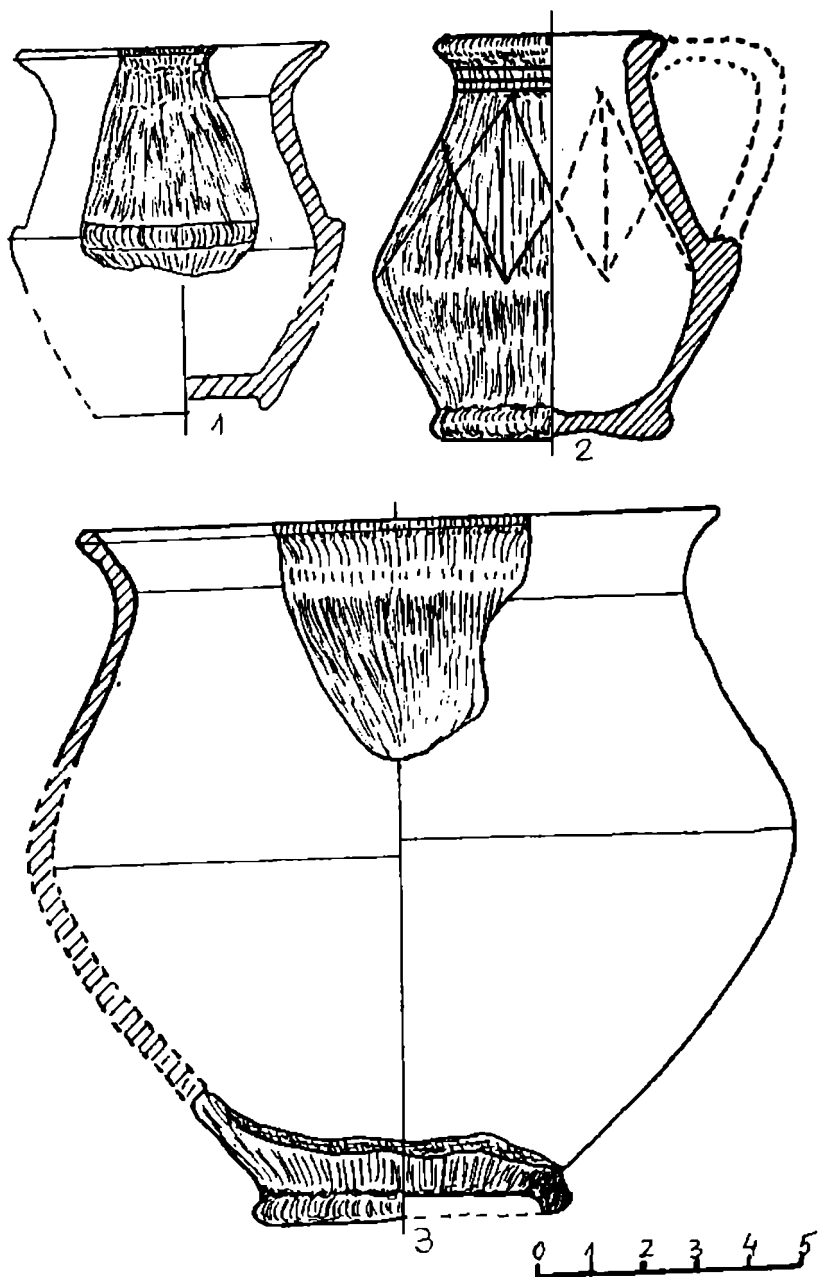

Fig. 10.

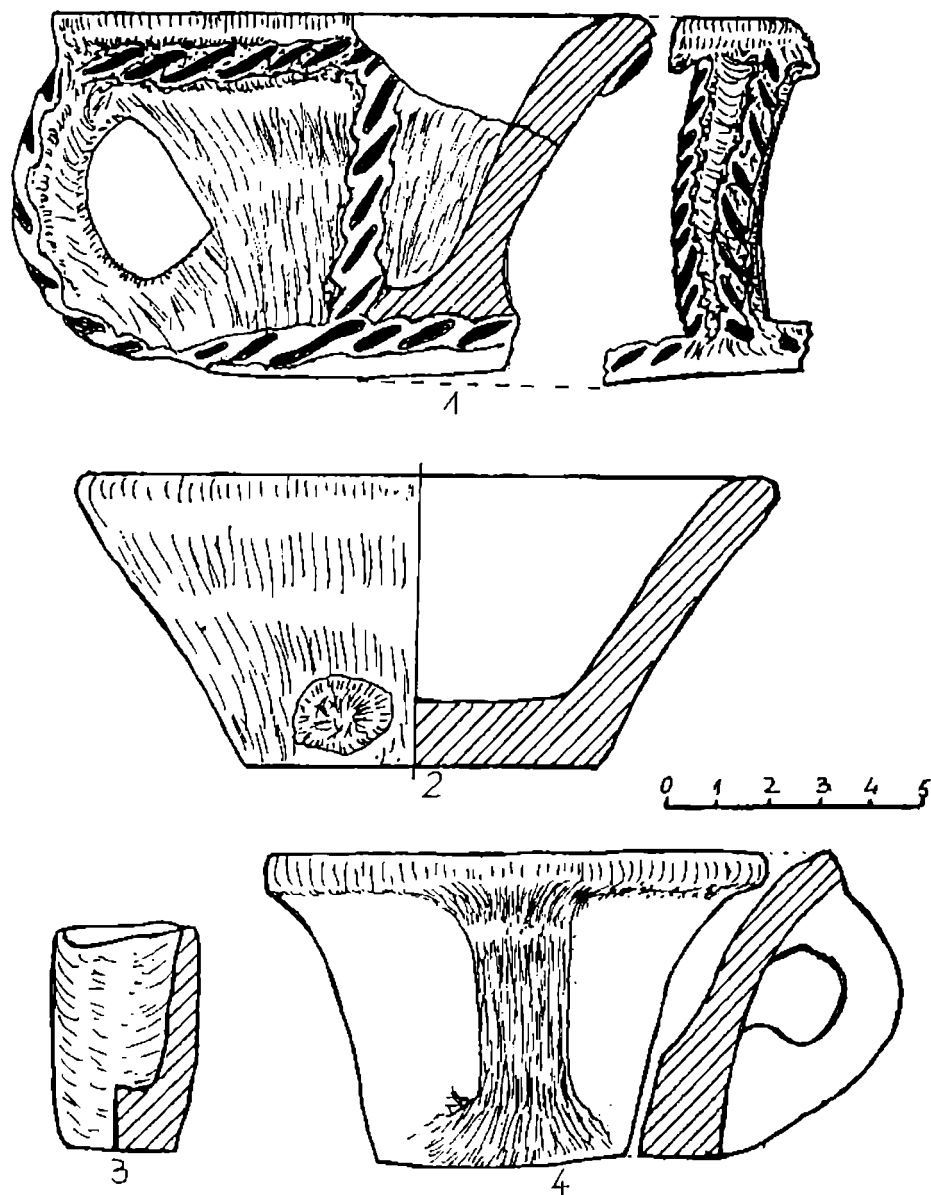

Fig. 11.

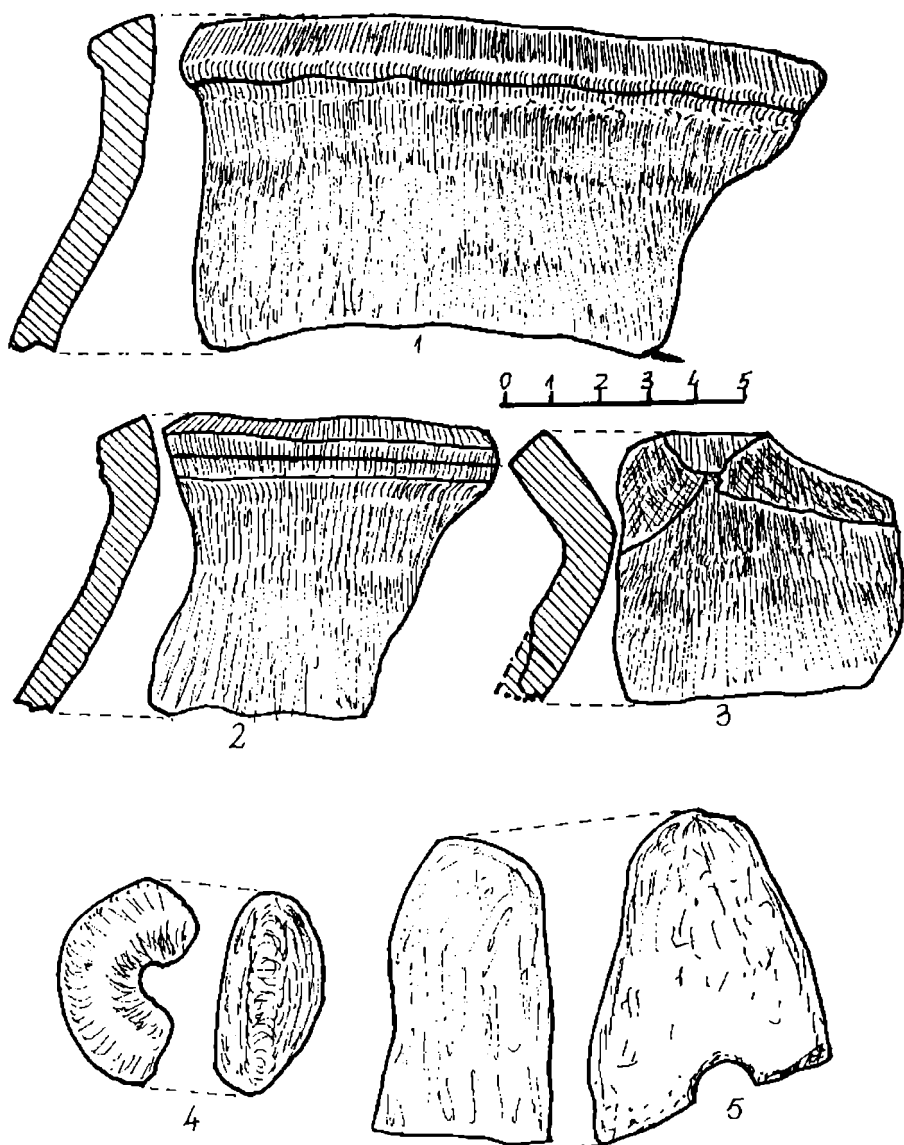

Fig. 12.

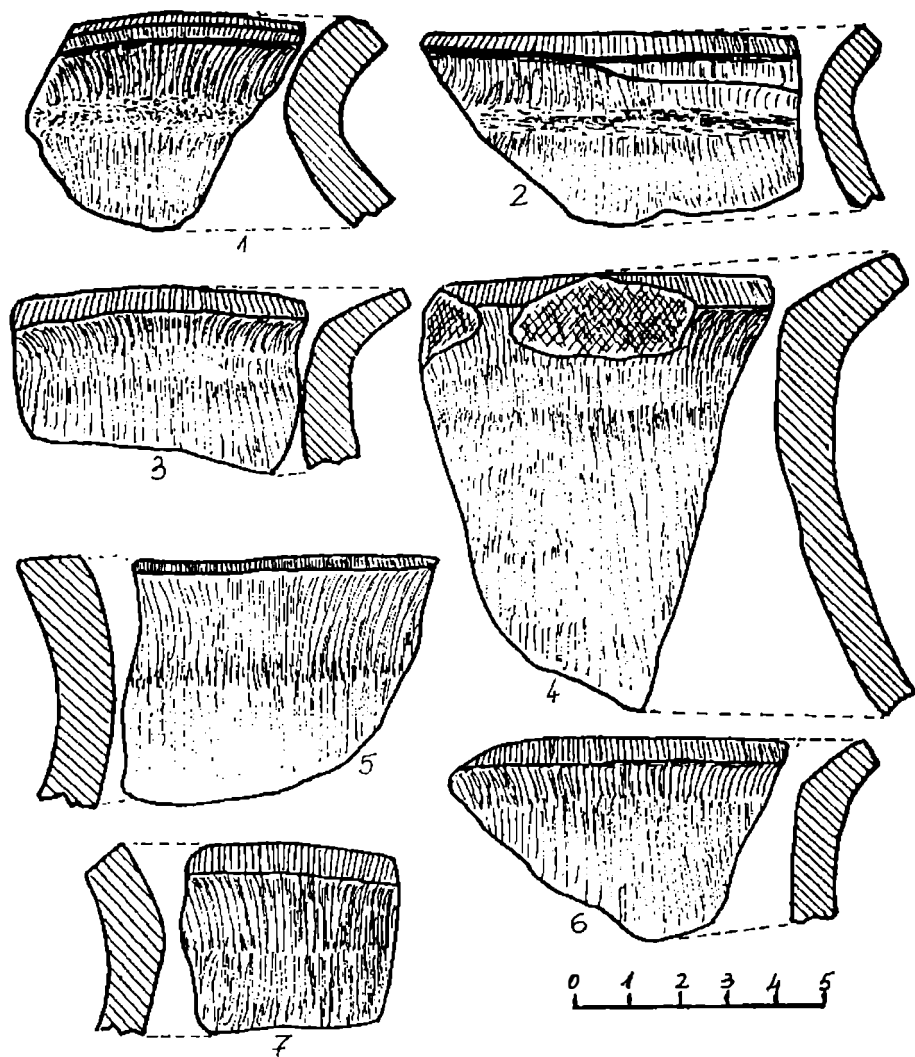

Fig. 13.

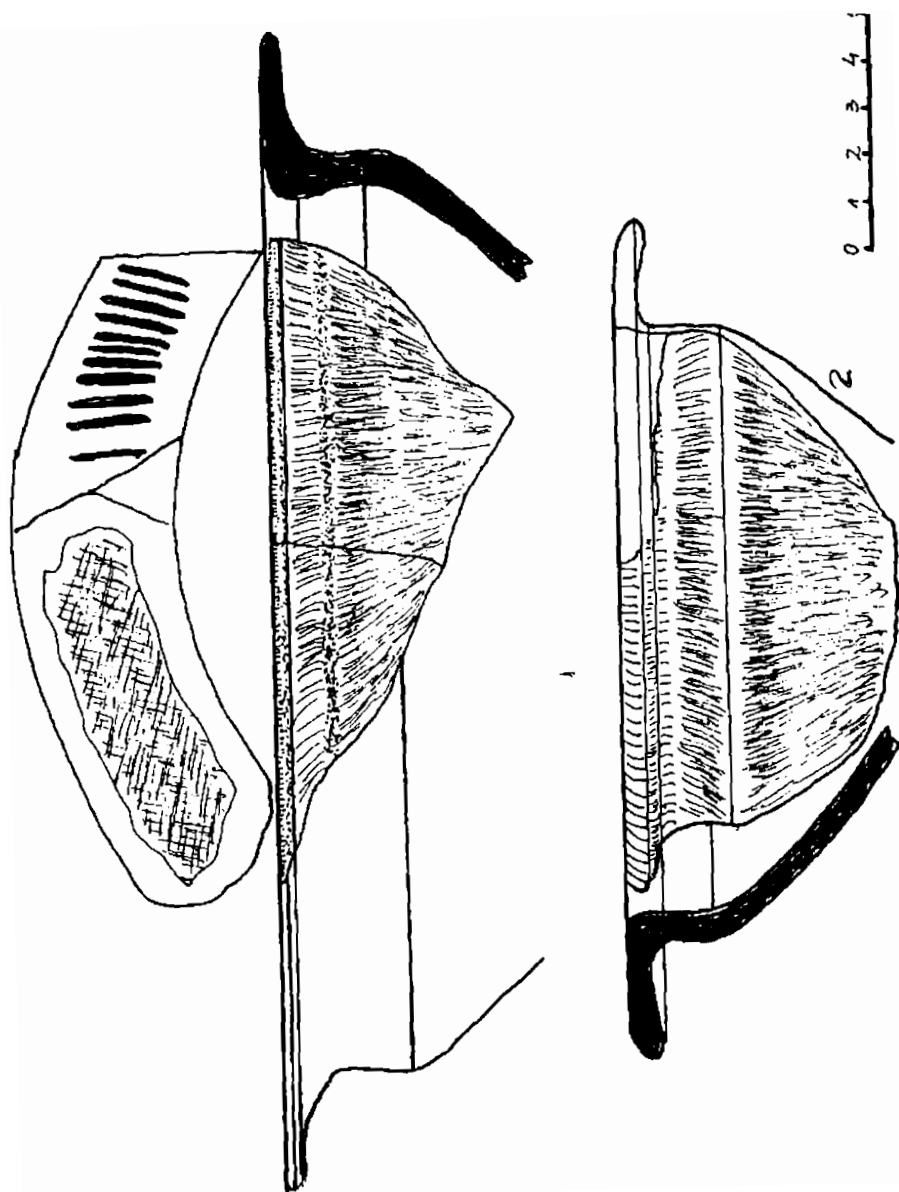

Fig. 14.

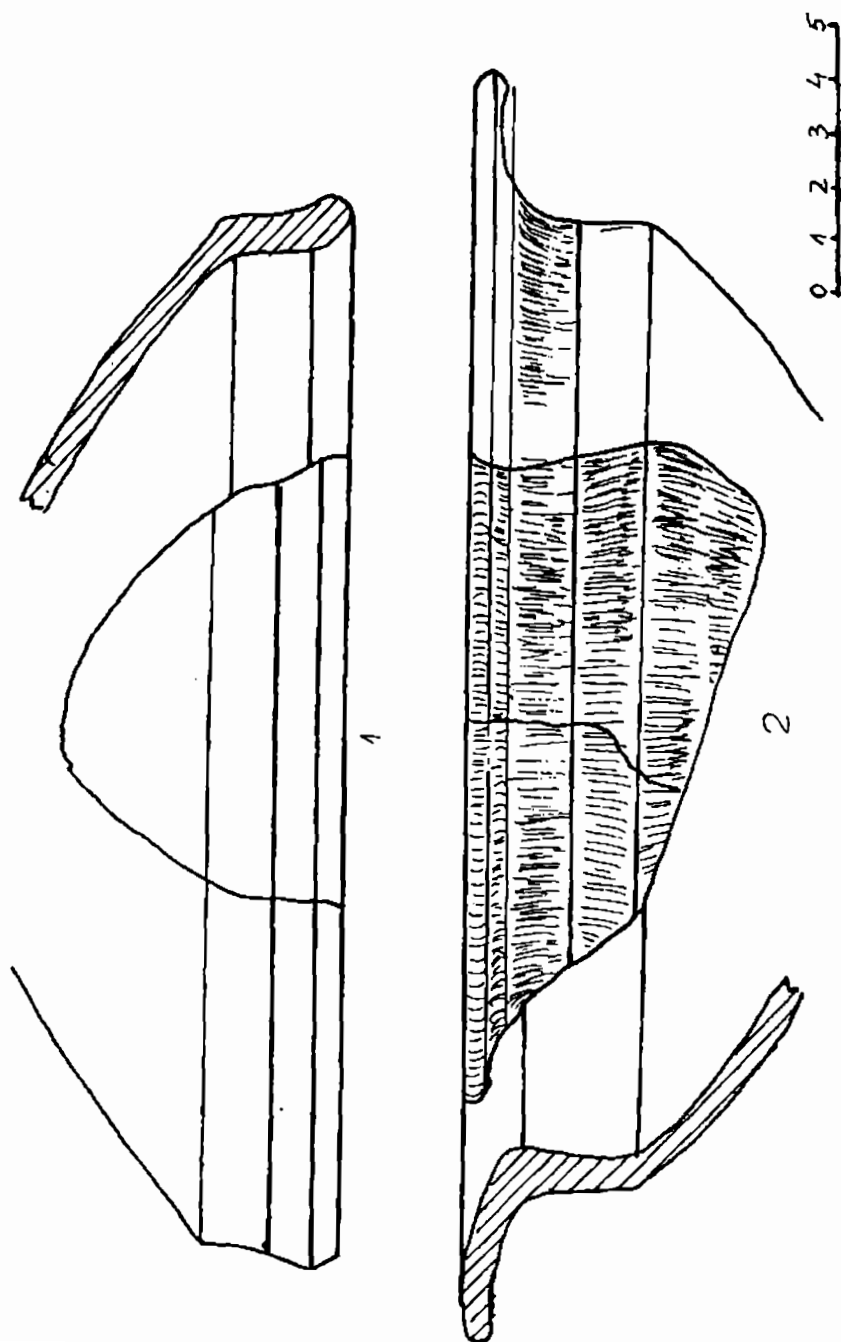

Fig. 15.

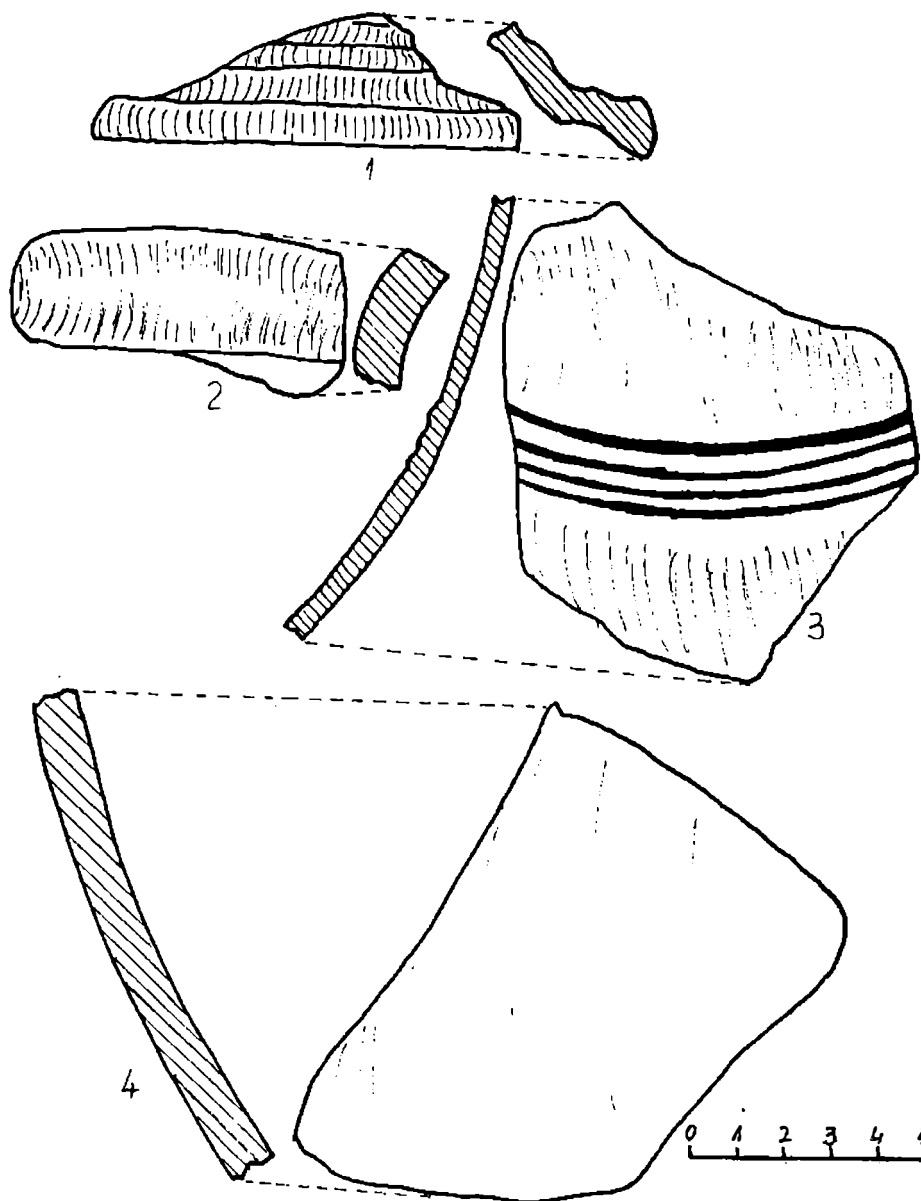

Fig. 16.

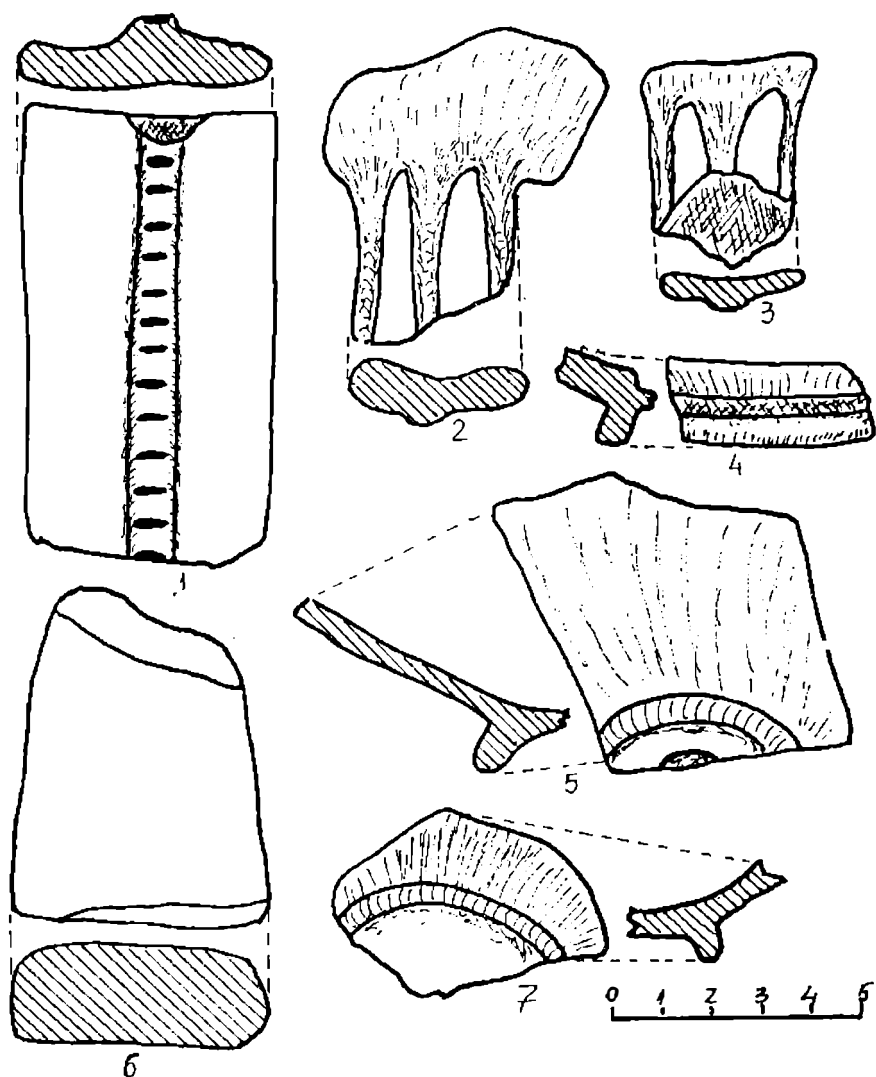

Fig. 17.

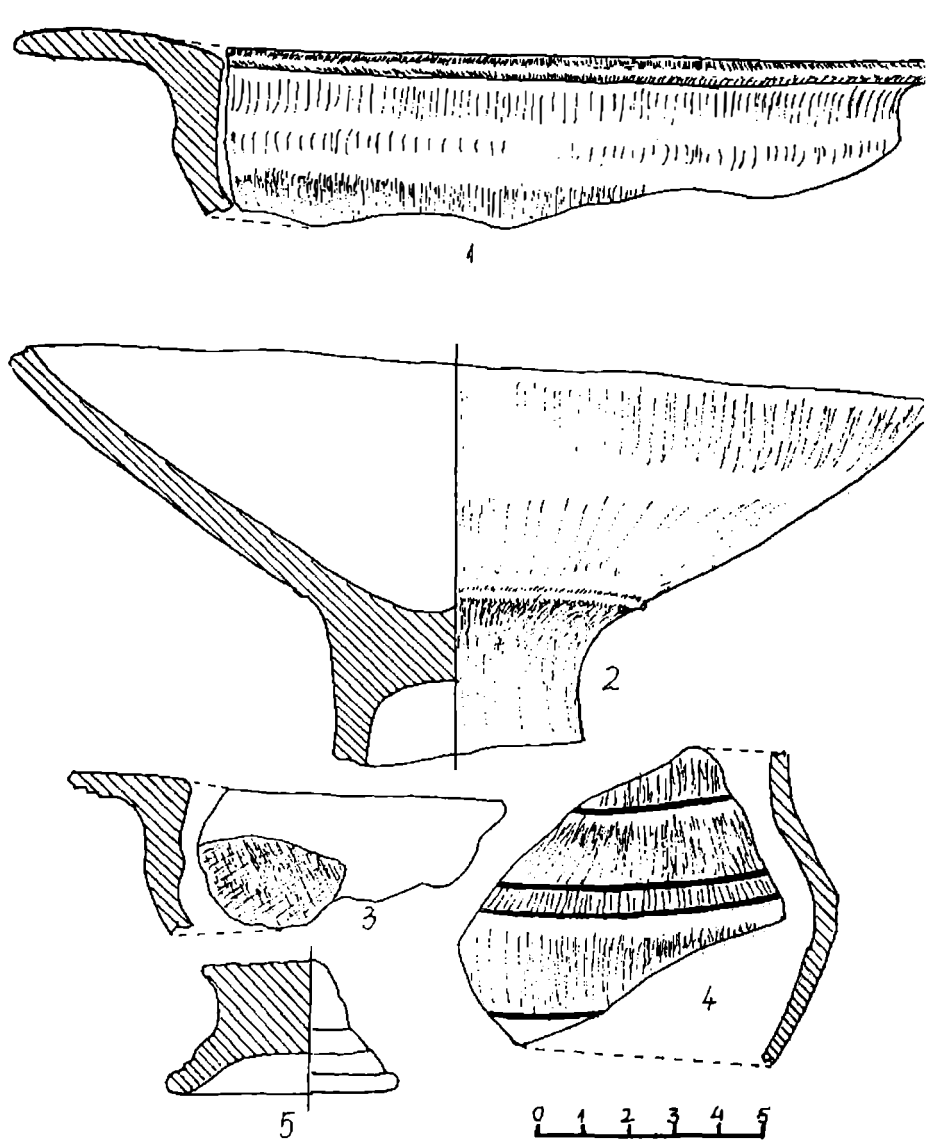

Fig. 18.

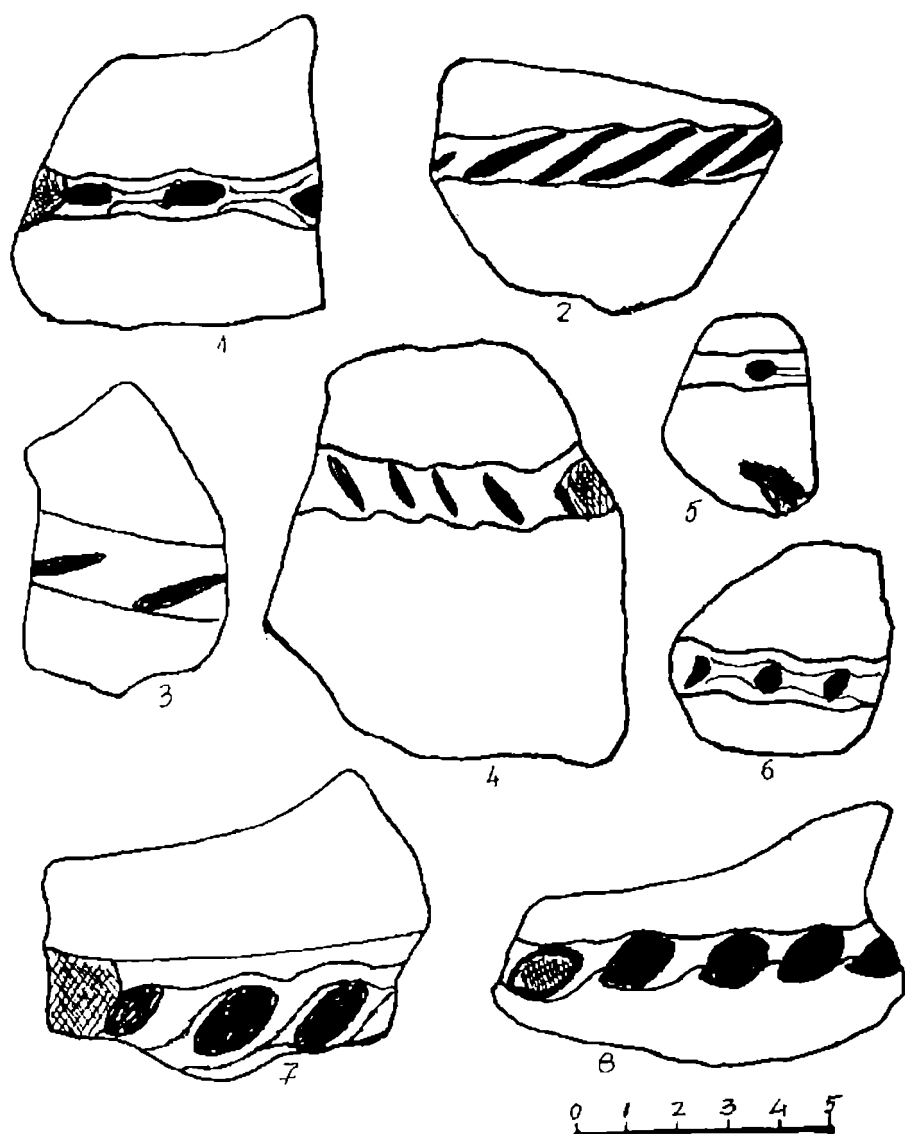

Fig. 19.

O DESCOPERIRE DACICĂ ÎN PASUL OITUZULUI

de Székely Zoltan

Resturile culturii materiale ale dacilor intrate în colecția Muzeului din Sfântu Gheorghe sunt provenite în mare parte din descoperiri întâmplătoare. O astfel de descoperire a fost în anul 1961 în pasul Oituzului cu ocazia lărgirii șoselei, care leagă prin acest defileu ambele versante ale Carpaților Orientali. Muncitorii îndreptând malul marelui din partea dreaptă a șoselei (Fig. 1) au găsit împreună la un loc patru vase dacice întregi, care ca donație au ajuns în Muzeul din Sfântu Gheorghe (Fig. 2/1-4). În urma acestei descoperiri terenul a fost cercetat și a fost stabilit că pe acest loc nu există nici o așezare. Locuitorii satului Oituzului, care au știut despre descoperire au spus că împreună cu vase au mai fost găsite și monede. Nu s-a putut însă recupera nici o monedă și această afirmație se poate accepta cu încredere¹.

Cele patru vase sunt de tip vas borcan lucrate cu mâna din pastă cu nisip arse brun închis decorate în relief. Ornamentele în relief sunt reprezentate de butoni cilindrici (Fig. 2/4), brâu cu alveole (Fig. 2/3), brăie mici așezate vertical între butoni (Fig. 2/2) și în formă de cârlig, ciorchine (Fig. 2/1).

Astfel de vase borcan decorate cu butoni și brâu alveolat (Fig. 3/1-2,6), cu butoni (Fig. 3/4) sau fără decor (Fig. 3/3) precum și cești așa zise "cățui dacice" (fig. 3/7,9-10) sunt cunoscute din această regiune deja de la începutul secolului al XX-lea din așezarea dacică de la Sfântu Gheorghe-Bedeháza². Acestei așezări îi mai aparține și un chiup de culoare brună de dimensiuni mari decorat pe umăr cu linii paralele incizate (Fig. 3/5).

Un material bogat de ceramică din această așezare a mai fost recuperat cu ocazia relucrării săpăturilor în anul 1949³, constând din diferite tipuri de vase lucrate cu mâna și la roată.

Acest ultim gen de ceramică în această regiune apare alături de ceramica făcută cu mâna deja în epoca veche a dezvoltării ceramicii dacice (sec. IV a. Chr.) după cum arată materialul ceramic găsit în așezarea dacică

de la Turia⁴. Cunoașterea roții olarului nu influența pe daci să continue și mai departe tehnica manuală în confecționarea ceramicii⁵.

Vase borcan descoperite în pasul Oituzului reprezintă tipul vaselor dacice, care începând de la perioada veche (sec.IV a.Chr.) persistă până în perioada târzie, până la cucerirea romană (sec. II anul 106 p.Chr.)⁶. Acest tip de vas și ceașcă tot lucrate cu mâna sub stăpânirea romană au avut oarecare schimbări, dar își păstrau forma lor străveche. Vasul borcan are o formă mai zveltă, este fără decor, din pântec spre umăr este frânt și buza răsfrântă în afară după cum sunt vase borcan găsite în castrul roman dela Boroșneul Mare (Fig. 3/8, I I).

Faptul, că printre vasele găsite în pasul Oituzului nu figurează celelalte tipuri de vase dacice, ca cești, fructiere, câni și altele, dovedește că avem de-a face cu un depozit de vase ascuns în pământ cu anumit scop și nu provin dintr-o așezare. Nu poate să fie un depozit de bijuterii și de monede din faptul, că astfel de tezaure au fost ascunse într-un singur vas, ca la Alungeni⁷, Fotoș⁸, Hilib⁹ sau în pungă de piele, ca la Arcuș¹⁰. Mai plauzibil este că ascunderea vaselor este legată de un ritual magico-religios. Cronologic data ascunderii se poate așeza în secolul I a. Chr. sau în secolul I p. Chr. fiindcă acest tip de vas pe care-l reprezintă vasele găsite este foarte frecvent în așezările dacice din aceste secole.

Note

1. Z. Székely, Materiale și cercetări Arheologice, IX.1973,310.

2. Fr. László, Múzeumi és könyvtári értesítő, VII/1913,155; VIII/1914,172; IX/1915, 102. M. Roska, Repertorium, 247.

3. K.Horedt, Așezarea de Sf.Gheorghe-Bedeháza, în Materiale și Cercetări Arheologice, II, 1956, 19-21, Fig. 11-14.

4. Z. Székely, Noi descoperiri dacice la Turia (Jud.Covasna), Muzeul de Istorie Brașov, Cumidava, XV-XIX,1990-1994, 13-15, Fig. 2/3-4.

5. R. Tanțău, Meșteșugurile la Geto-Daci, București, 1972, 53.

6. I.H. Crișan, Ceramica daco-getică, București, 1968, 53.

7. Z. Székely, Le trésor de Alungeni, Dacia, XI-XII, 1948,105-117, Fig.1.

8. B. Mitrea - Z. Székely, Tezaurul monetar de la Fotoș, în Materiale și Cercetări Arheologice, II/1956.645-683, Fig.1.

9. Z. Székely, Tezaurul monetar de la Hilib, jud.Covasna, Muzeul Național de Istorie, Cercetări Numismatice, București, 1980, 3-10. Fig.1.

10. Z. Székely, O descoperire monetară la Arcuș, (jud.Covasna), în Thraco-Dacica, VII, 1-2, 1986, 144-45.

Explicația figurilor:

Fig. 1. Locul descoperirii în pasul Oituzului

Fig. 2. Vasele găsite în pasul Oituzului

Fig. 3. Vase dacice din așezarea de la Sfântu Gheorghe - Bedeháza

1-7. Vase dacice din castrul roman de la Boroșneul Mare, 9-11

Résumé

En 1961 dans le col d'Oituz on a trouvé quatre vases dacique sans autres pièces. L'auteur croit, que les vases sont en connexion avec un rit magique-religieux du peuple dacique.

Fig. 1.

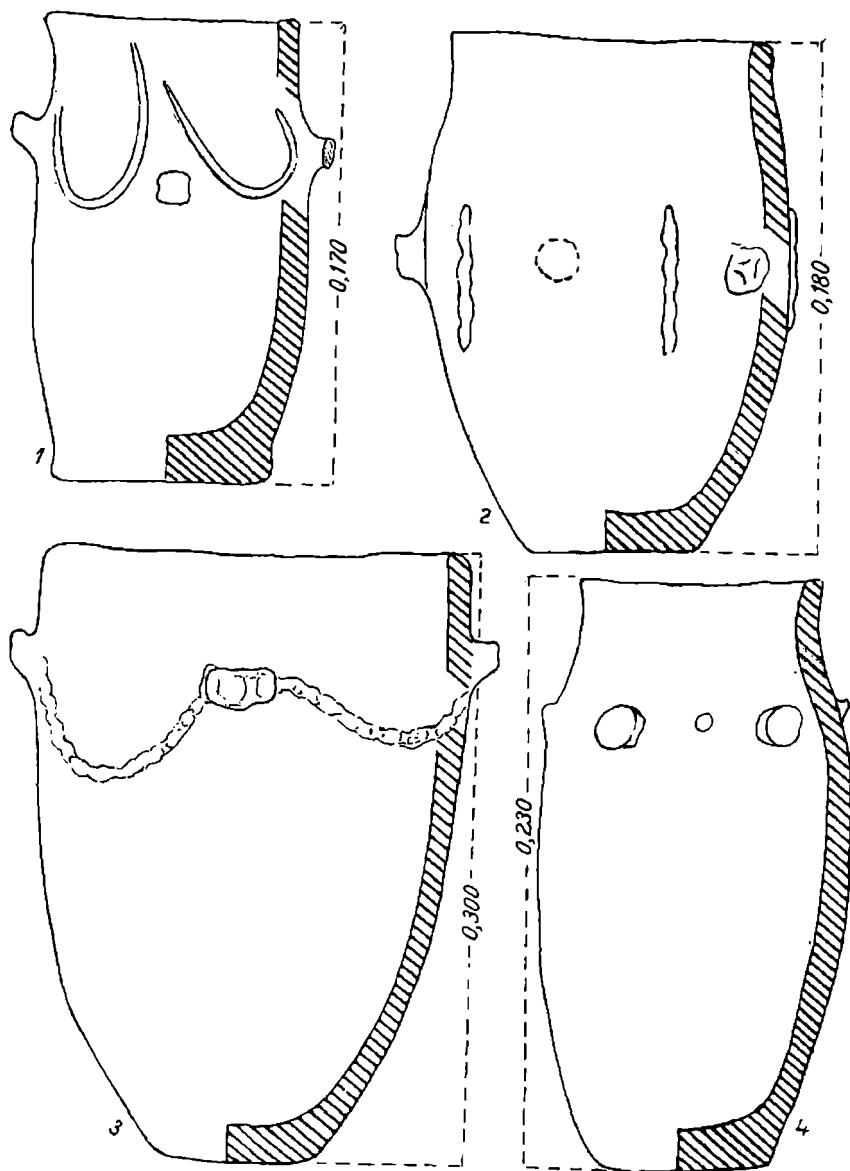

Fig. 2.

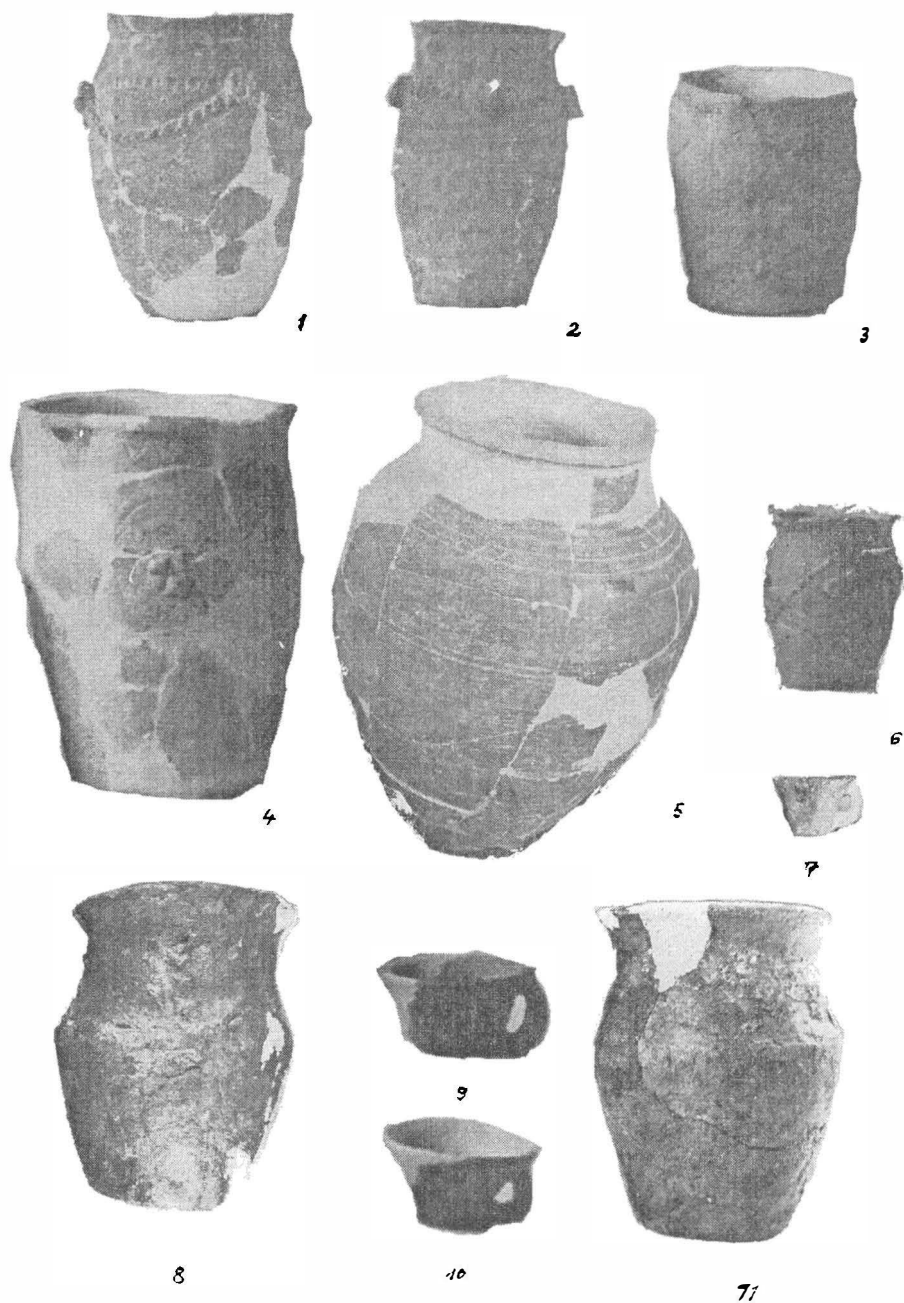

Fig. 3.

FORTIFICAȚIA DACICĂ DE LA BRAȘOV "PIETRELE LUI SOLOMON" ("ÎNTRU CHIEȚRI")

de Florea Costea

Primul care pune în circuit științific vestigiile de la Brașov - "Pietrele lui Solomon" este Julius Teutsch (TEUTSCH.J., 1913, p. 19-31). Nota sa este însoțită de o schiță la scara 1:3.700, cu mențiunea : " Nach dem Plan der kön. Freistadt Kronstadt (1887) 1:3.700", adică " după planul orașului liber regal Brașov (1877)" (TEUTSCH.J., pl.3).

Notând cele cinci stânci cu A, B, C, D, E, Julius Teutsch înfățișează, așa cum se mai vedeau încă la începutul secolului nostru, trei componente ale complexului fortificat : zona locuită, resturile de zid, valurile.

Prima, zona locuită este situată în stânga pâraiașului ce taie craterul de la sud-est spre nord-vest, pe singurul loc plat; resturile de zid sunt plasate între stâncile B și C, spre nord-vest, precum și pe stânca A; valurile au fost văzute între C-D și A-E. Firesc, ele lipsesc între stâncile D și E, spațiu (acces) care este și dificil și inutil de fortificat, zona putând fi foarte lejer barată și apărată în caz de pericol, cheiul (avenul) vertical și foarte înalt (50 m) neavând în antichitate o lățime mai mare de 2-3 m. În prezent, atât acesta, cât și cel de ieșire a pâraiașului din incinta fortificată, au fost lărgite cu 6 - 8 m pentru amenajarea drumului forestier ce urcă spre Poiana Brașov.

Odată retrași în fortificație, pentru refugiați nu se punea problema apei; pâraiașul neputând fi abătut. Și chiar dacă acest lucru s-ar fi petrecut, izburile foarte bogate din centrul craterului natural ofereau suficientă apă pentru multe mii de oameni, ca și pentru animale.

În anii 60 ai secolului nostru aici au fost efectuate cercetări arheologice sistematice de către A.D. Alexandrescu și I. I. Pop. Din nefericire, nici materialele, nici documentația nu ne-au fost accesibile (după cât se pare toate au fost pierdute), așa că nu putem beneficia de informații în plus față de cele oferite de către Ioan Glodariu, care însă, dată fiind atenția sa asupra importurilor greco-romane semnalate la Brașov - "Pietrele lui Solomon", nu tratează și contextul în care au apărut. Materialele respective

sunt cunoscute anterior cercetărilor efectuate de către A.D. Alexandrescu și I.I. Pop. Din colecția fostului Muzeu Sătesc al Țării Bârsei acestea au intrat în patrimoniul Muzeului de Istorie din Brașov (GLODARIU, I., 1974, p.56, 85, 222, 234, 149).

Interesul nostru pentru fortificația de la Pietrele lui Solomon a fost motivat și sporit de intenția municipalității Brașov de a reamenaja toată incinta în vederea măririi spațiului pentru desfășurarea serbărilor "Junilor brașoveni". Prin începerea cercetărilor, sub forma unui sondaj efectuat cu sprijinul elevilor din cercul de istorie de la liceul Unirea din Brașov, s-a reușit împiedicarea declanșării acestor lucrări și salvarea măcar pentru un timp a sitului.

Fortificația dacică de la Pietrele lui Solomon se află la S-SV de Brașov, în continuarea spre Poiana Brașov a celui mai vechi cartier al orașului (Schei), în dreapta pâraiașului Spurcata (care are ca afluent chiar firul de apă și izburile ce trec prin sau izvorăsc din fortificație). Românii brașoveni, în special scheienii, numesc foarte rar și aproape incidental acest loc Pietrele lui Solomon (denumire care are la bază o legendă maghiară), pentru ei familiară fiind denumirea "Între Chietri".

Diferența de nivel între zona locuită și elementele de fortificare este de 60 m (respectiv 720 m față 780 m de la nivelul Mării Negre) iar între aceeași zonă locuită și turnul oval (adaptat stâncii A și vizibil de către Julius Teutsch în anul 1913) de peste 100 m. Topografic, fortificația are o poziție excelentă. În primul rând pentru că este ascunsă chiar localnicilor care folosesc drumul din Valea Spurcatei, iar în al doilea rând pentru că de pe pîscul (stânca) A și de la poalele acestuia, corespunzător cotei valului (780 m) se poate supraveghea întreg defileul nordic ce oferă o deschidere totală asupra așezărilor contemporane din actuala vatră a Brașovului, cât și întreține legături "de vedere" spre Tâmpa (N-E, unde sunt semnalate vestigii dacice) și Stejeriș (unde este sigur că a existat un turn roman, nefiind excluse nici construcții dacice similare, anterioare), puncte din care apoi se putea comunica spre munte și spre șes (Țara Bârsei, cu vedere spre fortificațiile sau așezările fortificate de la Râșnov, Măgura Codlei, Crizbav, Bogata-Măieruș (Burgberg), Teliu, precum și asupra numeroaselor așezări civile din Depresiunea Bârsei (inclusiv partea vestică a județului Covasna).

Atenția noastră s-a îndreptat asupra a două zone amenințate de municipalitate: micul platou din estul pîscului A și intervalul ce unește pîsurile B și C. În primul loc Julius Teutsch plasează Wälle, iar în cel de al doilea Mauerreste. Secționarea platoului de lângă stânca A a avut ca

rezultat descoperirea unui turn dreptunghiular cu latura din față lungă de 10,50 m și cele laterale, perpendiculare pe prima, lungi de câte 9 m. Din zidurile laterale se păstrează numai un rând de pietre, în timp ce din primul mai există, în afara fundației, aproape un metru de elevație. La toate trei zidurile talpa este formată din pietre mari, parțial fasonate la exterior, lungi de aproape 1 m, late și înalte de 30-50 cm. Pe verticală ele au fost continuate cu pietre mai mici (25x35x20 cm), legate cu lut. La ambele colțuri vizibile există câte o piatră mai mare (și ea din calcar local), care asigură legătura construcției. Înainte de fixarea asizei, terenul a fost aplatizat astfel: coama valului (conglomerat) a fost răzuită, excavația fiind așezată în interiorul turnului; spre poalele valului, sigur în antichitate, baza fundației a intersectat o locuire din perioada de trecere la epoca bronzului (Coțofeni) și alta aparținând bronzului mijlociu și final (majoritatea ceramicii încadrându-se culturii Wietenberg, din cultura Noua fiind numai câteva fragmente) ambele parțial deranjate.

După cum se vede, practic este vorba de un singur zid (parament), fără perechea sa din interior și fără emplecton, de care de fapt nici nu era nevoie, paramentul putând fi legat prin bârne direct de conglomeratul nativ, care era și mai rezistent. Nu putem face aprecieri asupra înălțimii turnului, al cărui al patrulea zid nu există (poate că el nici nu a fost construit, locul lui putând să-l preia perfect peretele vertical al stâncii A). Destinația lui nu putea fi alta decât cea binecunoscută pentru construcțiile similare din zona Sarmisegetusei Regia, Tilisca etc.

Din păcate turnul a fost nu demult "modernizat", în el pătrunzându-se în prezent pe impecabile scări de beton.

În perimetrul și în afara turnului, lângă zid, s-a descoperit numai ceramică dacică de ambele categorii. În fața lui, spre sud, se observă o șea lată de 4-5 m, care se continuă cu baza unui val lat de peste 10 m și lung de peste 60 m. Din păcate, ca și turnul, acesta a fost parțial aplatizat acum câteva decenii pentru a servi ca loc de praznic pentru "Junii bătrâni". Baza valului nu a fost cercetată, respectiv acesta nu a fost secționat.

Aceeași soartă a avut-o și așezarea din vale, nivelată, terasată și consolidată cu o centură de beton, fără a mai vorbi de șanțurile de colectare și scurgere a apelor pluviale, toate săpate adânc în stratigrafia antică. La fel trebuia să se petreacă și în cazul fragmentelor de Mauerreste dintre stâncile B și C, singurele rămase neatinse până acum.

Aceasta este explicația că aici a fost posibil să se traseze o secțiune mai mare (25 x 2 m), ce traversează valul (în prezent, la suprafață, nu se

mai văd resturi de zid). De la primul rând de hârleț ne-am dat seama că "resturile de zid" văzute de Julius Teutsch în anul 1913 nu erau dacice ci, ori medievale, ori moderne. În adevăr, în jumătatea dinspre incintă a valului (cum se vede la suprafață) se aflau superficiale rămășițe de zid cu mortar de var și nisip, ce nu pătrund în sol mai adânc de 40 cm. În rest, toate vestigiile aparțin dacilor și constau din: un "zid dacic", între 2 m și 7,50 m, durat din bolovani de dimensiuni mari (unii cu latura de peste 1,20 m), nefasonați și legați cu lut umezit; între 7,50 m, și 11,50 m nu se află decât sporadic piatră locală (calcar) ce împănează lutul galben, bătătorit special: de la 11,50 m până la 14,50 m, spre exterior, un zid similar celui amintit mai înainte dar mai îngust. Între aceste două ziduri (de fapt două paramente), în profilul sudic se observă două gropi de stâlpi cu diametrele de 25 cm și adânci de 30 cm, respectiv 20 cm. Pe marginea dinspre creastă a parametrului interior, între 6 m și 7,50 m se află, nederanjat, un pat de pietre mai mici. Având în vedere că el merge de-a lungul zidului (cel puțin așa s-a constatat pe lățimea secțiunii noastre) putem deduce următoarele: sectorul dintre stâncile B și C al fortificației de la Brașov - "Pietrele lui Solomon" (Între Chietri) a fost întărit cu un zid sui generis (ne gândim în primul rând la dimensiuni), care se prezintă ca un val uriaș, lat de peste 13 m, dar care altfel respectă întocmai concepția de zid dacic: două paramente paralele și emplectonul. Numai că, pe verticală, acesta din urmă a fost continuat cu o palisadă (în fapt un alt zid, din lemn și lut galben) pentru care stau mărturie cele două gropi de stâlpi, fiecare reprezentând un șir al acestora. Este foarte posibil ca această palisadă-zid să fi fost placată cu lut, numai așa putându-se explica pământul înroșit pe tot traseul ei. Se adaugă ceea ce îndeobște lipsește fortificațiilor dacice, respectiv cărarea de pietre de pe paramentul interior, plasată lângă palisadă. Nu credem că aceasta ar putea să reprezinte o etapă de construcție, ci, mai degrabă un drum sau o platformă de luptă.

Reamintirea acestor elemente ar duce spre următoarea reconstituire a construcției, drumul de rond (poate mai înalt în antichitate) fiind luat ca punct de plecare pentru celelalte: de la drumul de rond, spre interior și în jos pe pantă continuă zidul mare, dinspre incintă (paramentul interior), cu posibile scări din loc în loc pentru a se putea ajunge cât mai repede pe poziția de luptă, scări care puteau fi și din lemn, mobile. Palisada, lată de aproape 4m, putea fi numai atât de înaltă cât să-i permită celui ce se află în spatele ei să mânuiască armamentul. Zidul (paramentului) exterior este mai modest (probabil nu așa și în antichitate, partea sa exterioară putându-se

prăbuși spre Valea Spurcata), poate și datorită faptului că panta este aproape verticală și, în consecință, greu accesibilă pentru atacatori. Unghiul foarte mare al pantei face însă aproape imposibilă supravegherea "subplombei" stâncii, situație care nu exclude ca din loc în loc pe traseul palisadei să fi fost amenajate locuri speciale de veghe.

După cunoștințele noastre, fortificații asemănătoare (deci nu identice) nu sunt prea multe, cele mai apropiate fiind cele de la Sărătel și Arpașu de Sus (ne gândim în primul rând la palisadă (VLASSA, N.DANILA, ST., 1962, p. 341-347 ; MACREA, M. GLODARIU, I., 1976, p. 10-16 și fig. 4a).

Această înfățișare poate să aibă însă și alte explicații. Nu este exclus ca inițial aici să fi existat numai o palisadă, din care se mai păstrează ceea ce noi am considerat a fi emplecton, palisadă care ulterior a funcționat împreună cu unul dintre ziduri. Mai târziu s-a clădit cel de al doilea zid (parament). Credem că explicația este plauzibilă, un zid dacic gros de aproape 13 m nefiind cunoscut încă în repertoriul fortificațiilor dacice.

Spațiul dintre stâncile B,C,D, în special cel dintre B și C se prezintă astăzi sub forma unor terase adaptate curbelor de nivel. Toate sunt bordate cu bolovani mari de calcar, similari și ca dimensiuni celor folosiți la construirea turnului și a paramentului zidului dacic. Nu este exclus ca autorii terasării să fie tot dacii, pe suprafețele rezultate putându-se înălța numeroase locuințe și anexe gospodărești. Deoarece nici una din aceste terase nu a fost cercetată ne mulțumim să avansăm această idee doar ca o ipoteză.

Alte sectoare ale fortificației nu au fost sondate. Observațiile din teren au mai dus la identificarea unei cisterne, săpată în rocă, pe buza vestică a căldării naturale de la Pietrele lui Solomon. Nu credem însă că poate fi vorba de un rezervor de apă ci, mai degrabă, de o magazie de provizii, ea fiind amplasată și spre partea însorită, și departe de sursele de apă, în pantă. De fapt nici nu este sigur că ea a fost săpată de daci.

Așadar, luând în considerare rezultatele sondajului de salvare efectuat în anul 1983 la Pietrele lui Solomon (la care au participat și colegii R. Ștefănescu și M. Gherman), putem concluziona că avem de-a face cu o fortificație dacică ale cărei componente sunt : I - Un val de dimensiuni apreciabile între stâncile A și E, barând accesul dinspre NE. Nu știm exact cum arăta acesta în antichitate, el fiind demantelat la începutul secolului nostru. Ceea ce mai poate fi observat în prezent sunt lungimea sa de aproape 100m și lățimea la bază de aproape 10 m. Nu este exclus ca și pe

acest val să fi fost o palisadă. 2 - Un turn-locuință în capătul de NV al acestui val. 3 - Un zid dacic clasic din punct de vedere constructiv (parament, emplecton, palisadă dublă, la care se adaugă drumul de strajă), însă neobișnuit de gros (aproape 13 m, vezi fig. 6), cu remarca făcută mai sus, în sensul că putem avea de-a face cu două ziduri din două faze, emplectonul putând să fie o palisadă a uneia dintre faze sau anterior (și singurul) într-o primă fază (poate un val ca acela dintre stâncile A și E). 4 - Terase antropogene, în special pe pantele de SV (între stâncile C și D), necesare locuirii în mod obișnuit sau în caz de refugiu, precum și depozitării proviziilor.

Fortificația dacică de la Pietrele lui Solomon este situată într-un loc foarte "discret", ferit vederii din oricare dintre locurile înconjurătoare aflate în afara liniei de stânci. În schimb, de pe oricare dintre cele cinci stânci ce o străjuiesc se poate face o supraveghere perfectă a tuturor împrejurimilor. Din turn sau de pe valul dintre țăncurile A-E (NE) se poate supraveghea întreg perimetrul Brașovului medieval și parțial modern, respectiv aria tuturor așezărilor dacice civile contemporane fortificației. Un posibil turn de observare pe stânca E (poate din lemn) era suficient pentru asigurarea legăturii "de vedere" cu marea așezare civilă din Valea Cetății (Răcădău), tot așa cum un alt turn pe înălțimea apropiată "Stejeriș" permitea observarea celei mai mari părți din Țara Bârsei (centrul și vestul).

Nefiind amplasat pe un drum intens circulat (dar la numai câțiva km de cele ce străbăteau Țara Bârsei), complexul dacic fortificat de la Brașov - "Între Chietri" este firesc să fi avut funcții diverse. Justificat pare în primul rând rolul său loc de refugiu al dacilor din cele șase așezări civile aflate la 2 - 6 km depărtare. Avem în vedere în primul rând perioada de început a locuirii dacice aici, respectiv a doua jumătate a secolului al II-lea a. Chr. Nu este însă exclusă prezența unei garnizoane permanente, asemenea Racoșului, ca și a unei căpetenii politico-administrative, situație reconsiderată sub iminența pericolului roman. De asemenea, nu este exclus ca în faza ei finală, respectiv în vremea războaielor daco-romane (începând cu Domițian, cel puțin), fortificația acum în discuție să fi avut preponderent un rost militar, subordonate fiindu-i și fortificațiile bârsene de la Râșnov, Măgura Codlei, Crizbav, Bogata-Măieruș (Burgberg), Teliu, ca și așezările civile aparținătoare acestora, altfel spus întreaga regiune a dacilor cumidavensi.

Caracterul restrâns al cercetărilor efectuate până în prezent nu permite datarea riguroasă a începuturilor fortificației, deși, așa cum s-a mai

spus, locuirea începe în secolul al II-lea a.Chr. Sigure sunt în schimb funcționarea ei în secolele I-I și sfârșitul la data cuceririi Daciei de către romani, sfârșit care nu putea fi decât violent, așa cum probează cantitatea apreciabilă de cărbune de lemn și lipitura de perete arsă, înroșită, prezentă pe terase chiar la suprafața actuală a solului.

Indiferent de caracterul ei, care putea să se modifice de-a lungul existenței sale, fortificația dacică de la Brașov - "Între Chietri" este una din cele mai impunătoare construcții administrative și militar-strategice din Dacia preromană, apogeul ei coincidând cu perioada Burebista-Decebal. Dată fiind amploarea elementelor constructive componente, credem ca în timpul abia precizat ea a fost unul din cele mai importante forturi din sistemul defensiv al statului dac.

Alte aspecte, precum și aprofundarea celor enunțate anterior, nu pot fi obținute decât în urma unor cercetări exhaustive, cercetări care se impun.

Bibliografie selectivă

- TEUTSCH, J., 1913, Die Salomonfelsen bei Kronstadt, in Bericht des Burzenländer sächsischen Museums, Brașov, 1913, p.19-31 și pl.3.
- GLODARIU, I. 1974, Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană, Cluj, p.56, 85, 222, 234, 249.
- VLASSA, N.-DANILĂ, ST., 1962, Materiale, VII, p.341-347.
- GLODARIU, I., 1983, Arhitectura dacilor, *passim*.
- MACREA, M-GLODARIU, I. 1976, Așezarea dacică de la Arpasu de Sus, București, 1976.

Explicația figurilor

Fig. 1: 1-Stânci native; 2-resturi de zid cu mortar, vizibile în anul 1913; 3- val de apărare, vizibil în anul 1913 aplatizat după această dată; 4-Suprafața apreciată de Julius Teutsch ca locuită în antichitate; 5-Suprafața apreciată de Julius Teutsch ca locuită și fortificată de daci; 7-curbe de nivel.

Fig. 2: Vedere dinspre est a turnului dacic, luată de pe nivelul actual al valului dacic, aplatizat (sus); aspect din timpul cercetării turnului dacic (în planul îndepărtat se vede valul dacic, aplatizat).

Fig. 3: Paramentul turnului dacic, cu piatra de colț (sus) și din interior (jos).

Fig. 4: Același parament văzut din exterior și din interior (jos).

Fig. 5: Planul și profilul secțiunii trasată în turnul dacic: 1-sol vegetal; 2-strat cu pietriș; 3-conglomerat nativ; 4-conglomerat nativ dar nesăpat; 5-pământ negru; 6-bolovani de calcar; 7-pământ negru în amestec cu pietriș; 8-nivel deranjat de amenajările moderne; 9-trepte de beton, moderne (Tr); 10-zid dacic.

Fig. 6: Planul și profilul secțiunii trasată prin zidul dacic dintre stâncile B și C: 1-Parament din bolovani de calcar; 2-drum de strajă; 3-emplecton; 4-gropi stâlpi palisadă; 5-aluviune medievală și modernă.

Fig. 7: Paramentele zidului dacic dintre B și C. Sub rigla gradată se văd urme din drumul de strajă.

Die dakische Befestigung von Braşov-Pietrele lui Solomon

Zusammenfassung

Auf Grund eines Artikels und Planes von Julius Teutsch 1913 im Bericht des Burzenländer Sächsischen Museums veröffentlicht, unternimmt der Verfasser an dieser Stelle archäologische Ausgrabungen. Die Ergebnisse dieser Forschungen zeigten dass in Braşov-Pietrele lui Solomon (Kronstadt-Salamonfelsen) eine dakische Befestigung gab, dessen Wehrelemente folgende sind: 1-ein 100M lager und 10-lé breiter Wall zwischen den Felsen A und E (abb.1); 2-ein Turm am nord-westlichen Ende des Walles, neben den Felsen A; 5-eine ungewöhnlich breite Mauer, aus zwei Verblendungen und Palisaden bestehend, zwinschen den Felsen B-C (Abb.6). Die Befestigung gehörte zu den jechs dakischen Siedlungen die sich in der Nähe befanden und wurde von deren Bevökerung ab den 1 Jh.v. Chr. bis zur römischer Eroberung Daziens benutzt.

*Die dakische Befestigung von Braşov-Pietrele lui Solomon
(Abbildungsverzeichnis)*

Abb. 1: 1-Felsen; 2-Im Jahre 1013 sichtbare Mauerreste mit Mörtel; 3-Verteidigungswall, sichtbar im Jahre 1913, später nivelliert; 4-die von Julius Teutsch als im Altertum bewohnt gemeinte Oberfläche; 5-die von den Daker bewohnte und befestigte Oberfläche; 6-dakischer Turm; 7-Nivellment Kurven.

Abb. 2: Blick von Osten auf dem dakischen Turm, vom heutigen Niveau des Walles. Anblick der im dakischen Turm durch geführten Grabungen (antfernt, der dakische Wall).

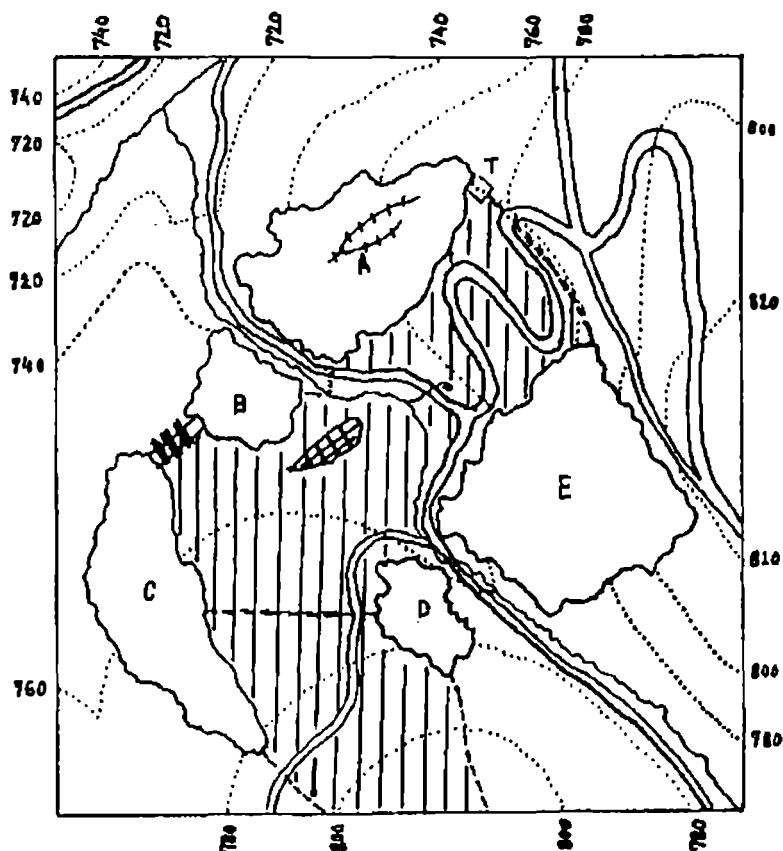
Abb. 3: Mauerverblendung des dakischen Turms mit dem Eckstein. Innere Ansicht des Turms.

Abb. 4: Mauerverblendung des dakischen Turms von aussen (oben) und inneren (unten) geschen.

Abb. 5: Plan und Profile des Schnittes durch den dakischen Turm: 1-heutiger Humusboden; 2-Schicht mit Schetter; 3-Konglomerat; 4-ungergrabenes Koglomerat; 5-Schwarzerdeschicht; 6-Kalksteine; 7-Schwarzerdeschicht mit Schotter; 8-Schicht von neuzeitlichen Bauten zerstört; 9-moderne Treppen; 10-dakische Mauer.

Abb. 6: Plan und Profil des Schnittes durch die dakische Mauer (zwischen Felsen B und C): 1-Mauerverbblendung aus Kalksteine; 2-Wehrgang; 3-Emplekton; 4-Palisadenpfahlgruben; 5-Mittelalterliche und moderne Schwemmschicht.

Abb. 7: Dakische Mauer zwischen Felsen B und C mit dem Wehrgang (oben).

BRASOV- PIETRELE LUI SOLOMON

Legenda

Scara 1:3.700

1	A...E	2		3		4		5	
6		7							

Fig. 1.

Fig. 2a.

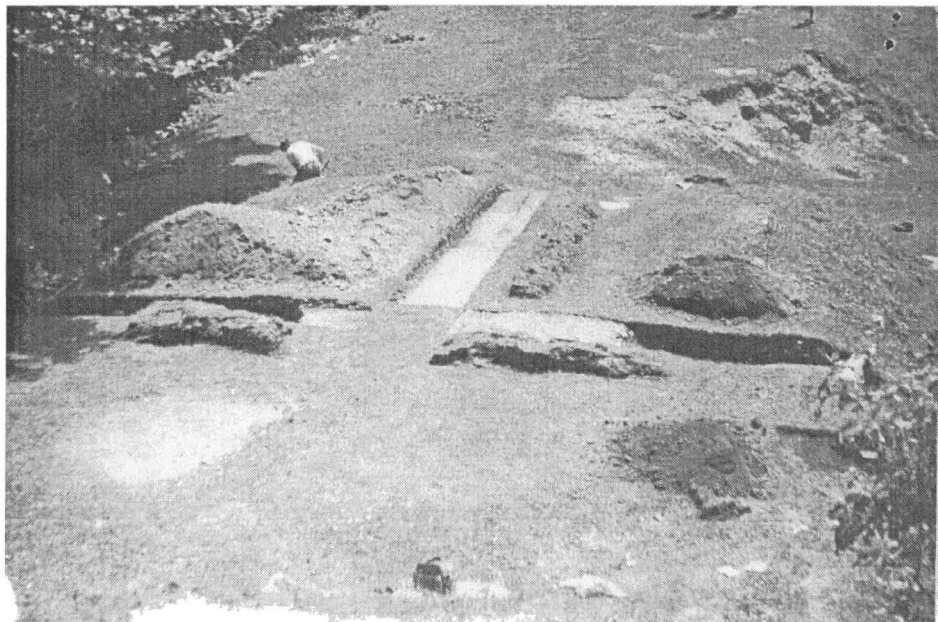

Fig. 2b.

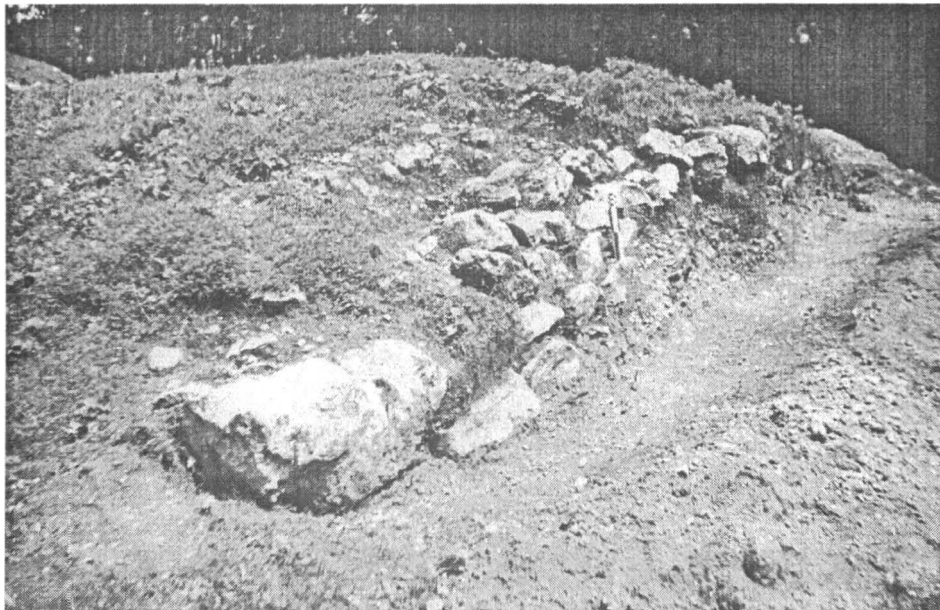

Fig. 3a.

Fig. 3b.

Fig. 4a.

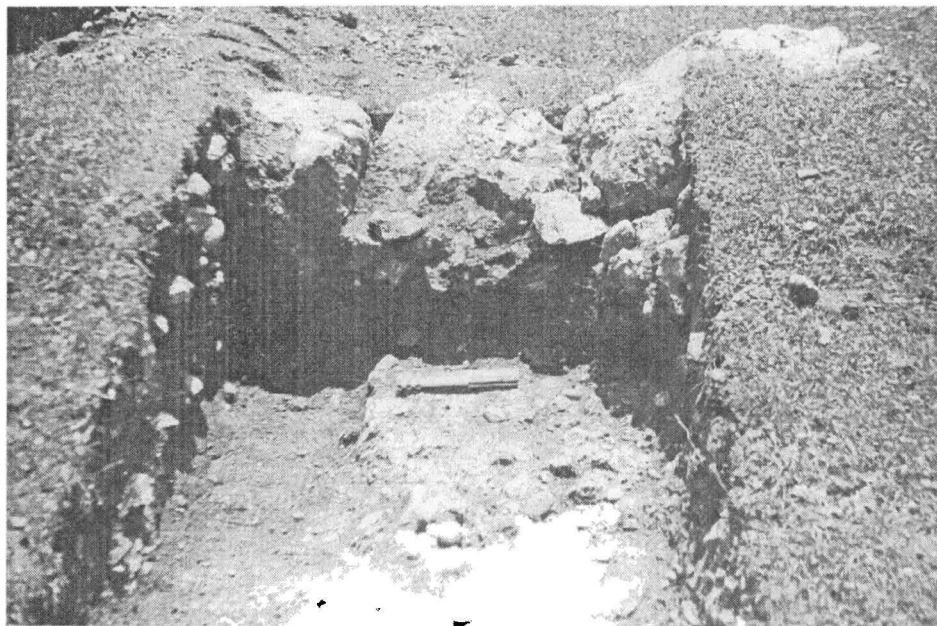
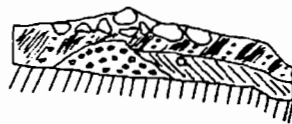
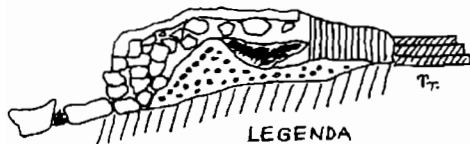
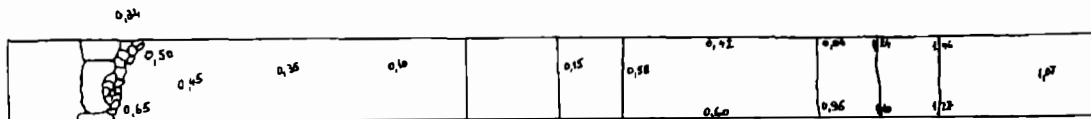
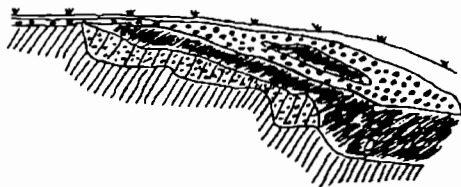

Fig. 4b.

PIETRELE LUI SOLOMON , 1983 , SJ , scara: 1:50

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

LEGENDA

- sol vegetal

- pământ negru

- trepte (amenajare modernă)

- nivel cu pietre mici

- pietre

- zid.

- conglomerat nativ

- pământ negru cu pietricele

- conglomerat nesăpat

- nivel deranjat prin amenajări moderne

Fig. 5.

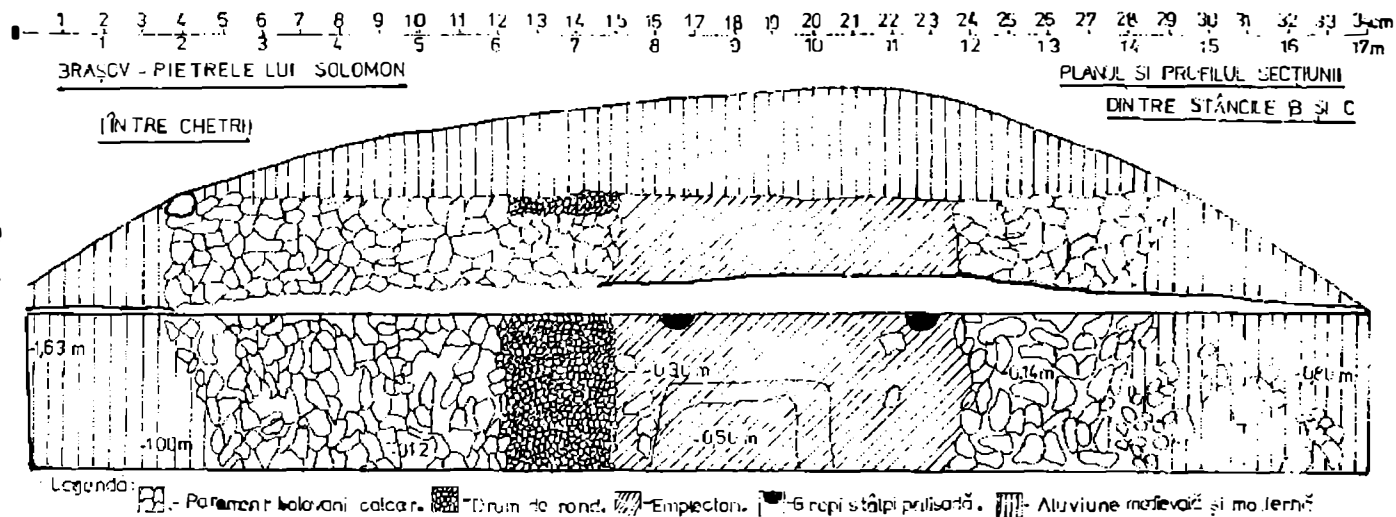

Fig. 6.

Fig. 7a.

Fig. 7b.

ANSAMBLUL DE ARHITECTURĂ MEDIEVALĂ DIN BRAȘOV, PIAȚA SFATULUI Nr. 15-16.

DATE ISTORICE PRIVIND PRIMA FARMACIE ORĂȘENEASCĂ

STUDIU ASUPRA PICTURII MURALE ȘI EVOLUȚIEI ARHITECTURALE

de George Mitran

Imobilul din Piața Sfatului nr. 15-16, monument istoric și de arhitectură, fostul magazin "Turist", supus din anul 1987 lucrărilor de restaurare, a suscitat numeroase controverse, opinii, prezumții, aprecieri dintre cele mai diverse între arhitecți, istorici de artă, exprimate inițial în faza proiectului de restaurare, precum și de-a lungul etapelor de execuție a restaurării. Acestea au fost determinate de importanța deosebită a monumentului, de structura complexă a ansamblului arhitectonic, a registrelor de pictură murală, evidențiate cu prilejul studiilor de parament, a decapărilor straturilor succesive de zugrăveli, determinate de punerea în evidență a ansamblului în configurația originală.

Studiul de față își propune ordonarea acestor date pe baza materialului investigat, articularea datelor istorice, arhitecturale, artistice și stilistice a registrelor cu pictura murală pentru a forma o imagine de ansamblu asupra acestui important monument și a funcțiilor pe care le-a îndeplinit în epocă. Analiza stilistică și morfologică aplicată segmentelor cercetate și a componentelor ansamblului, articularea concluziilor și interpretărilor, vădesc necesitatea unei abordări interdisciplinare a obiectivului din perspectiva închegării unei imagini de ansamblu. În consecință, studiul nu-și propune epuizarea interpretărilor și datelor, ci furnizarea unei baze de date pe care cercetarea ulterioară să le folosească în finalul programului de restaurare și consolidare a ansamblului

arhitectonic, precum și deschiderea premiselor și interesului de specialitate în adâncirea cercetării și elaborării de concluzii certe.

Imobilului din Piața Sfatului nr. 15-16 i se atribuie, pe lângă valorile incontestabile arhitecturale și picturale, interesul istoric de a fi funcționat aici prima farmacie orășenească.

Farmaciiile au jucat un rol important în mediile orășenești medievale sub raport socio-urban, definind un anumit nivel de cultură și civilizație al comunității respective situate pe un palier istoric determinat. Importanța lor constă în erudiția farmaciștilor, în nivelul profesional și etic format în contact cu mediile occidentale și orientale, în impactul asupra stării de sănătate a comunităților urbane medievale, în definirea unor relații comerciale ritmice cu Occidentul și Orientul, în speță, cel scump și incitant al mirodeniilor, precum și al culturilor de plante medicinale locale în epocă.

Ansamblul arhitectonic, în care a funcționat prima farmacie din Brașov, este compus din trei file de imobile, unite într-un ansamblu, parter și etaj. Parterul, care este cel mai interesant și complex de analizat este compus din cinci camere cu volumetrii diferite care comunică între ele. Imobilul este plasat între Biserica Neagră și fosta Hală comercială a orașului, numită în epocă "Podul Batușilor" sau zona "Cântarul orășenesc". Lucrările de asanare și restaurare a ansamblului au scos în evidență că imobilul a fost construit în etape succesive, momente care sunt cel mai dificil de surprins, care au suscitat numeroase opinii și controverse ale specialiștilor. Coerența etapelor constructive rămâne în continuare un deziderat, studiul situându-se în planul unor încercări de identificare a acestora.

Lucrările din anul 1908, efectuate pentru canalizări și cele de la Școala din Curtea Bisericii Negre au evidențiat că Biserica Neagră a fost înconjurată cu palisade și de un șanț în care poziția straturilor apărea frământată. În fața parapetului se întindea un loc viran până în fața pieței de pește pe care s-a construit Podul Batușilor, finalizat în 1547, locul unde breslele își etalau produsele. Ridicarea acestui reprezentativ centru comercial la jumătatea sec. al XVI-lea este direct legată de înflorirea economică fără precedent a orașului, de dinamica schimburilor comerciale, diversificarea și specializarea meșteșugurilor, creșterea implicită a numărului breslelor, a ponderii negustorilor locali și străini veniți din toate zonele comerciale ale lumii, creșterea demografică, și coincide cu afirmarea programului de dezvoltare edilitară a orașului și a cetății Brașov.

Amplasarea Brașovului la intersecția marilor drumuri comerciale între Occident și Levant, importanța sa ca centru de producție și

comercializare a articolelor breslașe, precum și de piață de desfacere a mărfurilor indigene și alogene, afirmarea programului edilitar au conferit orașului un interes și o importanță europeană.

De la Podul Batușilor până la șanțul parapetului Bisericii Negre era o distanță de 120 picioare ($1p=29,6$ cm), adică aproximativ 36 m. Din acest teren, administrația orașului a dispus repartizarea perimetrului pentru stradă (respectiv actuala stradă Hirscher) și două parcele destinate ridicării a două imobile, respectiv câte 40 de pași (11,80 m). Astfel, alături de Podul Batușilor, în stânga străzii s-a construit, probabil după jumătatea sec. al XVI-lea, o casă de locuit cu frontonul spre piață iar după aceea, în stânga ei, încă o clădire. Cele două imobile aveau un singur nivel. Prima casă avea tavanul în formă de butoi, arc semicircular, iar cea de-a doua casă prezenta un tavan pe bolți în cruce, configurație care se păstrează. După umplerea șanțului palisadei din jurul Bisericii Negre cu pământ, administrația orașului mai dispunea de o fâșie de teren până la cimitir cu o lățime de aproape 8 m, insuficientă pentru construirea unei case particulare. În consecință, s-a clădit aici o casă îngustă cu frontonul spre piață, compusă din două încăperi: prima încăpere cu dimensiunea de 7,20/5,30 m, $h=3,57$ m, cu tavan boltit în cruce. Cea de-a doua încăpere, de formă pătrată, cu latura de 4,20 m avea tavanul din lemn. Această încăpere, situată în prelungirea primei, era cu câteva trepte mai ridicate decât cea din față. Imobilul mai dispunea de o pivniță cu intrare laterală dinspre Curtea Bisericii Negre astăzi zidită. Prima încăpere prezintă spre fațadă un arc de rezistență în formă de butoi ridicat mai târziu, probabil când imobilul a primit etajul de locuire. În 1635, cu ocazia unor reparații generale, aflăm că aceasta avea două uși, una spre piață și alta spre Curtea Bisericii Negre. Aceste mențiuni importante evidențiază că aici a funcționat farmacia, întrucât nu există nici o casă din Piața Sfatului care să corespundă acestei descrieri. Cele trei imobile au fost legate într-un singur ansamblu, probabil imediat după 1635, prin etajarea care a necesitat soluții de rezistență prin aplicarea arcurilor-buloane întregului parter, realizarea accesului prin gang median, ridicarea unui portic pe fațada întregului ansamblu, compus din 5 arce descărcate pe pilaștri din piatră, cu capitelluri simple, trapezoidale, joase, profilate, din care se mai păstrează martori încastrați în fațada actuală. Pe zidul dinspre Curtea Bisericii Negre s-a aplicat un contrafort masiv, tot ca soluție de susținere a etajului, articulat pe ritmul arcelor porticului, având la nivelul de calcare o străpungere pentru acces. În spatele farmaciei exista o grădină cu plante medicinale cu lățimea proporțională a imobilului și lungimea de 23 m.

Gangul median care despărțea cele două imobile a primit la etajare un tavan pe sistem de bolți în cruce. Pe zidul din dreapta gangului apare un ancadrament din piatră pentru ușă, în stilul Renașterii, datând de la jumătatea sec. al XVI-lea, care permitea accesul în camera din dreapta și o fereastră cu ancadrament din piatră și grilaj din fier forjat datând din aceeași perioadă. Deși primele mențiuni documentare asupra farmacistului orașului datează din anul 1512 apreciem că cele trei imobile în configurația inițială (parter) au fost ridicate după jumătatea sec. al XVI-lea, după aspectul probatoriu al elementelor arhitecturale. Un argument semnificativ îl constituie alinierea ansamblului în poziție mai retrasă cu circa 3 m față de frontul Halei Medievale. Această amplasare diferențiată a fost determinată de necesitatea de a păstra accesul în Curtea Bisericii Negre, altfel alinierea celor două ansambluri, despărțite de strada Hirscher, ar fi obturat zona de acces spre Biserica Neagră din Piața Sfatului. Rezultă că la data finalizării Halei, în 1545, locul până la Biserica Neagră era încă viran, iar necesitatea de a păstra accesul larg din Piața Sfatului spre Curtea Bisericii Negre a impus retragerea frontului celor trei file de casă cu 3 m față de aliniamentul caselor din piață.

Intervențiile din 1948 și 1967 efectuate în intenția de a moderniza spațiile parterului în vederea sporirii funcționalităților comerciale ale magazinului au dus la modificări ale configurației inițiale.

Aceste informații deosebit de utile aparțin ing. G. TREIBER care a dirijat șantierul din 1948, întocmind un jurnal de șantier cu informații prețioase cu observațiile rezultate din etapele lucrărilor pe care le-a prelucrat apoi împreună cu dr. A. Huttman în studiul Date arhitectonice și istorice asupra farmaciei orășenești din Brașov.

Istoricul farmaciei orășenești

Istoricul farmaciei orășenești din Brașov se bazează pe cercetările întreprinse și valorificate de prof. Caius Tib. Jiga, dr. Emil J. Bologa în Spicuri din trecutul farmaciilor în orașul Brașov, sec. al XVI-a doua jumătate a sec. al XVIII-lea - 1963; N. Iorga, Farmacia în țările românești (Istoria românilor în imagini și icoane), Craiova, 1921; G. Barbu și A. Huttman, La première pharmacie municipale de la ville de Brașov, Congrès Internationale d'Histoire de la Pharmacie, Dubrovnik, 1959; studiul menționat al lui G. Treiber și A. Huttman, precum și investigații de arhivă.

În Socotelile Oraşului din 1520 este menţionat primul farmacist al oraşului Braşov - "IOHANNES", plătit de magistratul oraşului din contribuţie publică. Oraşul îl plăteşte pe Iohannes cu salariul de 6 fl şi 12 asp. în 4 martie şi 1 iunie 1520¹. Faptul că oraşul plăteşte un salariu şi impozitul pe casa în care locuia farmacistul dovedeşte că oraşul avea farmacia proprie şi angajase un "aromatarius" sau "apothecarius"². După moartea subită a farmacistului, oraşul mobilează farmacia în 1521, 1-8 nov., cu o masă, bănci, vase şi face mici reparaţii³. O menţiune din 23.IV.1523 se referă la noul farmacist Gabriel care dă medicamente văduvei lui Nicolae Knoffloch în valoare de 10 fl, în contul vechii datorii a farmacistului Iohannes⁴. Gabriel nu a rămas în funcţie decât 2 ani căci în anul 1525 noul farmacist al oraşului era Jeromee sau Jeronim. Cu această ocazie judele Braşovului împreună cu toţi consilierii sfatului se grăbesc să meargă la primărie să plătească salariul farmacistului de 75 fl, întâmplare puţin obişnuită⁵. Hans Benkner plăteşte această sumă probabil datorită unui serviciu deosebit făcut pentru sănătatea publică, salariul trimestrial fiind de 25 fl.

Farmacia era bine aprovizionată întrucât braşovenii puteau cumpăra anumite substanţe aromatice (aromataria), diferite parfumuri, uleiuri, mirodenii etc. În registrul vama vigesimal sunt notate sumele plătite pentru mărfurile importate: 1529-1530, "flores et nucas muscati", sămburi de migdale, sub numele generic de aromataria se vindeau felurite parfumuri şi substanţe aromatice, apar menţionate: sulf, mercur (argentum vivum), "aromate"⁶. Printre mirodeniile cele mai căutate în secolul al XVI-lea erau piperul (piper), "zinziberul", "radix zingiber", şofranul, aromele indiene - "cariofolus", tămâia (thus) dar şi tincturi folosite ca medicamente. Între 1529-1530 treceau prin vama Braşovului "mirodenii" străine: "cinamonium", "flores et nucas muscati", "crocus", "alumen kanther", "malvaticum pondera", "cariofolus", "zinzibar", "tinctura proflor", "argentum vivum", "tinctura corrigatoris" etc.⁷. În 1530, doctorul oraşului Paulus pleacă împreună cu farmacistul la Făgăraş pentru a-l vindeca pe Sigismund Thomori, castelanul cetăţii; oraşul le plăteşte 3 fl şi 7,5 asp.⁸. În 1531-1532, farmacistul oraşului Wolfgang pleacă la Viena împreună cu medicul oraşului pentru a cumpăra medicamente⁹. În 1532 farmacistul Gregor este ales în "Centumviri Coronensis"¹⁰. Acest fapt este benefic pentru farmacie întrucât în 1533 se cheltuiesc 40 fl pentru înzestrarea cu cele necesare¹¹. În 1535 se cheltuiesc 100 fl pentru aprovizionare, se achiziţionează vase, recipiente, cântare cu greutate¹².

În 1542 voievodul Moldovei cumpăra leacuri de la brașoveni de 11 fl 13. Cartea clasică de preparare a medicamentelor întrebuințate în epocă, "Lumen Aphothecariorum" - 1496, menționează 70 de feluri de pilule care conțineau aloe, scamonium, crocus, coolynthis etc., menite să producă efecte "clasice" 14. În 1546 salariul farmacistului s-a mărit la 28 fl, judele Brașovului, Cristian Heyser și notarul orașului Luca hotărâsc salariul farmacistului Gregor 15. În 1545 Appolonia Hirscher, soția judeului Brașovului, donează 200 fl pentru îngrijirea bolnavilor săraci. Cu prilejul molimelor devastatoare care au cuprins zona și orașul, farmacia și doctorii au un rol activ. Între 1553 și 1554, când molima a cuprins Brașovul au fost înregistrate aproximativ 5000 de victime, din ziua Sf. Iacob până în toamnă 16. În 1555 molima din Sibiu face 3200 de victime 17. J. Honterus vorbește de 3 spitale, în 1543, în Brașov: Spitalul Sf. Antonius, Spitalul Sichenhaus, Spitalul Sifiliticilor, unde medicii și farmaciștii au depus eforturi considerabile 18. În 1553, Brașovul trimite medicamente "principelui" Moldovei, Ștefan 19. În 1558, brașovenii trimit Doamnei Chiajna, soția domnitorului Țării Românești, Mircea Ciobanu, 2 sticle de vin sublimat și 2 flacoane cu apă rozacee 20. Cu prilejul investirii lui Pantaleon ca farmacist al orașului, inventarul farmaciei se evaluează la 450 fl și 40 den.

În 1570 este numit farmacist al orașului Andrei. Între anii 1586 și 1588 molima cuprinde din nou orașul și farmaciștii sunt menționați cu un aport deosebit 21. Statutul orașului Brașov din 1602 prevedea în art. 12: "De aici înainte nici un doctor al medicinei sau farmacist nu vor fi plătiți fără știrea membrilor comunității orașului, aceasta pentru ca și ei să știe ce fel de persoane sunt primite și funcționează în aceste posturi. Toți ceilalți vânzători ocazionali sau orice fel de negustori nu au voie să vândă nici un arsenic și nici alte otrăvuri" 22.

Din 1628 Statutul prevedea, în art. 4, că 2 consilieri însoțiți de un "reprezentant din Consiliul celor 100 vor vizita farmacia anual de 2 ori" 23. Într-o scrisoare a voievodului Țării Românești, Matei Basarab, din 1651, adresată judeului Brașovului, se menționează farmacistul orașului, Avram sub titlul de "spiciiar" iar în 1657, Constantin Șerban, voievodul Țării Românești, comandă medicamente la Brașov 24.

În 1660 molima reizbucnește în Brașov. Farmacistul orașului este sfătuit să nu umble la bolnavi pentru a nu propaga boala, întrucât se instituieră 14 zile de carantină 25. În 1670 farmaciștii orașului erau Iohann Adolf și Adolf Schiering. Incendiul devastator din 1689, care a cuprins întreg orașul, a distrus și farmacia 26. Acest sinistru a dat o lovitură puternică

farmaciei orașului întrucât în 1667 ea era evaluată la 1508 fl. Incendiul este pus pe seama trupelor habsburgice care au pătruns în oraș în 1688. Sub conducerea breslei cizmarilor, populația Brașovului se revoltă împotriva armatei austriece. Revolta este înăbușită, iar la 21 aprilie 1689 izbucnește incendiul în oraș, ca măsură de represalii a trupelor austrice asupra populației, soldat cu un dezastru incalculabil. Atunci s-a pierdut o moștenire culturală irecuperabilă sub raportul patrimoniului mobil și imobil. Cronicarul Thomas Tartler descrie în 1741 incendiul care a cuprins și farmacia orașului și care s-a numit până în timpul său "farmacia deșartă". Mai târziu casa s-a reclădit parțial fiind evaluată la 11 oct. 1745 la 400 de fl. Postul farmacistului s-a păstrat, el primind leafa în continuare. După 1697, farmacistul orașului, Mylius activează în farmacia sa particulară, fiind remunerat de oraș. În 1689 moare farmacistul orașului, Daniel Teutsch. După incendiu, farmacia orașului este deschisă în 1690-1691 de Lucas Seuler ²⁷. În 1697 sunt menționate conflicte ale farmaciștilor cu breasla bărbierilor care vând medicamente, litigii care se prelungesc până în secolul al XVIII-lea. În această perioadă, mai ales în secolul al XVIII-lea, conflictele între corporațiile breslașe și producătorii și negustorii extrabreslași sunt tipice și generalizate, breslele încercând să-și apere monopolul producției și al desfacerii stipulat în statute și în legislația orașului iar extrabreslașii subminând permanent autoritatea și profitul breslelor, ca expresie și efect ale premiselor noului mod de producție capitalist.

Izvoarele menționează ca farmaciști ai orașului în 1733 pe Martin Schäsburger, Strabig și Erchreder, în 1736 pe Friederrick Mylius, în 1748 pe Matei Bezzmann. În secolul al XVIII-lea numărul farmaciilor a început să crească, semn al unei inițiative private. Astfel, în 1741 existau 4 farmacii, în 1756-1757 erau deja 6 farmacii puse în legătură cu epidemia de molimă ²⁸. În 1764 numărul farmaciilor devenise atât de mare încât farmaciștii cer magistraților să nu se mai deschidă alte farmacii, solicitare aprobată ²⁹). Inventarul înființării farmaciilor particulare evidențiază farmaciști de marcă, apreciați și bine cunoscuți: 1690 - Seuler; 1696 - Mylius; 1710 - "La Arab"; 1720 - Albrich; 1730 - Betzmann; 1733 - Boltosch; 1801 - "Honterus"; 1850 - Jekelius; 1860 - Kugler.

Deosebit de interesant ne apare Inventarul farmaciei orașului din Brașov, din anul 1576, publicat sub același titlu de farmaciști: Cornel Crișan, Olteanu Andrei, Eichhorn Albert, pe care îl reproducem în continuare. Inventarul cuprinde 6 file, respectiv 12 pagini sub titlul "Stadtische Rechnungen"; este scris pe hârtie de moară, provenind de la Moara de

hârtie medievală din Braşov, cu filigran - coroana Braşovului şi este încheiat cu ocazia schimbării unor farmacişti. Farmacistul Andreas, care funcţionase între anii 1570 - 1572 moare, iar văduva lui rămâne în continuare să țină farmacia până în 1596. Farmacia este condusă de un "farmacist nou" între anii 1575 şi 1576, dată care coincide cu acest inventar. Inventarul este redactat de notarul Marjus Leporinus şi este evaluat la suma de 428 fl şi 50 den. Inventarul cuprinde grupe de produse: SIMPLICEA (substanţe chimice şi droguri simple); COMPOZITA cu subgrupele ELECTUARIA (un fel de magiun); SIRUPII PULVERE SIMPLICES, pilule; TOCHISCI, emplastre, unguente şi oléa. Inventarul instrumentelor şi al cărţilor cuprinse în biblioteca farmaciei. prima filă a inventarului, care cuprinde grupele alfabetice cu A şi B, lipseşte.

SIMPLICEA cuprinde 92 de articole, câteva folosite şi astăzi: ceriandrum, Gumi arabicum, Grana juniperi, Liguiritia Mercurium, Nux vomica, Scammoniu, Succus liguiritie, Sulfur, Therebentia. Apar şi droguri, azi ieşite din uz: Lapidés preciosi preparate (pietre scumpe pulverizate), Nucis cupresi (conuri de chiparos), Oculi Cancrorum (ochi de rac), Sanderacha (Orezima), Sal, Gemmorum (produse din prelucrarea perlelor), Terra Sigilatta (amestec de silicaţi de gen caolin importat din Grecia cu sigiliul producătorului) etc.

COMPOZITA: 12 forme - electuarum de succo rosarum şi electuarum de baccia luari theriaca comunis, electa, mitridatium erau medicamente medievale cu conţinut de opium.

NERIACA: nitrigatium, conţine 55 de ingrediente din plante aromate: linn memium, crocus, zinziberis, piper album şi nigrum, cardemomum, felicium etc. Toate aceste ingrediente erau prelucrate cu vin şi miere care le dădeau consistenţa de magiun.

Subgrupa Siropuri conţine 13 forme farmaceutice din care nu se mai păstrează nici unul până în zilele noastre. Siropurile folosite erau: Bozaum Simplex, De endivia, Violarum, De papaverium, De berberis, Melrozatum, Oxymal Simplex etc.

Grupa Pulverilor conţine 14 forme: pulvis ad apithema cordis, o curiozitate care conţine sandali rubeis, corticum citrei mali, sandali albi, rozarum, carolum album şi coralum rubrum, carabe, apodium, avis cordis, cervi, crocus, speciae lactitiae galenic, speciorum alectuarum de gemmis speciorum diamargaritan şi camphora; toate acestea ajungeau la sume foarte mari, ele erau remedii pentru boli de inimă şi astenie şi dădeau rezultate bune.

În subgrupa Pilule apar doar 4 sortimente. Subgrupa medicamente vechi tradiționale are 7 reprezentante, trochisci de terra sigillata, trochisci fumarie, care s-au folosit până la începutul secolului XX. Emplastrele, în număr de 6, Emplastrum diachilon compositum folosit până în zilele noastre.

Unguentele conțin 9 poziții, cel mai interesant - unguentum rubeum potabile, conține unt proaspăt nesărat amestecat cu cetaceum, castoreum și tormentila; el era colorat în roșu. O unsoare de urs era denumită Axungra ursi.

16 tipuri de uleiuri preparate prin dizolvare în uleiuri vegetale prin concentrații diferite la temperaturi specifice sunt menționate: oleum rozarum, violarum, chamomilae, absinti, hiperci, menthae iuniperi, o curiozitate - oleum lumbricorum therestrinum preparat din râme fierte cu ulei de măsline și vin cu indicația că era bun pentru răceala nervilor. Inventarul instrumentelor cuprinde 64 poziții. Inventarul bibliotecii cuprinde cărți uzuale în valoare de 4 fl și 10 den, din care specificăm: Dispensatorium Nicolai, Herbarium Otonis Brunfelds, Luminare Majus Acticus, Pandekte, Luminare Majus Novo, Mesue Cum Comentarie. Inventarul bogat al cărților și preparatelor dovedește o mare știință medicală. Medicația brașoveană era căutată de voievozii Țărilor Române pentru efectele ei benefice, însă prețurile foarte ridicate o făceau greu accesibilă maselor largi.

Considerații privind istoria arhitectonică a farmaciei.

În decursul timpului, imobilul farmaciei a suferit multiple intervenții de reparații, ca și după incendiul din 1689. Unele izvoare menționează executarea unor reparații susținute de oraș în 22 oct. 1605 când farmaciei i se aplică 203 geamuri mici în rame de cositor. În 1635 farmacia este din nou reparată; aici lucrează un tâmplar, un sticlar, mai mulți zidari, un căruțaș și mai mulți țigani. Se căptușește cu tablă ușa de la intrarea în pivniță. Sticlarul montează 360 de sticle din care unele din cristal. Orașul plătește între anii 1583 - 1587 domnului Mathy o chirie de 6 fl anual pentru imobil, ceea ce înseamnă că localul era în acea perioadă proprietate privată.

Reparații curente asupra inventarului mobil al farmaciei se fac din plata orașului în anii 1538, 1610, 1622 iar în 1521 și 1535 orașul plătește 4 și respectiv 8 fl pentru masă, bănci, rafturi și cântar.

Prima evaluare a inventarului farmaciei se face în 1562, la suma de 450 fl și 40 den, apoi în 1570 și 1576. Deși nu apar evaluări ale inventarului

farmaciei înainte de 1545, data etalon a construcției Halei comerciale, apar mențiuni în socotelile orașului înainte de această dată în legătură cu plata farmaciștilor, achiziții de mirodenii și medicamente, vânzări de produse farmaceutice, ceea ce presupune că farmacia orașului ori funcționa inițial în altă parte (pentru că imobilul nu se construise, în casa particulară a farmacistului, căci în 1520, când moare primul farmacist Iohannes, magistratul orașului Brașov îi plătește salariul și impozitul pentru casa în care locuia) ori era ridicată o casă mică cu pivnița pe locul istoric al farmaciei orașului care apoi s-a demolat în cadrul programului edilitar stabilit.

Importanța monumentului, complexitatea și dificultatea identificării fazelor succesive de construcție, au impus o cercetare interdisciplinară. Un instrument important al cercetării l-a constituit intervenția directă prin săpătură arheologică la nivelul camerei C/5, care s-a impus cu necesitate pentru argumentarea demersului științific. Cercetările arheologice întreprinse în anii 1991-1992 de către arheologul Stelian Coșuleț au evidențiat date fundamentale pentru analiza și sinteza elementelor ansamblului. Cercetarea arheologică în spațiul C/5, presupusul local al farmaciei orășenești, ultima încăpere dinspre Biserica Neagră, s-a desfășurat în condiții dificile. Rezultatele cercetării au făcut obiectul unei expoziții temporare organizată în perimetrul imobilului, deosebit de interesantă sub raport științific. Din considerațiile domniei sale, rezultă că primul nivel de construcții, modeste ca aspect și suprafață, datează încă din secolul al XIV-lea. Această fază veche este evidențiată de o fundație din piatră de calcar nefasonată cu mortar, cioburi ceramice executate la roata semilentă, identificate la o adâncime de 2,5 - 3 m de la nivelul pardoselii existente, ceea ce probează și existența unei pivnițe. Nu știm dacă în această primă fază parterul era clădit din lemn sau piatră cu cărămidă, deși au fost surprinse porțiuni de arsuri în jur care însă pot proveni din incendiul din 1689. Această primă fază de construcție avea planul mai retras față de actualul ansamblu cu frontul spre Piața Sfatului. Este de presupus că înainte de ridicarea Halei comerciale și de aplicarea programului edilitar orășenesc, acest loc nu era în totalitate viran, ci avea amplasat pe el o clădire care apoi a fost demolată și pe fundația ei a fost construit actualul ansamblu după jumătatea secolului al XVI-lea când terenul a primit funcționalitate comercială în vederea descongestionării și facilitării activităților comerciale și productive care se dezvoltau în oraș în mod ascendent.

Ansamblul arhitectonic, în configurația actuală, prezintă un element distinctiv, semnificativ, un etalon arhitectonic care poate fi luat ca bază de

discuții în aprecierea și identificarea etapelor succesive de construcție. Gangul median, aflat astăzi în configurația unei încăperi dreptunghiulare din care se face accesul spre cele două camere din stânga și spre cele 2 camere din dreapta, desparte ansamblul în două file de case. Inițial, el demarca încăperile din dreapta și din stânga, în faza când acestea aveau un singur nivel, permițând accesul spre ele. În consecință el era prevăzut cu un ancadrament din piatră pentru ușă și o fereastră cu ancadrament din piatră și grilaj din fier forjat, executate în stilul Renașterii transilvănene, prezente și astăzi în poziția originală. Prezența gangului cu ancadrame din piatră pentru acces demonstrează că primele încăperi s-au construit în jurul lui la nivelul parterului și aveau funcții comerciale, imediat după construirea Halei comerciale a Brașovului, deci după 1547, iar ulterior, la puțin timp, după umplerea șanțului cu pământ din jurul Bisericii Negre, administrația orașului, dispunând de încă o fâșie de teren de circa 7-8 m lățime, a afectat-o construcției camerei C5, unde considerăm că a funcționat farmacia orașului. Construirea nivelului superior de locuințe a determinat întărirea ansamblului cu soluții arhitectonice de rezistență. Astfel, gangul a primit un tavan pe bolți în cruce, devenind o încăpere de sine stătătoare care a fost ulterior ornamentată cu pictură murală, respectiv, în jurul anului 1635. Cu acest prilej s-a realizat și porticul avansat față de aliniamentul parterului care a permis mărirea spațiului locativ de la etaj. În opinia noastră, primele încăperi construite au fost C1, C4 și apoi C5. După supraetajarea acestora, în secolul al XVII-lea, parterul a fost legat cu C2 și, respectiv, cu gangul care a devenit C3.

Considerații asupra picturii murale din interiorul ansamblului.

În C1, în urma decapărilor de zugrăveli, pe tavanul în formă de butoi, a apărut o pictură florală care acoperea în întregime suprafața pereților. Lucrările de modernizare a spațiului comercial au martelat pictura până la o înălțime de aproximativ 1,5 m de la podea. Restauratorii au scos la iveală, la nivelul întregii camere, o pictură cu flori mari, ample, monocromă, de un albastru marin închis, reprezentată sub forma unor lalele, cu petale ample și lujeri arcuiți. S-a procedat la punerea în valoare a întregii picturi, la consolidarea suportului pictural, a picturii, integrare cromatică reversibilă. C2 este lipsită de pictură. C3, fostul gang, evidențiază o pictură florală policromă, stilizată și un cartuș dreptunghiular, plasat pe peretele din dreapta cu o scenă statică, figurativă și un blazon mic cu inițiale în ligatură,

înscrise într-un scut plasat deasupra personajului. C4 este lipsită de pictură. C5 este decorată cu motive florale policrome dispuse în volute meandrice pe întreaga suprafață a tavanului și pereților. Peretele din stânga prezintă o lunetă în care apare pictată o scenă figurativă dificil de interpretat, întrucât sunt trei scene aplicate succesiv. Pictura murală este tratată în tehnica "al secco".

Pictura murală aparține stilului propriu Renașterii florale transilvănene. Bogăția repertoriului decorativ fitomorf în artele transilvănene este o caracteristică istorică a stilului transilvănean. Influențele concepției picturii italiene și germane, asociate cu cea bizantină în secolele XV, XVI, XVII și XVIII, în mediile artistice aulice și orășenești se resimt în reprezentările artistice transilvănene, în expresia sintezei cultural-artistice a stilului transilvănean. Ponderea acestor influențe este ușor diferențiată, nuanțată, componenta culturală italiană se resimte mai ales în mediile aulice iar cea germană în mediile orășenești. Stilul floral transilvănean are un caracter istoric, el apare în gotic cu amprente specifice în sculptura în piatră, pictura altarelor poliptice, decorul potirelor, al stranelor, pictura murală etc. Din pragul secolului al XV-lea până aproape de jumătatea secolului al XVI-lea, goticul târziu se afla sub influența artei italiene; reprezentările florale sunt tratate compozițional eclectic, manifestă o mare densitate florală, contururi învolburate intens arcuite, dispuse meandric. De la jumătatea secolului al XVI-lea, repertoriul decorativ fitomorf se dezvoltă sub amprenta Renașterii, se eliberează de canoanele goticului și devine un motiv predilect reprezentat într-o manieră coerentă, estetică, vie, optimistă, în volute, meandre, contururi liniștite, netensionate, stilizate, participând la compoziții laice, mitologice. În compoziție intră elemente antichizante și uneori gotice târzii, prelucrate în concepția Renașterii. După 1600 motivul fitomorf își modifică ușor liniile spre maiorism, sub influența barocului. Tratarea este renascentistă, florile, vrejurile își păstrează grația, sensibilitatea, eleganța, remarcându-se grija pentru detaliu. Perioada de după 1650 până în secolul al XVIII-lea, motivul floral se definește prin concepția barocă, păstrând trăsăturile renascentiste. Se păstrează grija pentru detaliu, însă contururile devin mai sinuoase, arcuirile mai pronunțate, mișcarea vrejurilor mai intenționată. Această ultimă perioadă a Renașterii florale transilvănene se întinde în originalitatea și proșpețimea ei până la începutul secolului XIX-lea.

În C1, amplitudinea florilor monocrome și conturul vrejurilor aplicate în speță pe tavanul-butoi demonstrează că sala a fost pictată după

ridicarea etajului. Tratarea compozițională a florilor trădează o ușoară nostalgie a goticului târziu, însă conturul și amplitudinea lor par a fi datorate unei execuții de la începutul secolului al XVIII-lea. Această manieră de tratare apare bine reprezentată în repertoriul floral al talerelor de cositor produse de breslele brașovene. Caracterul arhaic, tradițional al tratării și motivul floral abordat este o componentă a stilului transilvănean, ca și coexistența elementelor artistice tradiționale cu cele contemporane epocii. Tratarea barocizantă a motivului în pictura murală din C1, ca și analogiile cu repertoriul ornamental din artele decorative transilvănene, pledează pentru încadrarea cronologică menționată.

La renovarea din 1948, conform relatărilor ing. G. Treiber, prin îndepărtarea straturilor de zugrăveli succesive cu o grosime de 15-22 mm, s-au găsit picturi murale vechi cum n-au mai fost găsite până acum în Brașov. La o distanță de 1 m de la podea, în C5 s-au găsit de jur-împrejurul peretelui o linie sau bandă de soclu de culoare închisă sub care peretele era nepictat. Deasupra liniei de soclu au fost identificate urmele unei benzi cu o inscripție cu caractere gotice înalte și subțiri, indescifrabile din cauza vechimii și răzuitului. Pe pereți și tavanul blotit s-au putut recunoaște lujeri gotici în formă de foi. Pe peretele estic, sub boltitură, s-au desprins straturi de pictură suprapuse și au apărut culori vii, relativ bine păstrate, imaginea unui oraș gotic cu un port cu case înguste cu mai multe etaje, cu acoperișuri roșii, un zid de apărare a orașului și un bastion cu o poartă de intrare și 5 turnulețe pe acoperiș. În fața orașului se întindea marea iar pe mal, pe un cheu erau depozitați baloți legați de mărfuri și o lespede sub formă de ladă. Pe apă se vedea un vas cu pânze umflate în direcția mării. Vasul avea în față un cap mare de negru sculptat în lemn (este vorba de prora corăbiei ornamentată cu bustul unui personaj negru din lemn sculptat, aluzie la comerțul cu mirodenii din Indii, iar în partea posterioară punții (la pupa) se vedea un bărbat hiperdimensionat ca statură făcând semne de adio cu pălăria. După renovare, pictura a fost acoperită cu vopsea închisă.

Repertoriul ornamental dispus în C5, pe bolți și pe arcele de descărcare, reprezintă flori stilizate, policrome, cu dominanta în roșu, dispuse în volute și meandrele vrejurilor. Florile sunt echilibrate ca dimensiune, nu mai au amplitudinea celor din C1, sunt plasate în registre ordonate iar mișcarea contururilor sau traseelor vrejurilor este vie cu arcuiri repetate în meandre. Genul acesta de motiv floral dispus în volute și meandre se regăsește frecvent în artele decorative transilvănene, în speță pe toarte de candelieri de cositor brașovene, sighişorene, fiind un motiv

predilect al creației locale. În general, acest tip de ornament este specific secolului al XVII-lea. Apreciem, după stilul motivului decorativ reprezentat și după elementele arhitecturale definitive în jurul anului 1635, o încadrare cronologică a picturii în jurul anului 1650. Deosebit de interesantă ne apare și scena figurativă pictată pe câmpul lunetei sau nișei, descrisă de G. Treiber. În opinia noastră, din discuțiile cu restauratorii, avem de-a face cu trei scene suprapuse, dificil de identificat și interpretat datorită melanjului de peisaje arhitecturale și personaje, precum și stării precare de conservare. Prima versiune, respectiv scena cea mai veche, pare a fi un peisaj medieval al Brașovului, cu cetăți fortificate pe înălțimile unor dealuri. A doua scenă, suprapusă, ar fi Mitul lui Iuona - peisaj marin cu corabia și Iuona înghițit de balenă. A treia scenă, mai bine vizibilă, reprezintă un peisaj arhitectural dintr-un port imginar, un cheu cu baloți legați și o corabie pe mare, lângă cheu, cu prora figurată cu bust de negru, un marinar cu statura supradimensionată care flutura o pălărie în semn de adio și alți marinari cu staturi mici sunt plasați pe catarge, vele și frânghii. Ultima scenă referitoare la comerțul cu mirodenii este sugestivă pentru activitatea specifică a farmaciei orașului.

Pictura din C3, respectiv din fostul gang cu ancadrament din piatră, prezintă pe bolți un motiv floral mai rigid executat și interpretat. Vrejurile sunt în general drepte, florile mici, stilizate, aplicate pe vrejuri ca niște ramuri policrome, cu dominante de ocru. Ele sunt dispuse sporadic în spațiu. Bolțile nu mai prezintă acea bogăție florală, alternanța florilor și ramurilor este mai rară. Stilistic nu putem să le încadrăm într-un anume gen sau motiv frecvent, predilect abordat. Deosebit de interesant se prezintă cartușul dreptunghiular plasat pe zidul din partea dreapta a camerei. Acesta înfățișează două personaje feminine în poziție statică, asemenea frescelor votive, cu personaje de ctitori ai bisericilor ortodoxe. În prim-plan apare un personaj feminin, la vârsta maturității, în costum de epocă, probabil sășesc orășenesc, dificil de interpretat datorită stării precare a picturii. Bogăția veșmintelor ne plasează în fața unui personaj important și bogat al orașului. Gestică este sugestivă, mâinile sunt îndreptate spre centură unde stă legată o pungă de bani, aluzie la un act important de donație. Este posibil ca personajul să fie identificat în persoana Appoloniei Hirscher, soția judeului Brașovului Lucas Hirscher, o familie bogată și importantă a Brașovului, cunoscută pentru actele de binefacere și marile donații făcute bolnavilor săraci. Această analogie se leagă de o anumită practică în Brașov, dacă ne referim și la medalionul

Appoloniei Hirscher reprezentat pe faţada casei, actuala Bancă de Comerţ Exterior, din str. Republicii. În planul doi al personajului principal apare un personaj mitologic feminin în costum militar, probabil zeiţa Minerva, ca simbol de protecţie şi îndrumare benefică.

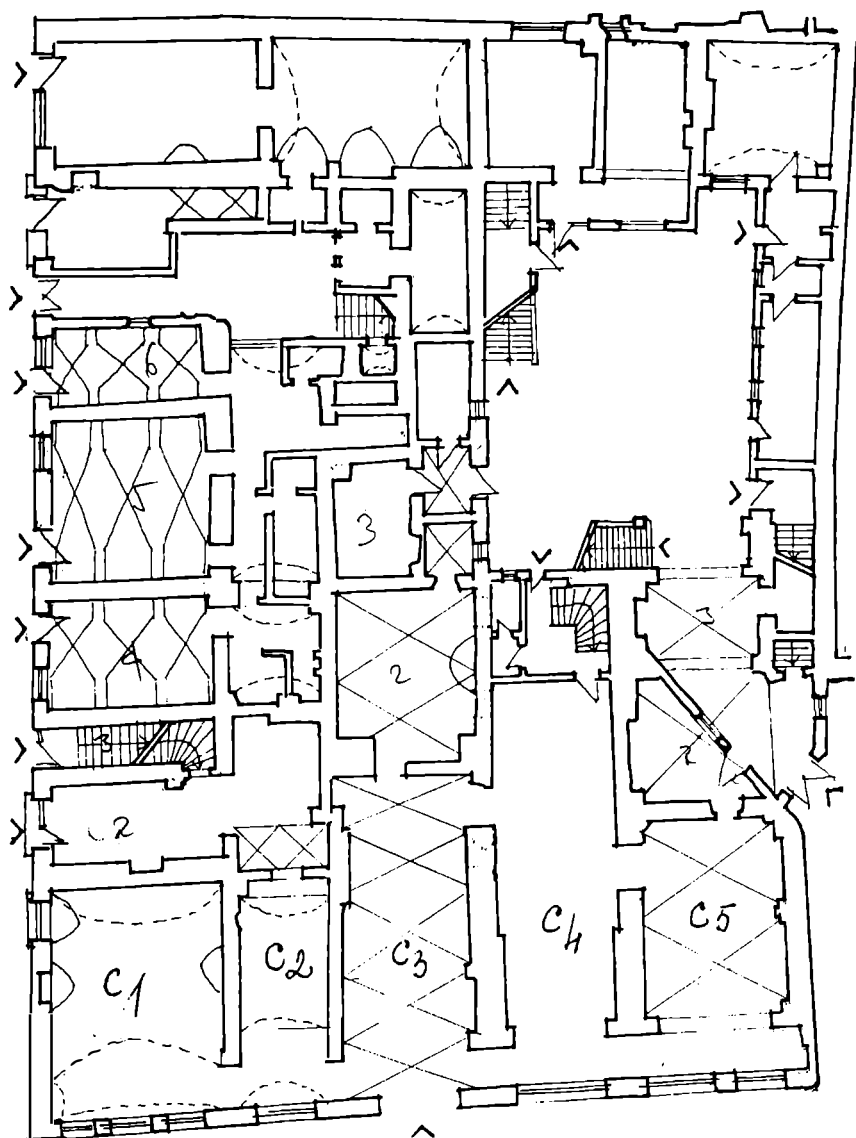
Motivul floral abordat pe bolţi este variat, traseele contururilor uşor arcuite, realizat în tonuri de ocru pastelate, făcând parte din repertoriul floral specific stilului transilvănean. Compoziţional, ornamentul şi tipologia de tratare a lui îl plasează cronologic în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Cartuşul cu scena figurativă sau tabloul votiv pare să fie o execuţie premergătoare, el etalând o concepţie şi o tratare renascentistă, definit prin prezenţa personajului mitologic.

Pentru o tratare cât mai corectă a materialului investigat, dată fiind importanţa monumentului şi unicitatea sa am apelat la opinia autorizată a arh. G. Lambescu - diriginte coordonator al D.M.A.S.I. - Bucureşti care a supravegheat cercetările de parament. În acest context, studiul interdisciplinar poate reprezenta o bază de discuţii prin prezentarea mai multor opinii din unghiuri diferite de gândire şi apreciere spre a suscita interesul de specialitate în continuare, pentru a prezenta un material incitant şi cât mai obiectiv.

Note

1. Quellen..., I, p. 229, 237.
2. Quellen..., I, p. 283.
3. Quellen..., I, p. 363.
4. Quellen..., I, p. 515.
5. Quellen..., I, p. 594.
6. Quellen..., I, p. 231, II, p. 419, 586, 190, 194, 212, 408, 480, 618, 671, 672.
7. Hurmuzachi, Doc. II/3 p. 649.
8. Quellen..., II, p. 417.
9. Quellen..., II, p. 248, 278, 279.
10. Quellen..., II, p. 201.
11. Quellen..., II, p. 300, 345.
12. Quellen..., II, p. 419.
13. Quellen..., II, p. 183.
14. N. Iorga, Legăturile Braşovului cu principatele în achiziţionarea medicamentelor.

15. Quellen . . . , III, p. 360.
16. M. Miles, Siebenbürgischer Würg Eengel, Sibiu, 1670, p. 52.
17. Ibidem, p. 55.
18. "Kronstadt", III, p. 246, 253.
19. Hurmuzachi - N. Iorga, Socotelile Braşovului, vol. X, p. 789.
20. Ibidem, p. 799.
21. M. Miles, op. cit., p. 143.
22. "Der Freyen Cronstadt Eygen - Statuta", 1602.
23. Op. cit., art. 4 din 1628.
24. Hurmuzachi - N. Iorga, Doc., XV, p. 1258.
25. Fr. Müller, Geshichte der Siebenbürgischen Hospitäler, Wien, 1856, p. 42.
27. E. Gusbeth, Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt, Braşov, 1884, p. 117, 118, 119.
28. Quellen . . ., VII, p. 147.
29. Arhivele Statului din Braşov, Colecţia Actele Magistratului, V C 14, p. 95.

Planşa 1: Plan parter

Fig. 1a.
*Detaliu ornament
 toartă cană
 cositor, sec. XVII,
 prezentat pentru
 analogie tipologică
 cu motivul floral al
 picturii murale din
 C5 și pentru
 încadrare
 cronologică.
 Model de toartă
 provenind din
 atelierul
 meșterului G.B. din
 Sighișoara.*

Fig. 1b.
*Detaliu C5.
 Flori dispuse
 în volute
 meandrice în
 stilul
 Renașterii
 florale
 transilvănene,
 motiv
 predilect
 abordat în
 artele
 decorative.*

Fig. 1c. Aspect din C5.

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA ARHITECTURALĂ A ANSAMBLUL DE ARHITECTURĂ MEDIEVALĂ, PIAȚA SFATULUI Nr. 15-16.

de arh. Gabriel Lambescu

Unul dintre cele mai interesante ansambluri de arhitectură din Cetatea Brașovului este constituit de cele trei case care se află în Piața Sfatului nr. 15-16.

Ansamblul este cunoscut datorită presupusei farmacie care a funcționat în casa dinspre Biserica Neagră de la începutul sec. al XVI-lea, considerată ca fiind prima farmacie a Brașovului.

De asemenea, ansamblul a devenit cunoscut în ultima vreme datorită descoperirii în 1988 cu ocazia reamenajării spațiului comercial de la parterul clădirii, a unor mari suprafețe pictate.

Descoperirea acestor picturi de care s-a ocupat ist. de artă Dana Jenei într-un studiu de specialitate, a ocazionat începerea unor lucrări mai ample de decapare și consolidare a stratului suport și a stratului pictat existent, în vederea restaurării acestora.

Importanța picturii este cu atât mai mare, cu cât aceasta este singura cunoscută și pusă în evidență în spațiul arhitectural reprezentat de cetatea medievală. De asemenea, pictura realizată în etape diferite, este reprezentativă pentru intervalul cuprins între sec. XVI-XIX, interval deosebit de important pentru evoluția economică, arhitecturală și artistică a orașului.

După 1991, când Muzeul de Etnografie Brașov devine beneficiar al spațiului de la parter și subsol pe latura dinspre Piața Sfatului și a încăperilor adiacente acestuia, se conturează ideea amenajării aici a unui Muzeu al Civilizației Medievale a Brașovului, folosind relația funcțională existentă.

Muzeul și amenajarea acestuia au ridicat problema cercetării încăperilor care alcătuiesc spațiul respectiv, pentru evidențierea și punerea în valoare a celor mai semnificative faze de construcție. Pentru elucidarea numeroaselor aspecte contradictorii care au apărut în timpul acestora au fost folosite informațiile puse la dispoziție de cercetările arhivistice întreprinse de către D-I Gernot Nussbächer în intervalul iulie 1991-decembrie 1993. De asemenea, au fost utilizate informațiile rezultate din cercetarea arheologică întreprinsă în perioada 1992-1993 și coordonată de arh. Stelian Coșuleț. Cercetările de parament executate în perioada 1991-1993 coordonate de subsemnatul în calitate de diriginte coordonator

al D.M.A.S.I. - București, au stat la baza întocmirii proiectului de restaurare de către arh. C. Corcodel.

Au mai fost întreprinse între 1994-1995 cercetări de parament de către o echipă formată din pictor restaurator Sandor Medve și arh. Dana Marcu, cercetare care în ciuda minuțiozității execuției și a consemnărilor făcute a rămas până în prezent nevalorificată.

Dealtfel, trebuie arătat faptul că în urma cercetărilor întreprinse până la această oră și a fazelor de execuție parcurse a rezultat necesitatea revizuirii propunerilor pentru execuția fațadelor, a unor încăperi și completarea detaliilor de execuție.

Pentru a completa lista celor care au participat până acum la restaurare și punerea în valoare a acestui ansamblu, trebuiesc amintiți: arh. Constantin și arh. Edmund Olszessky proiectanți, ing. C-tin Pavelescu proiectant structură, L. Ciungan și S. Medve pictori restauratori. Concepția amenajării muzeului aparține directorului Muzeului de Etnografie Brașov, Ligia Fulga.

Ar mai fi de menționat faptul că desfășurarea amenajării muzeale utilizează relațiile dintre încăperi create în ultimele decenii, prin utilizarea lor ca spații comerciale. Acest lucru contravine într-o anumită măsură principiului de restaurare conform căreia este necesară refacerea, pe cât posibil, a relațiilor funcționale inițiale sau reprezentative, în funcție de unitățile funcționale distincte care compun ansamblul respectiv. În cazul nostru, unitățile funcționale sunt reprezentate de cele trei case, a căror evoluție este descrisă în continuare.

Încadrându-se evoluției arhitecturale a întregului centru istoric, casele acestui ansamblu au la bază prima fază a arhitecturii de zid, situată în jurul sec. al XIV-lea. Urmează apoi nucleele celor trei case care compun ansamblul actual databil în sec. al XVI-lea, după care se desfășoară o succesiune de intervenții care până la sfârșitul secolului XIX-lea desăvârșesc actuala configurație.

Istoria ansamblului poate fi luată în considerare din secolul XVI, întrucât urmele de zid ale construcțiilor anterioare sunt prea puțin conservate, permițând doar câteva supoziții greu de verificat, printre altele și pentru motivul că în decursul timpului, în această zonă a orașului s-au făcut foarte puține cercetări arheologice, iar documentele de arhivă nu oferă o imagine foarte detaliată a orașului din această perioadă.

Pentru această perioadă avem deci informații care precizează că cele trei case au fost construite într-o anumită succesiune, prima fiind cea

dinspre str. Hirscher, iar studiul întocmit de către ing. G. Treiber și Dr. A. Hauttman în legătură cu istoricul primei farmaciei din Brașov, precizează că după construirea în 1547 a casei cunoscută mai târziu "Casa Hirscher" (Kaufhaus) sau Podul Batușilor, în spațiul până la marginea șanțului din jurul Bisericii Negre, distanța era de 120 picioare "Füss" (1 picior=29,6 cm), adică cca 35,5 m. Distanța este apreciată incluzând șanțul, adică până la parapetul dincolo de care este cimitirul.

Dinspre Casa Hirscher venind spre biserică, au fost măsurate de trei ori câte 40 de picioare, pentru drum și pentru două loturi. Al treilea, mai îngust de cca 7-8 m a rezultat prin umplerea șanțului mai târziu, aici construindu-se "o casă ciudată" care se compunea din numai două încăperi.

Verificând aceste măsurători, ele corespund cu situația existentă dar în ce privește această din urmă casă, presupusă a farmaciei, este puțin neclară afirmația din titlul lucrării care o datează între 1512-1720, în raport cu ocuparea terenului dintre Casa Hirscher și Biserica Neagră după 1547 (data construcției Casei Hirscher).

Dacă însă luăm în considerare existența în subsolul fiecăreia din cele trei case a unor ziduri masive din bolovani de râu care după traseul neregulat indică intervenții de extindere și intersecții de ziduri transversale demolate dspre care se oferă anumite informații în raportul arheologic, putem considera afirmațiile din studiul Treiber parțial acceptabile, ele putându-se referi la fazele de construcție anterioare sec. XVI.

Un argument în favoarea acestei posibile evoluții este observarea relației dintre planul subsol și planul parter din compararea cărora rezultă dezvoltarea individuală a celor trei case pe direcția Piața Sfatului și str. Hirscher.

Observațiile făcute asupra momentului și coroborarea informațiilor obținute cu cele rezultate din studiile amintite permit la această oră conturarea unei etapizări în cadrul evoluției ansamblului, după cum urmează:

I. Faza anterioară sec. XVI pusă în evidență la subsol și într-o măsură mai mică la parter.

II. Faza sec. XVI de care este legată existența nucleelor construite și stau la baza actualului ansamblu.

III. Faza sec. XVII-XVIII este probabil cea în care au fost create cele două ganguri și extinderea etajelor peste acestea, existând urme care ne fac să presupunem că în faza anterioară (sec. XVI) fiecare casă avea subsol, parte și etaj. Această comasare a ocazionat aducerea casei dinspre Biserica

Neagră la frontul primelor două prin alungirea etajului și rezemarea acestuia pe un portic cu trei arcade. Este de asemenea posibil ca în această perioadă să se fi produs unele comasări de loturi în adâncimea celor două curți care pornesc din actuala Piață a Sfatului, obținându-se astfel actuala configurație a celor două curți.

IV. Faza sec. XVIII-XIX este legată de o perioadă economică deosebit de favorabilă când centrul orașului valorifică la maxim în scop comercial sau meșteșugăresc spațiile existente, creându-se noi relații funcționale, cum sunt de exemplu multe deschideri spre stradă ale spațiilor de la subsol prin intermediul scărilor cu gârlici sau de la parter prin coborârea acestuia și deschiderea încăperilor spre piață. În această perioadă au fost realizate multe comasări ale construcțiilor medievale, s-au făcut noi construcții în curțile existente, iar unele ganguri s-au închis.

Unele din aspectele menționate sunt evidențiate de analiza fațadelor ansamblului, pe care se disting în fațada dinspre Piața Sfatului cele trei case care la etajau aceeași tratare a golurilor, dar cornișele și acoperișul prezintă diferențe semnificative. În schimb, fațada dinspre str. Hirsher are un aspect absolut unitar, diferențele care atestă fazele anterioare de construcție fiind vizibile doar după executarea unor sondaje de parament.

V. Faza de la sf. sec. XIX-începutul sec. XX este vizibilă mai ales la nivelul parterului și al subsolului, unde utilizarea încăperilor ca spații comerciale legate unele de altele a creat noi relații funcționale, a produs reamenajarea altora și în general a creat imaginea casei și a spațiilor interioare așa cum le-am găsit până la începerea lucrărilor de restaurare.

În cele ce urmează, voi încerca o descriere mai detaliată a principalelor componente ale ansamblului care fac obiectul prezentului studiu, folosind informații conținute în studiile și cercetările deja amintite, observațiile făcute pe tot parcursul lucrărilor desfășurate din 1991 până în 1995 și nu în ultimul rând, studiile și observațiile făcute asupra altor imobile care au trecut prin aceleași faze constructive, cum sunt cele din str. Hirscher nr. 6, str. Diaconul Coresi nr. 2, str. Republicii nr. 4, Mureșenilor nr. 9 și multe altele.

Pentru ca referirile la clădiri și la încăperile aferente acestora să fie explicite, am numit cele trei case după cum urmează: A - casa dinspre str. Hirsher cu încăperile numerotate de la I dinspre Piața Sfatului în adâncime, până la curtea interioară I. Pe nivele numerotarea este aceeași, cu precizarea nivelului la care se face referirea; urmează gangul casei A cu

numerotarea camerelor de la piaţă în adâncime; casa B, gangul casei B (casa din mijloc); curtea interioară 2 cu corpurile de clădire care închid curtea; casa C, care de asemenea are acces la curtea interioară 2 şi conţine actualul acces carosabil.

Casa A - a aparţinut conform registrului de impozite dintre 1780-1848 familiei Closius. În studiul de arhivă al D-lui Gernot Nussbächer este menţionată existenţa pe latura casei de pe str. Hirscher a unui portic similar cu cel de peste drum al casei Hirscher, care la 1785 datorită stării de degradare a fost închis, realizându-se o suită de prăvălii "bolţi". La 1800 Georg von Closius, în ciuda interdicţiei din decizia magistratului care considera porticul de utilitate publică, întreprinde ample lucrări care modifică atât de mult vechea structură a casei încât cu greu se mai pot regăsi urme ale porticului.

Este de asemenea greu de imaginat după configuraţia actuală a faţadei casei dinspre Piaţa Sfatului că ar fi avut la rândul ei un portic.

Mai este amintit accesul spre subsol la capătul dinspre Piaţă al casei A pentru care Martin Closius solicită tot în 1785 autorizarea acoperirii acestuia şi realizarea unui mic vestibul. Acesta se realizează şi devine mai târziu prin blocarea accesului la subsol o mică prăvălie, zarafie, demolată la 1880.

Observaţiile directe la nivelul subsolului şi al parterului permit aprecierea că de-a lungul acestei construcţii, până la Curtea interioară I, au existat probabil două case anterioare sec. XVI înglobate într-o arhitectură care a suferit numeroase transformări până la sfârşitul sec. XIX. Diferenţele planimetrice dinspre subsol şi parter scot în evidenţă nucleul construit probabil înainte de sec. XVI, iar aspectul interior al primei încăperi de la piaţă şi faţada acestuia cu fragmente ale ancadramentelor de fereastră renascentistă de secol XVI. Pictura în această încăpere are la rândul ei un caracter renascentist, reprezentând motive vegetale specifice, care însă se regăsesc într-un spaţiu de timp mai îndelungat, până la sfârşitul sec. XVIII.

În rest, cu excepţia faptului că nucleele probabile ale arhitecturii anterioare secolului XVI au marcat evoluţia planimetrică a casei până la etaj, arhitectura existentă este foarte eterogenă, dominantă fiind perioada dintre sec. XVII-XIX, mai ales la subsol şi etaj şi sec. XIX în special la etaj şi pod.

În ce priveşte existenţa porticului, sondajele de parament executate până în prezent nu au scos în evidenţă elemente care să confirme existenţa acestuia la un moment dat, cu atât mai mult cu cât existau urme de

arhitectură probabil din jurul secolului XIV, deci intervențiile făcute în decursul timpului chiar dacă au fost numeroase, nu au fost atât de radicale încât să șteargă orice urmă.

Sondajele de parament au mai determinat locul și golul unde se afla comunicarea (gârliciul) care ieșea din pivniță spre str. Hirscher. S-au mai constatat urme ale unei uși care între ferestrele medievale dădea spre piață și o alta laterală care dădea spre str. Hirscher.

GANGUL CASEI A - prezintă o serie de particularități rezultate din faptul că el și-a pierdut funcția de acces carosabil, devenind spațiu comercial legat de o curte interioară astăzi închisă (a treia încăpere de la Piață) prin intermediul unui vestibul acoperit cu bloți încrucișate. În continuarea gangului, dincolo de această curte peste care la etaj se afla o terasă, se continuă spațiul boltit al gangului, peste care se află un alt spațiu parțial boltit.

Este posibil că în prima etapă (probabil sec. XVII-XVIII) s-au realizat gangul și vestibulul, iar în a doua etapă, cuprinsă între sfârșitul sec. XVIII - începutul sec. XIX s-a închis restul gangului, cu excepția segemntului scurt de curte, care la rândul lui a fost acoperit cu o terasă după 1900.

CASA B - este casa din mijloc și în ciuda numeroaselor modificări, poate fi considerată destul de reprezentativă pentru arhitectura casei medievale brașovene din perioada sfârșitului de sec. XVI - începutul sec. XVII.

Dintre modificările mai importante pe care le-a suferit, se numără coborârea nivelului de la prima încăpere pentru facilitarea accesului direct din exterior, demolarea zidului care separă încăperea din față de la parter, de vestibulul cu scara de acces la etaj, scara la rândul ei dezafectată. Pictura murală existentă și în acest spațiu în camera dinspre Piață este mai târzie, databilă spre sfârșitul sec. XVIII. Datorită retragerii casei C de la frontonul primelor două, a mai existat o fereastră laterală orientată spre Biserica Neagră, care după realizarea porticului a fost închisă devenind o nișă, pe la 1800, apoi decorată cu o pictură vegetală care conturează această nișă.

Accesul în casă se făcea din gangul casei, printr-o intrare cu ancadrament renescentist nedatat, lângă care se mai află o mică fereastră cu zăbrele. Tot din gang se făcea accesul printr-un gârlici la subsol care sub casa B are trei încăperi, cea din față mai coborâtă, probabil datorită coborârii nivelului de călcare la parter.

Această casă pare a fi modelul arhitectural al locuinței de secol XVI-XVII. Bolta de peste parapet este încrucișată și continuă pe toată

lungimea casei. Aceasta se termină cu o anexă care se dezvoltă la 1720 după cum arată inscripția de pe ancadramentul baroc aflat în curtea 2, la intrarea în acest spațiu.

GANGUL CASEI B - este boltit cu același tip de boltă încrucișată și cea de peste parterul casei B. Acest lucru poate să conducă la ideea că bolta casei B este mai târzie decât casa, probabil din sec. XVIII, planșul fiind până atunci alcătuit din grinzi de lemn, soluție care mai este întâlnită în câteva imobile din zona Pieții Sfatului (Republicii 2, Mureșeni 9 etc.).

Într-o etapă mai târzie, probabil sfârșitul sec. XVIII-XIX accesul în curte prin acest gang este blocat și se realizează un alt acces lateral dinspre Biserica Neagră.

Subsolul gangului devine probabil în aceeași perioadă spațiu de depozitare pentru mărfuri amenajându-se o intrare directă și un gol pentru coborârea directă a mărfii. Ca și în cazul casei A sau C între parter și etaj s-au eliminat relațiile directe datorită relaționărilor funcționale impuse de funcționarea parterului și a subsolului ca spațiu comercial unitar.

CASA C - are o evoluție similară primelor două cu anumite particularități dintre care una a favorizat transformarea parterului pentru accesul carosabil în curtea 2. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că familia Himesch, proprietară din 1713 a casei C, devine proprietar din 1777 și al casei B, proprietăți care rămân distincte până în 1857 când acestea se unesc, devenind un singur imobil. Până la această dată singura zonă comună a fost porticul care a permis alinierea casei C la frontul celorlalte case.

În 1875 proprietarul casei următoare dinspre Biserica Neagră își extinde casa, avansând cu aceasta până în dreptul ultimei încăperi a casei C, fapt care a produs următoarele modificări funcționale:

- după închiderea gangului casei B nemaifiind loc, au fost sacrificate ultimele două încăperi de la parter, pentru realizarea unui acces în curtea 2.

- a fost închisă o latură a curții (spre Biserica Neagră) cu un corp prelungit care adăpostea anexe.

- scările de acces la subsolul și etajul casei C s-au replit în spațiul nou creat.

Ca și la casa A, probabil din aceeași epocă, sfârșitul sec. XVIII, exista un gârlici care făcea accesul din portic la subsol. În prima parte a sec. XIX, după închiderea porticului, gârliciul s-a păstrat, încăperea de la subsol participând la funcția comercială a spațiului închis al porticului, existând aici un cuptor și o zugrăveală de locuință de la începutul sec. XX.

Lucrările de reparații și de amenajare a spațiului comercial de la parter au produs în 1948 o serie de modificări spațiului porticului și primei încăperi dinspre piață, prin renunțarea la bolta de peste subsol, demolarea zidului dintre cameră și portic, această încăpere fiind adusă la nivelul de călcare din portic, după ridicarea acestuia cu circa 50 cm.

Între subsolul primei încăperi și următoarea încăpere a subsolului a fost construit un zid despărțitor în care au fost înglobate numeroase fragmente de ancadrame de la o ușă, cu inscripția 1966, precum și de la două ferestre bifore. Este posibil ca ancadramentul să aparțină acestei case demolat după crearea noului acces spre curte, iar cele de fereastră să aparțină golurilor dinspre portic sau dinspre Biserica Neagră.

Ar mai trebui amintit faptul că încăperea dinspre portic a căpătat două relații noi, golul de acces spre gangul casei B și o alta prin ușa cu ancadrament de piatră posibil de la sfârșitul sec. XIX, gol creat probabil odată cu consolidările făcute pe latura dinspre Biserica Neagră. Acest spațiu este considerat ca fiind al fostei farmacii și are ca și spațiul primei încăperi a casei A întreaga boltă pictată.

În principal intervențiile desfășurate până la această oră au constat din consolidări parțiale, refacerea porticului (structura de rezistență a acestuia), ridicarea nivelului de călcare la parterul casei A și a gangului acestuia, refacerea bolții peste subsolul de la casa C și închiderea peretelui dinspre portic și prima încăpere de la parterul casei C, refăcându-se și gârliciul care face accesul din portic în subsolul casei.

Au mai fost deschise o serie de goluri de uși și ferestre rezultate în urma cercetărilor de parament și mai ales a fost terminată cercetarea pentru determinarea zonelor cu pictură murală, punerea acesteia în evidență și consolidarea parțială în vederea restaurării.

Lucrările s-au oprit pentru definitivarea documentației consolidării generale a ansamblului, precum și pentru definitivarea soluțiilor de restaurare arhitecturală a fațadelor.

Explicația figurilor

Fig. 1. este Planșa II de la G. Mitran.

Fig. 2a. Desenul casei la 1848, realizat de E. Hullverding;

2b, c. Fotografii din colecția Stenner, reprezentând Piața Sfatului la 1875.

Fig. 3a. Colțul dinspre str. Hirscher;

3b. Desen cu zona gârliciului la 1875.

Fig. 4. Fațadă laterală spre Biserica Neagră.

a. Vedere a fațadei, cu accesul carosabil în curtea 2;

b. Deschiderea golului cu ancadrament din piatră;

c. Ușa de acces din casa C în curtea Bisericii Negre, cu ancadrament de sec. XVIII ?, după degajare.

Fig. 5a. Subsolul casei B cu bolta prăbușită și cu scara gârliciului;

5b. Îngustarea golului la ușa dinspre gangul casei A;

5c. Zidul dinspre portic, cu gârliciul refăcut și bolta peste subsol.

Fig. 6a. Încăperea cu cuptor; 6a'. zidul de la subsolul casei C cu ancadramente de sec. XVI, folosite ca metrial de umplutură;

6b. Ancadrament (fragment) de ușă, cu inscripția 1566 scos din zidul de la subsol;

6c. Fragmente de ancadramente de ușă și două ferestre, scoase din subsolul casei C.

Fig. 7a. Ancadrament ușă probabil sec. XVI, gang casa B;

7b. Detaliu pictură casa C;

7c. Detaliu pictură casa B

Fig. 8a. Ancadrament ușă, sec. XVIII, Casa Sfatului;

8b. Ancadrament ușă, sec. XVI, Piața Sfatului nr. 1;

8c. Ancadrament fereastră sec. XVI, str. Mureșenilor nr. 9.

Fig. 9. Cameră vestibul din gangul casei A datând probabil din sec. XVIII.

Fig. 10a. Gura de ventilație;

10b. Gârliciul care leagă subsolul casei B cu gangul acesteia;

10c. Treptele gârliciului.

Fig. 11a. Sondaje de parament, casa A, spre str. Hirscher;

11b. Sondaje și decapări în zona casei B și gangul acesteia;

11c. Sondaje și decapări în zona casei A și a gangului acesteia;

11d. Sondaje și decapări în zona porticului.

- Fig. 12. Curtea 2. a. Ancadrament fereastră sec. XVIII;
12b. Ancadrament baroc 1720, la ușa anexei din curtea 2;
12c. Curtea 2, zidul corpului de sec. XVIII.
- Fig. 13a. Extrados boltă peste subsolul casei B;
13b. Extrados boltă peste parterul casei C și armăturile brete-
lelor de suprabetonare;
13c. Extrados boltă peste parterul casei B, cu armăturile pentru
suprabetonare.
- Fig. 14. Fațada spre Biserica Neagră.
- Fig. 15. Fațada principală spre Piața Sfatului.
- Fig. 16. Plan subsol și plan parter.
- Fig. 17. Plan etaj și plan mansardă.
- Fig. 18. Fațada spre str. Appolonia Hirscher.

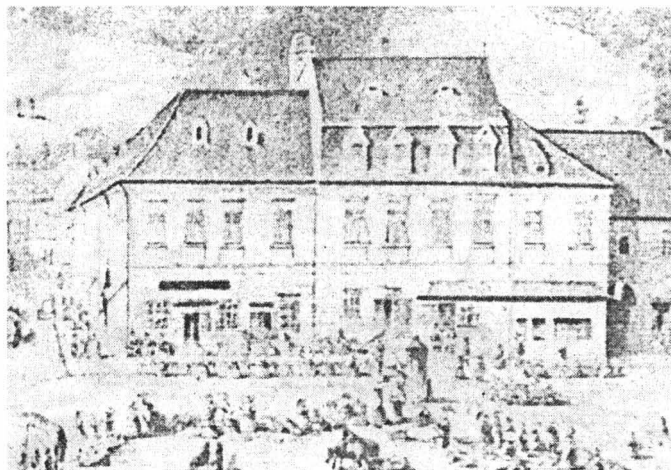

Fig. 2a.

Fig. 2b.

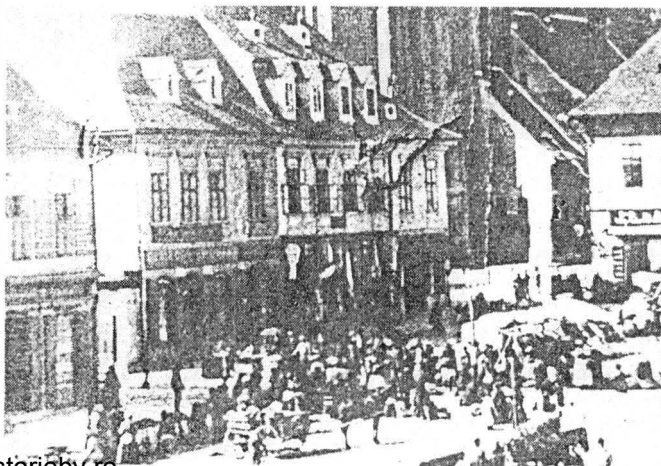

Fig. 2c.

Fig. 3a.

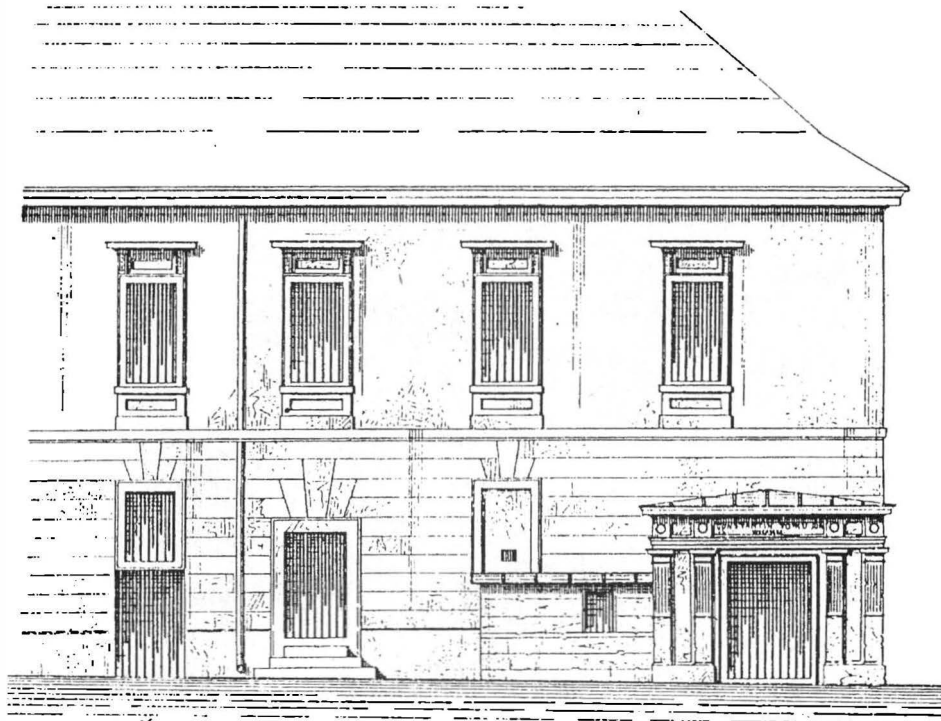

Fig. 3b.

Fig. 4a.

Fig. 4b.

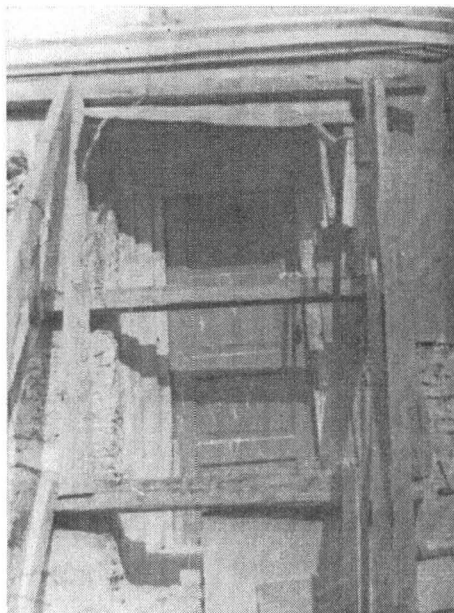
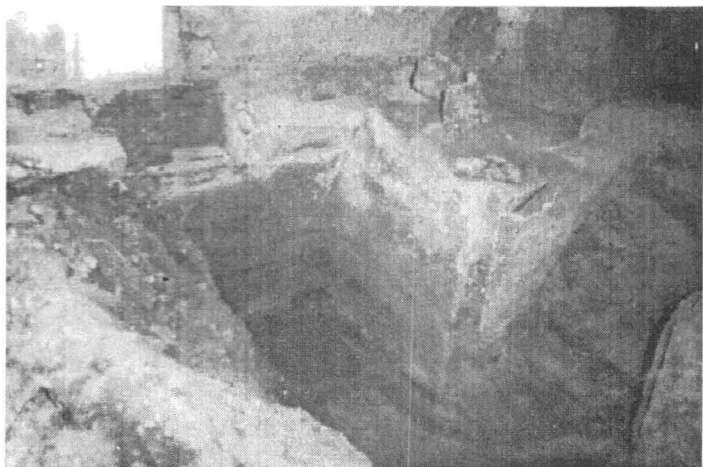
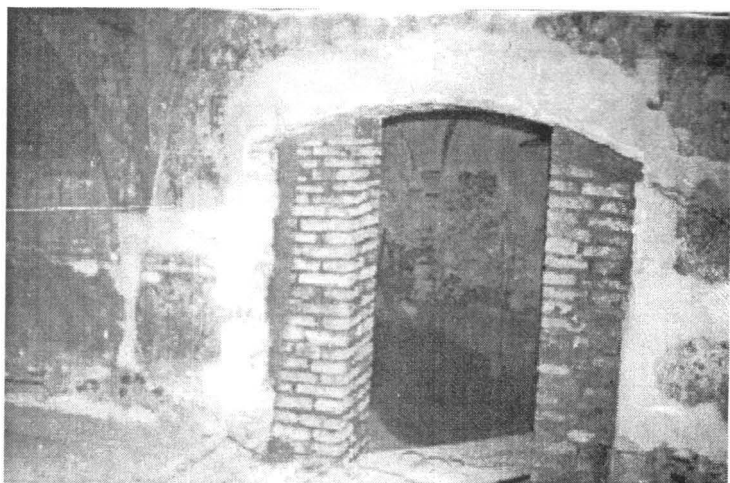
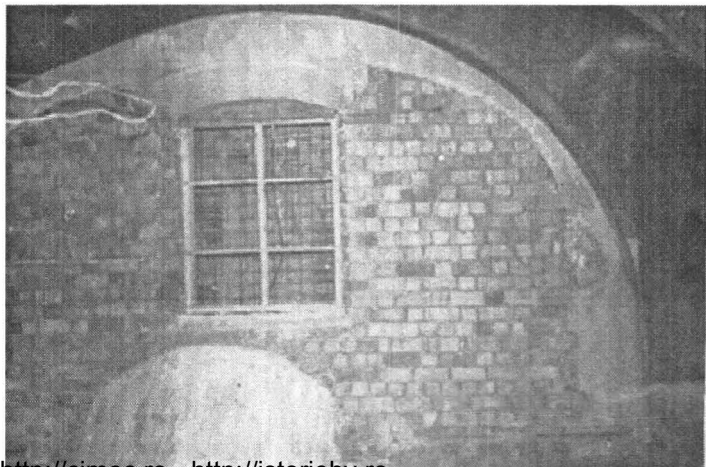

Fig. 4c.

*Fig. 5a.**Fig. 5b.**Fig. 5c.*

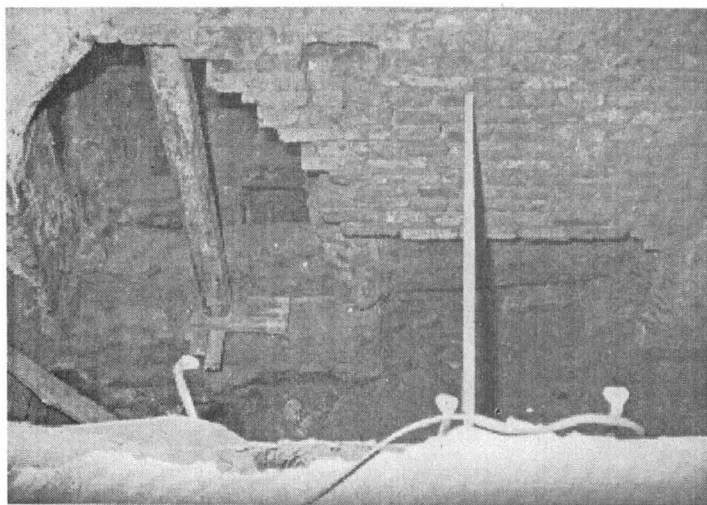

Fig. 6a.

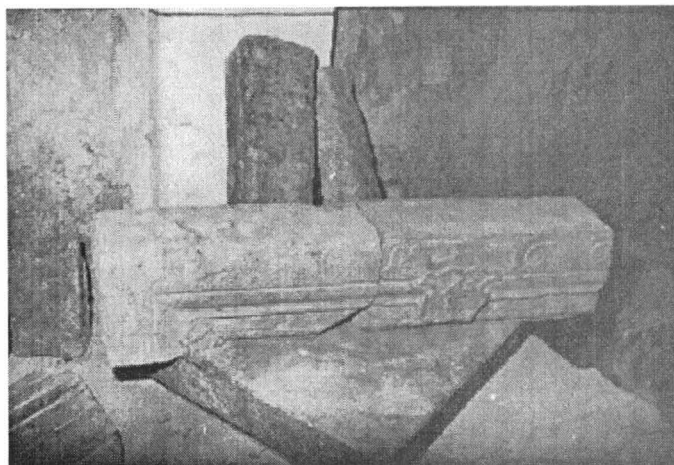

Fig. 6b.

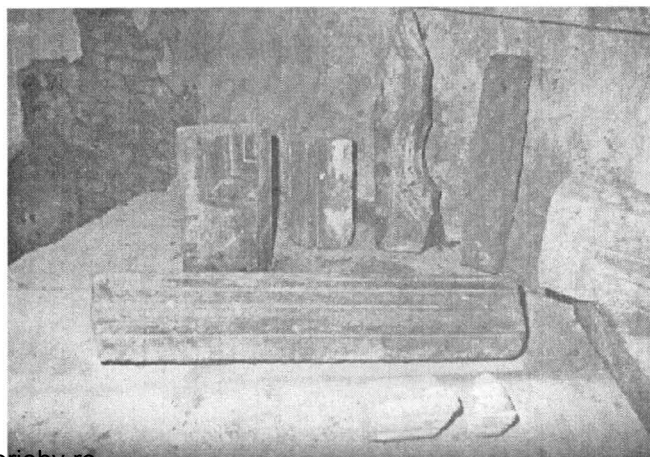

Fig. 6c.

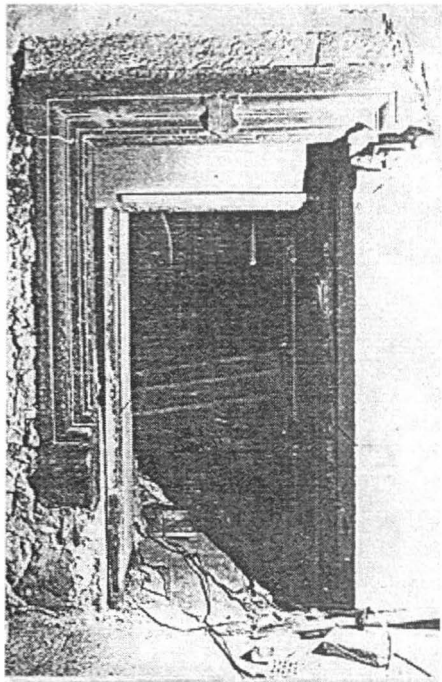

Fig. 7a.

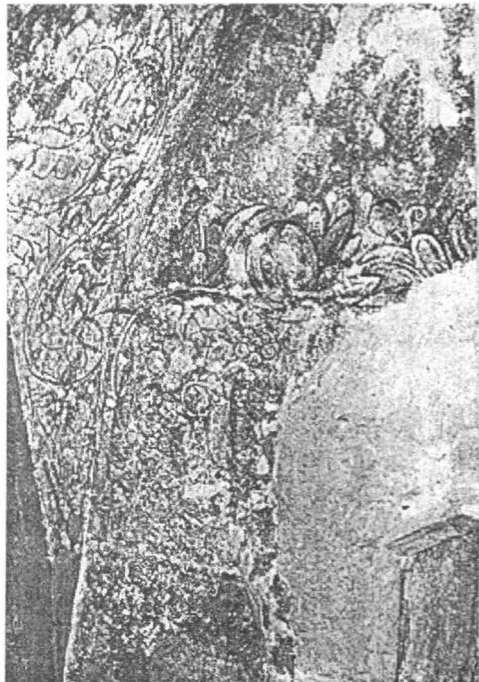

Fig. 7b.

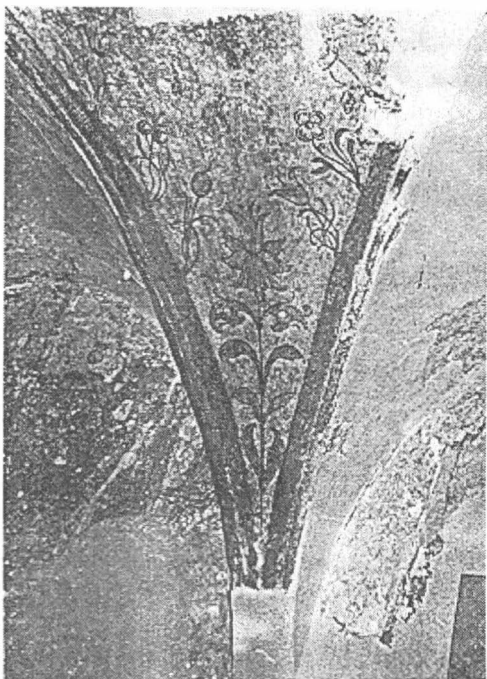

Fig. 7c.

Fig. 8a.

Fig. 8b.

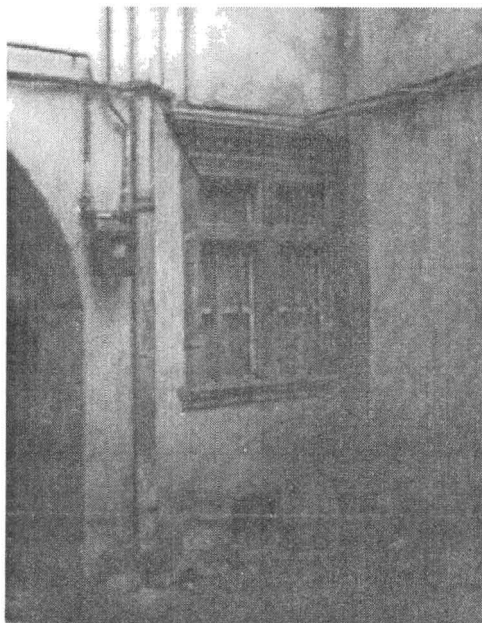
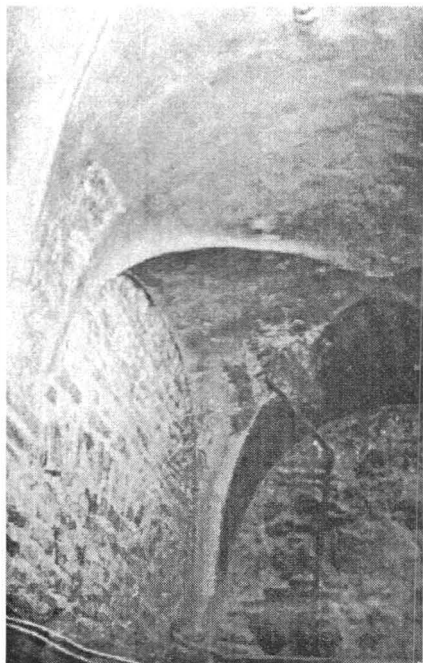
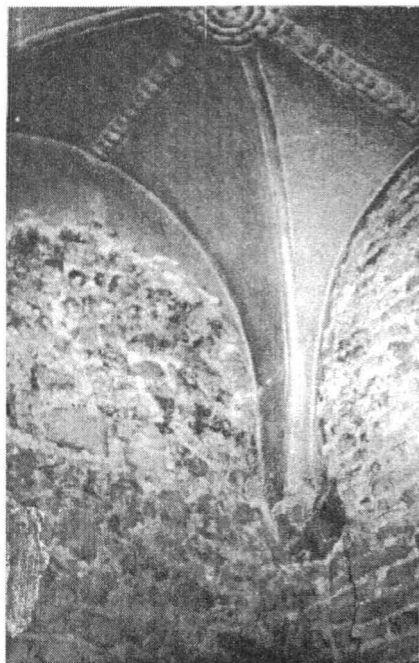
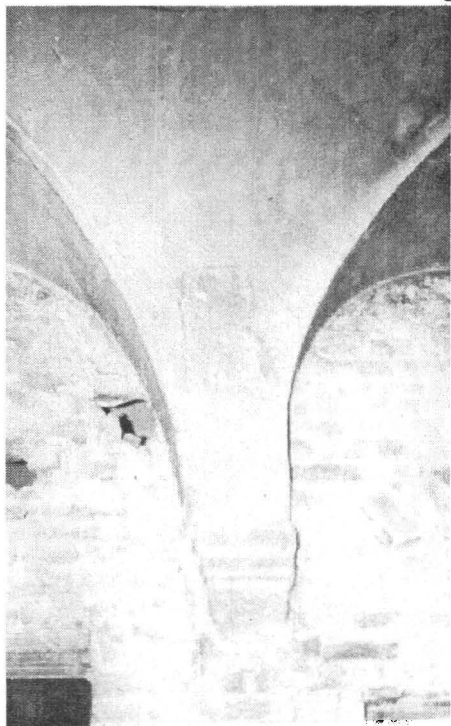

Fig. 8c.

*Fig. 9a.**Fig. 9b.**Fig. 9c.*

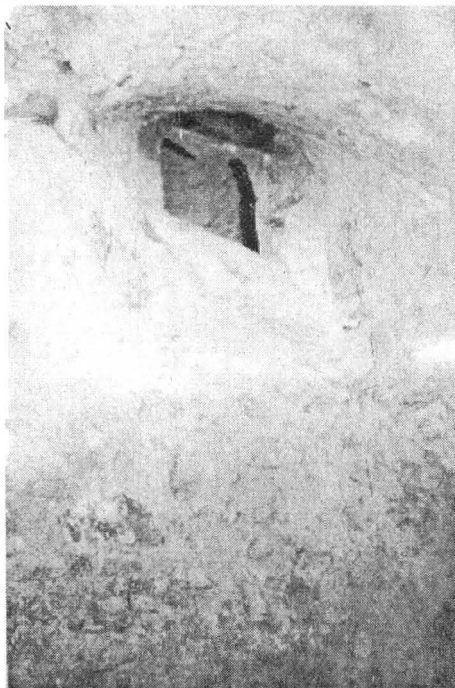

Fig. 10a.

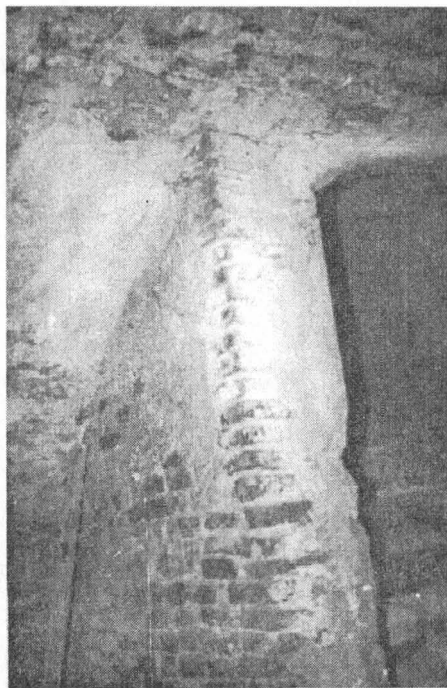

Fig. 10b.

Fig. 10c.

Fig. 11a.

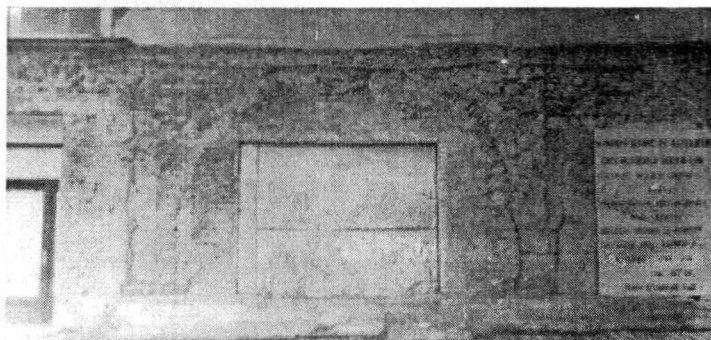

Fig. 11b.

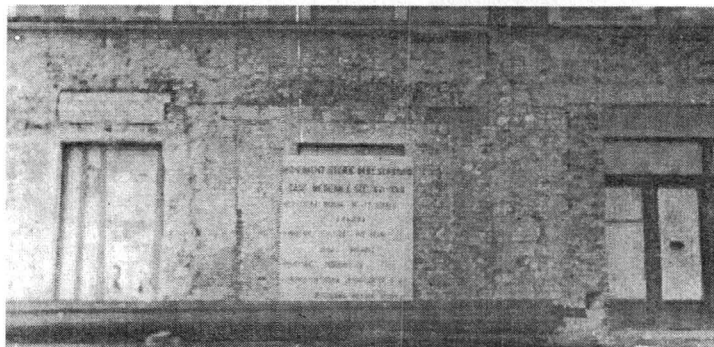

Fig. 11c.

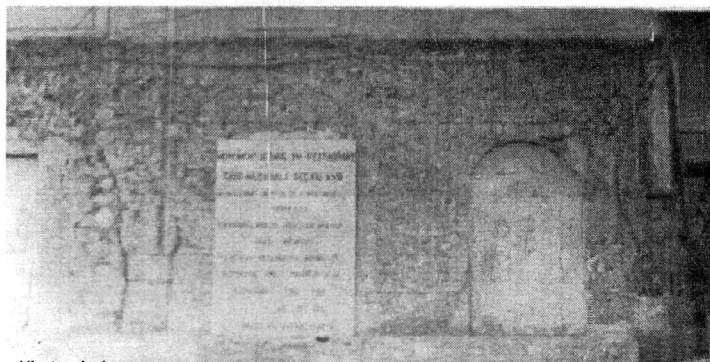

Fig. 11d.

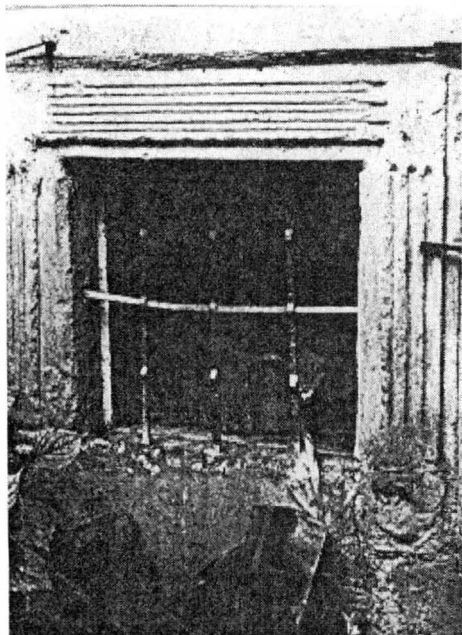

Fig. 12a.

Fig. 12b.

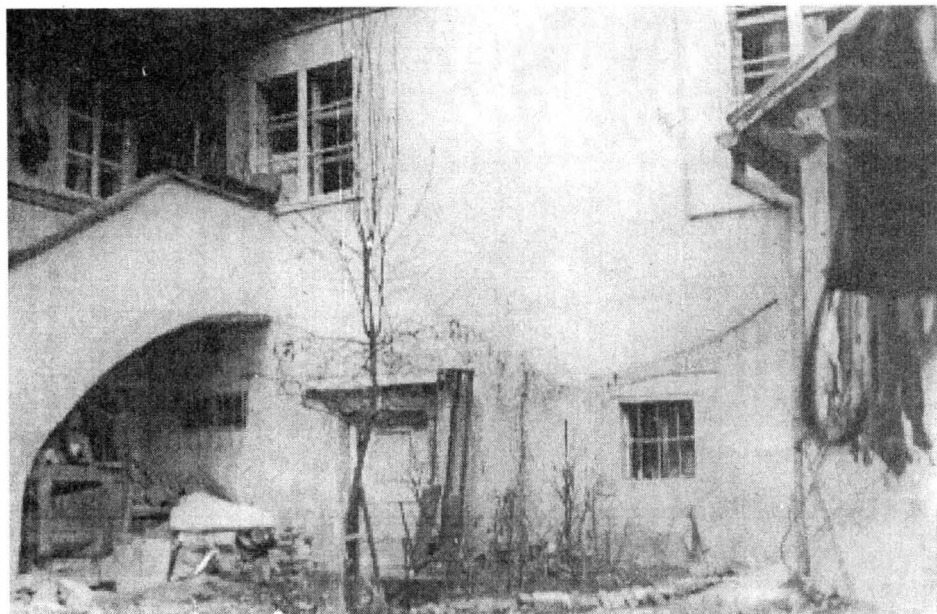
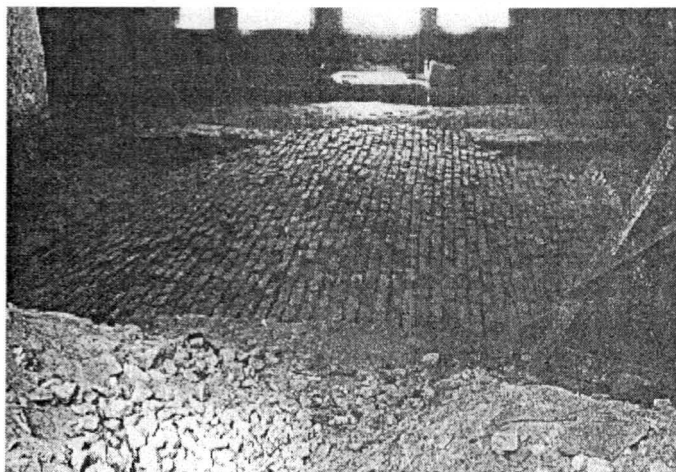
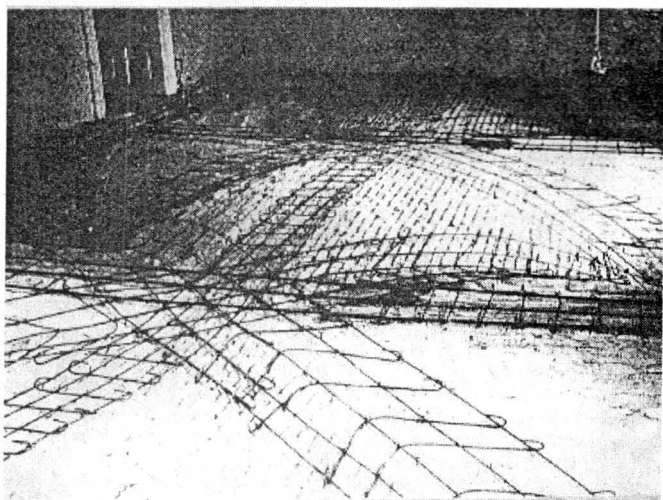
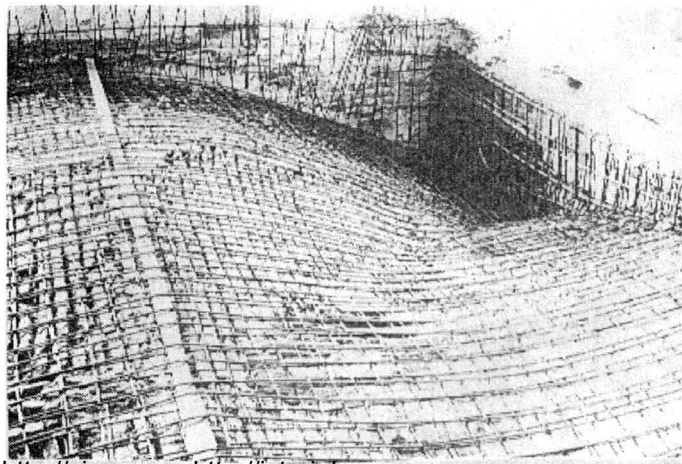
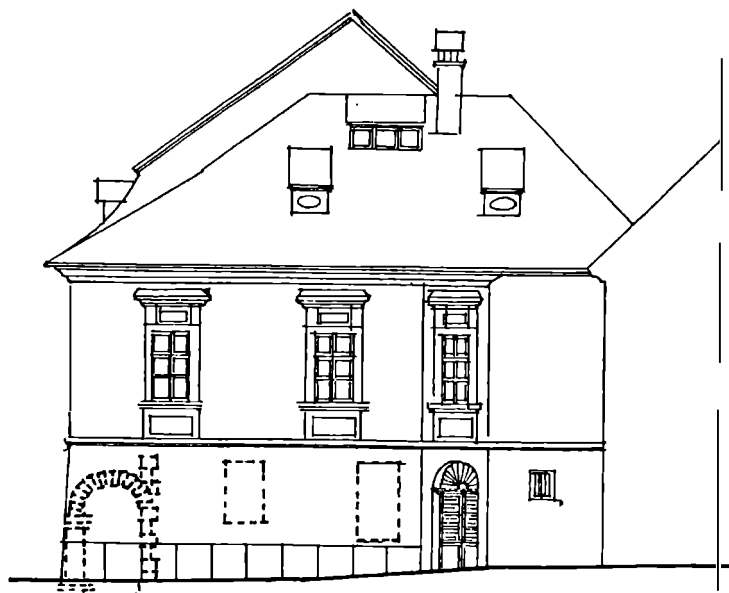

Fig. 12c.

*Fig. 13a.**Fig. 13b.**Fig. 13c.*

FATADA SPRE BIS. NEAGRA

sc. 1:100

Fig. 14a.

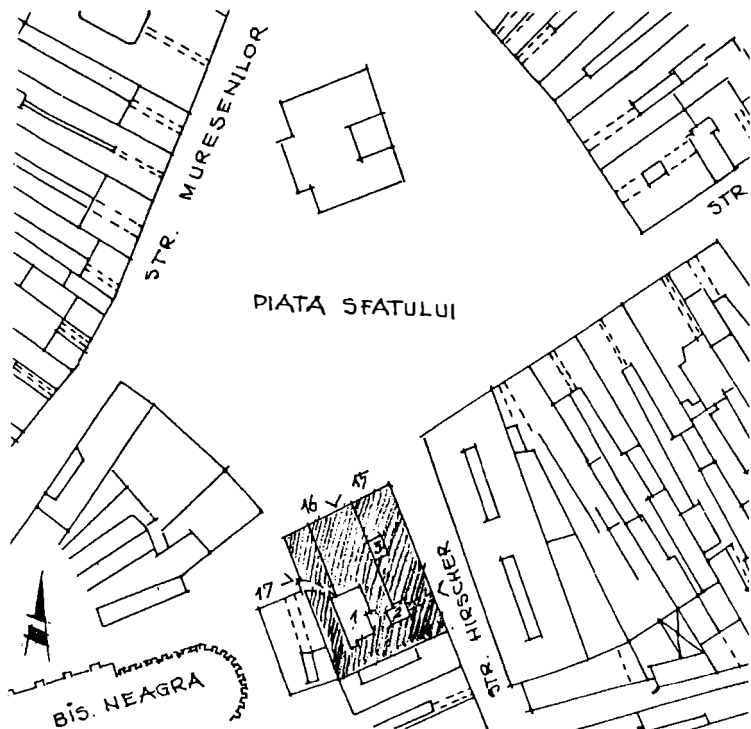

Fig. 14b.

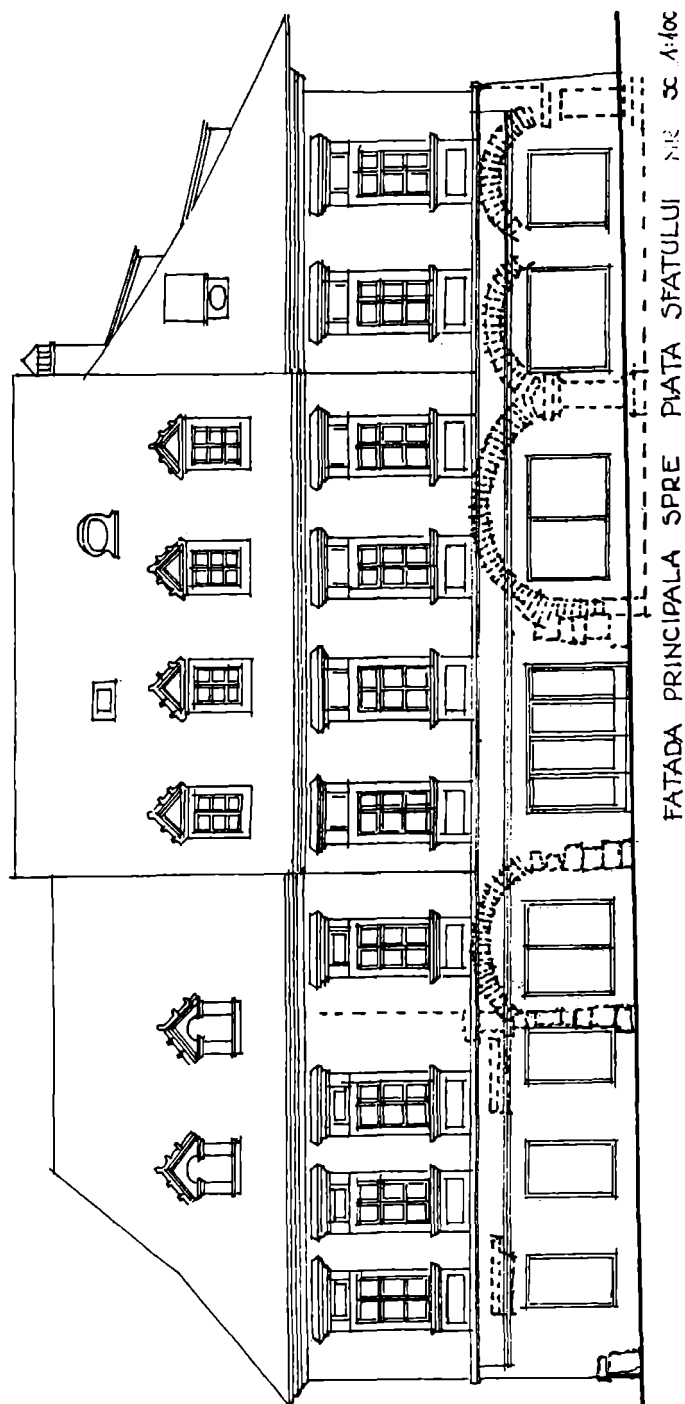
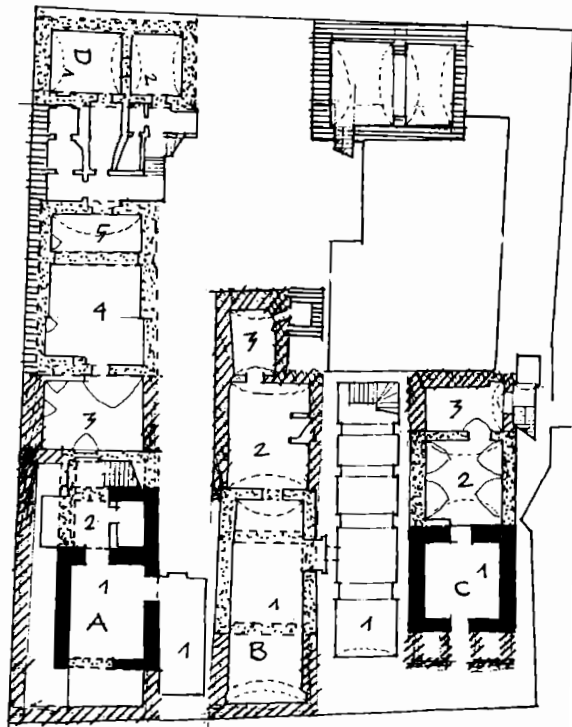
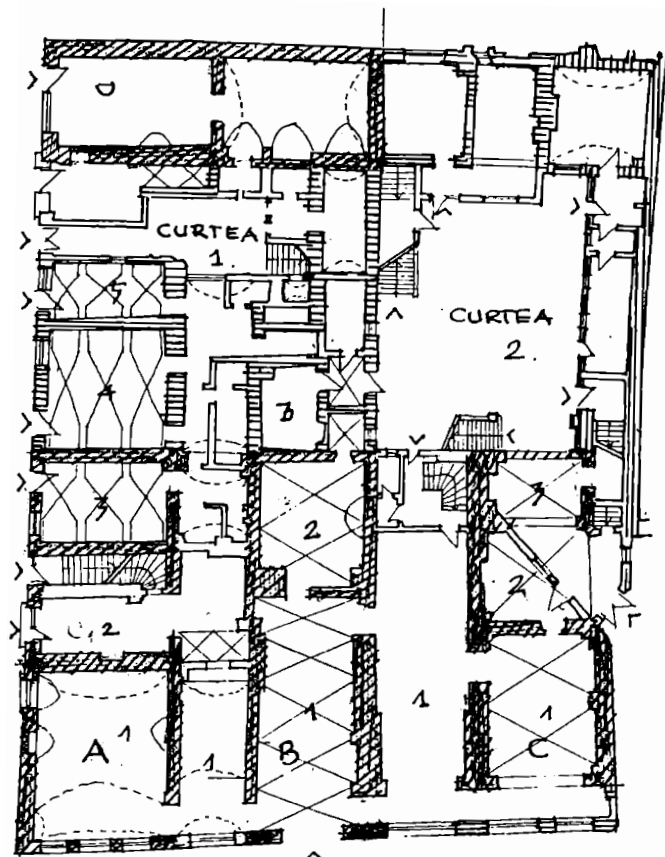

Fig. 15.

- ARH. ANTERIOARA SEC. XVI POSIBIL ANTERIOR SEC. XVI
 ARH. SEC. XVI
 ARH. SEC. XVII - XVIII
 ARH. SEC. XVIII - XIX INCADRARE PROBABILA

PLAN SUBSOL

PLAN PARTER

Fig. 16.

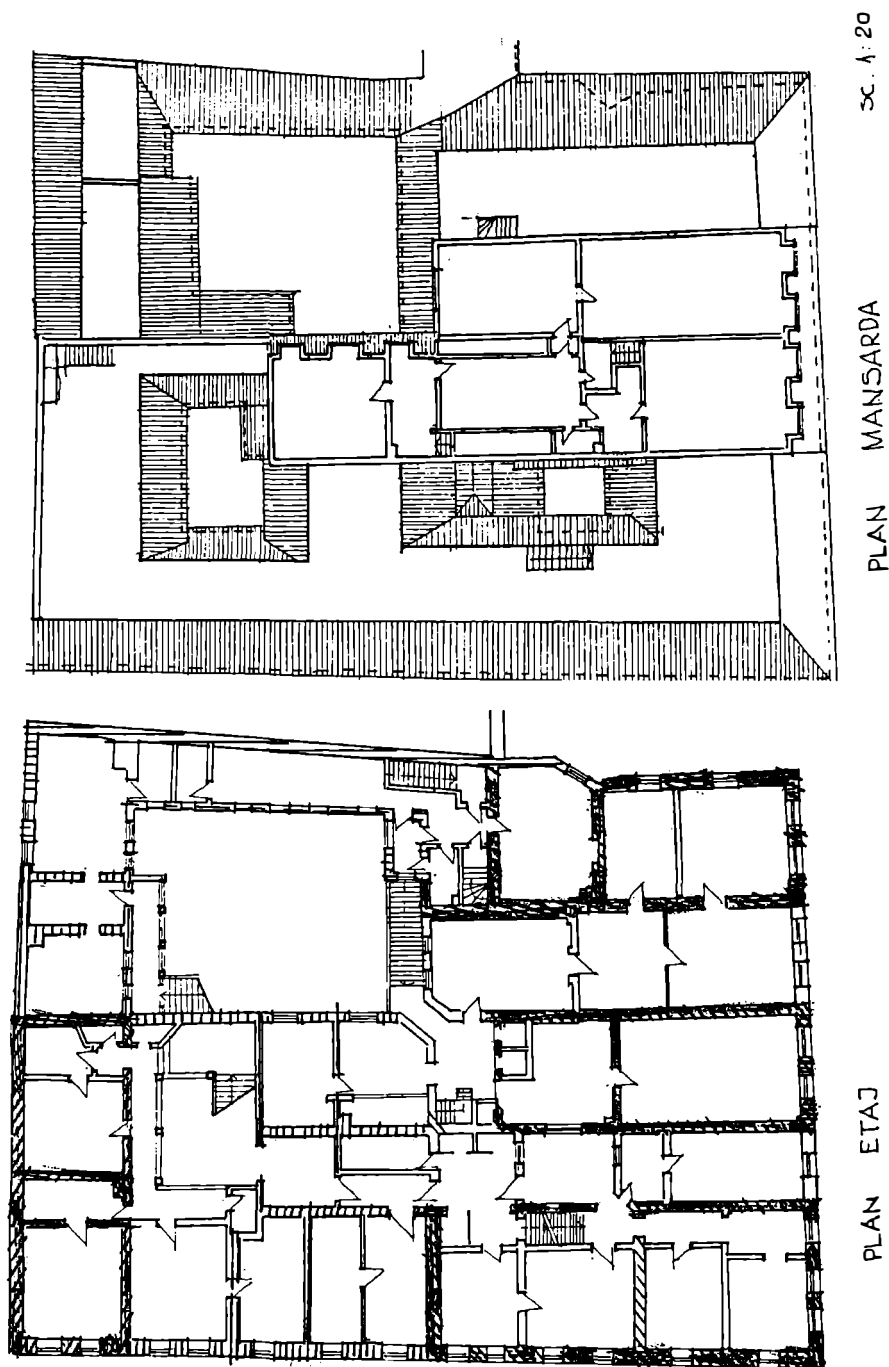

Fig. 17.

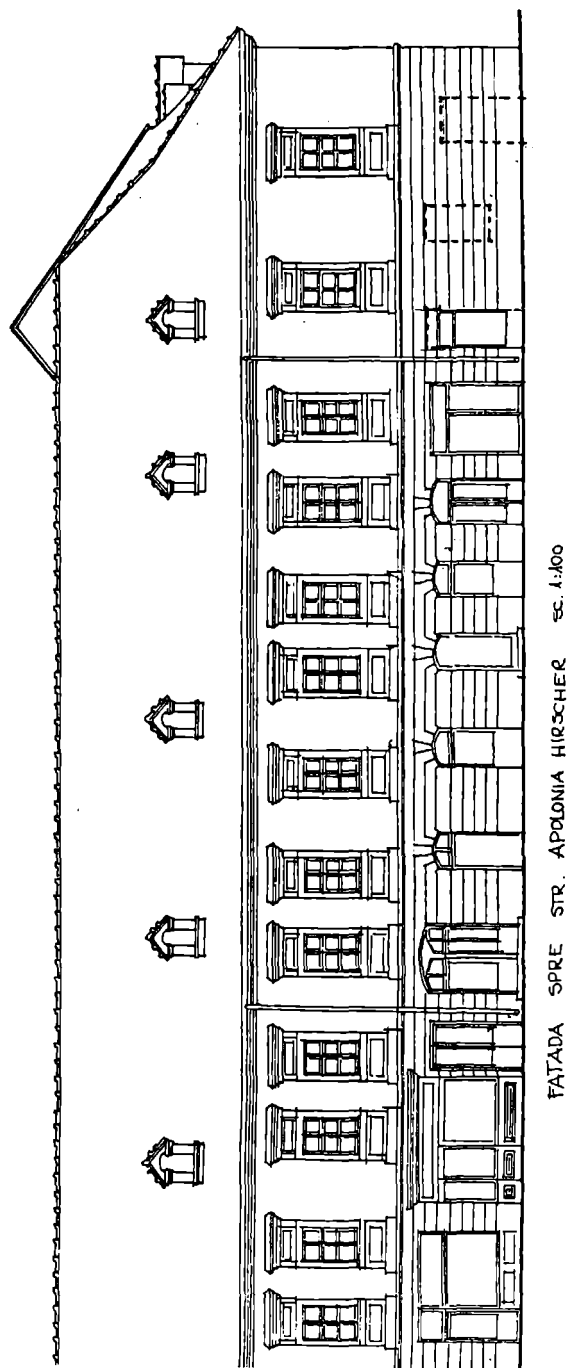

Fig. 18.

ȘTIRI DOCUMENTARE PRIVIND PĂSTORITUL TRANSHUMANT LA SUD ȘI EST DE CARPAȚI

de Dorina Negulici

Orientarea economiei transilvănene, organic integrată în economia zonei carpato-dunărene-pontice, spre sud-est, a fost o realitate și s-a manifestat neîntrerupt, din cele mai vechi timpuri. Astfel se explică, printre altele, dezvoltarea excepțională încă de la apariție, a orașelor Brașov, Sibiu, Bistrița etc., situate la porțile de cea mai largă circulație spre celelalte două țări românești și în același timp, pe căile de acces direct spre Dunăre și Marea Neagră.

Comerțul transilvănean, strâns legat de țările române, implicit se afla în interdependență cu cel din Imperiul Otoman, imperiu sub stăpânirea căruia se afla din a doua jumătate a secolului al XV-lea și Dobrogea. Deși inclusă în partea europeană a acestui imperiu, Dobrogea¹ n-a putut fi izolată de economia țărilor române, datorită existenței dintotdeauna a românilor aici și contactului permanent al acestora cu românii din celelalte provincii, contact datorat în cea mai mare parte comerțului și transhumanței.

Dacă despre comerțul transilvănenilor și în special al brașovenilor la sud și est de Carpați, știrile documentare abundă începînd cu secolul al XIV-lea, cele referitoare la transhumanță sunt rare pentru perioada cuprinsă între secolele XIV și XVII, lucru ce a determinat pe unii cercetători ai economiei transilvane să considere acest aspect al vieții economice minor, în comparație cu celelalte. În schimb, pentru secolele XVIII și XIX știrile documentare privitoare la transhumanță sunt foarte numeroase, specificînd amploarea deosebită a acestei îndeletniciri, căreia chiar Curtea Aulică de la Viena îi acordă o tot mai mare importanță, încercînd prin politica sa autarhică din această perioadă s-o limiteze numai între granițele Transilvaniei. În acest scop, austriecii, începînd cu Maria Tereza, ridică cordonul sanitar la granița dinspre țările române, justificat oficial de numeroasele molime ce bîntuiau Imperiul Otoman². Măsura aceasta a împiedicat importul și exportul de mărfuri, trecerea negustorilor dintr-o

parte în alta, în condițiile în care economia unei țări era în strânsă dependență de a celorlalte două, după cum sunt nevoiți să constate și cei ce au încercat împiedicarea schimburilor economice. Cancelaria Aulică transilvăneană de la Viena, constată la 1779, "...legătura strânsă care există între marele principat al Transilvaniei și țările vecine..."³.

Păstoritul, îndeletnicire foarte veche la români, s-a practicat de transilvăneni, mai ales de cei din zonele submontane, dintotdeauna, în aceleași locuri pe care le aflăm pomenite în documentele secolului XVIII-XIX. Ori românii brașoveni, vestiți și în creșterea animalelor, având de la Mircea cel Mare drept de comerț liber în Țara Românească, desigur că au dobândit și dreptul de păstorit în regiunea amintită. În epoca lui Mircea "mare Voievod și Domn... stăpînind și domnind toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă spre părțile tătărești și Almașului și Făgărașului herțeg și Banatului de Severin, domn de amândouă părțile de peste toată Dunărea și până la Marea cea Mare și cetății Dîrstorului stăpînitor"⁴, desigur că și transhumanța s-a extins în Dobrogea, a cărei așezare geografică era cea mai prielnică desfășurării oieritului, atunci când în restul zonei carpato-dunărene condițiile climatice deveneau nefavorabile.

Chiar și după instaurarea dominației otomane în Dobrogea, acest fenomen continuă incontestabil, mocanii, cei mai vestiți păstori din zona Brașovului, cutreierând "până în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea tot întinsul Bărăganului, Basarabia și Dobrogea, avântându-se câte odată și mai departe, prin Turcia până spre Macedonia și Tesalia"⁵.

Scriitorul maghiar Francisc Komáromy, într-una din lucrările sale, menționează că "păstorii români țin vara oile lor pe pășunile grase și răcoroase din munții Ciucului și ai Gurghiului, iar toamna se strâng ca rândunicile ca să treacă cu turmele lor de oi pe târlele din Țara Românească și apoi în bălțile Dunării, unde găsesc și iarna iarbă dulce și verdeață proaspătă"⁶.

Aceleași mențiuni, despre trecerea turmelor transilvănenilor în bălțile Dunării, "unde găsesc și iarna iarbă verde printre tufișuri", le întâlnim și în memoriile cancelarului Ardealului, contele Nicolae Bethlen, referitoare la evenimentele anului 1667⁷.

De altfel "Balta" cu hrana ei de salcie și iarbă, juca un rol important în economia oierilor bârsani, așa că mulți dintre ei își treceau oile la iernat pe bălțile dunărene, cu toate că, după datinile vechi ale țării, acolo erau siliți să plătească din nou oieritul⁸.

Pentru secolul al XVIII-lea, concludente în sensul transhumației practicate în bălțile Dunării sunt și cele două documente date 1731 și 1733, primul de la Mihail Racoviță și celălalt de la Grigore Ghica, aflate în arhiva Primei școli românești din Scheii Brașovului⁹. Mihail Racoviță ca și înaintașii săi, Constantin Brîncoveanu și Ioan Mavrocordat, dă voie șcheienilor să-și țină oile în Țara Românească la pășune, stabilind taxele ce au să le plătească pentru pășunat și pentru derivatele de lapte ce le produc. Documentul prevede că "...pentru adetul moșiei unde vor băga oile în baltă să aibă a se tocmi cu stăpânul moșiei după obicei, și când or birui vremea grea să aibă a-și băga oile în baltă pe ori a cui moșie s-ar întâmpla și să nu aibă nici o opreală de către nimenea...".

Grigore Ghica, în hrisovul din 1733, reînnoiește privilegiile date șcheienilor ce-și țin oile în Țara Românească. Se amintește din nou, coborîrea oierilor români brașoveni, în timpul iernii la baltă, prevăzând același sistem de învoială ca și Mihail Racoviță și înaintașii.

Că păstorii ardeleni nu recunoșteau granițele impuse, că treceau dintr-o regiune în alta, fie pe drumuri bătătorite când se putea, fie pe cărări ascunse, este un lucru binecunoscut. Dacă n-ar fi fost astfel, n-ar fi avut de ce agentul austriac Fleischhackl, atunci când Curtea de la Viena stăruia cu îndârjire să desființeze păstoritul ardelenilor prin țările române, la 1816, să propună ca singura măsură pentru determinarea oierilor să se întoarcă în fiecare vară acasă, decât să le interzică trecerea peste Dunăre, adică pe teritoriul propriu-zis al Turciei¹⁰. În același raport, agentul austriac la București, încearcă să argumenteze guvernului de la Viena faptul că "acest fel de economie nu este păgubitor nici pentru visteria guvernului, căci oierii își plătesc dajdiile și acasă în Ardeal".

Trecerea Basarabiei sub administrație rusească în anul 1812 a determinat o și mai mare fluctuație a oierilor în Dobrogea. Această migrare, căci putem vorbi de un atare fenomen, trecând în revistă satele întemeiate de mocani în Dobrogea, a încercat să fie oprită de guvernul Ardealului. Cu toate măsurile însă, așa cum reiese din raportul viceconsulului austriac la Galați, de la începutul anului 1818, oierii transilvăneni își trecură pe la Brăila și Hirșova peste 100.000 de oi și 1500 de cai în 60 de turme, stabilindu-se în comunele Babadag, Ederles, Constanța și Hirșova. Pentru trecere, oierii din Țara Bîrsei plăteau câte 4 parale de oaie la Brăila, iar ajunși la Măcin, altele 2. Tot atâta trebuiau să plătească turcilor și în localitatea unde se opreau¹¹.

Dintotdeauna, cei mai vestiți oieri din Transilvania au fost românii din Scheii Brașovului, mocanii din cele 7 sate săcelene și cei din zona Branului. Este explicabilă această afirmație, date fiind condițiile geo-climatice ale regiunii respective, condiții care nu le permiteau existența decât prin practicarea creșterii animalelor, meșteșugurilor și comerțului.

Oierii șcheieni treceau în Țara Românească prin pasul Buzăului, coborînd prin Buzău spre Brăila și de aici pe la Măcin spre Babadag, de unde drumul se bifurcă. O parte dintre ei trec în Deltă, o alta spre Constanța și Mangalia.

Mocanii săceleni, practicau transhumanța prin pasul Bratocea, coborînd spre Ploiești, de unde fie că rămîneau în zona Urziceni-Slobozia, fie că treceau pe la Hîrșova înspre nordul Dobrogei.

Brănenii, atunci când nu foloseau cărările ascunse, se îndreptau spre locurile de pășunat pentru iarnă, prin pasul Bran-Rucăr, apoi pe la Tîrgoviște, București, treceau spre Călărași, de unde luau fie drumul Medgidiei, fie cel al Mangaliei¹².

Parte dintre oierii ajunși în Dobrogea s-au stabilit definitiv în acele locuri. Fenomenul este de mai mare amploare după 1878, dar așa cum constată Ion Ionescu de la Brad, mai târziu Ștefan Meteș și Nicolae Iorga, se întâlnesc încă în jurul anului 1830 numeroși români din zona Brașovului stabiliți fie la Hîrșova fie la Măcin¹³. Ștefan Meteș menționează pe Nicolae Tîrca din Săcele, fost consul al Austriei, stabilit la Hîrșova în anul 1850, pe Ilie Torca din același sat, stabilit din 1830 în localitatea amintită. Nicolae Iorga menționează că în 1854 se "refugiază de urgia ungurească" vreo 15-20 familii de oieri în satul Varos din comuna Hîrșova, unde-și zidesc și o bisericuță¹⁴.

Ion Ionescu de la Brad, în corespondența sa cu Ioan Ghica la Constantinopol, pomenește de asemenea numele câtorva români din Țara Bârsei stabiliți în jurul anului 1850 la Constanța, Silistra, Tulcea și Măcin¹⁵.

Ștefan Meteș identifică o serie de localități dobrogene, întemeiate de mocani, de exemplu Casimcea, unde aproape toți locuitorii erau originari din Satulung, Purcăreni, Cernatu, Prejmer, Rîșnov, Tîrlungeni, Vama și Întorsura Buzăului (sate din imediata apropiere a Brașovului). În județul Constanța depistează români ardeleni în peste 80 de sate¹⁶.

Acești oieri veniți din Transilvania aduc cu ei o întregă lume românească care, odată cu întemeierea satelor, a contribuit la dezvoltarea social-economică a Dobrogei. Aceasta pentru că beneficiile realizate de neobosiții oieri erau foarte mari, venituri obținute în primul rând din

comercializarea derivatelor de lapte, a lânii și a pieilor. Erau totodată și comercianți, iar această paralelă îndeletnicire, atât de mult prețuită în regiunile dunăreano-pontice, ducea nu numai la creșterea bunăstării lor, ci a populației din regiune în general. Mai serveau și ca pîrghie de legătură între vestiții comercianți brașoveni și cei care veneau cu mărfuri din orient pentru a le comercializa pe piața românească și central-europeană.

În afară de rolul pur economic pe care l-au jucat oierii bârseni în Dobrogea, ei au contribuit și la dezvoltarea și întărirea conștiinței naționale. Veniți dintr-un alt vechi teritoriu românesc aflat secole de-a rîndul sub dominație străină, unde au fost considerați națiune tolerată și unde lupta de emancipare a îmbrăcat formele cele mai variate, unde dorința de unire era atât de clar exprimată pe cele mai diverse căi, ajunși între Dunăre și Mare, nu vor pregeta să militeze pentru aceeași cauză, cauză a românilor de pretutindeni.

În acest sens, este demn de relevat, articolul "Mocanii-descălecători de țară în pragurile Mării", apărut în Gazeta Transilvaniei nr. 31 din octombrie 1928. Articolul reia de fapt un pasaj din conferința elaborată de Ministerul Instrucției în ziua aniversării semicentenarului Dobrogei. "Nu putem să prăznuim această zi a Dobrogei, fără să pomenim pe aceia care au fost din vechi vremuri urzitorii României Mari de azi, descălecători de țară în pragurile mării-Mocanii. Când pășunile Ardealului nu au mai putut cuprinde atâtea turme, oierii români au coborît munții și s-au revărsat spre Dunăre și Nistru, peste Dunăre în împărăția ierburilor până la Marea Neagră... Acești înaintemergători ai unirii tuturor românilor - mocanii - . . . au fost răspânditorii cîntecelor și poveștilor de pretutindeni și ai cărților, ajutînd astfel unificarea graiului și sufletului românesc. Mocanii au tras drumuri noi prin singurătățile cu iarbă ale Dobrogei, au deschis vaduri, au săpat fântâni, au ridicat târle, au întemeiat sate... au îngroșat numărul românilor dobrogeni, ajutînd cu munca și sporul de populație la întărirea românismului în ținuturile dintre Dunăre și Mare. De aceea, pe la 1850, Dobrogea a apărut unor călători "o mare stână de ciobani ardeleni"... Iar dacă astăzi avem o întinsă proprietate românească, dacă avem o Constanța, apoi Ardealului să-i mulțumim că ne-a trimis în Dobrogea prisosul de populație, tot români dârzi și stăruitori în cucerirea bogățiilor și a civilizației".

Note:

1. Ghiată Anca, Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea, în Studii Istorice Sud-Est Europene, vol.I, București, 1974, p.122; Rădulescu Adrian, Bitoleanu Ion, Istoria românilor dintre Dunăre și Mare, Dobrogea, București, 1979, p.185.

2. Moga Ioan, Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei, în "Scrieri Istorice" 1926-1946, Cluj, 1973, p.176.

3. Daicovici C., Pascu St., Cheresteșiu V., Moraru T., Din Istoria Transilvaniei, 1960, p.179.

4. Rădulescu Adrian, Bitoleanu Ion, op. cit., p.181-182 și Documente privind Istoria României, B, Țara Românească, veac. XIII,XIV,XV, I, p.64.

5. Moroianu G., Creșterea și exportul nostru de animale odinioară și astăzi, în "L'industrie roumaine", nr. 75/906, p.1125-1126.

6. Veress Andrei, Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara Românească pînă la 1821, București, 1927, p.19.

7. Ibidem, p.18.

8. Ibidem.

9. Arhiva Primei școli românești din Scheii Brașovului, doc. nr. 74 și 78; "Gazeta Transilvaniei", nr. 36, din 13 mai 1937 și nr. 41 din 30 mai 1937.

10. Veress Andrei, op.cit., p.12.

11. Ibidem, p.77.

12. Daicovici, C., Pascu St., Cheresteșiu V., Morariu T., op. cit., Harta drumurilor de transumanță și a regiunilor pastorale din R.P.R. în sec. XVIII-XX.

13. Meteș Ștefan, Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX, Ediția a II-a, București, 1977, p.253-258. Deși afirmațiile autorului privind problema în discuție sunt uneori eronate, conform studiilor efectuate ulterior, trebuie avut în vedere faptul că fenomenul este real.

14. Iorga Nicolae, "Revista istorică", 1923, p.20.

15. Meteș Ștefan, op. cit., p.254.

16. Ibidem, p.255.

17. Ibidem.

THE PERMANENCE OF ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE SOUTH-EAST TRANSYLVANIA AND DOBROGEA

Abstract

The geographic unity of the Romanian territory, the combination of distinct geographic zones, paedologic and climatic conditions, imposed close economic collaboration between the Romanian countries.

This permanent collaboration was based on the complementary character of the economy. All through the centuries, an economic symbiosis between Transylvania, Moldavia, and Wallachia developed, as a result of permanent and intensive contacts and relations, active product and merchandise exchanges, and the circulation of goods and persons, which survived the vicissitudes of foreign oppression and artificial barriers of temporary borders.

In this sense, similarly significant are the permanent relations between South-Est Transylvania and Dobrogea, which followed an extensive trend throughout the 18th and 19th centuries, and were based on the trade and cattle breeding development.

NUMĂRUL ȘI COMPONENTA NAȚIONALĂ A POPULAȚIEI DIN ȚARA BÂRSEI ÎN SECOLUL al XVIII-lea ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI al XIX-lea

de Florin Salvan

Este în afară de orice îndoială că populația unei țări, a unei regiuni etc. este factorul fundamental al dezvoltării sociale. Ea crează civilizație și cultură. Populația este, însă, și un important mijloc de cunoaștere a istoriei societății omenești. Tocmai de aceea ea este studiată, în epoca modernă, de o disciplină aparte, demografia istorică.¹ De altfel istoria ar fi o enigmă fără demografie, la fel ca și demografia fără istorie.² Există deja un orizont larg de lucrări din sfera demografiei istorice nu numai în literatura istorică română³, ci și în istoriografia românească⁴.

Privită sub raport social, economic și național, populația constituie un sistem, alcătuit din mai multe subsisteme⁵, aflate în interacțiune, care fac parte din marele sistem social⁶. Sistemele și structurile sociale din Țara Bârsei⁷, gradul lor de civilizație, ca și mediul geografic⁸ influențează variabilele demografice. Dar și sistemele demografice⁹, care se reînoiesc mereu, înrăuiesc la rândul lor, structurile sociale din acest câmp istorico-geografic¹⁰. O astfel de interacțiune nu încetează niciodată.

Relevăm în paginile ce urmează numai două componente ale sistemului demografic bârsan și anume numărul și compoziția națională în orizontul temporal specificat în titlu. Operăm cu date inedite, în cea mai mare parte, adunate din Arhivele Statului din Brașov și Budapesta, din patru conscripții fiscale (1698, 1713, 1721, 1755-1757), din două conscripții confesionale (1760-1762, 1765), din două "connumerații" (1771, 1799) și o "consignație" (1827) de locuitori, plus patru recensăminte de populație (1785, 1814, 1828-1839 și 1849).

Pe această bază documentară am elaborat două modele statistice. Pe una înfățișăm numărul populației (vezi tabelul nr.1) , iar pe a doua compoziția națională a locuitorilor din Țara Bârsei în perioada studiată (vezi

tabelul nr. 2). Cuprindem în sfera noastră de cercetare cele trei categorii de așezări umane, cristalizate încă în evul mediul în acest orizont geografic, cu statut social-juridic deosebit și anume orașul Brașov, satele săsești libere și satele dependente (aservite, iobăgite). Putem vedea, în acest fel, comparativ, "greutatea specifică" a fiecărui câmp demografic în ansamblul populației din Țara Bârsei. Dimensiunea comparativă îmbogățește considerabil, sublinia Jacques Le Goff, cercetarea în științele umaniste¹¹.

Conscripțiile fiscale cercetate și una confesională (a românilor din anul 1760-1762) au înscris capii de familie. Noi am transformat numărul de familii în locuitori, folosind indicele 5. Datele obținute pe această cale trebuie privite deci cu o anumită prudență. Dar celelalte conscripții, conșignații și recensăminte au înregistrat numărul locuitorilor. Informațiile oferite de aceste acte au o valoare deosebită. Dar chiar dacă unele date cu care operăm au o valoare apropiată de cea reală, ele ne permit, totuși, să vedem liniile și tendințele de evoluție demografică din Țara Bârsei pe o perioadă de un secol și jumătate de "revoluție" demografică.¹²

Numărul populației

Orice studiu demografic sistematic începe, cum se știe, prin a determina mărimea populației. Am reconstituit această dimensiune demografică în primul nostru model statistic.¹³⁻²³

Autoritățile austriece după ce au luat Transilvania în stăpânire (1688), au întocmit, în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, conscripții fiscale pe comitate, scaune și districte, ca să poată stabili, pe baza acestor date umane și economice, impozitele. Populația era privită în aceste conscripții ca un factor contribuabil²⁴, nu demografic. O astfel de conscripție fiscală s-a făcut, în anul 1698, și în Țara Bârsei. O luăm ca punct de plecare în calculele noastre.

Ea ne arată că Țara Bârsei era populată, în pragul secolului al XVIII-lea, cu 31.670 de locuitori, din care 11.395 (35,98%) trăiau în Brașov, 9.200 (29,5%) în satele săsești libere și 11.075 (34,97%) în satele dependente. Conscripțiile din acești ani nu ofereau, însă, autorităților, un tablou general al resurselor umane și economice ale țării. De aceea ele se decid să facă o nouă conscripție fiscală în 1703. S-au emis și instrucțiunile necesare. Dar ea nu s-a mai realizat, pentru că a început războiul antiabsburgic (1703-1711), condusă de Fr. Rákóczi al II-lea. Abia în 1713-1714 s-a efectuat o nouă conscripție fiscală generală²⁵.

Și Țara Bârsei a fost supusă unei atari operații. Această conscripție a înregistrat, în regiunea Bârsei, în total, 41.720 de locuitori. În Brașov aflăm, pe baza ei, 11.665 (27,96%) de locuitori, în satele libere 16.455 (39,44%) de locuitori și 13.600 (32,48%) de locuitori în satele dependente.

Dar conscripția aceasta este incompletă și plină de erori. Bărbații și femeile fără nici o avere n-au fost înregistrați în această conscripție²⁶. Fenomenul subînregistrării e prezent și din alt motiv. Nu puține persoane se sustrag de la conscriere sau declară date false. Fac aceasta ca să nu li se mărească sarcinile fiscale și să scape, astfel, de obligațiile militare²⁷.

De aceea se organizează, în 1721-1722, o altă conscripție fiscală generală. Accentul cade, și acum, nu pe potențialul demografic, ci pe izvoarele de venit ale contribuabililor²⁸.

Conscripția efectuată, în acest an, în Țara Bârsei, indică, în total, 32.175 de locuitori, din care 10.800 (33,57%) populau orașul Brașov, 11.055 (34,36%) satele săsești libere și 10.320 (32,07%) satele dependente. Nu a lipsit nici în această conscripție, fenomenul subînregistrării²⁹ în satele dependente. Dar în localitățile săsești a fost o altă situație. Delegații sași, care au prezentat guvernului, în anul 1726, un memoriu privind erorile existente în această conscripție, subliniază că orașele și satele săsești au oferit conscriptorilor registrele tuturor locuitorilor, în original, iar oamenii vârstnici și jurații le-au dat informațiile necesare. În aceste condiții, în "localitățile săsești .., se afirmă în memoriu, au fost, în adevăr, conscriși absolut toți oamenii, precum și toate bunurile lor"³⁰.

Epidemia de ciumă care a bântuit în toate localitățile Țării Bârsei, de la începutul lunii octombrie 1718 până la sfârșitul anului 1718³¹, adusă din Mediaș, prin Sibiu, în această regiune³² explică, îndeosebi, scăderea demografică înregistrată de această conscripție. Numărul morților indicați în actele contemporane, chiar dacă el nu concordă, este, totuși, impresionant. O specificație cu numărul morților de ciumă din toată Țara Bârsei, trimisă guvernului în 4 ianuarie 1720, înregistrată de J.Teutsch, cuprinde 15.979 de morți³³. Dar tabelul trimis de orașul Brașov, în 22 aprilie 1720, guvernului, reprodus de G.M.G. Hermann, în cartea sa, indică 17.458 de morți și 3.508 de "Aebrige"³⁴.

Th. Tartler arată, în cronica sa, că în Țara Bârsei au murit, de ciumă, în total, 18.741 persoane și 380 de case au rămas pustii³⁵. Același Tartler relevă apoi, într-o altă cronică ("Diarium"), că ciuma a secerat aproape 20.000 de vieți omenești (19.954)³⁶.

Numai în Braşov au murit 4.509 de persoane. Satele Prejmer şi Râşnov, dintre cele libere, au fost cel mai cumplit lovite de ciumă. În primul sat au murit 1.781 persoane, iar în al doilea 1.161 de oameni. Un număr mare de morţi s-a înregistrat şi în unele sate dependente, şi anume 2.961 de oameni au murit în cele şapte sate săcelene, 1.693 de persoane în Zărneşti, 715 oameni în Tohan³⁷ etc.

O conscripţie fiscală locală, care a înregistrat, în 1755-1757, capii de familie din satele libere şi dependente, care au vite de tracţiune, corelată, pentru Braşov, cu date din două conscripţii confesionale din 1760-1762 şi 1765, ani apropiaţi, deci, indică, în Țara Bârsei, un număr total de 54.125 de locuitori. În Braşov trăiau, în aceşti ani, 14.500 (26,79%) de locuitori, în satele libere 20.180 (38,44%) de locuitori, iar în satele dependente 18.815 (34,77%) de locuitori³⁸. Trebuie subliniat un fapt aici. Conscripţia fiscală a celor două categorii de sate, libere şi dependente, pe care o folosim aici, înregistrând numai familii cu vite de tracţiune, a omis, evident, gospodăriile fără astfel de vite. Pe lângă aceasta trebuie să mai menţionăm, şi un alt aspect semnificativ.

O nouă molimă de ciumă, adusă din Țara Românească³⁹, a bântuit, în aceşti doi ani, din octombrie 1755 până spre sfârşitul anului 1757⁴⁰, în Braşov şi în mai multe sate dependente şi libere⁴¹. Această epidemie de ciumă a secerat 4.144 de vieţi omeneşti⁴². Numai în cinci sate săcelene, Baci, Turcheş, Cernatu, Satulung şi Zizin s-au înregistrat 1.687 de morţi⁴³. Evident că această ciumă a afectat în mod negativ numărul de locuitori care aveau să fie înregistraţi în conscripţie.

Corelând datele înscrise în două conscripţii confesionale, una făcută sub supravegherea organelor administrative austriece, în 1760-1762, care a înregistrat populaţia românească şi a doua făcută de administraţia braşoveană, care a înscris, în anul 1765, populaţia evanghelică, ca răspuns la prima conscripţie⁴⁴, aflăm că Țara Bârsei era populată, în 1760-1765, cu 57.275 de locuitori. În oraşul Braşov trăiau 14.500 (25,32%) de locuitori, în satele săseşti libere 21.615 (37,74%) de locuitori şi în satele dependente 21.160 (36,94%) de locuitori.

Nu cunoaştem cu ce prilej s-a efectuat o "connumeraţie" a sufletelor din Țara Bârsei în anul 1771. I. Trausch, care o consemnează⁴⁵, nu ne spune. I. Söllner vorbeşte de o conscripţie confesională făcută de preoţi în 1771⁴⁶. Ştim, însă sigur, din documente⁴⁷ şi din unele studii şi articole⁴⁸, că Țara Bârsei a fost lovită, în anii 1770-1771, de o altă epidemie de ciumă, care a afectat, incontestabil, numărul populaţiei redat de această "connumeraţie".

Probabil că autorii au dorit să cunoască numărul locuitorilor existenți după încetarea ciumei.

Pe hotarul Branului, în Tohanul Nou, în Tohanul Vechi și în Râșnov, de exemplu, au murit de această ciumă, 789 de persoane⁴⁹. Dar indiferent care va fi fost motivul întocmirii acestei conscrieri demografice, ea indică, în Țara Bârsei, numai 53.799 de locuitori, deci sub cifra dată de conscripțiile din 1755-1757. În Brașov trăiesc, din aceștia, 17.563 (32,64%) de locuitori, în satele săsești libere 18.873 (35,09%) de locuitori și 17.363 (32,27%) de locuitori în satele dependente.

Recensământul general, efectuat în 1784-1787, în Transilvania, din inițiativa lui Iosif al II-lea, mai mult cu scop militar, social și fiscal-administrativ decât demografic, care conține elemente caracteristice recensămintelor moderne, este, în comparație cu cele anterioare, cel mai exact⁵⁰. Țara Bârsei era populată, pe baza acestui recensământ, realizat, în această regiune, în anul 1785⁵¹, cu 62.370 de locuitori. Ei se distribuie astfel: în Brașov trăiau 17.792 (28,52%) de locuitori, în satele libere 22.296 (35,75%) de locuitori, iar în satele dependente 22.282 (35,73%) de locuitori.

Ciuma care a bântuit, în Țara Bârsei, în 1813, și, în consecință foametea provocată, în acest an, de ea⁵², a determinat organele administrative brașovene să facă, în 1814, un recensământ al populației din Țara Bârsei. Ele doreau să cunoască familiile și persoanele care dispun de cereale și cartofi până la recolta nouă și persoanele care nu posedă aceste produse, spre a fi ajutate⁵³.

Recensământul acesta a înregistrat, în total, 70.973 de locuitori în Țara Bârsei, din care 19.986 (26,16%) de locuitori viețuiau în Brașov, 24.357 (34,32%) de locuitori trăiau în satele libere și 26.630 (37,52%) de locuitori în așezările dependente. Recensământul constată că în Brașov sunt numai 442 (2,21%) de persoane nevoiașe și 590 (2,42%) de astfel de persoane în satele libere. Dar în satele dependente s-au înregistrat 5.382 (20,21%) de persoane nevoiașe. În Bran, 1457 (27,00%) de persoane, din 5.395 de suflete, trebuie să fie ajutate; în Turcheș, 1121 (39,75%) de persoane din 2.820 de suflete, au nevoie de ajutor. În Vlădeni, 805 (70,61%) de persoane, din 1.140 de suflete, sunt nevoiașe etc.⁵⁴. O "consignație", pe confesiuni, a parohiilor și bisericilor existente, în 1827, în Țara Bârsei, a înregistrat totodată și numărul sufletelor din fiecare localitate⁵⁵. Țara Bârsei avea, în acest an, în total, 81.246 de suflete, Brașovul 22.476 (27,66%) de suflete, satele săsești libere 26.420 (32,52%) de suflete și satele dependente 32.350 (39,82%) de suflete. Recensământul din 1838-1839 din Țara Bârsei, parte

a unui important recensământ general, efectuat în Transilvania, a înregistrat cel mai mare număr de locuitori din această regiune, până la revoluția de la 1848. Țara Bârsei era populată, astfel, pe baza acestui recensământ, cu 86.961 de locuitori, Brașovul cu 22.886 (26,32%) de locuitori, satele libere cu 26.992 (31,04%) de locuitori și cu 37.083 (42,64%) de locuitori satele dependente.^{55a} Amintim, în treacăt, aici, că o paralelă interesantă între datele demografice din Țara Bârsei, înregistrate de recensământul lui Iosif al II-lea, și acest recensământ, a făcut-o în epocă, I. Hintz⁵⁶, într-un important studiu demografic.

După recensământul din 1849, aflăm, în fine, în Țara Bârsei, în total 80.786 de locuitori, în Brașov 19.823 (24,54%) de locuitori, în satele săsești libere 26.877 (33,27%) de locuitori și 34.086 (42,19%) de locuitori în satele dependente. O scădere demografică mai mare, determinată de evenimentele revoluționare din 1848-1849, vedem în orașul Brașov și în satele dependente. Ea este neînsemnată în satele libere^{56a}.

Populația Țării Bârsei a crescut așadar, în 1849, față de 1698, cu 255%.

Câteva aspecte semnificative ies la lumină, dacă comparăm numărul de locuitori din satele dependente cu cel din localitățile libere. Astfel, în anul 1698, adică în primul deceniu de stăpânire austriacă în Transilvania, populația satelor dependente era mai mare cu 1875 de locuitori decât cea din satele libere. Dar în conscripțiile din secolul al XVIII-lea, până la 1785, apar mai puțini locuitori în satele dependente decât în cele libere. Cea mai mare diferență este în anul 1713. Satele dependente apar în conscripția din acest an că au cu 3003 locuitori mai puțin decât sunt în satele libere. Dar numărul acesta nu oglindește starea demografică reală din satele dependente. Conscripția din acest an e plină de greșeli. Mulți țărani dependenți s-au sustras de la conscriere ca să scape de obligațiile sporite ce-i așteptau.

Chiar conscripția din anul 1721 întărește afirmația noastră de mai sus. Cu toate că în timpul epidemiei de ciumă din anii 1718-1720 au murit 7845 de persoane în satele dependente și 6096 de persoane în cele libere, cum rezultă din "Diarium"-ul lui T. Tartler^{56b}, totuși în satele dependente sunt, în 1721, numai cu 735 de locuitori mai puțini decât în satele libere. Diferența a crescut, însă, în anii 1755-1757. Satele dependente numără, în acești ani, cu 1995 de locuitori mai puțini ca cele libere. Ciuma din 1755-1757 explică acest fapt. Ea a făcut mai multe victime în satele dependente, cum am arătat mai sus, decât în cele libere. O diferență mică avem în anii 1760-1765. Satele aservite numără în acești ani doar cu 455

de locuitori mai puțini în raport cu satele libere. Diferența crește, însă, din nou, în 1771. Satele dependente au, în acest an, o populație mai mică cu 1510 decât localitățile libere. Ciuma din acest an a fost mai virulentă în satele dependente decât în cele libere. De aceea a scăzut mai mult numărul locuitorilor din satele dependente. Scăderea demografică în satele dependente este, deci, în șapte decenii oscilantă. O scădere mai mare este urmată de una mai mică. Cea mai mică, de 14 locuitori, a fost în anul 1785. Dar această scădere este atât de neînsemnată încât putem considera că în acest an cele două categorii de sate, dependente și libere, au ajuns la același nivel demografic. După această dată satele dependente urmează, până la 1850, o linie demografică ascendentă. Creșterea este spectaculară. Populația satelor dependente a sporit în raport cu cea a satelor libere cu 2273 de locuitori în anul 1814, cu 5.930 de locuitori în 1827, cu 10.091 de locuitori în 1838-1839 și cu 7209 de locuitori în 1849. În timp ce populația satelor libere a crescut, procentual, în 1849 cu 33,27% în raport cu anul 1698, numărul locuitorilor din satele dependente a sporit, în 1849, față de 1698, cu 42,19%.

Compoziția națională a populației din Țara Bârsei între anii 1760-1849

Condițiile istorice locale au făcut ca în Țara Bârsei să se suprapună, peste fondul etnic străvechi românesc, două elemente etnice de colonizare, cel german, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, și cel maghiaro-secuiesc din a doua jumătate a secolului al XIV-lea până în secolul al XVI-lea⁵⁷. Modul cum se înfățișează aspectul etnic în Țara Bârsei în perioada pe care o studiem, se vede în tabelul nr. 2⁵⁸⁻⁶⁸ și în comentariul ce-l însoțește.

Începem comentariul nostru despre valorile statistice înscrise în hotarele acestui tabel cu o precizare ce se impune din capul locului. Suntem siliți să ne limităm la date, sub unghi național, numai de la anul 1760 înainte, pentru că în izvoarele contemporane găsim informații incomplete, de această natură, pentru întâia jumătate a secolului al XVIII-lea. Conscriptia fiscală din 1713 nu redă categoriile naționale nici din Brașov nici din satele dependente⁶⁹. Numai în satele săsești apar, în această conscripție 2.391 capi de familie sași și 640 capi de familie români (458 inquilini și 182 subinquilini). Dar conscripția nu spune de ce naționalitate sunt meșteșugarii din aceste sate, în număr de 261 capi de familie⁷⁰. Nici conscripția din 1721-1722 nu împarte populația din Brașov și din satele libere pe

naționalități⁷¹. Se spune însă că locuitorii din satele dependente Vădeni, Tohan, Zărnești și satele brănene sunt populate cu "Valahi indigeni". Se mai arată că în cele 10 sate dependente mixte, româno-maghiare, adică cele șapte sate săcelene, plus Crizbav, Apața și Satul Nou locuiau "unguri și valahi indigeni". Dar nu se specifică numărul de unguri și români din fiecare sat. Nu sunt grupate, în această conscripție, pe plan național, nici vădulele, nici tinerii și orfanii, nici inquilini și vagabonzii⁷².

Deoarece conscripțiile fiscale și urbariale de la începutul secolului al XVIII-lea nu ne indică naționalitatea contribuabililor și nici confesiunea, după care s-ar putea deduce starea lor etnică, I Acsády a stabilit compoziția etnică a locuitorilor din Ungaria și Transilvania "în vremea Sanctiunii Pragmatice, 1720-1721", într-o lucrare statistică impresionantă, după numele locuitorilor⁷³. Prin acest criteriu a determinat și compoziția națională a populației din Țara Bârsei pe baza conscripției fiscale din anul 1713⁷⁴. D. Prodan, analizând în mod critic, construcția statistică a lui I. Acsádi, într-o carte fundamentală⁷⁵, a demonstrat că ea este defavorabilă românilor din Transilvania⁷⁶. Dar calculele lui I. Acsádi, bazate pe numele contribuabililor, criteriu care nu prezintă nici o siguranță⁷⁷, nu exprimă adevărata componență națională nici a populației din Țara Bârsei.

I. Acsádi consideră, astfel, că în Brașov trăiau, în acest an, 27,05% unguri, 40,95% germani, 0,35% sârbo-croați și 31,65% români. În satele dependente, numite impropriu de I. Acsádi ținutul Brașov, el găsește 40,21% unguri, 0,84% germani și 58,90% români. În satele libere singurele care formau, după el, Țara Bârsei, ceea ce nu-i exact, locuiau 65% unguri și 35% români. Toată regiunea Bârsei era populată, afirmă I. Acsádi, în concluzie, de 45,71% unguri, 12,05% germani, 0,11% sârbo-croați și 42,15% români⁷⁸. Este evident că I. Acsádi favorizează, prin calculele sale pe unguri și dezavantajează pe români și germani. Modul cum a stabilit el compoziția națională a satelor libere după numele locuitorilor este mai mult decât evident în acest sens. E cunoscut că în aceste localități trăiau germani, în majoritate, și români, nu puțini. Ori I. Acsádi a indicat, absolut fără nici un temei, cum am văzut, că în aceste sate locuiau 65% unguri și 35% români. Dar nici un german. Caracterul subiectiv, tendențios, al acestor calcule este, prin urmare, în afară de orice îndoială.

În orașul Brașov locuiau, într-adevăr, trei naționalități principale, germani, români și maghiari, cărora li se adaugă și un mic număr de țigani. Uneori apar și greci, precum și puțini armeni și evrei. În toate satele săsești libere aflăm germani, români și țigani. Lipsesc maghiarii, cum am mai spus.

În zece sate dependente, adică în șapte sate săcelene, Baci, Turgeș, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Purcăreni, Zizin, plus Crizbav, Satul Nou, și Apața, locuia o populație românească și maghiară plus țigani. Sașii apar, aici, doar sporadic. Satele Zărnești, Tohan, apoi Tohanul Nou, Vlădeni și cele zece sate brănene, ce formau o mare comună colectivă, erau românești. Unele recensăminte au înregistrat și în aceste sate câțiva funcționari germani și maghiari. Dar în nici un caz raportul pe naționalități în Țara Bârsei nu este, în nici un câmp demografic, cel stabilit de I. Acsádi. Demonstrăm acest fapt cu datele cuprinse în tabelul nostru nr. 2. Se vede clar că în anii cuprinși în acest tabel (1760-1765, 1799, 1827, 1838-1839 și 1849) numărul populației maghiare nu se urcă, în nici o zonă demografică bârșană, la un procent atât de ridicat ca cel stabilit de I. Acsádi pentru anul 1713. Să lăsăm, deci, cifrele să vorbească.

Conscripția confesională din 1760-1762 a înregistrat, în Brașov, 5.665 (41,10%) de români iar cea din 1765 a înscris 7.170 (52,02%) de germani. Existau, în mod cert, în Brașov, și elemente maghiare, cam 717 (5,20%) de suflete neînregistrate în cele două. Populația Brașovului era, în acest an, de 19.823 de locuitori. Grecii și armenii din Brașov, negustori, sunt înglobați, în recensămintele din 1838-1839 și 1849 în rândul românilor. Un fenomen specific, sub raport etnic, ne întâmpină în satele săsești libere. Populația germană predomină, aici, în toți anii amintiți. Dar nu lipsesc nici românii din aceste sate. Numărul lor este apreciabil, comparativ cu cel al sașilor. Celelalte categorii naționale sunt neînsemnate. Satele libere erau populate, în 1760-1765 de 4.955 (27,75%) de români, de 12.084 (67,66%) de germani și de 820 (4,59%) de țigani. Românii reprezintă, în raport cu sașii peste un sfert din populația totală de 17.859 de locuitori ai acestor sate, iar sașii cam două sferturi și jumătate din populația satelor libere. În anul 1799 populația totală a ajuns la 29.614 de locuitori. Și în acest an peste un sfert din această populație, adică 7.140 (24,19%) de locuitori, o formează românii și aproape trei sferturi germanii, adică 21.065 (71,13%) de locuitori. Țiganii sunt puțini, 1.399 (4,73%) de suflete. Numărul maghiarilor este neînsemnat, numai 10 (0,3%) locuitori.

În anul 1827 numărăm, în satele libere, 26.412 de locuitori. O treime din aceștia, adică 8.743 (33,10%) sunt români, iar două treimi, deci 17.677 (66,90%) de locuitori sunt sași. Nu apar alte categorii naționale. Din numărul total de 26.992 de locuitori existenți, în 1838-1839, în satele libere, un număr de 7.982 (29,57%) de locuitori erau români, peste un sfert deci, și un număr de 17.346 (64,26%) de locuitori, peste două sferturi, germani.

Urmează 1.548 (5,74%) țigani, 114 (0,42%) maghiari și 2 (0,01%) străini. Raportul între români și germani este cam același și în anul 1849. Vedem, astfel, că, din cei 26.877 de locuitori ai acestor sate, peste un sfert, adică 8.114 (30,19%) de suflete, sunt români și conscripții confesionale, precum și elemente grecești, în jur de 230 (1,68%) de persoane. Orașul Brașov era populat, deci, pe baza acestor conscripții, cu 13.782 de suflete⁷⁹. Numărul fiecărei categorii naționale crește, în Brașov, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Așa că populația totală brașoveană ajunge, în 1799, la 18.070 de locuitori. Predomină, și în acest an, elementele germane în raport cu celelalte naționalități. Numărul românilor se ridică la 6.695 (37,05%) de suflete, dar al germanilor la 9.294 (51,43%) de persoane. Populația maghiarilor era, însă, mai puțină, doar 1.128 (6,25%) de persoane, iar țiganii numărau 953 (5,27%) de suflete.

"Consignația" confesională din anul 1827 schimbă raportul dintre români și germani în Brașov. Prelevează numărul românilor. Astfel, 9.595 (42,69%) de suflete, din totalul de 22.476 de locuitori din Brașov, erau de naționalitate română, 8.745 (38,91%) de persoane erau de naționalitate germană și 4.136 (18,40%) de suflete de naționalitate maghiară. Țigani nu apar în această consignație.

Recensământul din anul 1838-1839 schimbă, din nou, acest raport, în favorul germanilor. Dar diferența nu este mare. Din numărul total de 22.886 de locuitori, înregistrați de acest recensământ în Brașov, numărul românilor se ridică la 8.498 (37,12%) de suflete, al germanilor la 9.116 (38,84%) de suflete și al maghiarilor la 4.364 (19,07%) de persoane. Țiganii sunt în număr mic, numai 789 (3,45%) de persoane, ca și străinii, 119 (0,52%) de suflete. Și în anul 1849 germanii sunt pe primul loc, în Brașov. Dar diferența dintre germani și români este neînsemnată: 7.984 (40,27%) de români și 8.765 (44,22%) de germani. Urmează 2.382 (12,02%) de maghiari și 619 (3,12%) de țigani. În acest recensământ mai apar 17 (0,09%) armeni și 56 (0,28%) de evrei. Așa că, în total, și mai mult de două sferturi, deci 17.019 (63,32%) de locuitori, sunt germani. Urmează, în ordine decrescândă, 1.690 (6,29%) de țigani, 45 (0,19%) de maghiari și 9 (0,03%) evrei.

O altă caracteristică etnică întâlnim în satele dependente. Aici predomină numărul românilor în toți anii indicați. Astfel, din numărul celor 20.294 de locuitori existenți în 1760-1765 în aceste sate, două treimi, adică 13.515 (66,60%) de suflete, sunt români și o treime, deci 6.469 (31,88%) de suflete, maghiari. Mai sunt apoi și 310 (1,52%) țigani. Aceeași proporție

etnică se menține și în anul 1799. Românii numără 18.513 (64,59%) de suflete din totalul de 28.664 de locuitori ai acestor sate, adică două treimi, iar maghiarii o treime, 9.311 (32,51%) de suflete. Vin, apoi, 822 (2,87%) de țigani și 10 (0,03%) germani. Tot acest raport se menține și în anul 1827 între români și maghiari, singurele categorii naționale amintite. În total aflăm în acest an în satele supuse 32.350 de suflete. Două treimi din acest număr, adică 21.379 (66,09%) de locuitori, sunt români și o treime, deci 10.971 (33,91%) de suflete sunt maghiari.

Raportul acesta apare și în anul 1838-1839. Din cei 37.083 de locuitori existenți, două treimi, adică 23.067 (62,20%) de suflete sunt români și o treime, 12.395 (33,43%) de suflete sunt maghiari. Numărul total se completează cu 1.512 (4,08%) țigani, cu 88 (0,23%) germani și 21 (0,06%) de străini. Anul 1849 se înscrie pe aceeași linie. Dintr-un total de 34.086 de locuitori, două treimi, adică 21.475 (63,00%) de suflete, sunt români și o treime, 11.503 (33,75%) de suflete, maghiari. Mai există, în fine, 1.008 (2,96%) de țigani, 96 (0,28%) de germani și 4 (0,09%) evrei.

Note

1. Ștefan Pascu, Demografia istorică, în "Populație și societate. Studii de demografie istorică", vol.I, sub red. prof. Ștefan Pascu, Cluj, 1972, p.7, 37.

2. Ștefan Pascu, L'activité de la démographie historique, în "Populație și societate" vol.III. Cluj-Napoca, 1980, p.11

3. Vezi Ștefan Pascu, Demografia istorică, în "Populație și societate...", vol. I, p.11-38.

4. Vezi Populație și societate. Studii de demografie istorică, vol.I, sub redacția prof. Ștefan Pascu, Cluj, 1972, vol.II, sub redacția prof. Ștefan Pascu, Cluj-napoca, 1977; Populație și societate. Izvoare de demografie istorică, vol.3-4, sub redacția acad. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, 1980; Ștefan Ștefănescu, Demografia. Dimensiune a istoriei, Timișoara, 1974; Vladimir Trebici, Demografia, București, 1979; Costin Feneșan, Izvoare de demografie istorică, vol.I, secolul al XVIII-lea, Transilvania, București, 1986; Natalia Giurgiu, Trei conscripții din secolul al XVIII-lea privind populația românească din Transilvania, în "Studia Universitatis "Babeș-Bolyai", series Historia, 1966, fasc. I, Cluj; A.Chertes și A.Pál Antal, Conscripția generală

a contribuabililor din Transilvania în anii 1721-1722, în "Revista de statistică", XVIII (1969), nr.5, București.

5. Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol.II, Cluj-Napoca, 1979, p.326.

6. Vladimiri Trebici, op.cit., p.5,15,16.

7. Maja Philippi, Die Bürger von Kronstradt im 14. und 15. Jahrhundert. Untersuchungen zur Geschichte und Sozialstruktur einer siebenbürgischen Stadt im Mittelalter, Bucharest, 1986; Dr.Florin Salvan, Viața satelor din Țara Bârsei în evul mediu, București, 1996; Dr.Florin Salvan, Aservirea oștilor săsești din Țara Bârsei, în Cumidava, XIV, Brașov, 1989; Gernot Nussbächer, Contribuții la istoricul cetății Bran și a domeniului ei în secolele XIV-XV, în Cumidava, IX-I, Brașov, 1976, p.25-32; Titus N.Hașdeu, Cetatea Bran sub stăpânirea orașului Brașov (secolele XV-XVII), în Culegere de studii și cercetări, Brașov, 1967, p.137-142; Titus N. Hașdeu și Jenica Noaghea, Domeniul cetății Bran în secolele XIV-XVI, în Cumidava, IV, 1970, Brașov, p. 69-89.

8.Vezi Mihai Iancu, Elena Mihai, Ludmila Panaite, Gh. Dragu, Județul Brașov, București, 1971.

9. Adică numărul, structura socială, națională, confesională, mișcarea populației, naturală, migratorie, densitatea, etc.

10. Ștefan Pascu, L'activité de la démographie historique, în "Populație și societate", vol.III, Cluj-Napoca, 1980, p.11; Vladimir Trebici, op.cit., p. 21-23.

11. Maria Carpov, Jacques Le Goff și fața neștiută a evului mediu, în "Jacques Le Goff. Pentru un alt ev mediu", vol.I, Studiu introductiv, note și traducere de Maria Carpov, București, 1986, p. 16.

12. Ștefan Pascu, Demografia istorică, în "Populație și societate", vol.I, p. 66.

13. Datele pentru orașul Brașov, cele din satele săsești libere și din satele dependente, fără satele brănene, sunt din: Connumeratio civitatis districtusque Coronensis 1698 mensis X-er (Conscripția orașului și a districtului Brașov din luna octombrie 1698), în Országos Levéltár (în continuare O.L.). Vegyes conscriptiok (Arhivele Statului. Conscriptii amestecate), Budapesta, F/49, 1/16. Sunt înregistrate capii de familie. Numărul locuitorilor l-am calculat noi cu indicele 5. În satul liber Măieruș trebuie că au mai fost, pe lângă cei 50 capi de familie, notați pe două pagini, încă 25-30 capi de familie, care au fost înscriși pe o filă ruptă, ulterior, din conscripție. În sprijinul acestei idei vine și faptul următor. La poziția satului

neliber Vlădeni apar 58 de capi de familie. Dar pe o pagină a unei file rupte, ce aparținea tot acestui sat, vedem, la cotor, pe 26 rînduri, prima literă a numelui capului de familie. După numărul capilor de familie din satul dependent Apața se vede, de asemenea, la cotor, că au fost rupte unele pagini. Aici nu mai apare nici o literă de la numele capilor de familie. Lipsesc din conscripție satele brănene. Suntem convinși că și aceste sate au fost conscrise. Cineva a rupt, însă, aceste file. La sfârșitul conscripției se văd, la cotor, multe pagini rupte pe care au fost notați, în mod cert, capii de familie din satele brănene. Numărul lor va fi fost aproape cel redat din conscripția din 1713, an apropiat, de 211 capi de familie ($211 \cdot 5 = 1055$ locuitori). De aceea am completat rubrica satelor brănene cu date luate din conscripția fiscală a anului 1713 aflată la: O.L., Törtsvár kálbások, anno 1713, Vegyes összeírások (Arhivele Statului, Colibașii brăneni, anul 1713. Conscripții amestecate), Budapesta, F/49, 5/4, fila 1. Fiind înregistrați capii de familie, și aici am stabilit numărul de locuitori folosind indicele 5.

14. Datele pentru orașul Brașov sunt din: I. Acsádi, Magyarország népessége a Pragmatica sanctio korában, 1720-1721, Budapesta, 1896 (Populația Ungariei în perioada Sanctiunii pragmatice, 1720-1721), p. 223. Sunt înscrisi capii de familie. Am calculat numărul locuitorilor cu indicele 5. Datele pentru satele săsești libere sunt luate din: Conscripția quartor oppidorum et 9 pagorum Videnbach, Kerestyenfalva, Rosnyó, Hóltvény, Magyaros, Veresmart, Földvár, Battfalva, Szent Péter, Hermány, Prásmar, Volkány, et Feketehalom de anno 1713 (Conscripția celor patru orașe și 9 sate Ghimbav, Cristian, Râșnov, Hălchiu, Măieruș, Rotbav, Feldioara, Bod, Sâmpetru, Hărman, Prejmer, Vulcan și Codlea din anul 1713), în O.L., Budapesta, F/49, 5/12, p. 29-30. Sunt înscrisi capii de familie. Noi am stabilit numărul locuitorilor cu indicele 5. I. Acsády, în op. cit., p. 223-224, dă numai 3029 capi de familie cu 15.145 locuitori ($3029 \cdot 5$). Datele pentru satele dependente sunt luate din: Conscripția civitatis Coronensis cum sibi adjunctis suburbiis et tredecim integris pagis ad sandem civitatem pertinentibus (Conscripția orașului Brașov cu suburbiile unite cu el și a celor treisprezece sate întregi aparținătoare de același oraș din anul 1713), în O.L., F/49, 5/3, A 1713, Budapesta, p. 1-74. Am calculat numărul locuitorilor cu indicele 5. I. Acsády, în op. cit., p. 234, dă 2748 de capi de familie cu 13740 de locuitori ($2748 \cdot 5 = 13740$).

15. Datele pentru orașul Brașov și satele libere le-am luat din: Extractus summarius civitatis Coronensis cum Districtu Barcensi et pagis ad eandem pertinentibus, anno 1724 mense iunio (Centralizatorul sumar

al orașului Brașov cu districtul Bârsa și a satelor aparținătoare de acesta, din anul 1724, luna iunie), în O.L., Budapesta, F/49, 5/6, p. 33-34. Sunt înscrise capii de familie. Numărul locuitorilor l-am stabilit cu indicele 5. Datele pentru satele dependente le-am luat din: *Conscriptio quatuordecim pagorum in Districtu Barcensi* Zernest, Tohány, Bácsfalu, Türkös, Hosszufalu, Csernátfalu, Tartrang, Zaizon, Pürkéretz, Apácza, Crizba, Ujfalu, Vledeny et Törtsvár existentiam de Anno 1722 peracta, (Conscripția celor paisprezece sate din districtul Bârsei: Zărnești, Tohan, Baci, Turcheș, Satulung, Cernat, Tărlungeni, Zizin, Purcăreni, Apața, Crizbav, Satu Nou, Vlădeni și cetatea Bran), în O.L., Budapesta, F/49, 5/6, p. 21-22. Capii de familie sunt transformați în locuitori cu indicele 5.

16. Pentru orașul Brașov luăm în considerare locuitorii din anii 1760-1765 (14.500), an apropiat, pentru că conscripția fiscală din anul 1756 cuprinde numai familiile care au vite și pământ arabil (Arhivele Statului din Brașov, fondul Primăria orașului Brașov, seria Recensământul populației din Brașov și Țara Bârsei, anii 1526-1827, pachetul I, 16 și tabelele 1-4). Lipsesc, deci, locuitorii care nu au astfel de bunuri, adică meseriașii, negustorii, săracii. Datele pentru satele libere și satele dependente sînt din: Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria Brașov, seria Satele din Țara Bârsei, pachetul I/124, anexa 1-2 (ambele categorii de sate). Sunt înregistrați capii de familie. Numărul locuitorilor e calculat cu indicele 5. E o conscripție a contribuabililor și a vitelor de tracțiune. Lipsesc, deci, cei care n-au astfel de vite.

17. Numărul de locuitori din Brașov provine din următoarele date: a) 1133 capi de familie români (Dr. Virgil Ciobanu, Statistica românilor ardeleni din 1760-1762, în "Anuarul Institutului de Istorie Națională" din Cluj, III, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 687-688) *5= 5665 locuitori; b) 7170 suflete din "Cronen und Vorstädten" (Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, IV, Brassó, 1903, p. 380) germani. Și I. Hintz sublinia, în 1847, că "în anul 1766 erau 7130 (de locuitori) de religie evanghelică în Brașov", adică sași (Bevölkerungsverhältnisse im Kronstädter Distrikt nach der 1839er Zählung, în "Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde", III. Band, L. Heft, Hermannstadt, 1847, p. 112, în notă); c) 1665 de locuitori maghiari de religie romano-catolică și reformată, nementionați în aceste două conscripții confesionale. Suma aceasta am stabilit-o noi după dr. P. Binder, Contribuții la geografia istorică a orașului Brașov, Teză de doctorat, Anexa III, tabela LXIX/2 (în mss). Ea reprezintă 11,48% față de cele două naționalități. Datele satelor libere și dependente sunt luate din: Arhivele

Statului Brașov, fondul Primăria orașului Brașov, colecția Satele din Țara Bîrsei, pachetul I/130, an. I (1761). Este o conscripție a vitelor de jug din ambele categorii de sate. Lipsesc, deci, familiile care nu posedă astfel vite. În conscripție apar capii de familie. Numărul locuitorilor este calculat cu indicele 5. Dar după Urbariul din 1761 al celor 9 sate aparținătoare de cetatea Bran (Arhivele Statului Brașov, colecția Urbariale, pachetul XCVII) și după cel din 1766 al satelor Tohan, Zărnești, Satul Nou și Vlădeni (ibidem, pachetul LXXVI/1) sunt în aceste sate un număr total de 20890 de locuitori. Deci cu 270 de locuitori mai mult.

18. Connumeratio animarum in districtu Coronensi 1771, m(ense) Aprili, în "Collectanea zu einer Particulär-Historie von Cronstadt, zweiter Band, gesammelt von Josef Franz Trausch, 1820, p. 725 (Conscripția sufletelor din districtul Brașov, din anul 1771, luna aprilie, în "Colecție de <material> pentru o istorie particulară despre Brașov", vol.II, adunată de Josef Franz Trausch, 1820, p. 725) (în continuare Collectanea, II). Dar suma tuturor locuitorilor este 53799 locuitori, nu 54550, cum se arată în această lucrare.

19. Az Első Magyarországi Népszámlálás (1784-1787), (Primul recensămînt din Ungaria (1784-1787), Budapest, 1960, p. 306-311. Este o greșeală. Populația satului Tohan (Törchfalva) este trecută la localitatea Bran (Töröcsvár), iar a Branului la Tohan. Noi am îndreptat această eroare.

20. Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria orașului Brașov, colecția Recensămîntul populației din Brașov și Țara Bîrsei, pachetul III/1-13 (1814) și Collectanea, II, p. 729-731.

21. Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria Brașov, colecția Recensămîntul ..., pachetul II, tabela centralizatoare nr. I/1827 și pachetul I, nr. 56, foaie volantă; Collectanea, II, p. 727-728.

22. Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria Brașov, colecția Recensămîntul ..., pachetul IV, tabela centralizatoare nr. I și pachetul V, tabela centralizatoare nr. 13/1838/39.

23. Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria Brașov, colecția Recensămîntul ..., pachetul VI, tabela centralizatoare nr. I. Lipsește, din pachet, registrul pentru satul Turches.

24. Kövári László, Erdélyország statistikája (Statistica Țării Ardealului), vol.I, Cluj, 1847, p. 151; I. Söllner, Statistik des Grossfürstentums Siebenbürgen, Hermannstadt, 1856, p. 256; E. A. Bielz, Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens, Hermannstadt, 1857, p.

146-147; Costin C. Feneșan, Izvoare de demografie istorică, vol.I, secolul al XVIII-lea,.

25. C. Feneșan, op. cit., p. 7.

26. I.Acsády, op.cit., p. 470.

27. St. Mateș, Situația economică a românilor din Țara Făgărașului, vol. I, Cluj, 1935, p.V,XIX; C. Feneșan, op.cit., p. 7,18, nota 3 și 11.

28. C. Feneșan, op.cit., p. 7-8.

29. C. Feneșan, op.cit., p. 8.

30. C.Feneșan, op.cit. p. 84.

31. G. M. G. Herrmann, Das alte und neue Kronstadt, vol.I, Sibiu, 1883, p. 169; Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, vol. VI, Brașov, 1915, p. LXXXII (în continuare Quellen).

32. G. M. G. Herrmann, op. cit., p. 149.

33. Quellen, vol. IV, Brașov, 1903, p. 128.

34. G. M. G. Herrmann, op. cit., p. 168.

35. Quellen, IV, p. 70.

36. Quellen, VII, p. 119.

37. Quellen, IV, p. 70; VII, p. 119.

38. Dr. Virgil Ciobanu, Statistica românilor ardeleni din 1760-1762, în "Anuarul Institutului de Istorie Națională", III, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 687-688; Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, vol. IV, 1903, p. 380; Dr. Pavel Binder, Contribuții la geografia istorică a orașului Brașov, anexa III, tabela LXIX/2 (în mss); Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria Brașov, colecția Satele din Țara Bîrsei, pachetul I/130, anexa I (1761). Capii de familie au fost transformați în locuitori, înmulțind cu indicele 5.

39. G. M. G. Herrmann, op. cit., p. 340. În București ciuma izbucnise în 1749 (Arhivele Statului Brașov, Inventarul actelor neînregistrate, vol.I, București, 1959, reg. nr. 968, p. 193), iar în Ploiești în 1750 (ibidem, reg. 997, p. 198).

40. G. M. G. Herrmann, op. cit., p. 340; Arhivele Statului Brașov, Inventarul actelor neînregistrate, vol.I, reg. nr. 1377, p. 279; nr. 1414, p. 275.

41. Pe larg, la G. M. G. Herrmann, op. cit., p. 341-350. Arhivele Statului Brașov, Inventarul actelor neînregistrate, vol.I, reg. nr. 1336, p.260; reg. nr. 1351, p. 263.

42. G.M.G. Herrmann, op.cit., pag.350; Quellen, vol.VI, pag. LXXXIII.

43. Arh. St.Brașov, Fondul Primăria orașului Brașov, colecția Satele din Țara Bîrsei, pachetul IV/36 (Baciu), pachetul XXVIII/116 (Turcheș),

pachetul VII/10 (Cernatu), pachetul XIII/13 (Satulung), pachetul XXXIII/9 (Zizin).

44. J.Teutsch notează, în 26 iulie 1765, în cronica sa, cele de mai jos, în legătură cu această conscriere: "Deputații noștri s-au întors acasă de la "Ignod" cu această știre: că trebuie să fie conscrise toate sufletele națiunii săsești și această (conscriere) să fie trimisă la Curte, pentru că românii uniți pretind și vreau să fie a patra națiune, că ei ar fi "ungleich" mai mulți decât sași"; (Quellen, IV, pag.379).

45. Collectanea, II, pag.725.

46. I.Söllner, op.cit., pag.265-266.

47. Arhivele Statului Brașov, Acte neînregistrate, vol.II, 1961, reg.nr.241, pag.45; nr.247, pag.46; nr.253, pag.47; nr.255, pag.47 (în anii 1770 și 1771, în timpul epidemiei de ciumă); nr.740, pag.125.

48. Titus N. Hașdeu, Ciuma din 1770-1771 în hotarul Branului, în "Din istoria medicinei", Editura Medicală, București, 1973, pag.127-130; Dr. Paul Binder, Epidemiile de ciumă din Transilvania în secolul al XVIII (1709-1795), în "Retrospective medicale", studiu, note și documente editate de George Brătescu, 1985, pag.186.

49. Titus N. Hașdeu, op. cit., în loc. cit, pag.130.

50. Vezi D.Prodan, dr.Thirring Gustav, Magyarország népessége II József Korában (Populația Ungariei în timpul lui Iosif al II-lea), Budapesta, 1936, în "Anuarul Institutului de Istorie Națională", X, Sibiu, 1945, pag.404; St.Pascu, Demografia istorică, în "Populație și societate", vol.I, p.67-69; Natalia Giurgiu, Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului XIX-lea, în "Populație și societate", vol. I, p.97 și urm.; C.Feneșan, op.cit., p.13-19.

51. Arhivele Statului, Brașov, fondul Primăria orașului Brașov, colecția Urbariale, pachetul 115/I, pachetul 117/II/I, (capii de familie în 1857). Oreszágos Levéltár Gubernium Transylv(aniae) 1785/6-I; Urbéri Öszeirás 14 csomó, Hároszék, Budapest (Arhivele Statului. Gubernul Transilvaniei, anii 1785/6. Conscriptia urbarială, pachetul 14, Treiscaune, Budapesta), F.51/14.

52. Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Brașov, vol.II (1800-1825), Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., Filiala Arhivelor Statului din Brașov, București, 1975, reg.nr.2272, p.411.

53. Arhivele Statului Brașov, Colecția Recensământul populației din Brașov și Țara Bârsei, ani extremi 1526-1917. Inventar întocmit de E.Limona, p.3 (în mss).

54. Collectanea, II, p.729-731.

55. Arhivele Statului Braşov, fondul Primăria oraşului Braşov, colecţia Recensământul..., pachetul I/56 (1827).

55/a. Arhivele Statului Braşov, fondul Primăria Braşov, colecţia Recensământul populaţiei..., pachetul IV, tabela centralizatoare nr.I şi pachetul V, tabela centralizatoare nr. 13/1838/39.

56. Johann Hintz, Bevölkerungs Verhältnisse im Kronstädter Distrikt nach der 1839-er Zählung, în "Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde", III. Band, I.Heft, Hermanstadt, 1847, p.97-116.

56/a. Arhivele Statului Braşov, fondul Primăria Braşov, colecţia Recensământul populaţiei din Braşov şi Țara Bârsei, pachetul VI, tabela centralizatoare nr. I. Lipseşte din pachet registrul pentru satul Turcheş.

56/b. Calculat de noi după G.M.G. Herrmann, op.cit., p.169-170.

57. Vezi Dr. Florin Salvan, Aservirea obştilor săteşti autohtone din Țara Bârsei, în Cumidava, XIV, Braşov, 1989, p.67-68; Dr.Florin Salvan, Viaţa satelor din Țara Bârsei în evul mediu, Bucureşti, 1996, p.90-99.

58. Dr.Virgil Ciobanu, Statistica românilor ardeleni din 1760-1762, în Anuarul Institutului de Istorie Naţională din Cluj, III, 1924-1925, Cluj, 1926, pag.687-688. Autorul dă numărul de familii. Înmulţind numărul familiilor cu indicele 5, am obţinut numărul locuitorilor. În statistica românilor ortodocşi din anul 1766 apar numai 21.290 de suflete (Keith Hitchins şi I.Beju, Statistica românilor ortodocşi din Transilvania din anul 1766, în "Mitropolia Ardealului", anul XXII, nr.7-9, iulie-septembrie, 1977, pag.548).

59. Quellen, IV, pag.380. E indicat numărul de suflete de religie luterană din anul 1765.

60. La numărul de 7.170 de germani de religie luterană am adăugat şi o populaţie maghiară probabil de 10% de religie catolică şi reformată, existentă în oraş, nerecenzată. O dovadă că cifra aceasta de 717, este aproape de realitate, este faptul următor. În tabelele de rectificare ale oraşului Braşov, pe anul 1779-80, deci cu 15 ani mai târziu, apar în suburbiile celor patru cartiere ale oraşului un număr de 152 capi de familie unguri şi 50 văduve maghiare, tot capi de familie. În total sunt, deci, 202 capi de familie maghiari, adică 960 de locuitori ($152 \times 5 = 760$; $50 \times 4 = 200$. Deci $760 + 200 = 960$). (Arhivele Statului Braşov. Fondul Primăria Braşov, seria Urbariale, pachetul V/I, XV/I, XVI/I, XXXVI.)

61. Quellen, IV, pag.380. Sunt maghiarii de religie luterană incluşi în conscripţia saşilor din anul 1765.

62. La această sumă am adăugat și o populație maghiară probabilă de 10% de religie catolică și reformată, adică de 588 de suflete, existentă în aceste sate, neconscrisă. Așa rezultă suma de 6.469 de suflete ($5.881 + 588 = 6.469$).

63. Arhivele Statului Brașov, fondul Primăria Brașov, colecția Satele din Țara Bârsei, pachetul I/130/an. I. Presupunând că ȣiganii n-au fost conșcriși în cele două conșcripții confesionale, a românilor (din 1760-1762) și a luteranilor (din 1765), introducem în tabelul nostru și această categorie etnică. Numărul de capi de familie, înmulțit cu 5, l-am luat dintr-o conșcripție a contribuabililor din 1760/1761 (satele dependente) și din 1761 (satele libere), existentă la Arhivele Statului din Brașov, în locul citat la începutul acestei note. Probabil că "vagi" și "inquilini" indicați în aceste conșcripții fiscale au fost introduși în cele două conșcripții confesionale menționate mai sus. De aceea n-au fost incluși în tabelul nostru.

64. În această categorie am introdus 46 (5×230) capi de familie greci și aromâni membrii ai Companiei grecești în anul 1777 (Cornelia Papacostea-Danielopolu, Organizarea și viața culturală a "Companiei grecești" din Brașov sfârșitul secolului al XXVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, în "Studii de istorie sud-est europene", vol.I, București, 1874, pag. 187).

65. Arhivele Statului Brașov, colecția Liceului "I.Honterus", seria Acte, nr.522. Conșcripția redă, la fiecare categorie națională, capul de familie și văduvele. Numărul de suflete e stabilit de conșcriptori prin înmulțirea familiilor cu indicele 5, cum specifică ei înșiși. La suma rezultată din acest calcul am adăugat numărul de văduve. Rezultă că văduvele nu sunt luate ca o familie.

6). I.Thausch, Collectanea, II, pag.727-728.

6). Arhivele Statului Brașov, colecția Recensământul populației..., pachetul V/1838/39, tabelele centralizatoare nr.I și 13.

6). Arhivele Statului Brașov, colecția Recensământul populației..., pachetul VI/1849, tabele centralizatoare nr. I.

6). O.L., Budapesta, F/49/5/2

70. O.L., Budapesta, F/49/5/12

71. O.L., Budapesta, F/49/16/6

72. O.L., Budapesta, F/49/5/6

73. I. Acsádi, Magyarország Népeisége a Pragmatica sanctio korában (Populația maghiară în vremea sancțiunii pragmatice), 1720-1721, Budapesta, 1896.

74. Ibidem, pag. 471.

75. D. Prodan, Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea, Sibiu, 1944, pag. 25-57.

76. D. Prodan, op.cit., pag. 25.

77. D. Prodan, op.cit., pag. 33.

78. I. Acsádi, op.cit., pag. 223-471.

79. În tabelul nr. I am optat pentru suma totală de 14.500 de suflete stabilită de dr. P.Binder. De data aceasta redăm numărul de locuitori pe naționalități, calculat de noi, obținând, în total, 13.782 de locuitori. Diferența nu este așa mare. Așa se explică neconcordanța de date din cele două tabele.

Tabele

NUMĂRUL POPULAȚIEI DIN ȚARA BÂRSEI

Nr. crt.	Localitățile	Locuitori			
		1698	1713	1721-1722	1755-1757
A.	Orașul Brașov	11395	11665	10800	14500
	În % față de total	35,98	27,96	33,57	26,79
B. Satele libere					
1.	Ghimbav	485	745		1225
2.	Cristian	680	1370		1995
3.	Râșnov	1435	2830		2715
4.	Vulcan	290	565		1000
5.	Codlea	1350	2315		2820
6.	Hălchiu	775	980		1410
7.	Bod	565	910		1105
8.	Feldioara	605	995		1465
9.	Rotbav	415	655		965
10.	Măieruș	250	620		935
11.	Sânpetru	650	845		1185
12.	Hărman	870	1275		1420
13.	Prejmer	830	2350		2570
	TOTAL	9200	16455	11055	20810
	În % față de total	29,05	39,44	34,36	38,44
C. Satele dependente					
1.	Baciu	845	845	560	875
2.	Turcheș	1125	1220	1130	1545
3.	Cernatu	535	695	445	915
4.	Satulung	1445	1660	1290	1825
5.	Târlungeni	830	1010	545	1055
6.	Purcăreni	325	440	290	705
7.	Zizin	310	315	170	345
8.	Apața	650	980	840	1175
9.	Crizbav	685	930	715	1115
10.	Satul Nou	505	605	485	810
11.	Tohan	910	1315	850	1475
12.	Tohanul Nou	-	-	-	-
13.	Zărnești	1565	2105	1570	2600
14.	Vlădeni	290	425	330	860
15.	Satele brănene	1055 ¹³	1055 ¹⁴	1100 ¹⁵	3515 ¹⁶
	TOTAL	11075	13600	10320	18815
	În % față de total	34,97	32,60	32,07	34,77
	TOTAL GENERAL	31670	41720	32175	54125
	În % față de total	100	100	100	100

ÎNTRE 1698 - 1849

Tabelul 1

Nr. crt.	Locuitori						
	1760-1765	1771	1785	1814	1827	1838-1839	1849
A.	14500	17563	17792	19986	22476	22886	19823
	25,32	32,64	28,53	28,16	27,66	26,32	24,54
B.							
1.	1305	1107	1080	1137	1099	1195	1075
2.	2160	1766	2078	2305	2343	2325	2107
3.	2840	2594	3129	3421	3780	3927	3754
4.	1030	882	1002	1079	1161	1203	1240
5.	3420	2765	3017	3264	3546	3625	3674
6.	1475	1359	1544	1710	1775	1819	1854
7.	1105	1016	1199	1449	1787	1677	1856
8.	1400	1325	1596	1781	1928	1953	1816
9.	940	759	919	808	894	792	879
10.	965	848	1044	1217	1406	1359	1474
11.	1165	1014	1222	1414	1524	1637	1731
12.	1365	1342	1684	1701	1980	2081	2036
13.	2445	2096	2782	3071	3197	3399	3381
	21615	18873	22296	24357	26420	26992	26877
	37,74	35,09	35,75	34,32	32,52	31,04	33,27
C.							
1.	1190	981	1280	1545	1928	1984	1789
2.	1980	1484	2204	2820	3325	3753	lipsă
3.	1220	1028	1418	1945	2460	2871	2706
4.	2235	1191	2885	4042	4956	6860	7390
5.	1225	1110	1218	1639	1981	2339	2533
6.	890	807	955	1230	1497	1503	1690
7.	375	270	373	588	920	935	1069
8.	1165	1026	1160	1245	1496	1545	1559
9.	1300	1137	1254	1307	1624	1683	1772
10.	765	721	830	950	1060	1103	1056
11.	1580	-	-	-	-	-	-
12.	-	563	524	659	725	807	851
13.	2610	2168	2239	2125	2303	2286	2361
14.	950	881	1130	1140	1387	1362	1352
15.	3675 17	3996	4808	5395	6688	8052	7958
	21160	17363	22278	26630	32350	37083	34086
	36,94	32,27	35,72	37,52	39,82	42,64	42,19
	57275	53799 ¹⁸	62366 ¹⁹	70973 ²⁰	81240 ²¹	86961 ²²	80786 ²³
	100	100	100	100	100	100	100

COMPOZIȚIA NAȚIONALĂ A POPULAȚIEI DIN

Nr. crt.	Localitățile	1760 - 1765					
		Români	Germani	Maghiari	Țigani	Alți	Total
A.	Orașul Brașov	5665	7170	717 ⁶⁰		230	13782
	În % față de total	41,10	52,02	5,20		1,68	
B. Satele libere							
1.	Ghimbav	250	680		45		975
2.	Cristian	385	1312		65		1762
3.	Râșnov	880	1392		135		2407
4.	Vulcan	305	509		45		859
5.	Codlea	505	2055		150		2710
6.	Hălchiu	215	991		70		1270
7.	Feldioara	515	675		35		1225
8.	Rotbav	275	471		25		771
9.	Măieruș	245	564		110		849
10.	Bod	290	658		40		988
11.	Sânpetru	210	725		25		960
12.	Hărman	295	780		55		1130
13.	Prejmer	585	1275		90		1947
	TOTAL	4955	12084		820		17859
	În % față de total	27,75	67,66		4,59		
C. Satele dependente							
1.	Baciu	375		365	35		995
2.	Turcheș	680		877	13		1572
3.	Cernatu	455		513	20		988
4.	Satulung	715		956	90		1761
5.	Târlungeni	415		651	15		1081
6.	Purcăreni	320		444	15		779
7.	Zizin	105		185			290
8.	Crizbav	355		636	20		1011
9.	Satul Nou	110		576			696
10.	Apața	195		658	25		678
11.	Zărnești	2360			45		2605
12.	Tohanul Nou	1655			25		1680
13.	Satele brânene	4430					4430
14.	Vlădeni	945			5		950
	TOTAL	13515		6469	310		20294
	În % față de total	66,60		31,88	1,52		
	TOTAL GENERAL	24135 ⁵⁸	19254 ⁵⁹	7186	2130 ⁶¹	230 ⁶⁴	51935
	În % față de total	46,47	37,07	13,84	2,18	0,44	100

ȚARA BÂRSEI ÎNTRE ANII 1760 - 1849

Tabelul 2

Nr. art.	1799					1827			
	Rom.	Ger.	Mag.	Țigani	Total	Rom.	Ger.	Mag.	Total
A.	6695	9294	1128	953	18070	9595	8745	4136	22476
	37,05	51,43	6,25	5,27		42,69	38,91	18,40	
B.									
1.	249	1261		108	1618	240	859		1099
2.	625	2072		93	2790	708	1635		2343
3.	1354	2355		268	3977	1912	1868		3780
4.	290	889		41	1220	366	795		1161
5.	665	3257		197	4119	889	2657		3546
6.	314	1594		112	2020	379	1396		1775
7.	840	1124		68	2032	914	1014		1928
8.	385	710		45	1140	352	542		894
9.	341	996		85	1422	463	943		1405
10.	438	1250		100	1788	572	1215		1787
11.	301	1414		62	1777	410	1114		1524
12.	408	1550		92	2050	645	1335		1980
13.	930	2593	10	128	3661	893	2304		3197
	7140	21065	10	1399	29614	8743	17677		26422
	24,11	71,13	0,03	4,73		33,10	66,90		
C.									
1.	738		698	45	1481	1119		809	1928
2.	4170		1259	165	5594	1800		1525	3325
3.	696		876	55	1627	1337		1123	2460
4.	1579		1301	195	3075	3456		1498	4956
5.	466		979	25	1470	705		1278	1981
6.	473		679	30	1182	708		789	1497
7.	93		596	10	499	242		678	920
8.	362		1080	40	1482	447		1177	1624
9.	99	10	845	30	984	192		868	1060
10.	160		1206	45	1411	270		1226	1496
11.	2462			101	2563	2303			2303
12.	641			15	656	725			725
13.	5134			55	5186	6688			6688
14.	1440			11	1451	1387			1387
	18513	10	9319	822	28664	21379		10971	32350
	64,59	0,03	32,51	2,87		66,09		33,91	
	32348	30369	10457	3174	76348 ⁶⁵	39717	26422	15107	81246 ⁶⁶
	42,37	39,78	13,70	4,15	100	48,89	32,52	18,59	100

COMPOZIȚIA NAȚIONALĂ A POPULAȚIEI DIN

Nr. crt.	Localitățile	1836 - 1838					Total
		Români	Germani	Maghiari	Țigani	Străini	
A.	Orașul Brașov	8498	9116	4364	789	119	22886
	În % față de total	37,12	38,84	19,07	3,45	0,52	
B. Satele libere							
1.	Ghimbav	237	853	8	97		1195
2.	Cristian	664	1596	4	61		2325
3.	Râșnov	1808	1833	22	263	1	3927
4.	Vulcan	354	845	4			1203
5.	Codlea	714	2629	13	269		3625
6.	Hălchiu	319	1397	10	93		1819
7.	Feldioara	835	901	10	147		1953
8.	Rotbav	295	457	1	39		792
9.	Măieruș	321	879	6	154		1359
10.	Bod	399	1174		104		1677
11.	Sânpetru	383	1160	5	89		1637
12.	Hărman	617	1336	4	124		2081
13.	Prejmer	976	2287	27	108	1	3399
	TOTAL	7982	17346	114	1548	2	25992
	În % față de total	29,57	64,26	0,48	5,74	0,01	
C. Sate dependente							
1.	Baciu	981	5	916	81	1	1984
2.	Turcheș	1831	10	1591	301	20	3733
3.	Cernatu	1398	16	1370	87		2871
4.	Satulung	4444	20	2052	344		6860
5.	Târlungeni	835		1457	47		2337
6.	Purcăreni	573		871	59		1503
7.	Zizin	156		749	30		935
8.	Crizbav	394	1	1226	62		1083
9.	Satul Nou	134	1	890	78		1103
10.	Apața	227	4	1245	69		1545
11.	Zărnești	2095	5		188		2286
12.	Tohanul Nou	773	13		21		807
13.	Satele brănene	7895	4	24	129		8052
14.	Vlădeni	1333	9	4	16		1362
	TOTAL	23067	88	12395	1512	21	37083
	În % față de total	62,20	0,23	33,43	4,08	0,06	
	TOTAL GENERAL	39547	26550	16873	3849	142	86961 ⁶⁷
	În % față de total	45,48	30,53	19,40	4,43	0,16	100

ȚARA BÂRSEI ÎNTRE ANII 1760 - 1849

Tabelul 2

Nr. art.	1849						
	Români	Germani	Maghiari	Țigani	Armeni	Greci	Total
A.	7984	8765	2382	619	17	56	19823
	40,27	44,22	12,02	3,12	0,05	0,28	
B.							
1.	192	797		86			1075
2.	618	1420		69			2107
3.	1703	1697	14	340			3754
4.	433	805	2				1240
5.	715	2725	4	230			3674
6.	350	1372		132			1854
7.	800	884		132			1816
8.	331	485		63			879
9.	383	941	6	144			1474
10.	494	1240		122			1856
11.	422	1210	1	98			1731
12.	665	1245	7	119			2036
13.	1008	2198	11	155		9	3381
	8114	17019	45	1690		9	26877
	30,19	63,32	0,17	6,29		0,03	
C.							
1.	860	3	885	41			1789
2.	lipsă						
3.	1330	7	1314	55			2706
4.	4913	40	2179	258			7390
5.	862	4	1593	70		4	2533
6.	289		1553	48			1690
7.	209	3	821	36			1069
8.	437	7	1264	64			1772
9.	166		855	35			1056
10.	253	11	1229	66			1359
11.	2185		3	173			2361
12.	815	10		26			851
13.	7829		7	122			7958
14.	1327	11		14			1352
	21475	96	11503	1008		4	34086
	63,00	0,28	33,75	2,96		0,01	
	37573	25880	13930	3317	17	69	80786 ⁶⁸
	46,51	32,04	17,24	4,11	0,02	0,08	100

O DIPLOMĂ DE ÎNNOBILARE ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN DE ISTORIE BRAȘOV

de Dorina Negulici, Antoaneta Coța

Între piesele cu valoare deosebită, aflate în colecțiile muzeului, se numără și diploma de înnobilare a brașoveanului KARL FRIEDRICH SCHOBELN¹ acordată de către FRANCISC IOSIF, împărat al Austriei la 26 decembrie 1819. Diploma a intrat în patrimoniul muzeului fiind donată de KARL SCHOBELN DE SCHOBELN², judecător de plasă, pensionar, unul din urmașii celui ce a fost ridicat de Curtea Aulică la rangul de cavaler al statului imperial austriac, purtând de la 1819, alături de numele său, și prenumele nobiliar "VON SCHOBELN CAVALER DE SCHOBELNHAUSEN".

Diploma face parte din categoria scrisorilor de înnobilare cu format de carte, cu opt file pergament legate în catifea vișinie. Legătura este făcută cu șnur de mătase auriu și negru răsucit, de care a fost prins sigiliul imperial, care nu a mai ajuns până la noi. Între copertă și corpul diplomei este interpusă o pagină de gardă din hârtie cu filigranul lui FRANCISC RAKOTZI.

Pe prima filă a diplomei propriu-zise textul: "Noi Franz I din mila lui DUMNEZEU împărat al Austriei" este încadrat de un chenar deosebit de frumos elaborat, în stil baroc vienez. În voluta ce închide chenarul este înscris numele gravorului care l-a realizat și anul începerii lui, în formula: "FRONTISCUR MAJOR FECIT 1757". Chenarul este simetric întrerupt de fragmente sugestive ale stemelor Austriei, Ungariei și Transilvaniei, iar în colțurile de jos, doi îngeri simetric dispuși, unul ținând într-o mână o fascie, în cealaltă o balanță, iar cel din dreapta o creangă de măsline.

Litera utilizată în text este și ea deosebit elaborată, încadrându-se stilului. Următoarele pagini, care conțin titlurile lui Franz Iosif și posesiunile imperiale, au și ele textul înscris în chenare ce păstrează același stil artistic, dar mult mai simplificate. După acestea textul curge simplu, cu grafie gotică, numai capetele capitolelor și numele de persoane fiind ornamentate. La

pagina opt textul este întrerupt și conține în câmp blazonul pictat acordat lui KARL FRIEDERICH SCHOLBELN odată cu titlul de cavaler. Urmează trei pagini de text simplu și pagina cu semnăturile împăratului.

Transcrierea și traducerea textului ne-a relevat faptul că ne aflăm în fața unui document de cancelarie al cărui conținut este aproape tipizat. Sigur că la acea dată, 1819, acordarea titlurilor nobiliare și a blazoanelor erau lucruri foarte frecvente, importanța lor începând a se diminua în plan social³.

Acordarea titlului de cavaler al imperiului prin această diplomă s-a făcut la cerere, după uzanța epocii. Chiar textul subliniază acest lucru: "și am făcut o datorie dregătorilor și conducătorilor acestora să ne aducă la cunoștință persoanele care merită favoarea noastră folositoare sau obiecte cât și cererile care ne parvin în care își susțin meritele cu suficiente mărturii" și mai departe "ne-au parvenit informații că maiorul și cavalerul pensionat al Ordinului Leopold, Karl Friederich Schobeln nobil de Schobeln, a cerut cu supunere a fi ridicat la rangul de cavaler". Urmează menționarea meritelor pentru care i se acordă titlul cerut. Dintre acestea rețin atenția următoarele: maiorul KARL FRIEDERICH SCHOBELN s-a aflat în serviciul casei imperiale austriece din 12 mai 1773, parcurgând toate gradele, de la cadet până la căpitan de grenadiri în regimentul dizolvat LATTERMANN, de unde nu a absentat decât după ce a fost rănit la 26 august 1788 lângă Mehadia, iar retragerea din cariera militară a avut loc după zdrobirea piciorului în pustiul de dincoace de FRIESADE.

Ca pensionar se afirmă că a acționat cu zel și s-a remarcat în acțiunile întreprinse în perioada ciumei care a bântuit Transilvania. Pentru acest motiv i s-a acordat Mica cruce a ordinului Leopold. Acest pasaj este interesant prin referirile pe care le face la războiul ruso-austro-turc din 1787-1792, la războiul cu Franța lui Napoleon, încheiat cu pacea de la Campoformio din 17 octombrie 1797, în urma căreia Austria cedează Milano și Țările de jos în schimbul Veneției, Iliriei și Dalmației, precum și la epidemia de ciumă din anul 1813 care a afectat în mod deosebit Transilvania, implicit Brașovul⁴. Suferințele produse de această molimă, ca și măsurile întreprinse și numele celor care s-au implicat în înlăturarea consecințelor epidemiei, au fost cercetate și descrise de martorul ocular JOHANNES SCHIEL, de meserie cizmar⁵.

Rănirea cavalerului Schobeln lângă Mehadia în anul 1788 în luptele împotriva Imperiului Otoman la care Austria participa alături de Rusia, a fost considerată ca faptă de vitejie și de supunere față de împărat și de

interesele imperiului. Prin cele două așa numite "păci albe" de către Nicolae Iorga, de la Șiștov din 4 august 1791 și a doua la Iași la 9 ianuarie 1792⁶, Austria se va mulțumi doar cu rectificări de frontieră în Banat, această provincie istorică continuând să rămână multă vreme teatru de operațiuni militare, ca de altfel și Țara Românească și Moldova în perioada crizei orientale⁷.

Prin urmare, Karl Friederich Schobeln a fost ridicat de la gradul de maior și cavaler al ordinului Leopold împreună cu urmașii săi provenind din ambele familii, la cel de cavaler al statului imperial austriac, atribuindu-i-se și titlul onorific de SCHOBELNHAUSEN. "Acum și în viitor, oricine în toate acțiunile legale și cinstite sau îndeletniciri ale adevăraților cavaleri ai statului imperial austriac să le acorde drepturile ce se cuvin cavalerilor".

Ca "dovadă durabilă" a clemenței Curții Aulice i s-a conferit și blazonul pictat în mijlocul acestei diplome⁸ și descris în text. Acest blazon se înscrie în categoria blazoanelor genealogice, iar ca stil el aparține barocului vienez.

Forma scutului devine aici dreptunghiulară, cu colțurile de jos rotunjite și terminat cu un vârf la mijlocul bazei, identic cu cea a scutului francez, câmpul este împărțit în patru cartiere prin două linii perpendiculare. În cartierul unu este reprezentat vechiul blazon dat de Mihail Apafi dar de altă culoare. Pe fond roșu este un leu aurit, în picioare, orientat spre stânga, cu gura deschisă, limba roșie scoasă, iar în laba dreaptă cu o pană de scris. Spre deosebire de blazonul vechi, acestui leu îi lipsește din laba stângă coroana de frunze. În cartierul doi se află un leu orientat spre dreapta, cu gura deschisă, limba roșie scoasă, ținând în laba dreaptă o sabie pe fond auriu. Aceasta este reprezentarea blazonului familiei Drauth dar cu coloritul modificat. În cartierul trei, câmpul verde are un cerb în salt natural, ceea ce coincide cu blazonul familiei Filstich, iar în cartierul patru, pe fond albastru de jos, din stânga, de pe podeaua verde, este reprezentată o coloană toscană cu două steluțe aurii de o parte și de alta iar pe coloană stă un porumbel alb cu o ramură verde în cioc. În acest ultim cartier este reprezentată imaginea blazonului de Sauler, corect colorat, dar, în locul bilei din giuvaerul coifului, se află porumbelul. Scutul este timbrat în colțurile de sus cu două coifuri de turnir afrontate, cu coroane și giuvaeruri aurite. Din coroana coifului din dreapta, care are un acoperământ roșu și auriu, se înalță un leu orientat spre interior, fără pană de scris, între două coroane roșii. Din coroana coifului din stânga, cu acoperământ albastru și auriu, se înalță, între două aripi albastre deschise, un griffon argintiu.

Blazonul pictat se sprijină pe un suport de marmură cadrilat și are în fundal un peisaj. Totul este cuprins într-un chenar dreptunghiular auriu a cărui latură superioară este formată din cinci blazoane baroce. În centru este reprezentat blazonul nobiliar al împăratului Austriei. În câmp circular auriu apare vulturul bicefal negru cu o coroană aurită, în dreapta ținând un paloș, în stânga măruș imperial, iar pe piept se sprijină scutul casei de Austria.

Blazonul din dreapta celui imperial este de fapt stema Boemiei, cel din stânga reprezintă Galiția și Lodomeria avînd câmpul împărțit în două. În colțul din dreapta apare stema orașului Milano, iar în cel din stânga stema Veneției.

Compoziția scutului reflectă descendența lui Karl Friederich SCHOBELN din familiile SCHOBEL⁹, FILSTICH¹⁰, SEULER¹¹ și DRAUTH¹², prin cuprinderea armelor tatălui, mamei, ale bunicului și bunicii. El a servit și spre a face proba descendenței nobile și a fost necesar a se cere alcătuirea sa astfel pentru că se cerea și primirea într-un ordin de cavaleri, unde erau necesare dovezile de noblețe.

Blazonul familiei Drauth are reprezentarea corectă, leul spre dreapta cu sabia și pe piatra tombală aflată în Biserica Neagră¹³. Pe piatra tombală a lui Bartolomeus Seuler von Seulen, chestor Coronensis și primar al Brașovului, datată 1715¹⁴, blazonul este complet - coloana toscană cu coiful cu bilă - iar blazonul familiei Filstich, cerbul în săritură naturală, realizat tot în stil baroc îl găsim și pe piatra tombală a lui Johannes Filstich¹⁵, rectorul gimnaziului brașovean, datată 1743.

De la fila șase, textul continuă și cuprinde certificarea în scris a titlului cavalier de Schobelnhausen pentru Karl Fiedrich și urmașii săi provenind din ambele familii precum și a urmașilor săi de a putea utiliza blazonul în toate "îndeletnicirile" nobile, în acțiunile legale și în afaceri. Se ordonă în continuare tuturor supușilor imperiali, clerici și laici, să recunoască titlul și blazonul, iar Karl Friedich Schobelnhausen ca și toți urmașii săi să poată beneficia de acestea nestingheriți.

Diploma a fost înmănată de contele FRANZ DE SAURAU, secretar particular, în al douăzeci și optulea an al domniei, 1819, și a douăzeci și șasea zi a lunii decembrie în capitala imperială și reședință Viena.

Note:

1. Original în Biblioteca Muzeului Județean de Istorie Brașov, inv. 18681.
2. Josef Sebestyen, III, Wappenbriefe des XVIII. Jahrhunderts, în Mitteilungen des Burzenlander Sachsichen Museums, Kronstadt 1940, Heft -4, p. 11-13.
3. Marcel Sturdza Săucești, Heraldica, Editura Științifică, București, 1974, p.15
4. Josef v. Sebatyen, op.cit., p.14-15, Geoge Barit, Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă, vol.I, Brașov, 1993, p.514-515, A.Huttmann și G.Barbu, Medicina în orașul Stalin ieri și astăzi, Editura Științifică a Societății Științelor Medicale din RPR, Filiala Regională Stalin, 1959, p. 8-9.
5. A. Huttman și G. Barbu, op.cit., p. 9.
6. Nicolae Iorga, Opere economice, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 421, 696, 703.
7. Idem.
8. Fig.1, fila 5, p.9.
9. Fig.2, Josef v. Sebestyen, Wappenbriefe aus dem XVII. Jahrhundert, în Mitteilungen..., Kronstadt, 1938, Heft 3-4, p.171; Fig.2a, blazonul de pe piatra tombală a lui Simon Schobel, 1632, la Dorina Negulici, Catalogul inscripțiilor medievale pe piatră din Brașov, manuscris, poz. 23.
10. Fig.3, blazonul lui Michael Filstich 1696 la Josef v. Sebestyen, op.cit., p.174; Fig.3a, blazonul pe piatră tombală a familiei Filstich, 1743, la Dorina Negulici, op.cit., poz. 61.
11. Fig.4, blazonul de pe piatra tombală a Catharinei Seuleriana și Margareta Seulerin, 1712, la Dorina Negulici, op.cit., poz.92; Fig.4a, blazonul din registrul inferior al pietrei tombale a lui Bartolomeus Seuler von Seulen, 1715, la Dorina Negulici, op.cit., poz. 50.
12. Fig.5, blazonul lui Simon Drauth, 1670, la Josef v. Sebestyen, op.cit., p.165; Fig.5a, blazonul familiei Drauth pe piatra tombală din 1693, la Dorina Negulici, op.cit., poz. 37.
13. Ibidem.
14. Vezi supra, nota 11.
15. Vezi supra, nota 10.

Explicația figurilor

1. Fig. 1. filele 1-7, pag. 1-14, diploma de înnobilare a cetățeanului Karl Friederich Schobel, originalul din colecția Muzeului Județean de Istorie - Brașov.
2. Fig. 1. fila 5, p.9.
3. Fig.2. blazonul lui Simon Schobel.
4. Fig.2a. blazonul de pe piatra tombală a lui Simon Schobel, 1632, în lapidarul Bisericii Negre.
5. Fig. 3. blazonul lui Michael Filstich la 1696.
6. Fig. 3a. blazonul de pe piatra tombală a familiei Filstich la 1743, în lapidarul Bisericii Negre.
7. Fig.4. blazonul de pe piatra tombală a Catharinei Seuleriana și Margareta Seulerin la 1712, în lapidarul Bisericii Negre.
8. Fig.4a. blazonul din registrul inferior al pietrei tombale a lui Bartolomeus Seuler von Seulen la 1715, în lapidarul Bisericii Negre.
9. Fig. 5. blazonul lui Simon Drauth la 1670.
10. Fig.5a. blazonul familiei Drauth la 1693, pe piatra tombală din lapidarul Bisericii Negre.

Fig. 1, fila 1, pag. 1

Fig. 1, fila 1, pag. 2

Fig. 1, fila 2, pag. 3

Eifer sich um das gemeine Wesen verdient zu machen angesehen. Insbesondere aber die Dackkönigin aus welche sich der ehrenvolle Lohn der Verdienste ihrer Knechten vererbet, stets der Pflicht erinnert werden sich durch Dackachtung derselben der adelichen Knechts würdig zu zeigen.

Unsere selbst erregte Lust krankheit ist daher unabsichtlich darauf gerichtet unversehende Verdienste nirgend zu übersehen auch haben wir unsern sämlichen Vorgesetzten u. ihre Vorgesetzten zur Pflicht gemacht die Angesehenen durch würdigen Personen oder Gegenstände zu höherem Verdienste zu bringen wie schon durch nicht weniger uns gerügt werden sind lassen den Vorstellungen derjenigen Gehör zu geben die ihre um diese ehrerprobte Auszeichnung an uns gesandten Gesuche durch zureichende Beweise ihrer Verdienste sie unterstützen

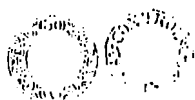
zeichnete sich insbesondere in der Pestperiode aus
welche in Siebenbürgen eintrat weswegen ihm
auch das Kleinkrenz des erhabenen Leopold Or-
dens zu Theil wurde .

Wir haben demnach zum
Bestandtheil dieser ausgezeichneten Verdienste
ihre Major und Leopold Ordens Ritter
Karl Friedrich von **Schobell**
samt seiner ehelichen Nachkommen absei-
genden Statues benderen Geschlechts für alle
künftigen Zeiten in den Ritterstand des österreichischen
Kaiserthums erhoben und ihm das Ehrenwort
Keller von **neben dem kabinete** von **Schobell** haben
demnach dessen sich von nun an u. fernhin zu gebrau-
chen Wir ihm und seinen ehelichen Nachkommen
das Zeugniß ertheilen .

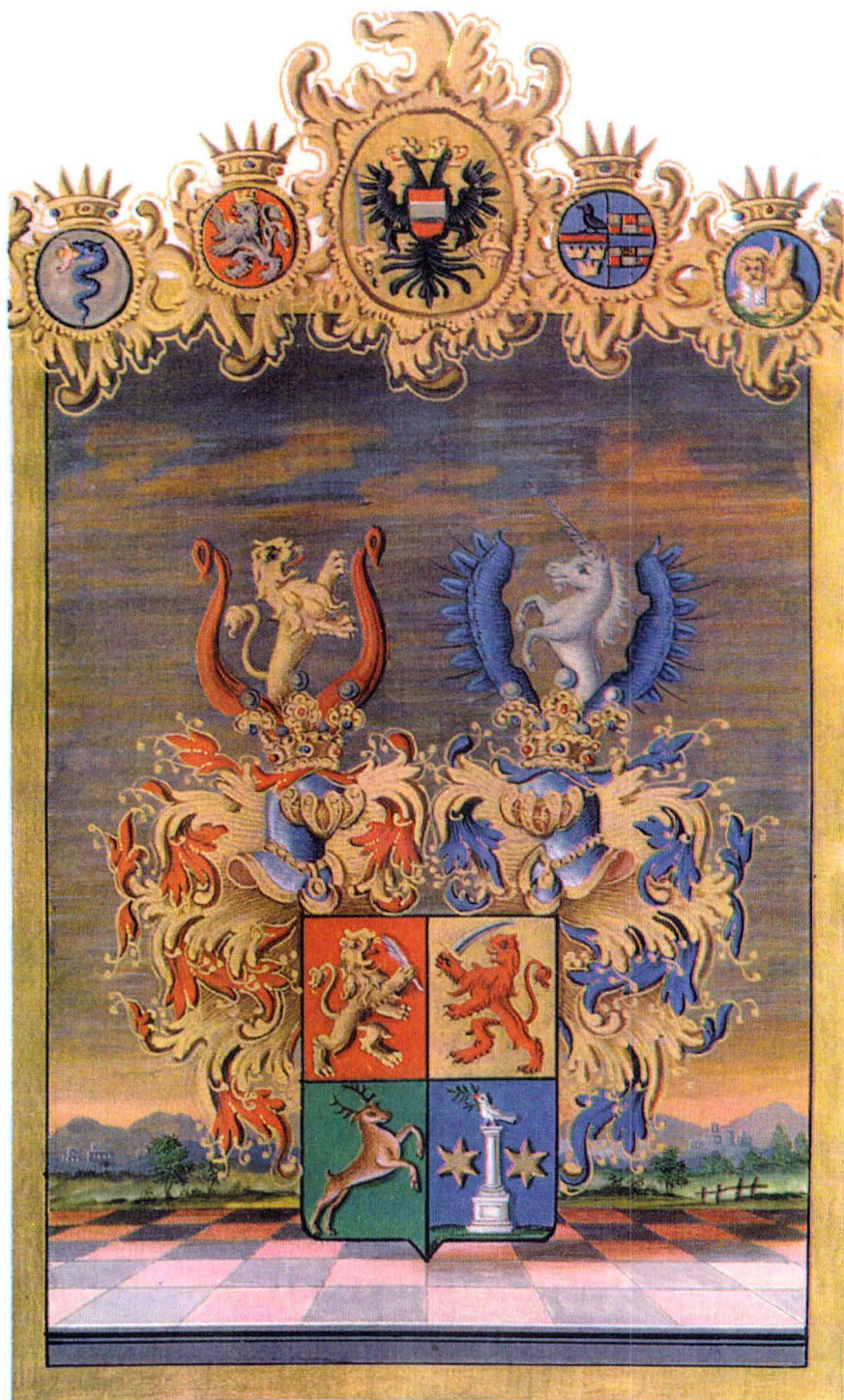
Wir haben somit verordnet, daß
 Carl Friedrich Edler v. Schobell
 Ritter von Schobellhausen
 und seine eheliche Nachkommenschaft beider-
 sen Geschlechts nun u. künftig von Jedermann
 in allen rechtlichen u. adelichen Standen
 gen oder Geschäften für wahre Ritter des öster-
 reichischen Kaiserstaates gehalten als solche geh-
 ret und aller dem Ritterstande gebührender Rech-
 te und Vorzüge theilhaftig sein sollen.

Wir haben ferner befohlen, daß
 diese unserer Gnade und der Erhebung
 in den Ritterstand haben. Wir, ihn
 Carl Friedrich Edlen Schobell
 Ritter von Schobellhausen
 das nachfolgende in der Linie dieser Urkunde

Fig. 1, fila 4, pag. 7

nach den eigentlichen Farben entworfen. Als Appen verkleiden natürlich. Einen aufrecht abtangen unten rund in eine Spitze zusamt. nien tausenden quadrirten Schild in dem er. sien oben rechten rothen Seite ist ein einwärts gekehrter aufrecht stehender goldener Löwe mit offenen Mäthen roth ausgefärbener Zünge n. in der rechten Pranke eine Schreibfeder haltend in dem zweiten oberen linken goldenen Seite ist ein rechtsgekehrter rother Löwe mit offenen Mäthen roth ausgefärbener Zünge und in der rechten Pranke einen einwärts stehenden Pfeil haltend in dem dritten untern rechten grünen Seite ist ein aufstehender natürlicher Hirschdaß in dem vierten untern braunen Seite ist auf grün. nien Boden eine Lösskängsche Säule mit zwei kleinen goldenen Hauern besetzt zu sehen. auf der Säule befindet sich eine weiße Taube mit einem grünen Zweig in Schnabel. Auf dem Schilde stehen zwei gegenüberstehende gekehrte goldschmiedeliche Ernters Schere mit ihren goldenen Halsgeschmeiden. Auf der Krone des rechten Schirms welcher eine rothe u. goldene Decke hat

sich allen u. zeden sowohl geistlichen als weltlichen
 Auktoritäten Unseres Kaiserreiches dasz sie ihre
Karl Friedrich Edlen v. Schöbels
Ritter von Schöbellhausen
 u. seine eheliche Nachkommenschaft für wahre Ritters
 halten als solche ehren ungestört u. ruhig sich dieses
 Zels gebrauchen lassen u. dieselben damit weder selbst
 hindern noch dasz dieses von Andern geschehe gestatten
 sollen, in dem Wir diezeitigen die dieser Unserer
 Ordnung zuwider handeln sollten, mit Landesfürst
 licher Auktorität u. angemessener Strafe anzusehen wis
 sen würden.

Unkündlich haben Wir dieses
 Unser Dekret durch Unsere eigenhändige Auktorisation ange
 hängtles geheimen großes u. laiefräis Siegel dessen Wir als
 Kaiser von Oesterreich bedienet, bekräftiget und bene
Karl Friedr. Edlen v. Schöbels
Ritter von Schöbellhausen

wachset der obbeschriebene einwärts gekehrte
goldene Löw, jedoch ohne der Schreibfeder zwi-
schen zwen rothen Büffels Hörnern empor aus
der Krone des linken Helms, welcher eine blaue
u. goldene Decke hat, steigt ein silberner Einhorn
zwischen einen blaueu offenern Flug empor.

Wir Berechtigen daher **Ihre**
Karl Friedrich Adam Schobell
Ritter von Schobellhausen
u. seine eheliche Nachkommenschaft beiderley Ge-
schlechts das ebenbeschriebene Wapen von nun an u.
zu aller Zeiten jedoch den Nachkommen die etwa ein sol-
ches Wapen haben unbeschadet zu führen u. sich dessei-
ben zu gebrauchen in aller rechtlicher u. adelichen Hand-
lungen u. wo immer sie es ihren Geschäften u. Efordernis zu
sein erachtet werden.
Darmit beschlen Wir end

und seiner ehelichen Nachkommenschaft auszu-
händiger bedürfen.

Gegeben **in** **Wien** **am** **12ten** **Tag** **des** **Monats** **December**
 lieber und gehreuer Herr Grafen von Hart-
 man, Außerer wirklicher Kämmerer, geheimen
 Raths Staats und Konferenz-Minister, Ober-
 stem Kanzlers und Ministers des Innern, dann
 Großkreuzes des ungarischen St. Stephan
 Ordens und Ritters der ersten Klasse des öster-
 reichischen Ordens der eisernen Krone gezieret
 mit dem goldenen Ehrenkreuze. Großkreuz
 des königlich spanischen Ordens Karls
 des Dritten des königlich sizilianischen
 St. Ferdinand und des konstantinischen St.
 Georg Ordens von Parma in Unserer
 kaiserlichen Haupt und Residenz Stadt
 Wien den sechs und zwanzigsten Monats-tag
 December im Jahre nach Christi Geburt im

Einsamst acht hundred und Dien zehuset Alt,
 seiner Reiche im acht und zwanzigste.

Freunffin

Freunffin Freunffin

Freunffin Freunffin Freunffin

Freunffin Freunffin Freunffin
 höchst eigener Reiche
Freunffin Freunffin Freunffin

Fig. 1, fila 7, pag. 13

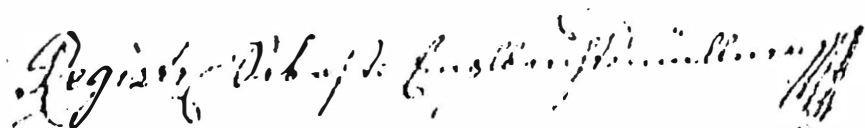
A single line of handwritten musical notation in a cursive script. The notation is written in black ink on a light background. It features a series of connected, flowing lines that represent musical notes and rests, typical of a handwritten musical score. The script is elegant and fluid, with some decorative flourishes at the end of the line.

Fig. 1, fila 7, pag. 14

Fig. 2

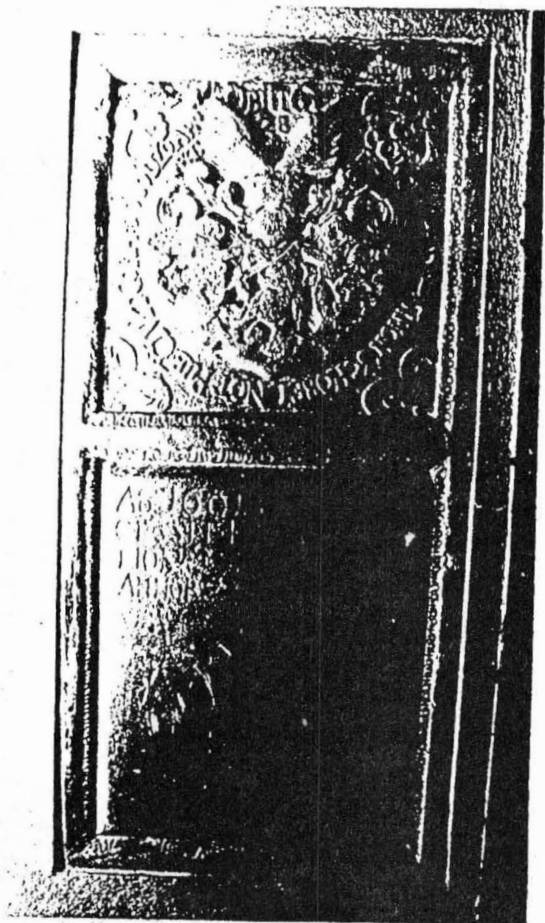

Fig. 2a

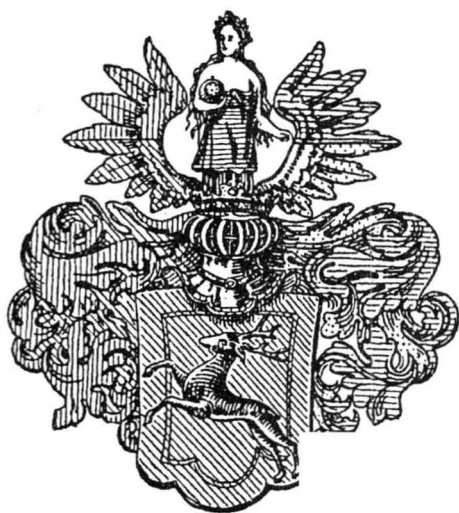

Fig. 3.

Fig. 3a.

Fig. 4

Fig. 4a.

Fig. 5

Fig. 5a

CONTRIBUȚIA LUI GHEORGHE BARIȚ LA ÎNTEMEIEREA ȘI DEZVOLTAREA "ASOCIAȚIUNII TRANSILVANÉ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN" - REFLECTATĂ ÎN PAGINILE PRESEI BRAȘOVENE

de Măriuca Radu

Așa cum istoria nu poate fi concepută fără aportul unor oameni de seamă care și-au pus amprenta asupra unui eveniment sau altul, nici "Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român" (Astra), cea mai importantă tribună culturală a românilor ardeleni nu poate fi despărțită de copleșitoarea personalitate a lui Gheorghe Bariț, considerat încă de contemporani drept "spiritus rector" al acesteia.

Nu ne-am propus să abordăm acest subiect într-o manieră festivă sau sub forma enumerării meritelor marelui nostru înaintaș, ci să încercăm să stabilim obiectiv contribuția pe care acesta a avut-o și pe tărâm cultural, știut fiind că raporturile sale cu Asociațiunea au avut și unele umbre, tocmai din cauza caracterului său intransigent; de altfel, Bariț, în luările sale de poziție nu odată critică Asociațiunea, dar din dorința de a-i face un bine, de a-i corecta greșelile, lucru dovedit de articolele publicate de-a lungul anilor în presa brașoveană.

Din dubla sa calitate de jurnalist și de mentor al Astrei, reies o serie de aspecte (nu am spune necunoscute, ci insuficient abordate de istoriografie) pe care le putem considera drept contribuții la cunoașterea și mai ales la interpretarea mișcării culturale a românilor transilvăneni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, parte a luptei pentru unitate națională.

După înăbușirea prin forță a revoluției pașoptiste, Bariț va fi prezent alături de colegii de generație: Simion Bărnuțiu, Ioan Maiorescu, Avram Iancu, Andrei Șaguna, Iacob Mureșianu în acțiunea de căutare a unei formule culturale atât de necesară românilor, din păcate imposibilă datorită

instaurării în Transilvania a regimului absolutist. Instalarea noului regim liberal, în condițiile deja cunoscute, va însemna și pentru români posibilitatea trecerii la acțiune deschisă atât pe plan politic cât și cultural.

Astfel a devenit posibilă înființarea în anul 1861 a "Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român", al cărei destin este legat mai bine de trei decenii de pana și fapta lui Gheorghe Bariț¹.

De pe poziția sa de redactor al foilor brașovene, Bariț va milita în tot cursul anului 1860 pentru strângerea energiilor culturale într-o singură mișcare, fiind totodată și unul dintre autorii proiectelor de statute ale viitoarei societăți culturale (cealți erau Ioan Pușcariu și Timotei Cipariu)². În vederă adoptării variantei optime au loc mai multe dezbateri cu o consultare largă, după care statutele sunt înaintate autorităților spre aprobare, care sunt de acord, cu condiția limitării societății la "sfera științifică și reținerea de la amestecarea în treburile religioase și politice". Bariț s-a zbatut mult pentru acceptarea acestor "opreliști", care deși la vremea respectivă au fost criticate, în condițiile de mai târziu se vor dovedi salvatoare pentru Astra.

În cea de a doua ședință a memorabilei adunări de înființare a Asociațiunii transilvane (octombrie 1861) când se va alege conducerea superioară, Gheorghe Bariț va deveni secretar, funcție care îi va permite să cunoască în amănunt mecanismele intime ale societății.

Bariț nu va ocupa de la început funcții importante pentru că autoritățile se temeau atât de radicalismul său politic, cât și de cel jurnalistic; însuși Bariț constată această stare de lucruri câțiva ani mai târziu: "Acea temere era atât de mare, încât nici retragerea totală a redactorului (Gheorghe Bariț n.n.) din luptele politice în curs de opt ani nu i-au putut liniști"³.

Abia în 1888, ca o recunoaștere, ce-i drept târzie a meritelor sale, Bariț va fi ales președinte în cadrul adunării generale de la Abrud, în aclamațiile sălii. Modest, prima dată refuză, invocând vârsta, dar până la urmă acceptă, el fiind deja un personaj intrat în legendă. Corespondentul "Gazetei Transilvaniei", relatând evenimentul, menționa că Bariț avea o minte sclipitoare și nu își arăta vârsta. Generozitatea crezului său este demonstrată cu prisosință în cuvântul de deschidere rostit cu această ocazie; făcând un istoric al Astrei, el arăta că: "... este datoria bătrânilor să țină legături cu cei tineri și să facă și ei de acum ca cei bătrâni, că și Șaguna, dimpreună cu ei alții ne zicea la 1860 când ne-am adunat pentru întâiași

dată ⁴. Această funcție, care va însemna un progres în viața Astrei, o muncă sistematică pe tărâmul culturii și în special în cel al istoriei va fi deținută până la moartea sa, survenită în mai 1893.

Preocupat de soarta viitoarei societăți culturale, Bariț publică între anii 1860 și 1861 mai multe articole în "Gazeta Transilvaniei" (semnate B. sau G.B.) arătând că românii deși au fost lipsiți de drepturi timp de mai multe secole, ei și-au durat o cultură care datează încă din secolul al XVI-lea și că generația sa este datoră, în ciuda sărăciei, să lase urmașilor așezăminte culturale precum și aceasta le-a moștenit: "Precum noi, contemporanii ne interesăm ca să aflăm din istorie împrejurările în care străbunii noștri au reușit a ne funda și asigura instituțiile noastre, multe, puține, câte ne rămăseseră de la dâșii, întocmai fiii și nepoții noștri vor vrea să afle cercustările și luptele câte am avut să înfruntăm și noi până când am scos câte ceva la cale"⁵. Bariț era sigur că adunarea de constituire "va face prin rezultatele sale o epocă în istoria culturii și literaturii noastre naționale"⁶.

În aceeași măsură este preocupat în a-i asigura Asociațiunii un program practic de funcționare, în înseși statutele Astrei, sub titlul: Propușerile (prounerile n.n.) d-lui G. Barițiu destinate spre a se elabora și după împrejurări a se premia⁷. Direcțiile de acțiune sunt impresionante, cuprinzând o sferă largă de preocupări: alături de problemele specifice ale promovării limbii și literaturii, apare necesitatea dezvoltării învățământului, elaborarea de manuale adecvate, studierea trecutului, depistarea și publicarea de documente istorice, alcătuirea de biblioteci, achiziționarea din străinătate a cărții românești vechi sau a cărții străine amintindu-i pe români, studii comparative, probleme de agricultură, etnografie, arhitectură populară, medicină. Interesant ne apare faptul că Bariț avea în vedere o muncă științifică riguroasă și sistematică, pedalând și pe realizarea unor studii comparative. În linii mari acest program cultural a rămas valabil, putem spune până în zilele noastre: întocmai unui om al Renașterii, el și-a devansat contemporanii, acuzând pe toate căile îngustimea spiritului și meschinăria provincială. Aceste idei reies și dintr-un răspuns dat mai multor cititori care doreau să știe mai exact ce era Astra: "... aceasta (Asociațiunea n.n.) deși se numește transilvană pentru că a fost înființată în această provincie, este destinată a înainta literatura și cultura românilor de peste tot. Apoi se poate oare ca literatura și cultura românilor să devină vreodată monopol numai al unei părți sau fracțiuni de români?! Nu domnilor, nu! ci această asociațiune e datoră a primi, a îmbrățișa și a împărtăși din fructele activității sale pe toți românii, dânsa să știe a înălța mai presus de

orice preferință egoistică a unui provincialism rău înțeles de care să ne apere cerul în toți seculii"⁸.

Răspunsul conceput în 6 puncte se încheie poate cu cel mai important, de fapt cel care a salvat nu o dată Asociațiunea de la desființare; este vorba de eliminarea politicii. Dacă problema nu se punea stringent într-o perioadă când de bine de rău românii beneficiau de drepturi, ea devine acută după dualism și mai ales după Memorand, când presa maghiară pornește adevărate războaie împotriva Asociațiunii acuzând-o neconținut că face politică, cerând imperativ desființarea ei. Trebuie menționat faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor Astra rămăsese singurul bastion al românismului.

Acest program este detaliat și perfecționat ulterior de către Bariț atât în "Gazeta Transilvaniei", cât și în "Orientul Latin". Pe bună dreptate Bariț a fost nu numai un teoretician al Asociațiunii transilvane, dar și al culturii românești din Transilvania în general. El a militat din răzputeri (mai ales după înființarea Academiei Române, al cărui membru plin a fost) pentru: emanciparea economică și culturală a românilor din Transilvania prin folosirea unor mijloace specifice.

De aceste preocupări se leagă și cea de a doua adunare generală a Astrei de la Brașov (1862) considerată drept punct de referință și întrecută poate, numai de serbările de la Blaj (1911).

Această manifestare i-a dat lui Bariț prilejul să scrie câteva articole scânteietoare cu privire la rolul și locul pe care românii trebuiau să-l joace în societate, precum și asupra raporturilor cu celelalte naționalități. Deși politician, ideile ziaristului și omului de cultură sunt lipsite de orice urmă de șovinism sau naționalism, arătând că relațiile dintre naționalități se vor îmbunătăți prin îmbrățișarea unui nivel superior de cultură.

Organizarea cu această ocazie a primei expoziții naționale cu caracter economic, admirată și de oaspeții veniți din România, îl determină pe Bariț să tragă câteva concluzii de cea mai mare importanță: "Toată lumea strigă în gura mare că românii nu au nici meserii, nici nu se ocupă cu artele frumoase de loc, ba nici la agricultură nu se pricep mult mai bine decât popoarele nomade.

Deci dați oameni buni să ne arătăm nouă înșine și lumii celeilalte așa precum suntem: deștepți sau întunecați, moderni sau primitivi ca în zilele lui Adam și Evei, nimic să nu ascundem, ci toți din toată Transilvania, Banat și Bucovina să ne trimitem la un loc ce producem de pe suprafața pe care

ne aflăm ca proprietari, tot ce este făcut cu mâinile noastre și ieși din creerii noastre, apoi să iasă oriunde va ieși, să nu ne mai pese de nimic"⁹.

Aceste manifestări sporadice vor fi permanentizate în momentul când Bariț va ajunge președinte al Astrei, remarcându-se cu deosebire expoziția organizată cu prilejul adunării generale a Asociațiunii de la Hațeg (1891), care a cuprins peste 2.000 de obiecte. Tot în cadrul acestei adunări, ce se va desfășura în însăși vatra de formare a poporului român, Bariț sublinia rolul pe care trebuia să-l joace istoria și slujitorii ei. Eliminând subiectivismul și interesele politice, Bariț îi îndemna pe cercetători, pe arheologi să nu se oprească doar la descrierea vestigiilor antice, ci să întocmească studii comparative incluzând obiceiurile și datinile prezentului ale căror rădăcini se pierd în negura veacurilor, să se ocupe atent și obiectiv de etnogeneza poporului român, să combată argumentat "ghiciturile lui Roesler sau Hunvalfy"¹⁰.

Preocupările istorice ale lui Bariț datau de multă vreme, fiind evidențiate și de conținutul revistei "Transilvania", organul oficial al Astrei, apărută în anul 1868 la Brașov din inițiativa și sub redacția sa. În paginile sale vor fi publicate cu precădere studii de istorie și literatură națională, culegeri de documente referitoare la trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat al românilor, aspecte privind viața economică și socială, probleme de etnografie, folclor și lingvistică. Bariț contribuie astfel la schițarea cadrului unei istorii reale și obiective a Transilvaniei. Meritul incontestabil al său constă și în menținerea acestei publicații considerată nu odată nerentabilă și chiar inutilă. În fața acestor atacuri Bariț ia o atitudine fermă, argumentând că românii au nevoie de tot atâtea informații ca și conaționali lor care beneficiau de mult mai multe publicații¹¹.

În ciuda dificultăților și piedicilor de tot felul, timpul i-a dat dreptate marelui cărturar: fără "Transilvania" istoriografia română ar fi fost lipsită de o sursă de documentare de prim ordin. Faptul este sesizat chiar de Bariț într-unul din articolele sale: "Nici unui popor însă care voiește într-adins a-și asigura viitorul învățând din trecut, nu-i este iertat sub pedeapsa de moarte prin sinucidere, a neîngrijii pentru regulata portare a unor anale, din care apoi mai târziu să se scrie istoria"¹².

Dezvoltarea unei societăți culturale și a culturii în general este legată de existența unor fonduri bănești. În acest context este meritul românilor de a fi reușit să-și susțină exclusiv prin mijloace proprii cultura națională. Încă din primii ani de existență ai Astrei, când aceasta era mai puțin cunoscută marelui public, Bariț, cu arma sa imbatabilă, condeiul, militează

pentru sporirea averii acestei societăți, acuzând nu numai sărăcia poporului, ci și indiferentismul acelor care, odată ajunși într-o funcție mai importantă, căutau să-și facă platformă politică, neglijând chestiunile culturale.

În paginile "Gazetei Transilvaniei" apar în această perioadă numeroase apeluri semnate de Gheorghe Bariț și Iacob Mureșianu, prin care românii din toate straturile sociale erau îndemnați să contribuie cu bani la propășirea Astrei. Strângerea rapidă de fonduri ajunge aproape o obsesie pentru ziaristul brașovean, ajungându-se chiar la situații tragicomice. Astfel, într-unul din numere (stilul lui Bariț este ușor de recunoscut fiind inimitabil), murind un foarte bogat negustor brașovean, necăsătorit, care și-a lăsat întreaga sa avere bisericii, redacția se întreba: "Dar pentru fondul Asociațiunii de ce nu i-a șoptit duhovnicul și de ce nu șoptesc toți martorii de la agonizarea bărbaților cu averi, că am pași mai repede la cultură".

Am fi nedrepti dacă l-am considera pe Bariț doar un propovăduitor al strângerii de fonduri. El însuși a donat o importantă sumă de bani, constituindu-se fundația care îi va purta numele, destinată sprijinirii tinerimii studioase. La fel au procedat și alți oameni de cultură români, ca de pildă Iacob Mureșianu, care a donat 1000 franci aur, destinați înființării unei Academii de drepturi și a unei Școli superioare de agricultură¹⁴.

Prin inegalabila sa operă publicistică dar și prin activitatea sa practică Gheorghe Bariț se afirmă și pe tărâmul dezvoltării Asociațiunii transilvane drept una dintre cele mai reprezentative personalități ale timpului său.

Note:

1. Articolul de față a fost întocmit și prezentat la sesiunea consacrată comemorării a 100 de ani de la dispariția lui Gheorghe Bariț (Sibiu, 1993) și face parte dintr-o lucrare de proporții mai mari, menită să înfățișeze raporturile existente între "Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român" și "Gazeta Transilvaniei".

2. Vezi pentru detalii: V. Cuticăpeanu, Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918, București, 1968, p.67.

3. "Gazeta Transilvaniei", nr.62, 12/24 august 1876, p.3.

4. "Gazeta Transilvaniei", nr.165, 28 iulie / 9 august 1888, p.1; corespondență semnată sub pseudonimul "Horiță".

5. "Gazeta Transilvaniei", nr.26, 20 martie / 1 aprilie 1861, p.3.

6. "Gazeta Transilvaniei", nr.21, 15/27 martie 1861, p.2.

7. Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, 1862, p.94.

8. "Gazeta Transilvaniei", nr.92, 22 noiembrie / 4 decembrie 1861, p.2.

9. "Gazeta Transilvaniei", nr.5, 17/29 ianuarie 1862, p.2; organizarea sub scutul Astei a celei dintâi expoziții economice românești din Transilvania reprezintă încă un prilej pentru a demonstra multiplele calități ale lui Gheorghe Bariț, printre care și acelea de economist. Departe de a fi doar un adept al demersului teoretic, Bariț a demonstrat că românii sunt capabili să se afirme într-un domeniu de la care fuseseră excluși nu din vina lor.

10. "Gazeta Transilvaniei", nr.175, 8/20 august 1891, p.1.

11. "Gazeta Transilvaniei", nr.62, 12/24 august 1876, p.2.

12. "Gazeta Transilvaniei", nr.37, 12/24 mai 1865, p.1.

13. "Gazeta Transilvaniei", nr.100, 18/30 decembrie 1865, p.3.

14. Arhiva Mureșenilor, dos.59, doc. 5365; 5367; 6301.

UN DOCUMENT INEDIT DIN ARHIVA MUREȘENILOR

de Sanda - Maria Buta

Vorbind la inaugurarea Asociațiunii în 1861, la Brașov, Timotei Cipariu a dat expresie unei realități pe care o constată oricine studiază istoria poporului român. "Când ne uităm înapoi la istoria poporului nostru și mai ales a națiunii noastre din aceste locuri nordice-orientale, mai că nu aflăm în seria atâtor mari secoli de la începutul celui de al doilea al erei creștine până acum peste mijlocul celui de al nouăsprezece-lea, decât numai zile de lacrimi, de durere și de suferințe de toată formă; iar zilele de bucurie pentru poporul român și pentru națiunea noastră transilvanică în special, au fost mai puține și mai rare decât peana de corb alb."¹

Constrângerile impuse vieții românești de alianța din 1437 concretizată ca putere constituțională în Tripartitumul lui Werböczi a legalizat iobăgia în termeni și mai drastici decât fusese anterior, românii ajungând într-o situație similară cu a sclavilor cumpărați, despuiați de toate drepturile și libertățile, de avere și puși în imposibilitatea de a trece de pe o moșie pe alta. Situația se va înrăutăți și mai mult odată cu apariția Reformei, această reacție puternică din sânul bisericii romano-catolice.

Curând după Mohacs (26 aug.1526) principele Ioan Sigismund Zapolya, protector al Reformei, a reușit să facă din Transilvania o puternică citadelă a calvinismului. Populația celor trei națiuni care își dăduseră mâna la Căpâlna și beneficiau acum de toate prevederile Tripartitumului, a trecut în cea mai mare parte la protestantism. Cu timpul, printre ungurii din Transilvania s-a răspândit o nouă religie devenită receptă în 1570 - unitarianismul. Sașii au îmbrățișat doctrina lui Martin Luther, slăbindu-se astfel și mai mult puterea bisericii catolice.

Toate aceste schimbări într-o vreme când confesiunea religioasă era cea care determina condiția de om liber și obținerea drepturilor politice și civile, au avut urmări dintre cele mai nefaste pentru românii ardeleni, neocroțiți de legile țării și a căror religie era considerată eretică.

Maxima de stat "Cujus est regio, illius est religio" adoptată de către domnitorii protestanți ai Europei a fost aplicată chiar de la începutul preluării puterii în Transilvania de către principii calvini și presiunea asupra bisericii ortodoxe greco-răsăritene - în intenția lichidării ei - s-a exercitat cu aceeași brutalitate și ură pe care o manifesta puterea mahomedanilor asupra creștinătății.

O serie întreagă de legi adoptate de Dieta Transilvaniei indică acest scop și stabilesc mijloacele realizării lui. Dieta din 30 noiembrie 1566 de la Sibiu, în art.36 decretează: "... estermizarea tuturor învățăturilor despre religione câte ar fi în contra doctrinelor luterane și calvine, ca tot atâtea erezii" iar art. 37 dispune: "... aceia care ar fi contra decisiunei de a estermine religia orientală să stea la discută din Biblie cu episcopul George și dacă n-ar voi a se întoarce la religia cea adevărată (cea calvină) unii ca aceia, fie episcopi românești, popi sau călugări, să fie scoși din țară. Tot poporul să asculte numai de episcopul George și de popii care îi alege el, iar cine ar turbura pe aceștia să fie tratați ca trădători."²

Dieta din 1573 proclamă libertatea conștiinței dar numai pentru cele patru religii recepte iar în 1575 se decreta că: "secta olahilor" sau a grecilor să fie tolerată de azi pe mâine, doar atâta timp cât vor avea bunul plac să-i sufere.

Persecuțiile își găsesc cea mai cinică expresie în "Aprobatae et Compilatae Constitutiones Transilvanie" care dispun: "Românii să fie ținuti în sclavagiu desăvârșit și acesta numai cât timp o vor afla-o cu cale principele și nobilii, căci nu merită o tratare mai bună cu atât mai puțin vreo grație."³

În 1579 se hotăra ca numirea episcopului bisericii române să fie întărită de principele Transilvaniei, dacă acesta va afla cu cale; în 1588 Dieta de la Mediaș hotăra că episcopii ortodocși nu au dreptul să facă vizite canonice fără știrea domnului feudal iar Dieta de la Alba Iulia din 1593 prin art.8 îi subordonează autorității civile supunând vizitele ecumenice strictei supravegheri a prefectilor⁴. Mitropoliții erau degradați la rolul de simpli executanți ai voinței acestora (Comites supremi) cărora li se dăduse autoritatea ca după bunul lor plac să-i destituie pe protopopi și să pedepsească preoții.

Pentru privilegiile pe care Mihai Viteazul le acordase Mitropoliei ortodoxe din Alba Iulia, după moartea voievodului persecutarea românilor atinge un asemenea grad de brutalitate încât - după cum afirmă G. Șincai - mulți își găseau salvarea doar în părăsirea legii vechi și trecerea la calvinism⁵. Dieta din octombrie 1600 de la Leczfava/Let/ decide că oricine va cuteza

să mai meargă în țările românești de unde "le-a venit stricăciunea și pericolul" să-și piardă capul și averea. Nici un popă din țările române să nu mai poată niciodată intra în Transilvania, iar călugării să fie proscriși și dacă totuși ar intra vreunul, să fie prins și spoliat⁶.

Starea deplorabilă a bisericii române sub principii indigeni este ilustrată în diploma din 16 oct. 1643 prin care G. Rakoczi I îl întărește ca episcop pe Ștefan Simeon, dar îi acordă doar atâta jurisdicție câtă i-ar permite superintendentul calvin. Cele 15 puncte ale diplomei dovedesc totala subordonare a mitropolitului care este obligat să nu se opună acelor români care vor să treacă la calvinism; să primească catehismul calvin și să învețe după el; mitropolitul să nu demită fără știrea și aprobarea episcopului calvin și "... sinod să ție în fiecare an, dar să nu se încumete a lua decizii în cauze mai grave fără a cere consiliul, cenzura și aprobarea superintendentului reformat al ungarilor". Punctul 6 conține o prevedere cu implicații profunde asupra credinței românilor și anume interzicea cultul religios al crucii și icoanelor⁷.

Suprintendentul calvin, care poartă și titlul de episcop român, este practic autoritatea supremă a bisericii ortodocse din Transilvania, mitropolitul fiindu-i întru totul supus iar în cazul în care acesta s-ar fi împotrivit putea fi înlăturat și chiar maltratat. În fapt mitropolia ortodocșă de Alba Iulia era complet aservită și în parte chiar încorporată celei protestante cu aproape un veac înainte de a se hotărî unirea ei cu biserica Romei.

Este bine cunoscut din diplomele principilor țării că de la începutul secolului XVII toți mitropoliții, după ce se hirotoneau la București ca ortodocși, după ritul oriental, la întoarcerea în Transilvania erau obligați să se supună tuturor dispozițiilor cuprinse în diploma de confirmare emisă de principii care îi subordona total superintendentului calvin. "Și cum oare - spune G. Barițiu - sufereau ceilalți episcopi, mitropoliți, exarhi și patriarhi ai Răsăritului o anomalie, batjocură, călcare în picioare a dogmelor bisericii, așa zicând de înaintea ochilor, fără ca să aflăm într-o sută de ani altă urmă de rezistență decât un singur sinod la Iași."⁸ După cum se știe aproape a 6-ea parte din pământul principatelor românești se afla "în mână moartă", după formula dreptului canonic, adică în proprietatea mănăstirilor grecești. Dar unde erau în acele mănăstiri teologii, apologetii, seminariile pentru pregătirea acestora, școlile pentru preoți și mireni? "Unde era urma de ajutor din partea bisericii celei mari bizantine grecești care trăgea venituri

foarte mari de la poporul român, anume din domeniile mănăstirești, din dispensațiuni, cărți de iertăciune, colecte, sărindari și multe altele."⁹

La București chiar statutul Mitropoliei Ardealului devenise incert. Din documentele ce consemnează alegerea câtorva mitropoliți, vedem că Sava III și Varlaam sunt hirotoniți doar ca arhierei - să grijească de Mitropolie. Și lui Teofil, mitropolitul Ungrovalahiei și exarh al Plaiurilor, îi zic tot numai "arhiereu al Mitropoliei Ardealului". În 1697 însă o numesc simplu Episcopia Ardealului. Atanasie pronunțându-și mărtusia credinței spune: "Atanasie cu mila lui Dumnezeu de la sf(ânta)/ Episcopie a Ardealului cu gura mea făgăduiesc."¹⁰

Mitropolia Ardealului fusese slăbită de-a lungul timpului și prin scoaterea de sub jurisdicția ei a mai multe protopopiate. În peste un secol, stând sub apărarea eficientă a Porții Otomane spre care se îndreptau tot mai mult principii și oligarhia maghiară reformată, cultul protestant reușise să-și sporească rândurile și pe seama bisericii române din Transilvania, întru nimic ajutată și apărată de către popoarele de aceeași religie. "Mai bine mahomedani decât închinători la idoli" afirmau protestanții declarând biserica ortodocșă răsăriteană și cea latină ca idololatre și supuse exterminării.

Bazele unei episcopii calvine pentru români au fost puse prin Diploma principelui Sigismund Rakoczi dată la Beiuș în 15 ianuarie 1608 lui Mihail din Voevodeni districtul Făgăraș, pe care-l laudă că s-a abătut de la "eresurile grecilor" și a trecut la religia calvină. Principele decreta că atât popa Mihail cât și ceilalți care vor mai trece la calvinism să se bucure de aceleași privilegii de care se bucură preoții reformați.¹¹

Și astfel, fără a ști când au abjurat de la credința veche locuitorii și cine au fost fondatorii episcopiei, districtul Făgărașului - locuit numai de români și limitrof pe toată lungimea sa cu Muntenia - a fost calvinizat încă de la sfârșitul sec. XVI, principele Sigismund Rakoczi scoțându-l de sub jurisdicția Mitropoliei de Alba Iulia și dându-i un episcop propriu de religie reformată, numit de el și supus direct episcopului calvin. În comitatul Hunedoara - limitrof Olteniei - două protopopiate trecură la calvinism precum și alte două din centrul Ardealului. Analizând starea bisericii românești din Transilvania în sec. XVII, George Barițiu concluzionează: "Ceea ce ne vedem noi deocamdată constrânși a constata pe baza numeroaselor legi, diplome și alte acte este că biserica poporului român din Transilvania și părțile Ungariei a fost și până la anul 1700 dezbinată în două confesiuni, una greco-răsăriteană sau bizantină ortodoxă, iar alta

reformată calvină sau unită în dogme, canoane și disciplină cu cea calvină, însă așa, că și biserica greco-răsăriteană rămasă credincioasă învățăturii celor șapte concilii ecumenice, își pierduse și cele din urmă resturi ale autonomiei sale."¹²

Toate acestea au avut ca efect o cădere a vieții religioase-morale și sociale a românilor. Se mai adaugă și nivelul cultural deosebit de scăzut al clerului, care abia depășea cititul și scrisul. Despre cultură teologică nici nu putea fi vorba, în Transilvania neexistând nici măcar un singur institut de educație pentru preoții ortodoxi, puțina lor instrucție căpătând-o în scurte șederi pe la mănăstiri înainte de-a se hirotoni.

Sfârșitul sec. XVII a adus schimbări însemnate în plan geopolitic. În urma înfrângerii turcilor în 1687, în Transilvania sunt așezate câteva regimente ale armatei imperiale cu scopul declarat de-a apăra teritoriul de turci, însă cu intenția de-a nu-l mai părăsi și încep îndelungate tratative care s-au concretizat în Diploma Leopoldină din 4 decembrie 1691 care reglementa raporturile ce vor trebui să existe între Transilvania și Curtea de la Viena. Structura bazei politice rămâne deocamdată neschimbată păstrându-se prevederile înțelegerii de la Căpâlna, ale Tripartitumului, ale Aprobatorilor și Compilatorilor. În Transilvania sunt în continuare recunoscute doar cele trei națiuni iar pe plan religios confesiunile calvină, luterană, unitariană și catolică. Despre români - popor majoritar - Diploma din 1691 nu amintește nimic, ei rămânând "o plebe" din punct de vedere politic și niște "eretici" din cel religios.

Ceea ce se schimbă prin trecerea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor este statutul politic al principatului. Funcția externă îi este lichidată și i se limitează autonomia, fapt care va determina acutizarea divergențelor cu clasa politica maghiară, care va fi adusă treptat în completă supunere față de Viena. Principiile după care s-a condus Cancelaria Austriacă pentru a realiza aceasta sunt prefigurate încă din 1690 de generalul diplomat Antonio Caraffo care-i recomanda Împăratului Leopold I să ia în stăpânire directă principatul, deoarece conducătorii lui locali sunt nestatornici și mereu vor încerca să se orienteze spre turci care se mulțumesc cu dări mai puține. Fiind provincie de graniță, Transilvania are nevoie de un tratament blând, în stăpânirea ei trebuind să se îmbine teama cu iubirea. Pentru a o stăpâni este necesar să fie cumpărate personalitățile influente și totodată să se practice principiul "Divide et impere"¹³.

Leopold I și consilierii săi și-au dat seama că în Transilvania au nevoie de un element care să acționeze ca un liant spiritual, ori pentru un catolic

fervent cum era Împăratul, liantul nu putea fi decât această confesiune, care trebuia reabilitată. Problema nu era simplă deoarece calvinii dețineau toate pozițiile cheie în viața politică și economică a țării și reacția lor violentă față de catolicism era bine știută. Până în ultimul deceniu al sec. XVII, aduseseră biserica catolică într-o stare de ruină. Averile îi fuseseră confiscate, nu mai existau în toată țara decât două biserici publice iar numărul enoriașilor și al preoților scăzuse atât de mult încât după cum afirmă Laurian "... când se restabili Episcopiatul catolic sub Carol și se introduse în Alba Iulia George Martonfi se afla în atare lipsă de preoți încât protopopul românesc Petru din Daia trebui să servească oficiul în limba românească la altarul cel mare din biserica catolică."¹⁴

Ca urmare a politicii de reabilitare a religiei catolice, ceea ce în plan politic însemna consolidarea partidei dinastice în detrimentul celei turcești compusă în cea mai mare parte din maghiari calvini, catolicii deposezați anterior de privilegii au fost repuși în drepturi și li s-a asigurat o largă participare în administrație, iar averile secularizate în 1556 au fost restituite bisericii romano-catolice. Dar era insuficient pentru a se contracara supremația reformatilor. De aceea Viena și-a îndreptat privirile spre românii din Transilvania, dintotdeauna majoritari dar lipsiți de drepturi. Austriecii cunoșteau foarte bine metodele utilizate de calvini pentru convertirea și implicit deznaționalizarea românilor, dar și repulsia acestora față de protestantism de care "... nu în patru sau cinci, dar în patruzeci și cincizeci de puncte esențiale, parte mare strâns dogmatice, difer bisericile protestante de biserica ortodoxa răsăriteană, la care toate, dogma predestinației le pune vârf."¹⁵ Se impunea deci atragerea populației majoritare printr-o formă de neocatolicism care ar aduce privilegii clerului fără a-i cere să-și renege naționalitatea și să renunțe la tradiții. Mijloacele pe care le-a folosit Curtea imperială au fost simple și potrivite. Printre primele acțiuni a fost "autograful" Împăratului Leopold I adresat guvernului Ungariei la 23 august 1692 în care promite că toți preoții greco răsăriteni din țară, care vor accepta unirea cu Biserica Romei se vor bucura de toate drepturile de care se bucură clerul de rit latin. Este actul care stă la baza unirii cu Biserica Romei a rutenilor. O altă măsură luată de Curtea imperială a fost introducerea în Transilvania a călugărilor iezuiți, cei mai eficienți în propagarea catolicismului dat fiind faptul că aveau școli superioare proprii, de înaltă ținută, deci puteau face față învățaților teologi reformați, iar organizarea ordinului lor era aproape militară. În Transilvania se găseau deja câțiva călugări iezuiți trimiși pe ascuns cu ani în urmă, care activau fie

ca parohi, fie ca civili, pregătind spiritele și terenul. Printre aceștia se afla și Paulus Ladislau Barany, care activa ca paroh și director de școală la Alba Iulia, dar a cărui misiune principală era de-a face propagandă în favoarea catolicismului.

În situația umilitoare în care se aflau românii în anii în care Casa de Habsburg lua în posesie Transilvania și când locul ofensivei brutale reformate începu să fie luat de propaganda religioasă romano-catolică mult mai insidioasă și promițătoare "... popor și cler, în mijlocul catastrofelor dintre 1680 - 1700 nu aveau încătrău, trebuiau să vadă nu cumva răsare și pentru el o zi de mântuire."16 Conducătorii de atunci ai clerului românesc au considerat a fi o salvare din ruină - atât cât se putea - ca Biserica românească să iasă de sub autoritatea impusă prin jurământ de către calvini și să se supună suveranului care devenise în urma înfrângerii turcilor - aproape cel mai puternic din Europa.

Consultările secrete dintre Barany și mitropolitul român Teofil, desfășurate pe parcursul a patru ani au avut ca rezultat călătoria lui Barany însoțit de episcopul romano-catolic Andrei Illyes la Viena în 1696, cu scopul de-a se asigura de obținerea unei diplome imperiale prin care preoților români să li se acorde aceleași drepturi pe care le au cei catolici în cazul în care vor accepta cele patru puncte dogmatice care despart biserica de răsărit de cea latină. Hotărârea Curții este amânată până în 1697 când, la conferința ministerială care ia în discuție această problemă sunt invitați să-și dea votul și guvernatorul Transilvaniei G. Banffy și cancelarul N. Bethlen. Cei doi declară că nu aveau cunoștință despre vreun plan de unire religioasă a românilor cu catolicii, unire împotriva căreia protestează considerând-o periculoasă pentru religia reformată, după care înaintează și suplică împăratului, determinând amânarea cauzei. Din momentul în care protestanții află despre planul Curții imperiale, pornesc o luptă înverșunată, cu orice mijloace, până când "lupta de condei" se va transforma în război civil început în 171117.

Întors de la Viena, Barany se consultă cu Vlădica Teofil care convoacă la Alba Iulia în 21 martie 1697 un sobor mic, din 12 protopopi, pentru a hotărâ scoaterea Bisericii române din Transilvania cu totul de sub puterea și jurisdicția protestanților. Sinodul a fost convocat fără a se mai cere aprobarea superintendentului - lucru de neconceput înainte - dar timpurile se schimbaseră și în Transilvania nu mai domnea un principe reformat. Adevărata putere o deținea generalul Rabutin de Bussi care primise ordin

de la Viena să-i apere pe români împotriva celor care i-ar fi împiedicat să se adune pentru a hotărâ în treburile religioase.

În prima ședință mitropolitul Teofil descrie pe larg suferințele Bisericii, încălcarea privilegiului care-i scutea pe preoți de dijmă; controlul umilitor al tuturor acțiunilor, ba chiar bătaia și întemnițarea mitropolitului; batjocorirea portului, a icoanelor, interzicerea posturilor și multe alte samavolnicii.

Ședința a doua urma să stabilească și să formuleze condițiile unirii religioase - întreprindere deosebit de grea după atâtea sute de ani de dezbinare în plan dogmatic, canonic și ritual. În urma instrucțiunilor venite de la Viena, toate aceste divergențe se reduceră la cele patru puncte dogmatice stabilite la Conciliul de la Florența. În timpul dezbaterilor Vlădica Teofil anunță că Sinodul înțelege unirea cu Biserica Romei numai în condițiile în care ritul va rămâne neatins, ca și disciplina și calendarul. La tribunalele bisericești să nu se procedeze după dreptul canonic latin ci după canoanele și disciplina Bisericii grecești. Uniții să poată avea peste tot bisericile lor și să nu mai fie siliți să primească preoți latini în nici o împrejurare. Statutul politic, de națiune tolerantă a românilor a fost deasemeni discutat. După ce dezbătu îndelung aceste probleme, Sinodul făgădui să primească unirea însă în următoarele condiții:

Întâi: Cele patru puncte ce conțin sacra uniune biserica română să le observe și ție totdeauna și neapărat, iar la mai multe sub nici un pretext să nu fie silită. Cele patru puncte din care se compune uniunea sunt următoarele: întâi, patriarhul Romei este capul întregii biserici lățite pe fața pământului. A doua: pâinea azima (nedospită) este materia de ajuns pentru sacramentul cuminecturii. A treia: afară de Cer, carele este locuința fericirilor și de iad care e temnița condamnaților, mai este un al treilea loc, întru care se țin și se curăță sufletele, care nu apucaseră a-și face canonul, a se pocăi. A patra: Sfântul Spirit, a treia Persoană în Trinitate, purcede de la Tatăl și de la Fiul.

Al doilea: Preoții care se află în funcțiune eclesiastică, miniștrii bisericești, adevă daconii, cântăreții și clisierii (feții/ în/ slav/onă), crâstnicii (latină - aeditur) să aibă a se bucura și a se folosi întocmai de aceleași drepturi, privilegii, scutinte și prerogative de care se bucură și le folosesc precum este cunoscut preoții romano-catolici sau cei de rit latin, conform deciziunilor cuprinse în sacrele canoane și statutele întocmite de către fericirii regi ai Ungariei.

Al treilea: Românii seculari (mirenii) uniți cu Biserica Romei să fie înaintați și aplicați în toate felurile de funcțiuni sau dregătorii întocmai ca și oamenii de alte națiuni și religii recepte din această patrie, iar fiii lor să fie primiți în școlile latine catolice și la fundațiunile catolice fără distincțiune.

Al patrulea: Pentru arhiepiscopul bisericii românești unite să se poarte grijă ca să aibă subzistența cuvenită¹⁸.

Pe baza acestei declarații s-a întocmit un act - numit decret - datat Alba Iulia, 21 martie 1697, cuprinzând profesiunea de credință și ceea ce doreau în schimb de la Împărat:

I. Ca pe preoții de rit grecesc și pe monahii acelora să-i facă părtași de aceleași privilegii și drepturi de care acum se bucurau nu numai romano-catolicii dar și arienii, luteranii și calvinii.

II. În fiecare sat, în care este paroh, biserica să aibă casă parohială, pentru ca parohul să nu fie silit a locui în casă sau moșie străină.

III. Ca așezarea parohilor să depindă de episcop și nicidecum de la seculari, precum s-a întâmplat până acum¹⁹.

Faptul că această declarație a fost semnată numai de Teofil - în numele întregului cler "Theophilus episcopus ac clerus universus" - se pare că n-a fost suficient de convingător pentru Curtea imperială, deoarece Teofil va convoca din nou un sinod la Alba Iulia în 10 iunie același an. Cei 12 protopopi prezenți întocmesc o nouă declarație în care afirmă că primesc unirea, subscriu și întăresc cu propriile sigilii²⁰. Concluziile sinodului sunt trimise la Viena primatului Kollonich, pentru a înainta actul Împăratului.

În așteptarea rezoluției, pe neașteptate, în aceeași vară, Vlădica Teofil moare în condiții destul de dubioase. În ianuarie 1689 este hirotonit, la București, Atanasie. Întors în Transilvania, nu-și poate ocupa însă postul în absența diplomei de confirmare pe care în noile condiții se aștepta să o primească de la Împărat. Guvernul Transilvaniei tratează însă alegerea și hirotonia aceasta ca pe o problemă particulară a statului reformat și consideră că mitropolitul trebuie să depună jurământ tot în fața superintendentului calvin și nu înaintează Curții imperiale actele prin care să ceară diploma de confirmare. Declarațiile protopopilor date în sinodul din martie și iunie se aflau de atâtea luni la Viena fără a fi produs vreun efect. Abia în 14 aprilie 1698 împăratul Leopold I emite un decret cu următorul conținut: "Acela dintre preoții români de rit grecesc, care pe lângă ce va ține la ritul grecesc, va mărturisi la catolici și va declara că el recunoaște pe înaltul pontif, se va bucura de privilegiile preoților catolici, iar aceia dintre preoții de rit grecesc, care vor crede că nu trebuie să facă

numita mărturisire, sau că se vor uni cu vreuna din celelalte religii, sau vor afla că ei au să rămână în statutul religiei sale, se vor bucura de privilegiile respectivei religii, pentru care se vor fi declarat, sau că rămânând în starea actuală a religiei sale vor fi consemnați în drepturile aceleia precum se află."²¹

La scurt timp, în 2 iunie, apare și cunoscuta enciclică a primatului cardinal Kollonich, în care promite celor care vor primi unirea cu Biserica Romei, mai ales în cele patru puncte dogmatice dar cu păstrarea ritului grecesc, că se vor bucura de toate prerogativele catolicilor de rit latin, precum și de toată protecția sa în fața Împăratului și împotriva oricui ar cuteza să nesocotească decretul acestuia în favoarea uniților de rit latin²².

Aceste acte nu decideau însă situația mitropolitului care era tot numai hirotonit dar neconfirmat. În contextul luptelor confesionale dintre catolici și protestanți, a intrigilor și denunțurilor magnaților Transilvaniei la Curtea imperială, Atanasie hotărăște să convoace la Alba Iulia, în 7 octombrie 1698, un sinod compus din toți protopopii și deputații mirenilor, în problema unirii cu Biserica Romei. După dezbateri aprinse, impuse de gravitatea actului, și tentați de multele promisiuni pentru națiunea română făcute de Barany și Heveresi, împuterniciții primatului Kollonich, sinodul primi unirea cu Biserica Romei în forma care o propusese Împăratul în decretul din 14 aprilie 1698. Actul elaborat la Alba Iulia în octombrie 1698 a fost descoperit de către Nic. Densușianu în 1879 în Biblioteca Universitară din Pesta, fondul Heveresi (23) și constă din patru foi. Pe prima foaie este scrisă în limba română, cu caractere chirilice, și investită cu sigiliul Mitropoliei declarația de unire, motivele și condițiile primirii ei. Pe verso, fără nici o semnătură sub text, deși acesta ocupă doar jumătate de filă, este traducerea în limba latină a declarației. Celelalte pagini cuprind semnăturile celor 38 de protopopi iar în final mitropolitul Atanasie repetă, scriind cu mâna proprie, condițiile unirii și binecuvântează actul²⁴.

Declarația de unire, scrisă în limba română, este următoarea:

"Foaia întâia:

Noi mai jos scrișii Vlădica, Protopopii și Popii Bisericilor Rumânești dăm de știre tuturor căroră se cuvine, mai vârtos Țării Ardealului. Cercetând schimbarea acestei lumi înșelătoare și nestarea și neperirea sufletelor, căruia în măsură mai mare trebuie a fi decât toate, din bună voia noastră ne unim cu Biserica Romei cea catolicească și ne mărturisim a fi mădularele acelei Biserici Sfinte catolicească a Romei prin această carte de mărturisire a noastră. Și cu acele privilegiomuni vom să trăim cu care trăiesc

mădulările și popii acestei Biserici Sfinte precum Înălția Sa, Împăratul și coronatul craiul nostru în milostenia decretumului Înălției Sale ne face părtași, care milă a înălției sale nevrând a o lepăda cum se cade credincioșilor Înălțimii Sale această carte de mărturie și Nălții Sale a Țării Ardealului o dăm înainte, pentru care mai mare tăria, dăm și peceteile și scrisorile mânilor noastre. S-au dat în Belgrad în anii Domnului 1698 în 9 zile a lui octomvrie.

Însă într-acest chip ne unim și ne mărturisim a fi mădulariile Sfintei catolicești Biserici a Romei cum pre noi și rămășițelor noastre din obiceiul Bisericii noastre a Răsăritului, să nu ne clătească. Ci toate țeremoniile, sărbătorile, posturile cum până acum, așa și de acum înainte să fim slobozi a le ține după calendarul vechi. Și preacinstul Vlădica nostru Athanasie nime până în moartea Sfinției Sale să n-aibă putere a-l clăti din scaunul Sfinției Sale. Ci tocmai de i s-ar tâmpla moartea să stea în voia soborului pre cine ar alege se fie Vlădică, pre care Sfinția Sa Papa și înaltul Împărat să-l întărească și Patriarhul de sub biruința Înălției Sale să-l hirotonească și în obiceiul și dregătoriile Protopopilor care sunt și vor fi nici într-un fel de lucru nime să nu se mestece ci să se ție cum și până acum. Iar de nu ne vor lăsa pre noi și pre rămășițele noastre într-această așezare, peceteile și iscăliturile noastre care am dat să n-aibă nici o tărie, care lucru l-am întărit cu pecetea mitropoliei noastre pentru mai mare mărturie." L.S.

Aici este imprimat sigiliul mitropoliei de Alba Iulia având în mijloc icoana Sfintei Treimi iar în jur inscripția: "Aceasta este pecetea Mitropoliei Bălgradului".

Pe foaia a doua și a treia urmează semnăturile a 38 de Protopopi după care în spațiul rămas Vlădica Atanasie scrie cu propria mână: "Și așa ne unim acești ce scrie mai sus cum toată legea noastră, slujba Bisericii, liturghia și posturile să stea pre loc, iară de n-or sta pre loc acele, nici aceste peceti să n-aibă nici o tărie asupra noastră și Vlădica nostru Athanasie să fie în scaun și nime să nu-l hărbătăluiască." Ath(anasie) L.S.

Comparând textul declarației de unire scris în limba română cu traducerea în limba latină, făcută de misionarii iezuiți, se constată inadvertențe grave ceea ce naște suspiciunea că traducerea ar putea fi ulterioară actului. Astfel în traducerea latină sunt intercalate pasaje care lipsesc în textul românesc. Pe când în textul românesc se spune explicit că "toată legea noastră să stea pe loc, că din obiceiurile bisericii noastre a Răsăritului nime să nu ne clintească" în textul latin toate condițiile românilor lipsesc, în schimb este intercalată formula tridentină: "primind, mărturisind

și crezând toate câte le primește, le crede și le mărturisește biserica romano-catolică". De asemenea doar în textul latin se află formularea: "și mai înainte de toate (primim, mărturisim și credem) cele patru puncte în privința cărora până acum nu ne înțelegeam". Ori în textul românesc se face trimitere la decretul imperial din 14 aprilie 1698 care condiționează unirea doar de unul din cele patru puncte și anume de recunoașterea primatului papal.

Analizând conținutul declarației sinodului din 7 octombrie 1698, N. Densușianu apreciază că legătura pe care a făcut-o biserica română cu biserica Romei este o "alianță bisericească între două corporații bisericești cu autonomie proprie" pentru că așa a fost propusă de împăratul Leopold I.

După terminarea sinodului, Vlădica Atanasie scrie la 16 noiembrie arhiepiscopului de la Strigon, cardinalului Kollonich, următoarele: "În sinodul general noi am făcut mărturisirea credinței înaintea venerabilului Pater Barany iar exemplarul acestei mărturisiri l-am trimis încă mai înainte Eminenței Voastre prin mâinile prea veneratului Pater Hevenes". Totodată îl roagă să intervină ca Împăratul să le dea o diplomă cum este cea a uniților din Ungaria pentru a-i apăra de atacurile protestanților care s-au înțetit. Câteva zile mai târziu repetă aceeași rugămintă nunțului apostolic și ministrului Kinski.

Vestea unirii umplu de mânie nobilimea calvină a Ardealului care pierdea astfel un număr mare de iobagi în veșmânt preoțesc care îndeplineau aceleași sarcini ca și ceilalți țărani. Pe lângă această pagubă materială puteau prevedea efectele ulterioare ale actului, prin întărirea partidei catolice în detrimentul lor. În Dieta din 20 octombrie 1698 condamnă unirea și, prin toate mijloacele - plângeri la Viena, prigonirea sălbatică a românilor, tănuirea unor diplome împărătești - încearcă să zădărnicească o schimbare religioasă care ar fi dat Casei de Austria sute de mii de credincioși legați prin comunitate religioasă. Ofensiva reformatilor face obiectul corespondenței din 27 noiembrie 1698 prin care Barany îl înștiințează pe cardinalul Kollonich că aceștia au trimis un comisar la Viena ca să împiedice ratificarea actului unirii românilor cu biserica Romei și solicită primatului obținerea unui decret prin care Atanasie să fie chemat la Viena în vederea confirmării²⁵. A doua zi după încheierea păcii de la Carlowitz, Leopold I emite în favoarea clerului românilor uniți Diploma din 26 februarie 1699, care, ulterior trecută prin Dieta Transilvaniei la 8 septembrie 1699, va căpăta, în înțeles constituțional, putere de lege²⁶. Prin această Diplomă împăratul acceptă întru totul manifestul clerului român,

confirmând păstrarea întregului ritual al bisericii răsăritene, acordarea pentru preoții uniți a acelorași drepturi de care se bucurau și cei catolici de rit latin și promite protecția sa împotriva oricui ar cuteza, sub orice pretext, să-i prigonească pentru opțiunea lor. Diploma nu amintește însă nimic despre instalarea unui cap bisericesc pentru poporul care ar trece la catolicism și cu atât mai puțin despre starea acestuia, care rămâne tot națiune tolerată până la buna plăcere a domnitorului și a Dietei compusă din națiunile privilegiate. "Ce folos - spune George Barițiu - cu religiunea indigenată puteai intra pe o ușă, dar cu națiunea tolerată te scotea și arunca în stradă pe alta."²⁷.

În schimbul unor măsuri care s-ar fi cerut luate în spiritul diplomei, Atanasie primește, în 29 martie 1699, instrucțiuni formulate în termeni aroganți ca nu cumva clerul românesc să abuzeze de privilegiile câștigate²⁸.

În urma publicării diplomei în Dietă la 8 septembrie 1699, corpul legislativ al Transilvaniei, la 26 septembrie, va emite un decret în 7 articole care avea ca scop învederat a șterge orice urmă de biserică românească ori unită ori neunită.

Încercând să împiedice întărirea partidei austriece prin atragerea românilor și să evite acordarea unor drepturi preoților români, calvinii începuseră să răspândească zvonul, în popor, că împăratul vrea să-i treacă pe toți românii, forțat, la catolicism. Pe de altă parte se adresară împăratului nemulțumiți de înnoirile politice și confesionale exprimând temerea că în curând și în Transilvania, ca și în Ungaria, în afara catolicilor nu va mai ajunge nimeni să ocupe funcții importante. În ceea ce îi privește pe români, pe care de altfel îi consideră mai mult superstițioși decât religioși, ba chiar sălbatici, susțin că doar clerul ar fi îmbrățișat unirea, ceilalți optând pentru altă confesiune decât cea catolică²⁹.

Efectul acestor intervenții a fost acela că au determinat Curtea de la Viena să fie mai precaută în alegerea mijloacelor și să aplice o politică mai subtilă. Ca atare împăratul răspunde prin Diploma din 26 august 1699 în care reafirmă posibilitatea românilor de a se uni cu oricare dintre cele 4 confesiuni recepte, ori să rămână neclintiți în credința lor părintească, urmând a se bucura de drepturile și privilegiile confesiunii respective, așa cum declarase în decretul din 14 aprilie³⁰. Prin Puncta Leopoldină din 5 septembrie 1699³¹ întărește drepturile catolicilor făcând și mai tentantă oferta pentru români. În același timp, pentru a da o satisfacție protestanților, dispune formarea unor comisii mixte, din care 4 membri mireni și 4 preoți din fiecare confesiune receptă, care trebuiau să obțină

informații despre opțiunea populației românești din fiecare districte, rezultatul urmând a fi comunicat Vienei.

În Arhiva Mureșenilor³² s-a păstrat un exemplar din instrucțiunile ce fixau normele după care să se conducă aceste comisii, emis de Guberniul Transilvaniei în numele Împăratului.

Documentul, intitulat "Instrucțiuni pentru oamenii cinstiți a Majestății Sale cu privire la unirea cucernicilor preoți valahi", este scris de mână, în limba maghiară. Are două pagini și jumătate și se încheie cu formula "Datum ex Regia Transilvaniae Gubernia Alba Iulia die septima octobrie 1699" S.S. Honti, sub care este aplicat sigiliul.

În cele 6 puncte, instrucțiunile se referă la organizarea stațiilor unde vor fi convocați locuitorii satelor, călugării și preoții români "de-a exprima fiecare cu care religie vor sau vrea fiecare să se unească și în acest sens se vor înregistra fiecare după nume ... mai mult, preoții valahi care sunt cunoscători ai scrisului să se subscrie cu numele, decidând fiecare rezoluția."

Deși constituirea acestor comisii a fost obținută de către calvini în nădejdea disperată că intervenind în actul unirii i-ar putea determina pe români să se convertească la calvinism, instrucțiunile întocmite în numele împăratului și în spiritul politicii dusă de Curtea de la Viena, sunt străbătute de grija ca opțiunea să fie liber consimțită. Astfel la punctul 4 se afirmă explicit: "Atât Prea Sfinții împreună cât și fiecare în parte, precum și constiții preoți vor fi alături, să excludă posibilitatea ca fiind în fața lor, preoții ori călugării, cu atât mai vârtos persoane private, să fie amenințate, convinse, îndemnite, promisiuni, dulcegării și cu alte lucruri meșteșugite să încerce a-i determina la unire cu religia lor, ci așa precum scrie și mai sus, numai cu frumos, în liniște, prezentând lucrurile nude, frigide și după citire sau citirea în fața lor, vor decide unde vor subscrie."

Ce altceva ar fi însemnat pentru români convertirea la calvinism decât pierderea identității naționale? Românii erau conștienți că adversarii lor de facto - calvinii unguri - nu urmăreau decât maghiarizarea prin intermediul religiei. Ei erau cei care se opuneau cu înverșunare acordării celor mai neînsemnate drepturi pentru populația majoritară a țării, cerându-i Împăratului ca "acea națiune și preoții ei, pe care înaintașii noștri de demult niciodată n-au primit-o între cele trei națiuni, n-au încorporat-o între ei, cu atât mai puțin au lăsat-o să trăiască în libertate ca și preoții ei să n-o împărtășească de mai mare libertate decât au avut până acum, spre injuria, prejudiciul și marea supărare a celor trei națiuni."³³

Nici Diploma imperială din 12 decembrie 1699 care întărește decretul anterior privitoare la condițiile unirii bisericii române cu biserica Romei și denunță intrigile calvinilor, nu reușește să pună capăt tulburărilor create de măsurile Guberniului Transilvaniei și comisiile organizate de el³⁴.

În aceste condiții, Atanasie decide convocarea unui nou sinod "să se știe adecă limpede dacă biserica română vrea să se unească cu a calvinilor sau cu a latinilor ori că va rămâne tot sub jugul legilor vechi, ortodoxă răsăriteană orientală dar dependentă de la superintendentul și de la sinodul calvinesc cum a fost mai mult de un veac încoace."³⁵

Sinodul se ține la Alba Iulia în 4 -5 septembrie 1700 și sunt convocați toți protopopii, preoții, nobilii și bătrânii satelor și orașelor din toată Transilvania³⁶.

Actele sinodului - originalele se află în arhiva de la Estergom iar în Codicele manuscris din arhiva episcopatului romano-catolic din Alba Iulia este redat întocmai conținutul lor³⁷ - consemnează că în ședința din 5 septembrie s-a hotărât că în ceea ce privește credința să nu se strămute nimic în afara celor 4 puncte dogmatice. Să se păstreze de asemenea neschimbate ritualul și disciplina bisericii răsăritene. S-a hotărât ca actul elaborat să fie scris de mitropolit și de fiecare protopop înaintea juratului său, a doi comisari, preoți și a trei deputați bătrâni din fiecare sat în numele întregului district.

Declarația de unire este astfel formulată:

"Noi, subsemnații, episcopul, protopopii și tot clerul bisericii românești din Transilvania și din părțile unite cu dânsa, facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine și mai ales ordinilor țerei Transilvaniei: că considerând nestatornicia vieții omenești și nemurirea sufletului (de care trebuie să avem cea mai mare grijă dintre toate) am încheiat liber și de bunăvoie din îndemnul lui Dumnezeu unirea cu biserica romano-catolică, primind, mărturisind și crezând toate cele ce primește, mărturisește și crede aceea, mai vârtos cele patru puncte, în care ne păream până acum a fi dezbinați, cari ni se propun și prin grațiosul decret și prin diploma Maiestății Sale imperiale și prin eminentissimului arhiepiscop, din care cauză vrem, ca și noi să ne bucurăm de toate drepturile și privilegiile de cari se bucură preoții aceleiași sfinte matre biserice, după sfinte canoane și legile foștilor regi ai Ungariei, așa și noi după prenumitul decret al M.S. imperiale regale și al eminentissimului arhiepiscop, să ne bucurăm de acum înainte ca comembri ai aceleiași biserice. Întru mai mare credință și tărie a acestora

am întărit manifest al nostru și subscrierea manei noastre și cu sigiliul sfintei mănăstiri din Alba Iulia 5 septembrie 1700."³⁸

Urmează semnăturile în frunte cu Mitropolitul Atanasie după care 54 de protopopi cu preoții pe care-i avea fiecare, în total 1563 de preoți. Acesta este considerat a fi cel mai important sinod în problema unirii, prin reconfirmarea hotărârii sinodurilor anterioare de un număr atât de mare de delegați și de țărani veniți să se încredințeze că primirea unirii se face cu păstrarea ritului bisericii răsăritene.

În urma proclamării unirii bisericești se întetește prigoana, preoții români sunt bătuți, întemnițați, alungați din parohiile lor și câteva biserici sunt distruse. Ungurii reformați s-au considerat datori nu numai confesiunii lor religioase ci mai ales existenței lor naționale maghiare și ca urmare s-au opus prin toate mijloacele unirii românilor cu biserica Romei. Dieta Transilvaniei din primăvara anului 1701 adoptă un protest adresat Împăratului în care această unire este considerată ca o încălcare a legilor și ca foarte periculoasă statului, nu atât din punct de vedere bisericesc ci politic și național. "Legile scrise despre această națiune se casează și violează, și să dea Dumnezeu ca nu cumva națiunea aceasta barbară și producătoare de prunci după un timp oarecare să se înalte spre a răsturna pe celelalte națiuni."³⁹ Aceste considerații atât de jignitoare constituie doctrina politică și națională a corpului legislativ transilvan. Temerea exprimată aici este cauza reală pentru care se refuzau românilor drepturi elementare și a înverșunării cu care clasa politică maghiară se opunea perspectivei de emancipare a populației majoritare prin realizarea unirii. Dar în ciuda opoziției acestora, după îndelungi amânări, la 19 martie 1701 Împăratul emite decretul de confirmare pentru Atanasie ca episcop diecezan, succesor al lui Teofil și totodată consilier imperial decorat cu lanț, cruce de aur și portretul monarhului (ceea ce-i conferea dreptul de-a face parte din dietă).

Prin acest act cunoscut și ca A doua Diplomă Leopoldină, Împăratul formulează condițiile unirii în 15 articole referitoare nu numai la preoți ci la toți românii care vor accepta unirea. Astfel în art. 3 se afirmă: "Chiar și mirenii de condiție plebee (nenobilă, țărănească) dacă trec la unire să fie considerați ca indigeni (inter status computentur) ca toți ceilalți fii ai patriei, iar nu numai tolerați ca până atunci" iar art.8 prevede: "Să se deschidă școli pentru români în Alba Iulia, în Hațeg și în Făgăraș"⁴⁰. Aceste două prevederi constituie argumente în susținerea afirmației că unirea bisericii române din Transilvania cu biserica Romei n-a avut ca obiectiv anihilarea identității

etnico-naționale a românilor, ba mai mult, efectul ei a fost o mai clară cristalizare a ideii de latinitate a neamului românesc.

Toate documentele referitoare la unire, printre care și "Instrucțiunile" descoperite în Arhiva Mureșenilor, dovedesc fără echivoc că asupra clerului și poporului român din Transilvania Curtea Imperială nu a folosit constrângerea fizică pentru a-i determina să treacă la catolicism. Fără îndoială a existat voința de-ai atrage spre această religie, motivat mai ales politic. Au avut însă înțelepciunea de-a folosi diplomația în locul forței. Romano-catolicii din Transilvania, deși poate ar fi dorit să fie mai agresivi, erau însă siliți să stea în defensivă din cauza stării de slăbiciune în care-i aduseseră protestanții - singurii care dețineau puterea și o manifestau cu brutalitate. Partida austriacă acționa prin intermediul călugărilor iezuiți a căror principală armă a fost îndemnul și persuasiunea. Drepturi atât de mari cum promiteau catolicii în numele Împăratului nu mai promisese nimeni în ultima mie de ani românilor și toate în preț la patru puncte doctrinare. "Era puțin pe lângă ce li se impusese până atunci - afirmă Nicolae Iorga - căci românii, țărani, mireni din orașe, preoți, protopopi, Vlădică, țineau mai mult la icoane decât la Patriarhul din Țarigrad de care nici n-avuseseră prilejul să audă măcar; păstrarea posturilor era pentru ei mai important decât puterea Papei. Cine le făgăduia să le păstreze ritul întreg, să lase în putere tot pravila și canoanele și nu cine știe ce drept latin, putea cere multe, mai ales când făgăduia să înlăture crudul regim al "Aprobatelor și Compilatelor" care făceau din români un "neam tolerat" și nu "adevărați fii ai patriei". Siguri că în sfârșit vor putea trăi și ei ca oamenii - preoți mari sau mici din adunare iscălire și pecetluire deci cu cea mai mare bucurie, făcând Împăratului pentru atâta bine un mic hatâr, fie și în patru puncte; dar fiind oameni pățiți, ei însemnară deslușit că Măria Sa "le va da scutiri și venituri pentru clerici, slujbe pentru mireni și primirea în școli pentru copii românilor"⁴¹.

Va rămâne pentru totdeauna întrebarea dacă conștiința religioasă a unui popor creștin într-o situație ca aceea în care se găseau românii ardeleni, va pune preț mai mare pe bunurile pământești - pe cele mai importante drepturi politice și naționale, decât pune pe doctrinele moștenite și trăite într-o serie lungă de generații și pe libertatea conștiinței sale.

Note

1. Corneliu Albu, Pe urmele lui Ioan Inocențiu Micu Klein, Ed.Sport Turism, Buc.1983, p. 15.
2. George Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei pentru două sute de ani în urmă, vol.I, Sibiu 1889, p. 129.
3. Ioan Crișan, Adaus la istoria unației bisericești a Românilor din Transilvania sub Împăratul Leopold I, Programa Institutului pedagogie - teologie, anul 1886/87, p. 10.
4. George Barițiu, op.cit., p. 133.
5. Gheorghe Șincai, Cronica românilor, Iași 1853, p. 185.
6. George Barițiu, op.cit., p. 130.
7. Idem, p. 139.
8. Idem, p. 125.
9. Idem, p. 151.
10. Idem, p.212, Timotei Cipariu, Acte și Fragmente, p. 234-240.
11. George Barițiu, op.cit., p. 137.
12. Idem, p. 151.
13. C. Albu, op.cit., p. 37.
14. A.T. Laurian, Magazin Istoric, vol III, p. 327.
15. George Barițiu, op.cit., p. 124.
16. Idem, p. 25.
17. Idem, p. 128.
18. Idem, p. 169.
19. Timotei Cipariu, op.cit., p. 80-83.
20. Nic.Nilles, Symbolae ad illustrandum historiam ecclesiae orientalis in Terris Santi Stephani, Oeniponte, 1885, p. 164-170.
21. George Barițiu, op.cit., p.170, Nic. Nilles, op.cit., p. 173-174.
22. George Barițiu, op.cit., p. 162.
23. Idem, p. 173.
24. Nicolae Densușianu, Independența bisericească a Mitropoliei române de la Alba Iulia, Ed. Gazeta Transilvaniei, Brașov, 1893, p.19; Biblioteca Universitară Budapesta, colecția Hevenesi, tom XXIV, F.I.
25. Analele Academiei Române, seria II, tom II, 1897/80, București, 1881, p. 199-200.
26. George Barițiu, op.cit., p. 178-179.
27. Idem, p. 183-188.
28. Idem, p. 184.

29. Idem, p. 185, 242.

30. Andrei Șaguna, Istoria bisericii ortodoxe române, Sibiu, 1864; A.T.Laurian, Documente privitoare la istoria Transilvaniei, Viena, 1850, p. 153.

31. George Popovici, Unirea românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică sub Împăratul Leopold I, Lugoj, 1901, p. 116; Papiu Ilarian, Istoria bisericii române, Sibiu; A.T. Laurian, Magazin Istoric, p. 294.

32. Gheorghe Șincai, op.cit., p.189

33. Casa Memorială a Mureșenilor, Brașov, Arhiva Mureșenilor, doc.43, doc. 13591, document tradus de Dl. Eugen Dulner.

34. Ștefan Lupșa, Biserica ardeleană și unirea din 1697-1701, București, 1944, p.22;

35. A.T.Laurian, Documente privitoare la istoria Transilvaniei, Viena, 1850, p. 159-160.

35. George Barițiu, op.cit., p.192.

36. A.T. Laurian, Magazin istoric, p.307; Documente istorice, p. 163.

37. George Barițiu, op.cit., p. 192.

38. Gheorghe Șincai, op.cit., p.194-195; Timotei Cipariu, op.cit., p.177; Nic.Nilles, op.cit., p. 247-249.

39. George Barițiu, op.cit., p. 207.

40. Idem, p. 216.

41. Nicolae Iorga, Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor, vol.I, Vălenii de Munte 1908, p.131.

IOSIF COMĂNESCU: "MĂRTURISIRE"

de Margareta Susana Spânu

În succesiunea lucrărilor cu caracter memorialistic asupra evenimentelor trăite de cei ce le aduc la cunoștința marelui public amintim manuscrisele autobiografice intitulate: "MĂRTURISIRE"¹ și "ÎNSEMNĂRI 1939-1943"² redactate de brașoveanul Iosif Comănescu.

Cele două lucrări se află în Arhiva Primei Școli Românești, Schei, Brașov. Autorul lor nu este cunoscut nici ca istoric nici ca literat, dar însemnările cu caracter memorialistic pe care le-a lăsat au fost scrise din "dorința de a înregistra scurgerea vremii și a faptelor", pentru ca acestea să nu cadă uitării, ele fiind mărturii referitoare la evenimente trăite de cel ce le aduce în atenția celor interesați.

Iosif Comănescu s-a născut la Ghimbav, județul Brașov, la 2 august 1876. Părinții, preot Iosif Comănicu și Elena (fiica preotului Nicolaie Popovici) i-au cultivat, de mic, o nesecată dorință de învățătură. A urmat cursurile gimnaziului din Brașov și secțiile de Pedagogie și Teologie din Sibiu. Între anii 1899-1900 a fost numit învățător în Hălchiu, iar între anii 1900-1916 paroh în Ghimbav. A trăit, alături de românii ardeleni, marea bucurie a ofensivei eliberatoare declanșată de Armata Română în Transilvania, în vara anului 1916³. Participând, cu gradul de căpitan în Regimentul 2 Vânători "R. S." la Războiul Întregirii neamului (1916-1918), s-a distins în luptele purtate de regiment, din cadrul Diviziei 2 Vânători, la Tisa, Budapesta⁴.

În perioada interbelică, ca șef al Serviciului Învățăământ și Culte la Prefectura județului Brașov, a contribuit, alături de alte personalități locale la progresul învățământului și culturii.

Contemporan cu evenimentele de referință din istoria neamului ca: primul război mondial, Marea Unire din 1918, al doilea război mondial, Iosif Comănescu a considerat o datorie pentru cel ce "a văzut și trăit fapte istorice" de a le "păstra" în forma în care i s-au înfățișat, dar și de a le

prezenta "urmașilor drept călăuză la popasul de răscruci din drumul vieții lor".

Însemnările intitulate "Mărturisire", dorite de Iosif Comănescu "carte de inimă", au luat naștere, așa cum sublinia autorul din "instinct românesc din adâncimea sufletului, unde au fost păstrate din neam în neam, ca o comoară sfântă, pururea vie, asigurând trăirea noastră, neschimbată în firul tradițiilor", dedicând-o urmașilor.

Lucrarea cuprinde două părți: prima "Documente în legătură cu Tabla Comemorativă a Preotului Ionașcu Monea (1185-1706)" și a doua, intitulată "Mărturisire". Prin acte, documente și tradiții, autorul reconstituie, în prima parte, istoricul unei vechi familii românești, a preotului Ionașcu Monea - Vicar general al Făgărașului, Notareș al Soborului Mare de la Alba Iulia (1726), cu ramificații genealogice aflate în anul 1185, prin Grigore din Veneția (Făgăraș).

Despre această familie de preoți, care a reprezentat, fără îndoială alături de multe altele, tot ce a avut mai nobil, ca suflet și spirit de creație și activitate neamul românesc, a informat Academia Română, Ioan Cavaler de Pușcariu, în anul 1901. Iosif Comănescu considera o datorie morală de a scrie despre "vrednicii mei Moși și Strămoși, Boieri de spadă și Divan din vechea Țară a Oltului - Tara Românilor - nu atât pentru privilegiile și distincțiile cu care au fost înzestrați, ci, mai cu seamă pentru grijile și jerfele dovedite, întru apărarea și păstrarea limbei, datinilor și pământului Neamului Românesc".

Ardelean, aflat alături de ceilalți frați români în vâltoarea evenimentelor anului de grație 1918, conștient de măreția și importanța sarcinii ce-i revenea generației Unirii, Iosif Comănescu sublinia în "Mărturisirile" sale: "A trebuit să frământ cu sudoare și sînge pământul părinților, pînă ce Dumnezeu și-a întors fața spre noi așezîndu-ne în strămoșeștile hotare prin Unirea cea Mare, din ziua de 1 Decembrie 1918, de la Alba Iulia, sub spada ocrotitoare a regelui Ferdinand I".

Documentul conține informații inedite, referitoare la evenimentele istorice: primul război mondial, Unirea cea Mare, campania Armatei Române din vara anului 1919 din Ungaria, care prin forța împrejurărilor au făcut obiectul unei atenții limitate din partea cercetătorilor. Interesante ni se par a fi și știrile inedite și aprecierile referitoare la desfășurarea luptelor purtate de Armata Română, în primăvara anului 1919, pentru eliberarea întregului teritoriu românesc de sub ocupația dușmană. Participant, în calitate de Preot - Căpitan al Regimentului 2 Vânători, în campania

biruitoare din aprilie - mai 1919, Iosif Comănescu decree, în cuvinte mișcătoare, biruința oștașilor români, care prin jertfa lor au adus în deplină posesiune, de fapt, pământul strămoșesc. Prin aruncarea armatei ungare dincolo de Tisa stăpânirea acestui pământ a fost pusă la adăpost de încercări noi, iar românului Iosif Comănescu i-a fost dat ca în calitate: "de Preot - Căpitan, în fața Companiei a II-a, a eroului căpitan decorat cu «Mihai Viteazul», Gheorghe Constantinescu - Pitești, a sublocotenentului Ion Voicu - Brașov Vechi, a căpitanului, Comandant al Batalionului I, pe nume Jean Siaru - Blaj, a Comandantului Regimentului 2 Vânători R. S., bravul locotenent colonel Victor Iacobini, îmbrăcat în odăjdii, să sfințesc «Jghiabul de Piatră» adus din zona Munților Apuseni, pe care l-au așezat ostașii noștri din toate provinciile românești, câte unul, cu palmele bătătorite de coarnele plugului și de prăselele armelor la Kenghel - Cusztá - pe domeniul lui Baci Irme - pe țărmul Tisei, în Duminică din 4 mai 1919, ora 4 dim., drept semn de «Hotar Etern» al Moșiei noastre spre Vest, consacrat nu numai de adevărurile istorice și de Autodeterminarea de la Alba Iulia ci și de Tratatul de Pace. Am chemat, apoi ca mărturie, pe Dumnezeu, în a cărui pază l-am încredințat și căruia ne-am rugat ca cine va pângări sau încălca această «Piatră de hotar», ca ceara la fața focului să se topească și ca focul să piară. Am cuminecat, apoi, din «Politrul suferințelor» cu Pâine și Sare din Țară, cu vin din Banat și cu apă din izvoarele Tisei, întreg regimentul raportând Marelui Cartier General".

Dar, deosebite ni se par a fi datele necunoscute referitoare la desfășurarea acțiunilor Regimentului 2 Vânători din cadrul Diviziei 2 Vânători, la Budapesta în vara anului 1919 și la care Iosif Comănescu, alături de alți brașoveni, a participat direct, ele constituind surse documentare referitoare la momente istorice despre care s-a scris puțin.

În calitatea sa de Preot - Căpitan al Regimentului 2 Vânători, în fruntea unității "Carelui de luptă", Iosif Comănescu a intrat, la 6 august 1919 în Budapesta, oraș care se afla la acea dată: "strâns în brâul de tunuri al Viteazului Ardelean, generalul Moșoiu". Exprimându-și satisfacția, de altfel unanimă, la încoronarea biruinței de la Tisa și Budapesta, Preotul - oștean, descrie emoția ce l-a cuprins, când sub vraja faldurilor drapelului românesc biruitoare a slujit un "TE-DEUM" în fața Diviziei de Vânători, a comandanților, ofițerilor și ostașilor, a tuturor autorităților civile și militare. Iosif Comănescu arată că prin cuvintele sale a încercat: "să ridice lespedea durerilor de pe mormintele înaintașilor și să strige, împreună cu Ioan Gură de Aur, în aceste liturgice clipe, din băierile inimei, ca să audă și zidurile

tuturor catedralelor și burgurilor, glasul de biruință, oftat din adânc de veacuri că: după vremuri, mulți Împărați și-au întins larg și cu trufașe lăcomie hotarele împărăției lor și au făcut multă vărsare de sânge și au ridicat ziduri de cetăți puternice, în preajma hotarelor, ostenind popoarele, dar zidurile s-au dărâmat, cetățile s-au prăbușit și numele lor au fost date uitării".

Convins de dreptatea cauzei pentru care lupta, preotul - căpitan Iosif Comănescu în fraze simple, dar spuse din inimă, împărtășea alături de toți oamenii de bine crezul său: "Marile satisfacții pe care un popor greu încercat le-a dovedit cu tărie în suflet în urmărirea ideii de dreptate, l-au determinat să știe cum să-și încordeze brațele și să nu-și cruțe sîngele pentru izbînda ei". Subliniind calitățile sufletești ale românului, umanismul său, autorul arată că acesta: "Niciodată nu a fost animat de ură față de alte popoare", consemnând că dacă Budapesta "de două ori a fost ocupată în cursul vremurilor, odată de turci și acum de noi" diferența este mare deoarece: "pe cînd Turcii se băteau din lăcomie de cucerire, noi am venit să ne batem un popor vecin, care o mie de ani ne-a împoșcat cu pietre, să-i prindem mîinile care au vrut să ne sugrume copii și să-l ridicăm din prăpastia pieirii".

Referindu-se la evenimentele din 1919, C-tin Cirițescu, în lucrarea "Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919", aprecia: "În aceste zile de august soldații români au trecut în pas de paradă, în cîntecul voios al fanfarelor militare prin inima capitalei maghiare, cucerită de ei în luptă dreaptă. Ei defilează cu bărbăție călcînd în picioare nu numai pietrele străzilor capitalei, dar și sufletul trufașului călău de pînă ieri. Este istoria care se desfășoară răzbunătoare, nemiloasă, fatală. Este semnul vorbitor al unor vremuri noi și a unor rosturi noi. Se prăbușește o clădire pe care un monstru orbit de trufie a durat-o pe temelia nesigură a silniciei. Budapesta a fost cucerită de Armata Română".

Putem sublinia că valoarea acestei interesante lucrări stă în faptul că întîlnim în paginile ei informații referitoare la momente și fapte mai puțin cunoscute din anii 1918-1919, date bibliografice privitoare la personalități contemporane autorului, participante la acțiuni politice și militare. De asemenea, există lucrări memorialistice care, după ce le-am parcurs ne relevă faptul că ele cuprind și rezumă evenimente ce aparțin unei perioade istorice, toate putînd fi folosite ca instrumente de lucru în cercetarea trecutului istoric, cercetare care nu se va încheia, virtual, niciodată. De aceea, putem atenționa asupra caracterului de izvor documentar, de epocă, al lucrării, important pentru istorie și nu numai, prin prezența în paginile

"Mărturisirilor" a unor însemnări și note, este adevărat că de multe ori fugare, informații și comentarii prețioase în perspectiva vremii.

GENEALOGIA FAMILIEI NOBILIARE COMĂNICIU! COMĂNESCU DE VENEȚIA INFERIOARĂ

Familia noastră Comănicu - Comănescu, poreclită odată Rezeștii sau Rujoieștii, își are Vatra strămoșească în comuna Veneția de jos, județul Făgăraș.

În această comună, în ulița Văii, se află o veche casă de zid, care a fost reședința de odinioară a lui Ionașcu Monea, Protopop Notareș al Soborului Mare de la Alba Iulia /1700/ și Vicar al Făgărașului, astăzi proprietatea lui Teodor Fronțiu.

La ușa de intrare, din curte în casă, se vede și acum pe peretele din dreapta, zidită o tablă antică de piatră, în care se află gravată, în litere latinești, la anul 1728, de Nobilul- preot și luminatul român Ionașcu Monea, o valoroasă "Inscripție genealogică"⁵⁾

1185-1728. Inscripțiunea genealogică a familiei Monea, gravată de Ionașcu Monea la 1728 pe piatră pusă la casa sa din Veneția -Inferioară (în mărime de 90 cm. înălțime și 70 cm. lățime).

VIXIT GRI. VENETUS	ANNO DOMINI
1185/GENEALO	GIA AUTHEN
TICA MO	NESTICA
GRECO	Ri VENETUS
THESAURA	Ri VAIVODAE
NIGRO :	QVO DONATUS
IV VALIBUS	CU SILVIS ET
CAMPIS: GEN	GRIGORASCUM
A 1216/HIC G. GRIGOR. EX. QVO	
MAILAT FI 1250/LIA KOMANA ET	
II GRIGOR. HI DIVISI 1279/M.la	
VAL KUTSULATA. II VAL. G. III	
VAL 1390/VENECCIA ET RIVOLU	
SALSU SORTS GR. GEN. III GRIGOR KOMANSZTOIKA THOM: DIVISI	
GR QVARTA INTEGRA SORTIT, GEN	
STEPHANu GR. 1449/HIC. G. SALAMONTE	
/A MATRE MONE DICT/ ET STEPHANu	
MONE. SALAMON. GE - MAN MONE 1499/	

HIC. G. STEPHAN MONE II. HiC GEN
 VOIK MONE. HIC G. MANMONE. HIC GEN
 IOANEMONE EX QVO IONAC MONE V.
 VICAR. A 1728 ERECTO

În centrul acestei inscripțiuni se află un monolit rotund, în mijlocul căruia e gravat un vultur ce ține o cunună de mătăni, prin care trece o mână ținând crucea, iară jur-împrejur următoarea inscripție în litere chirilice: "Protopop Ionasc Mone, Notareș soborului mare".

N. B. S-a descifrat de I. Cavaler de Pușcariu în a. 1860 de aci s-a reprodus de N. Densușianu în Monumente pentru Țara Făgărașului 1885. etc. și s-a publicat în facsimile în discursul de recepțiune la Academia Română cu titlul "Ugrinus 1291" - rostit la 22 martie 1901, de I. Cavaler de Pușcariu, membru al Academiei Române. Aflu de bine să transcriu și în românește inscripția de mai sus, tradusă de N. Densușianu⁶:

A trăitu Grigore di'ntăiu Venetianu în anulu Domnului 1185. Genealogia autentică a Familiei Monea/ e următoarea/. Grigore Venețianulu, vistierulu lui Negru-Vodă, din partea căruia a fostu dăruitu cu patru văi, cu păduri și câmpuri, a născutu pe Grigore alu doilea /anulu 1216/. Iar acesta a născutu Grigorie din care s-a născutu Mailatu, /1250/ fiica Comănași Grigorie alu doilea. Aceștia împărțindu-se /1279/, Mailatu a căpătatu valea de-ntăiu Cucilata iar Comana valea a doua, Grigore valea a treia, /1390/, adecă Venetia și Părăul săratu. Și Grigorie a născutu pe alu treilea Grigorie, pe Comanu și pe Stoica și pe Toma. Aceștia împărțindu-se, Grigorie a căpătatu întreaga valea a patra și a născutu pe Ștefanu și pe Grigorie /1449/. Iar acesta a născutu pe Solomonu /care după mumă-sa s-a numitu Monea/ și pe Ștefanu Monea. Acesta a născutu pe alu doilea Ștefanu Monea, iar acesta pe Voicu Monea și acesta pe Ioanu Monea, din care s-a născut Ionașcu Monea Venerabilul Vicariu general. 1728.

Am reprodus această "Inscripție Genealogică" nu numai pentru marea ei importanță istorică, fiind unică în toată țara - ci și pentru faptul, că pe această Tablă este și numele unui strămoș al meu Coman, care își trage originea familia noastră, numele de botez Coman devenind nume de familie Comaniciu - Comănești.⁷

Despre această "Inscripție Genealogică" sub titlul "UGWINUS" 1291 Ion Cavaler de Pușcariu a ținut discursul său în fața Academiei Române în 22 Martie 1901, discurs care se află tipărit în broșură separată, din care extrag: "Boierii, care nu-și continuau arborele genealogic familiar, prin cererea titlului de «nova donatio», cădeau din prerogative, iar moșiile li se

confiscau, numindu-se «Boieri căzuți». Astfel, Ionașcu Monea a trebuit să aibă arborele familiei sale din care a compus "Tabla genealogică".

Golul cronologic din inscripția Monestică, îl suplinesc unchii și nepoții, care stăpânesc moșiile boierești. Tradiția despre Negru - Vodă este atât de înrădăcinată în memoria poporului, încât negațiunea savanților din lume nu o va altera în vecii vecilor. Inscripția de la Biserica catedrală din Câmpul -Lung este un document prețios, arătând că această Biserică reparată de Matei Voievod, la anul 1636, a fost într-adevăr de Radu-Negru, la anul 1215. Inscripția spune: "Cum scrie în «Cărțile cele bătrâne», Radu Negru a fost fiul lui Negru Vodă. Grigore Venețianu/ este Vistierul lui Negru Vodă între anii 1185-1216 și coincide de minune cu timpul lui Negru Vodă, indicat în Tabla comemorativă, adică între anii 1185-1216.

Din inscripție se vede că strămoșul meu Venețianu/, cunoscut ca cel dintâi, în anul Domnului 1185 a fost Vistierul lui Negru Vodă, din partea căruia a fost dăruit cu patru văi, cu păduri și câmpuri.

Grigore Venețianu - Vistierul a născut pe Grigore al II-lea/anul 1216/.

Grigore al II-lea a născut pe Grigore. Grigore a născut pe Mailat - anul 1250, pe fiica Comana și pe Grigore al doilea. De la acest Mailat își trag originea Mailateștii - al căror strămoș Ștefan Mailat a fost Voievodul Ardealului pe la anul 1535⁸.

Acest Grigore al II-lea a născut pe al treilea Grigore, pe Coman (strămoșul meu), apoi pe Stoica și pe Toma. Acești trei frați împărțindu-și și domeniile moștenite, Coman capătă Veneția și Părăul - Sărat, moștenire păstrată din tată în fiu, de la Comănicești, în parcele mici, aproape până astăzi, de către un număr de aproximativ patruzeci, Țării - Familii.

Doi descendenți ai lui Coman, anume Dumitru Comănicu și Stoica Solomon, cu prilejul "Armilustrului" din anul 1628, dovedindu-și vechile (ab antigue) lor drepturi boierești, primiră de la Principele Ardealului Gavriil Bethlen, Diploma dată din Alba-Iulia la 28 aprilie 1628, sub titlul de "Nova Donatio", prin care ei se confirmă în toate privilegiile și prerogativele de care se bucurau din vechime adevărații boieri de viță ai Țării Făgărașului și îndeosebi se întăresc în Moșiile lor avitice boierești din Veneția și Cucilata, cu drepturile de apartenență statornică asupra vecinilor și Țiganilor, cuprinzând pământurile cultivate și necultivate, agrii, praturi, pășuni, câmpuri, fânețuri, păduri, munți, alpi, văi, ape, piscine, drepturi de morărit și alte asemenea foloase, ce le-au avut ei de la Moșii și Strămoșii lor, dăruite de Voievozii Vlaicu-Vodă (1366), Mircea cel Mare⁹.

Această diplomă s-a reînnoit prin o altă Diplomă dată la 8 Decembrie 1669, de Mihai Apaffi, Principele Ardealului, în formă de "Transumpt Capitulare Albense" nobilului Ștefan Comaniciu, fiu al lui Barb, acesta al altui Barb, fiu lui Coman al nobilului Dumitru Comaniciu (anul 1628), confirmându-i-se toate drepturile strămoșești nobiliare. Aceste Diplome conferite boierilor Dumitru și Ștefan Comaniciu, sunt scrise pe pergament, în dimensiunile obișnuite, adică de forma unui oblonv, cu lungime de 63.15 cm. și lățimea de 39 cm., cu text latinesc marcat prin anumite cuvinte cu litere de aur, de care atârnă, prinse cu fire de mătase, sigiliile princiare de ceară, închise în cutii de metal. Deasupra textului, în colțul din stânga sunt imprimate următoarele insignii de noblețe: Pe scutul de culoarea cerului se vede un cavaler îmbrăcat în verde, călare pe un cal negru, în mâna dreaptă ținând sabia întinsă înainte. Deasupra scutului este așezat un coif militar închis, pe care îl acoperă diadema Regală (Variegatum), împodobită cum se cuvine, cu pietre scumpe și mărgăritare, iar în vârful coifului, dintr-o parte și din alta panglici de diferite culori, atârnă, înconjoară și împodobește foarte frumos părțile scutului¹⁰.

Acest tablou, în mare, pictat în ulei, îl am și eu în casă ca moștenire de la tatăl meu. Tot de la tatăl meu îl mai are și vărul meu Ion Comaniciu, inspector general silvic, domiciliat în București. Diploma de la 28 aprilie 1628, este confirmată și de Împăratul Leopold I la 24 februarie 1700 și prin Anualele lui Carol al IV-lea, din 14 iunie 1718¹¹.

Diploma nobiliară conferită la 26 aprilie 1628, strămoșului meu Dumitru Comaniciu, de către Principele Ardealului, Gavriil Bethlen¹², sub titlul de "Nova Donatio", a fost dăruită de venerabilul meu părinte Muzeului "Astra" din Sibiu. Diploma conferită la 8 decembrie, 1669, urmașului lui Dumitru Comaniciu de Principele Ardealului Mihail Apaffi, se află la fratele meu mai mare, ing. Cornel Comănescu - București.

Nobilului Ștefan Comănicu îi urmează preotul Ion Comănicu, care a făcut biserica și care pune bază unei dinastii de preoți. Fiul acestuia venerabilul preot Comănicu - Rujoiu de Veneția, își verifică drepturile ereditare pentru toată familia sa, prin "Transuumptul Gubernia", adică prin diploma din 7 mai 1831¹³). Aceste diplome s-au confirmat de către stăpânitorii Ardealului, precum și de Împăratul Francisc Iosif la anul 1857. Preotul Matei Comănicu a avut trei feciori: preotul Gheorghe (nașul meu), Nicolaie din care se trage familia inspectorului școlar Nicolae Comănicu din Târgu - Secuiesc, cu care sunt văr al doilea și pe Matei, din care se trage

familia lui Ion Comănicu, inginer, inspector general silvic la București cu care sunt văr de al doilea.

Preotul Gheorghe Comănicu a avut 5 feciori și 2 fete:

1) preotul Gheorghe - paroh în Veneția inferioară - 1835-1889;

2) Niculaie - învățător în Veneția inferioară - 1837-1889;

3) Iosif - învățător Ghimbav - apoi paroh protopop onor. în Codlea - 1847- 1922;

4) Maria - 1852- 1915;

5) Ion, 6) Ana, 7) Samoilă, proprietari agricoli în Veneția.

Fiul lui Samoilă, Virgil Comănicu, actual notar în Veneția.

Iosif Comănicu, tatăl meu - cu prilejul depunerii examenului de maturitate în anul 1870 la Gimnaziul Român din Brașov, la îndemnul directorului Gavriil Munteanu și cu toată înțelegerea sa, s-a decis a-și corecta numele din Comănicu în Comănescu, ceea ce ne-a convenit și nouă ștergând, astfel diminutivul "ici" de origine sîrbă, cu colorit maghiar - al strămoșescului nume Coman, înlocuindu-l cu românescul "escu", figurând, pentru prima oară cu numele de Comănescu în Testomoniul de Maturitate.

Nu toți care poartă numele de Comănicu în Veneția, sunt de origine nobilă - boierească. Sunt mulți, care așezați fiind numai pe domeniul boieresc și-au luat numirea de boieri, stăpânitori ai acestor moșii, numindu-se de ai Comăniceștilor, precum nici cei originari din Veneția, care poartă numele boierilor de viță, Steica, cu care nobilii Comănicești erau rudenii de sânge, nu fac parte din clasa lor - și aceștia împrumutându-și numele de la stăpânul lor, numindu-se "de ai Stoiceștilor" spre deosebire de ai Comăniceștilor. Aceștia nu se bucurau de drepturile și datoriile boierilor. Ei nu intrau în "banderile" de călăreți ale boierilor, când Voievodul îi chema pe aceștia împotriva dușmanilor care încălcau țara - nici nu aveau drept la Sfat în Divanul Domnesc, ei trăiau la discreția stăpânului. Aceste deosebiri se fac până azi, au cu posesiuni moștenite în moșia boierilor, iar Boierii se feresc a se căsători cu cei care nu sunt de viță, cu toate că uneori au o situație materială sau socială superioară Boierilor de sânge. Aceasta este o lege moștenită prin tradiție sfântă.

După ce prin revoluția franceză se decreta libertatea, egalitatea și fraternitatea, culminând prin revoluția din 1848, pe de altă parte politica de maghiarizare întrebuițând toate mijloacele pentru desființarea neamului românesc, urmașii semeți ai Boierului Ștefan Comănicu, nemaigăsind altă posibilitate de a-și păstra mândria și independența de

Români, se apucară de lucrarea pământului moștenit, strângându-se în jurul Bisericii Strămoșești ca Preoți și învățători, formând o nouă clasă aristocratică, păstrătoare dâră a limbei, datinilor, obiceiurilor, în nădejdea unor zile de mai bine, unii, puțini, mai slabi de înger, pentru a mai beneficia de privilegii, au căzut în cursa stăpânirii străine - lepădându-și legea și neamul, prin căsătorii cu străine și trecând în tabăra dușmanilor. Nu arareori aceștia muștrați de conștiință își aduceau, cu înfiorare aminte, de gloria strămoșilor lor.

Tatăl meu, Iosif Comănicu, fiul preotului Gheorghe Comănicu și al preotesei Stoica Ana de viță nobilă, s-a născut în Veneția la 21 septembrie 1847. După terminarea școlii primare din această comună, a Gimnaziului Mare Public gr. or. Român din Brașov, a seminarului Arhidiocezan din Sibiu, deoarece fratele său cel dântâi născut, potrivit datinei, devenise preot la vatra strămoșească și fiind Tara Oltului plină de candidați la preoție, ca și preotul Urdea din Săcele, originar din Grid, ca și preotul Ludu din Prejmer, originar din Galați și ca alții mulți, a trecut în Țara Bârsei, la Brașov, unde își făcuse studiile. La anul 1871 se căsătorește cu Elena, fiica preotului Nicolae Popovici și a preotesei Elena din Ghimbav, cea mai bogată fată de preot din Țara Bârsei și sora profesorului Conectorului de la Gimnaziul Românesc din Brașov, Dr. Pop Nicolae. Despre familia Popovici din Ghimbav, am în manuscript, gata, o descriere specială - asupra obârșiei acesteia, de boieri, emigrați de Câmpulungul Muscelului, pe la anul 1650.

Noi am fost 5 frați, toți născuți în Ghimbav:

1. Cornel născut în anul 1872, absolvent al Gimnaziului Român din Brașov și al Politehnicii din Viena, inginer - inspector.

2. Elisa născută în 1874, căsătorită cu Ioan Teculescu - paroh în Râșnov, devenind, apoi, Primul Episcop Militar Român și în urmă Episcop de Ismail, Cetatea - Albă.

3. Iosif, născut la 2 august 1876, absolvent al Gimnaziului din Brașov și al secțiilor de Pedagogie și Teologie din Sibiu. Învățător în Hălchiu - 1899-1900; paroh în Ghimbav, 1900-1916; preot-căpitan în Războiul reîntregirii neamului la Reg. 2 Vânători R. E. 1917-1919; șeful Serviciului Învățămintului și Cultelor, la Prefectura Județului Brașov, 1922-1932. Am doi copii: Iosif - Aurel n. 1901, absolvent al Liceului A. Șaguna din Brașov, al școlii militare, licențiat în drept la Universitatea din București, fiica Viorica n. 1903, căsătorită cu Gheorghe Balcăș, ofițer activ, absolvent al liceului Șaguna, doctor în drept la Universitatea din Cluj, ofițer Magistrat

juristconsultul județului Brașov, șeful Contenciosului Ținutului "Bucegi", Director al Muncii la Guvernământul din Odessa.

4. Aurel, n. 1879, m. 1937, inginer agronom, cu liceul făcut la Brașov, "A. Șaguna".

5. Emil, n. 1881, m. 1918, absolvent al școlii Superioare de Comerț din Brașov, funcționar superior la Banca "Albina" Sibiu.

Mărturisire

Mărturisesc că am stat mult în cumpănă până m-am apucat de această lucrare. Vedeam greutățile pe care aveam să le întâmpin, trebuia să străbat drumuri necunoscute prin trecutele vremuri. Am răsfoit cu toată pasiunea cărți, care mă interesau și la care puteam ajunge, pentru a culege cunoștințele necesare și datele migăloase. Verificam diferite afirmații și tradiții la fața locului, în legătură cu dovezile și documentele pe care le aveam. Un neastâmpăr sufletească nu-mi da pace. Trăiam aievea cu invizibili strămoși biruințele și înfrângerile, bucuriile și suferințele lor de odinioară. Simțeam o mulțumire sufletească când le puteam încresta.

Mă bucur că am reușit să-mi împac conștiința, atât față de vredniciile Strămoșilor, înfățișându-le virtuțile, cât și față de urmași, pentru a le urma. De altfel, lucrarea aceasta nu a fost menită publicității, ci mai mult pentru cercul familiar.

Destăinuirile cuprinse țâșnesc din instinct românesc, din adâncimea sufletului, unde au fost păstrate din neam în neam, ca o comoară sfântă, asigurând trăirea noastră pururea vie și neschimbată, în firul tradițiilor.

Cât de vinovați suntem noi înșine de condamnabila nepăsare față de virtuțile înaintașilor noștri, și cât de răi au fost străinii care dacă au și scris uneori despre oamenii noștri mari și de valoare și despre însușirile caracteristice ale neamului, mai totdeauna au avut numai cuvinte de ocară, deși calitățile spirituale ale poporului român și înfăptuirile lui, cu toată vitregia vremilor, îl indică spre un alt destin, cu mult mai înalt, iar eroismul unui Ștefan cel Mare, unui Mihai Viteazul, zbuciumul unui Horia și Avram Iancu, forța spirituală a unui Șincai, Șaguna, Petru Movilă, N. Iorga, ș. a., în mijlocul altor popoare mai fericite și mai puternice, străluceau de mult pe pedestaluri largi și înalte, ca simboluri ale geniului uman, în admirația lumii.

Cât de glorioasă a fost epoca, de la așa numita "Descălecăre", până la domnia lui Mihai Viteazul. Peste ce popor a putut să domnească tânărul Voievod Basarab, care odihnește în scripta Bisericii Domnești de la Argeș,

înveșmântat în mătase de Cavaler, încrustată cu neasemuită bogăție, pe masivele-i platoșe de aur, cu strălucitoare pietre prețioase. Câtă nobilă mândrie nu va fi vibrat în inima lui Mihai Vteazul, a Căpitanilor și oștenilor lui, precum și în a tuturor Ardelenilor noștri în toamna anului 1599, cu prilejul falnicei intrări în cetatea Bălgradului, după iureșul biruitor cu dușmanii de totdeauna, săvârșind cu puterea brațului lui nebiruit Unirea tuturor Românilor și acceptând cu nobilă grație supușenia umilă a despoților eclesiaști și împilatorilor grofi de odinioară.

Dacă sabia lui Mihai a căzut, soarta ne-a adus o altă epocă de glorie. Răscolirea trudnică a hrisoavelor la lumina de opaiț a marilor noștri Mucenici, pentru verificarea drepturilor la viață, ca și lespede genealogică a Protopopului Ionașcu Monea, de la anul 1728, ca cea mai veche dovadă a lui Negru Vodă.

Câtă mândrie și conștiință națională în acest Preot cult valah, pe care J. I. Micu îl recomandă Curții din Viena, de a fi numit membru în Consiliul Transilvaniei. De ce stimă se bucură această veche familie, nobilitară, când un membru al ei trecând prin Brașov - Fanogiul îl încarcă cu tot felul de daruri, vin, icre, furaje pentru cai etc., ca înalt și important personaj¹⁴.

Soarta ne-a adus, apoi, răbufnirea sângeroaselor revoluții, drept afirmare a ființei noastre ca Neam însețosat de Lumină, Dreptate și Libertate - durere răsplătită cu trădare și ingraturitudine, de cei care la început ne încurajau și îi credeam de bună credință. A trebuit să frământăm cu sudoare și cu sânge pământul părinților, până ce Dumnezeu și-a întors fața spre noi, așezându-ne în strămoșeștile hotare prin Unirea cea Mare, din ziua de 1 Decembrie de la Alba-Iulia, sub spada ocrotitoare a regelui Ferdinand I.

Dar, abia ne-am încheiat Țara însângerată de rănilile Războiului Mare și iarăși neamurile nesătule au tăbărit asupra noastră pentru a ne răstigni și desființa. Ca în toate vremurile de primejdie, ne-am strâns rândurile și ca la o poruncă de sus am făcut zid împrejurul Regelui și Conducătorului și au pornit din nou să liberăm pământul încălcat și Biruința avea să fie deplină, așa cum cere Dreptatea lui Dumnezeu.

Vom avea mult de suferit. Așa am fost sortiți din vechi vremuri, poate și mai rele "et alios vidimus ventos", dar nu ne vom lăsa și vom lupta ca și părinții noștri unde va fi mai greu și nu numai pentru drepturile și moșia noastră, dar și pentru dreptatea sfântă a lui Dumnezeu între popoare.

Cu toate că lumea a început să ne recunoască și aprecieze din trecut și din prezent, iar ființa noastră ca factor important pentru neastâmpărații

noștri vecini de peste Tisa, nu încetează a ne socoti ca pe un popor de slugi și cerșetori.¹⁵ Iată ce m-a îndemnat mai mult să scriu această carte, ca să se știe că noi nu am fost niciodată slugi și cerșetori, ci totdeauna Domni și Stăpâni pe codrii și pământul nostru, Boieri și Popor cu frica lui Dumnezeu, care am trăit păstrând Moșia Strămoșească cu multe mii de ani încă înainte de a se fi pomenit de unguri printre noi. Boierii noștri nu au fost aristocrații vasali împăraților și nici împilatorii degenerați poporului. Boierii noștri au fost ctitori de biserici, boieri de Spadă și Divan, înfrățiți prin aceeași limbă, lege și datini cu întreg poporul cu care și-au apărat "Sărăcia, nevoile și neamul".

Dar, toate în lumea aceasta precum au un început, au și un sfârșit, vom ști să lichidăm odată definitiv procesul nostru milenar cu grofii. Am bătut destul drumul acesta - dar am fost prea iertători.

Și pentru ca să se știe "mie însumi" mi-a fost scris, ca în calitate de Preot - Căpitan al Regimentului 2 Vânători R. E. , în campania armelor noastre biruitoare din anul 1918 - în fața Companiei a II-a a eroului Căpitan - cu Mihai Viteazul - Gheorghe Constantinescu - Pitești, a Sublocotenent I. Voicu- Brașovul vechiu, a Căpitan Comand. al Batal. I. J. Siaru - Blaj (care trăiesc) și a Comand. Reg. 2. Vânători. R. E. , a bravului Loc. Col. Victor Iacobini, îmbrăcat în odăjdii am "Sfințit jghiabul de Piatră" adus de zmeul Munților "Horia", pe care l-au așezat ostașii noștri din toate provinciile Românești, câte unul cu palmele lor bătătorite de coarnele plugului și de prăselele armelor - la Kenghel - pe domeniul lui Baci Irme - pe țărmul Tisei, în Duminică din 4 mai 1919, ora 4 d. a., drept semn de "Hotar Etern" al Moșiei noastre spre Vest, cunoscut nu numai de adevărurile istorice și de Autodeterminarea de la Alba-Iulia ci și de Tratatul de Pace. Am chemat apoi ca mărturie pe Dumnezeu, în a cărui pază l-am încredințat, și căruia ne-am rugat că cine va pângări sau încălca această "Piatră de hotar" ca ceara la fața focului să se topească și ca focul să piară. Am cuminecat, apoi, din "Potirul suferințelor" cu Pâine din Țară - cu vin din Banat și cu apă din izvoarele Tisei, întreg Regimentul raportând Marelui Cartier General.

Și am fi rămas pentru întotdeauna la această "Piatră de hotar", dacă vecinii neastîmpărați, intrigați de alți dușmani, nu ar fi dat buzna peste noi, pentru ca să-i zvîrlim din nou, cu multe jertfe peste Tisa, ca astfel soarta să ne prilejuiască mândria de a împlânta Drapelele pe burgurile Budapestei, cetatea zămisirii tuturor fărădelegilor.

Am avut și de astă dată mândria ca, eu Preotul-Căpitan, Valah Ardelean, purtând în sufletul meu povara tuturor chinurilor și nedreptăților

de veacuri înspre seara zilei de miercuri, 6 august 1919, în fruntea unității "Cadrelor de luptă" comandate de mine, cu casca de oțel pe cap, cu ranița împovărată în spate, să intru pe poarta Budapestei, strânsă în brâul de tunuri ale viteazului Ardelean, Generalul Moșoiu, pentru ca din marea mulțime de public, care privea buimăcită, scriitorul Janese Benedek, în cartea sa "De ce am pierdut războiul" să dea expresiune acestei "Istorice scene" remarcând pe preotul - Valah și să scrie: "Acum am înțeles prin o subită tranșă, tragedia națiunii ungurești"¹⁶.

Mi-a mai fost dat, în ziua de Sf. Maria 15/28 august 1919 în piața Budapestei, sub vraja faldurilor drapelelor biruitoare, să slujesc un "Te - Deum" în fața Diviziei de vânători, a comandanților și ofițerilor ei, a tuturor autorităților civile și militare, a reprezentanților Comisiei Interaliatate și prin primul cuvânt Românesc să ridic lespede dururilor de pe mormintele înaintașilor și să strig, împreună cu Ioan Gură de Aur, în aceste liturgice clipe, din băierile inimei, ca să audă și zidurile tuturor catedralelor și burgurilor, glasul de biruință, oftat din adânc de veacuri că: "După vremuri, mulți Împărați și-au întins larg și cu trufașe lăcomie hotarele împărăției lor și au făcut multă vărsare de sânge și au ridicat ziduri de cetăți puternice, în preajma hotarelor, ostenind popoarele, așezând lespede peste lespede și și-au încrestat adânc în ziduri numele lor dar zidurile s-au dărâmat, cetățile s-au prăbușit, numele lor au fost date uitării dar dreptatea lui Dumnezeu nu va pierii niciodată". A mai spus: " de două ori această capitală, în care am desfășurat Drapelele zdrențuite ca și inimile noastre a fost ocupată, în cursul vremurilor, odată de Turci și acum de noi, dar pe când turcii se băteau cu lăcomie de cucerire, noi am venit să batem cu pâine un popor vecin, care o mie de ani ne-a împoșcat cu pietre, să-i prindem mâinile care au vrut să ne sugrume și să-l ridicăm din prăpastia pieirii".

Popoarele ca și indivizii se nasc, se măresc și cresc prin clocotul viguros al vieții și prin tăria virtuților lor și pier prin înbuibare și păcate. Doresc ca această carte, scria după câte am văzut cu ochii mei, după câte am auzit și după câte am putut înțelege și aprofunda din câte s-a scris până la vârsta mea de aproape 70 de ani și care este pe lângă copii mei comoara morală și mândria vieții, să fie socotită drept moștenire a sufletului meu de Neam de Boieri, înfrățiți cu poporul și la bine și la rău. Și când o fi... și atunci... Dumnezeu să-mi închidă ochii ca un cinstit Boier de Neam.

Sîntem un popor care am avut numai o singură "Patrie" în care am văzut lumina soarelui și nu am emigrat de nicăieri, n-am încălcat al nimănuia. Ne-am născut din vremuri preistorice odată cu munții și izvoarele și am

trăit apărându-ne Neamul şi Țara, prin nobleţea sufletului şi prin puterea de viaţă şi vom trăi şi vom stăpâni - până vor trăi Munţii noştri.

Adnotaţiuni

Veneţia. Numele comunelor Veneţia de jos, jud. Făgăraş, după însemnările rămase de la tatăl meu, născut în Veneţia de jos, ar deriva de la o colonie romană venită peste Daci din Veneţia - Italiană care spre amintirea obârştiei a dat acestei aşezări, de pe ţarmul Oltului, numele de Veneţia. Nicolae Densușianu, neîntrecutul istoric al Daciei, afirmă că originea aşezării şi a numelui de Veneţia este cu mult mai veche şi o urmăreşte până în scrierile lui Herodot, care aminteşte de un popor veneţian vecin cu celţii, cunoscut şi din scrierile lui Homer, că atât Veneţia Italiană cât şi Veneţia romană au aceeaşi origine, adică tot de la poporul Veneţi sau Vineţi, care au lăsat urme neşterse în topografia ţării noastre, ca şi satele Vineţii de Jos şi de Sus din jud. Olt; Vineteşti jud. Fălciu. De altfel oamenii de rând în vorba de toate zilele nu zic Veneţia ci Vinetăia. Tot aşa îl găsim şi pe Venetus, vistierul lui Negru Vodă, Grigore Veneţianul, apoi Solomon Vineţianul, Ştefan Vineţianul, pe la anul 1449. (A. A. Mureşianu, Gaz. Tran. nr. 41 - din 31 mai, 1942).

Tatăl meu îmi spunea că întrebând odată pe Moşul său de când exista Veneţia, el ia răspuns că de când este Măgura Veneţiei, iar eu la rândul meu întrebându-l că de când există Codlea - satul copilăriei mele, el mi-a spus, că de când există Măgura Codlei. Iar nepotul meu, întrebându-mă de când există neamul românesc, deoarece certificatul de naştere de pe Columna lui Traian, îl contestă unii, am răspuns: Românii există şi rezistă pentru că: Părinţii lor trăiesc şi îi hrănesc, iar aceştia sînt Țara cu Munţii şi Izvoarele, care i-a născut şi crescut şi Soarele care le-a fost Tată. Şi i-am mai spus că pe lângă Columna din Roma, ale cărei inscripţii nu se pot contesta, Românii mai au o Columnă cu mii de ani mai veche şi acesta e templul lui Saturn numit şi "Omulos". Fiul cerului, ziditorul şi cârmuitorul neamului Pelasg, pe Bucegi, ai cărui închinători din popor au fost strămoşii noştri Pelasgi, urzitorii civilizaţiei europene, antihomerice a căror trăire dăinuieşte ca o comoară ascunsă în sufletul poporului român, în folclorul lui. Românii nu au nevoie de "Certificat de naştere" sînt neam de zei, sînt Ardeleni, fiii zeului munţilor "Ardalos"/ vezi N. Densușianu, Dacia Preistorică/. Comănescu derivă de la Coman - Comanu / vezi Ioan Cavaler de Puşcaşiu, Fragmente istorice III. pg. 7/. Comanicz - Comanits - Comanitz /vezi diplomele

nobiliare/, Comanici - Comanicu /vezi Colecția: Certificate, Acte, Documente/.

În vechiul Regat se pronunță peste tot - Comănescu, ceea ce m-a făcut și pe mine, fără să-mi dau seama, să mă iscălesc de multe ori Comănescu și îmi pare că sună și mai bine românește, fiind și mai aproape de rădăcină, de la care derivă.

N. Densușianu reduce originea numelui Coma, respectiv Comănești la timpurile de zămislire a neamului românesc, la o ramură a pelascilor, numită Coma-ti, care purtau ca semn exterior al demnității și valorii lor, "coma" adică plete lungi, pleteșii /N Densușianu, Dacia, pg. 1058/, formând ginta Comănescigi /pg. 697/, de la care s-au păstrat numele cătunelor și satelor din partea de apus a României, din Oltenia de azi - Comănești /pg. 700/. Dacă tatăl meu a schimbat sufixul "ici" în "escu" nu a făcut altceva, decât că s-a conformat tradiției strămoșești, întrucât sufixul "escu", "eci" este de origine pelasgă /pg. 627/, atât de uzitat la numele familiilor românești, cu deosebire în vechiul regat.

Nici Vulturul nici Corbul, ci heraldica Phoneix. Ioan Cavaler de Pușcariu în cartea sa "Documente IV", la pg. 10, referitor la inscripția lui "Ionescu Mone", scrie: "în centrul acesteia se află un monolit rotund în mijlocul căruia e gravat un vultur, ce ține o cunună de mătăanii, prin care trece o mână ținând crucea". În acest monolit nu este nici vulturul răpitor, nici corbul vulgar, greșit explicat, ci heraldica Phoenix, pasărea rară, cu aspect blând și nobil, simbolul nemuririi (aeterna avis) adorată de daci pentru caracterul ei divin, care tot la 500 de ani se ardea, fie și în flăcări ca să întinerească din cenușă.

Ea se află gravată și pe reliqua de la Pietroasa, iar începând din sec. al XIV-lea apare în stemele și peceteile domnești, precum și în cărțile vechi bisericești ca în Pravila de la Govora, anul 1640. În octoiul slavonesc tipărit la anul 1575 se află "Phoenixul" cu cruce în cioc, a cărei parte superioară are forma svasticeii vechi pelasge, drept simbol al soarelui renăscut, al soarelui de primăvară al divinității supreme al pelasgilor, reprezentând fulgerul, adică lumina, viața, sănătatea.

Note:

1. Arhiva Primei Școli Românești, Schei, Brașov, Fond Iosif. Comănescu nr. 26.
2. Idem.
3. Constantin Kirițescu, Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
4. Idem.
5. Ion Cavaler de Pușcariu, Documente la fragmente istorice, cap. IV, A. A. Mureșianu, în "Gazeta Transilvaniei", nr. 174, din iunie, 1942.
6. Nicolae Densușianu, Momente pentru istoria Țării Făgărașului, București, 1885, p. 105-106.
7. Ion Cavaler de Pușcariu, op. cit., p. 7.
8. Valeriu Literat, Scormonind trecutul, în "Tribuna", nr. 453, din 16 oct., 1924.
9. Ion Cavaler de Pușcariu, op. cit., p. 213.
10. Ibidem, p. 388.
11. Ibidem, p. 9.
12. A. A. Mureșianu, "Nova Donatio", în "Gazeta Transilvaniei", nr. 47, 1941.
13. Ion Cavaler de Pușcariu, op. cit., p. 214.
14. "Gazeta Transilvaniei", nr. 41, din 31 iunie, 1942.
15. "Tribuna", nr. 558, din 24 Februarie, 1943.
16. "Gazeta Transilvaniei", nr. 62, din 13 august, 1939.

Genealogia
Familiei COMANICIU! - COMĂNESCU

An I 185-1942

An I 185 Grigorie I Venetianul - Tbsaurarius Voivodae - Nlgro

1216 Grigorie II

Grigorie

Grigorie II Comăna

Grigorie III. Coman. Stoica. Toma

1628. Dumitru Comăniciu- Boier - Nobil cu ereditate.

1629. Ștefan Comăniciu- Boier - Nobil cu ereditate.

1700. preot. Ioan Comăniciu - Boier - Ziditorul Bisericii.

1831. Preot. Matei Comăniciu- Rujoiu - Boier- Nobil - cu ereditate

Mailat. 1250

1279. 1390

Nicolae

căsătorit cu Viroana Stoica

Maria
căs.
↓
Iosif
Comăniciu

Bălașa

Nicolae

Nicolae
inspector școlar

Ana

Maria
Elisaveta

Horațiu
dr. Iuris

Preot: Gheorghe Comăniciu (Moșu) + 1862

căsătorit cu Ana Stoica

1835-1889
Gheorghe
preot fără
urmași

1867-1889
Nicolae
învățător

Iosif
preot
n. 1847
căs. 1870
cu Elena Popoviciu

1866-1889
Ion

Maria
agricultori

Ana

1859-1916
Samoilă
Virgil
notar

Ion

Gheorghe
Ion

Maria

Pompiliu

Ion

Alecsandru

Cornel
n. 1872
căs. E. Zănescu
fără urmași

Elisa
1874-1909
căs. Teculescu

Pr. Iosif
1876
căs. 1900
Luiza Aldica
1904
rec. Iosefina
Taub

ing. Aurel
1878-1937
căs. Agatha
Zantz

Emil
1881-1919
căs. Zoe
Adamovici

Aurel
n. 1910

Septimia

Dorina

Horia

Ion

Bujor

Aurel

Viorica

INTELECTUALII BRAȘOVENI ȘI MAREA UNIRE:

Aurel Ciortea (1872-1929)

de Ioan Vlad

Distinsul profesor și fizician brașovean, surprins de primul război mondial în această calitate la Liceul "Andrei Șaguna", a excelat în activitatea sa profesională atât la catedră cât și în cercetarea și publicistica de specialitate. Atunci când vremurile au cerut-o s-a angrenat cu deplin patriotism în lupta națională românească pentru unirea Transilvaniei cu România.

Se născuse la Cojocna, județul Cluj, iar studiile liceale și universitare le-a făcut la Bistrița și Cluj, devenind profesor de matematică și fizică și funcționând apoi la școlile brașovene până în anul 1920. Din toamna anului 1920 a fost profesor la Academia comercială din Cluj, ca titular al catedrei de matematici financiare apoi ca rector al acestei instituții până în anul 1929, când a încetat din viață¹.

Ca profesor de matematică și fizică a desfășurat, în bună parte, o activitate de pionerat la liceul brașovean ca și la Academia comercială, bucurându-se de aprecieri elogioase din partea contemporanilor, a elevilor și studenților săi. El a înființat laboratorul de fizică al Liceului "A. Șaguna", a elaborat mai multe manuale sau lucrări de specialitate², trezind astfel interesul pentru științele exacte, orientând tot mai mulți absolvenți ai liceului spre învățământul superior tehnic și dezvoltând dragostea pentru studiul matematicii³. În laboratorul său de fizică și sub încurajarea dată de eminentul profesor și cercetător, și-au definit opțiunile profesionale zeci de viitori ingineri, naturaliști, medici, fizicieni sau matematicieni, astfel încât, precum spunea profesorul universitar Augustin Maior, "o întreagă generație a ieșit de sub mâinile lui și-i proslăvește memoria de pedagog și de mare maestru în științele fizice și matematici"⁴.

A fost un mare pedagog care a văzut în școală un amvon, "o topitoare de suflete, în care se cufundă o materie brută pentru ca să iasă înnobilită", iar clasa de elevi era "un întreg viu de suflete care ar putea fi pus în vibrație,

o mică oaste de prieteni mai tineri, pe cari voia să-i câştige, cu cari în camaradească lucrare tindea să se avânte înspre adevăr şi peste el, înspre ideal"⁵. Ca specialist a fost permanent om al noului, al timpurilor noi, dar a înţeles şi faptul că neamul său este în pragul unor mari schimbări şi că pentru a reuşi ca naţiune, îi este necesar un acut simţ al realului, al practicii, al activităţii productive moderne. Ca dascăl a ştiut să cultive la elevi priceperea şi interesul pentru ştiinţele exacte. A îndeplinit şi a fost primul care a introdus în învăţământul secundar din fosta Ungarie studiul matematicilor superioare şi lucrări practice de fizică⁶. Iniţiativele şi acţiunile lui novatoare prin care a sporit considerabil procentul de specialişti în inginerie, medicină, ştiinţe naturale sau economie, a îndrumat numeroşi tineri intelectuali români spre ştiinţele pozitive şi cariere productive, serii de intelectuali care "în bună parte i-au dat Ardealului liber şi unit cu Ţara veche cadrele de specialişti", au fost considerate, pe bună dreptate, o "mică învingere naţională" iar rolul dascălului "istoric, de inovator"⁷.

Cărţile lui s-au bucurat de o primire entuziastă în mediul şcolar şi între intelectualii vremii: "Cursul de fizică experimentală", a fost apreciat ca "un monument al activităţii sale ştiinţifice şi pedagogice"⁸, iar lucrarea "Din viaţa stelelor" ca şi "Curenţi şi raze electrice", lucrări de pionerat, introduc cititorii în domenii noi, vaste şi interesante, cu mare iscusinţă şi dragoste pentru ştiinţă.

Luptătorul pentru drepturile românilor transilvăneni, pentru Marea Unire, s-a profilat încă din anii studenţiei la Cluj, anii mişcării memorandiste, când a urmărit cu atenţie desfăşurarea întregii mişcări şi mai ales a procesului politic intentat patrioţilor români⁹.

A participat la manifestările studenţeşti de solidaritate cu memorandumişti şi la alte acţiuni naţionale româneşti.

Războiul mondial l-a prins şi pe profesorul braşovean din plin şi pe toată durata lui în vâltorile câmpului de luptă, al suferinţelor, jertfelor dar şi nădejdlor româneşti. Ca atâţia intelectuali trasilvăneni, a fost şi el împins de soartă într-un război pe care nu l-a dorit, pentru o patrie care nu era a lui, pentru nişte idealuri străine lui şi neamului său, ba chiar contrare. A perceput războiul ca pe o mare nenorocire a umanităţii dar şi ca o ocazie pentru neamul românesc de a-şi împlini idealul naţional. Mărturie a trăirilor şi năzuinţelor sale în anii războiului ne-a lăsat jurnalul său, denumit "ziar", parţial publicat în "Ţara Bârsei", începând cu numărul 5 din 1936 şi integral păstrat în arhiva din Scheii Braşovului.

Impresia războiului din chiar momentul mobilizării generale în Transilvania este puternică. Surprins de mobilizare în comuna natală, pleacă la Brașov, lăsându-și tatăl "cu inima frântă de boală și de durere". Drumul până la Brașov "a fost un lung și sinistru concert. Sutele de mame și copii, ce petreceau rezerviștii la gară își sfâșiau inima cu țipetele lor disperate. Aveam impresia că nu mai cunosc lumea în care mă aflu, că se apropie ziua judecății din urmă"¹⁰. Câteva zile mai târziu, constatând că al 14-lea stat, Japonia, a mobilizat și că războiul a devenit bellum omnium contra omnes, în care poate doar germanii și rușii "vor rezista acestui uragan, încolo te poți aștepta la toate surprinderile: să vezi răsărind și dispărând stătuțelele ca insulele după o erupție și după un cutremur. Ș-o fi râzând turcii în pumni de toată cultura și creștinismul nostru. Serul culturii injectat de atâtea genii încă n-a putut domoli animalismul europenilor...

Reacțiunea animalică a acestui uragan va fi demnă întru toate de acțiunea intelectuală a celor din urmă două decenii. Pe cât e suișul, pe atâta și coborâșul".

Prezentând în mai multe rânduri atmosfera de război la Brașov, mobilizarea românilor, A. Ciortea constată că: "românul are inimă mare..., e rasă superioară" fiindcă participă cu solicitudine la colecte de ajutorare pentru război, se prezintă la mobilizare în număr mare ("La o campanie de gloate, ce are să fie formată din 250 de glotași, s-au prezentat 1160 de inși... Vin din România, din America, fără șovăire"¹¹). Desigur este consecința faptului că războiul este văzut ca o șansă, fie într-o variantă, fie în alta, pentru un viitor mai bun pentru românii transilvăneni. Sentimentul național și idealul general românesc este greu de disimulat pentru oricine. Faptul că românii sub arme arborează tricolorul românesc în văzul tuturor este o dovadă categorică. Iată însemnările profesorului brașovean pe această temă: "Ieri după prânz am asistat la plecarea feld-companiei de honvezi (din Brașov-n.n.). Pe strada către gară erau vreo 10.000 de privitori. Mai mulți unguri - servitoarele toate și alții. Între honvezi erau mulți români din Schei, toți cu tricolorul românesc pe lângă cel unguresc. Îmi făcea impresia că li s-a acordat tacendo acest ultim favor, precum celor osândiți la moarte li se împlinește ultima dorință".

În continuare, pe același subiect, prezintă un episod pe deplin expresiv pentru atitudinea și motivația românului în acest război: "Un polițist provocase pe un honved român ieri în Prund să ia de pe piept tricolorul românesc. Acesta îi răspunde aspru: Du-te dracului, căci doar tot pentru voi ne luptăm!"¹².

Deși se exprimă destul de incifrat în "ziarul" său, sentimentele românești reale, nădejile și chiar profețiile împlinite la sfârșitul conflagrației, transpiră vizibil în paginile însemnărilor. De exemplu la moartea regelui Carol I, constatând că știrea a produs peste tot o adâncă impresie, concluzionează profetic: "Cu el se încheie o epocă de naștere și întărire a României, epocă plină de glorie pentru el. Epoca de mărire e rezervată - se vede - altuia (subl. n.)¹³.

După o lungă și neliniștită așteptare, este mobilizat la regimentul de honvezi din Brașov, cu gradul de sublocotenent, și va face întreg războiul, până la 7 noiembrie 1918, mai întâi pe frontul din Galiția apoi pe cel italian. Este un om al datoriei și în această situație, iar soarta și-o asumă ca pe o fatalitate. În noiembrie 1915 are posibilitatea să se întoarcă acasă, fiind bolnav, totuși rămâne pe front stârnind astfel stima și simpatia camarazilor săi. Explicația e bizară, departe de motivația unui luptător: "mă despart cu oarecare părere de rău de locul acesta, în care ai sublimul suprem în față: moartea. Nu e stare sufletească mai înălțată, decât a fi împăcat cu gândul și pregătit de moarte. Este obstacolul cel mai mare pe care îl poate învinge un suflet bărbătesc. Și este multă mângâiere, ba chiar mândrie de a fi ajuns la această culme a vieții tale interne. Și simțul acesta sfințește locul unde trăiești și de aceea mă despart cu greu de el, având simțul că iar mă vor copleși grijile lumești, de cari, cu mare efortare, îmi succedese a mă lepăda"¹⁴. Dacă un Sextil Pușcariu, brașovean și el, găsește forța să se detașeze și el de statutul său de ofițer al Austro-Ungariei pe front și să-și continue activitatea creatoare profesională, lucrând la cunoscutul lui dicționar, Aurel Ciortea, față în față cu perspectiva morții, găsește totuși pe front un refugiu din lumea civilă, din cotidian, o consolare ciudată a omului răpus de povara vremurilor.

Drama intelectualului transilvănean împins în războiul Austro - Ungariei are și alte fațete, ca cea a dr. N. Boeriu, fost elev a lui A. Ciortea, care de la retragerea armatei române din Ardeal, adică de 15 luni, nu mai știa nimic de familia sa. Află totuși că trăiesc în refugiu la Vaslui. "Ca un curent electric - consemnează A. Ciortea - a trecut emoțiunea acestei știri prin inima devenită apatică a prietenului meu. L-a trezit la o nouă viață, i-a deșteptat noi speranțe frumoase - o adevărată înviorare sufletească pentru el. În mijlocul unei deznădejdi ce amenința să treacă deja în totală apatie... l-a redeșteptat pentru acea viață nouă, care singură poate avea rost pentru el și bucuria lui m-a cutremurat și pe mine"¹⁵.

În ultimele luni ale războiului, bolnav, colindă prin mai multe spitale, inclusiv în cel din Brașov, spitalul campestru 817, dispus în localul liceului și internatului acestuia. La 1 octombrie 1918 se întoarce la unitate, Regimentul 24 din Făgăraș, în funcția de "cassar". Aici îl surprind ultimele evenimente ale războiului, fatale pentru Puterile Centrale. Revoluția care cuprinde Transilvania, inclusiv armata dublei monarhii, se produce și în regimentul său și "ne-a scăpat într-o zi de toți soldații". La 5 octombrie, după "mica revoluție" din regiment, cei cinci ofițeri români, între care și căpitanul A. Ciortea, "am depus jurământul toți cinci pe Consiliul Național Român (Central) din Arad și ne-am împrăștiat la lucru"¹⁶.

Pe bună dreptate, întors acasă, profesorul Aurel Ciortea s-a angrenat pe deplin în acțiunile revoluționare brașovene din toamna anului 1918. Participă la constituirea noilor organe ale puterii românești la Brașov și face parte din Consiliul Militar Român Județean Brașov, constituit în ședința Comitetului Executiv al Sfatului Național Român din Țara Bârsei cu ofițerii din Brașov la 28 octombrie/ 10 noiembrie 1918¹⁷. Prin Ordinul de zi nr.3 al Comandei Supreme a Gărzilor Naționale Române din Ungaria și Transilvania, este numit comandant al gărzilor naționale românești din Țara Bârsei. Ca adjunct este numit căpitanul lancu Munteanu. În această calitate, căpitanul Aurel Ciortea contribuie din plin la constituirea gărzilor naționale românești în toate localitățile județului, gărzi care se subordonau comandamentului județean condus de A. Ciortea, a contribuit apoi la asigurarea acestora cu armament și muniție, la asigurarea ordinii de drept în cadrul județului în condiții destul de dificile, la protejarea populației și a bunurilor față de vechile autorități austro-ungare, care nu voiau să cedeze puterea sau față de armata germană aflată în retragere prin Brașov și predispusă la atâtea abuzuri. Prin comunicate oficiale și ordine de zi semnate de căpitanul Aurel Ciortea, prin publicarea Regulamentului de organizare și funcționare a gărzilor naționale, prin delegați speciali a fost sprijinită organizarea celor nouă secții militare ale județului, dotarea acestora, echiparea, înzestrarea și plata soldelor gardiștilor români din întregul județ¹⁸.

Gărzile naționale române, având misiunea de a "susține ordinea și împiedica jafurile, omorurile și volniciile"¹⁹, au apărat și la Brașov instituțiile publice (poșta, telefoanele, spitalele, școlile, judecătoriile) precum și averea publică și particulară, permanent, ziua și noaptea. Erau supravegheate zonele dens circulate - gările, podurile, căile de transport, zona centrală a orașului²⁰. Gărzile brașovene reprezentau realmente o forță militară care

nu putea fi neglijată nici chiar de către generalul german Koch care, deși dispunea de peste 20.000 de soldați, dispuși în Brașov și împrejurimi, "s-a rugat de comandantul gărzilor române (căpitanul A.Ciortea - n.n.) să facă tot posibilul ca soldaților săi să nu li se întâmple supărări"²¹.

Comandamentul condus de A. Ciortea se preocupă de protecția averii și persoanei chiar și față de excesele sau abuzurile gardiștilor. "Acei gardiști sau ofițeri - precizează imperativ un ordin al acestui comandament - care ar profita de poziția lor și în loc să înalțe sentimentele naționale în mod ideal, cearcă a se îmbogăți prin jaf sau excrocherie din averea concetățenilor sau din a trupelor militare în trecere, vor fi timbrați ca nedemni de a purta numele frumos de gardist sau ofițer român"²². Ordinul are rol de prevenire, iar noi putem constata astăzi că gărzile naționale române în toată Transilvania au dovedit o disciplină impresionantă care "s-a încheat mai ales din cuminenția, cumpătul și simțul de răspundere al milioanelor de oameni de jos, al țăranilor noștri împrăștiați prin săcelele lor oropsite"²³.

A. Ciortea activează la conducerea gărzilor naționale până la 6/19 decembrie, când, mulțumind tuturor pentru colaborare și sprijin, îi îndeamnă "la muncă cinstită și stăruitoare" și predă comanda gărzii naționale din Țara Bârsei căpitanului Iancu Munteanu²⁴.

Din delegația brașoveană care a participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a făcut parte și profesorul Aurel Ciortea ca delegat ales al Liceului "Andrei Șaguna"²⁵.

În paralel cu activitatea de conducere a gărzilor naționale românești, Aurel Ciortea a făcut parte din colectivul de conducere al ziarului "Glasul Ardealului", iar începând cu 1 ianuarie 1919 va conduce "Gazeta Transilvaniei", alături de Axente Banciu, care a lipsit însă din Brașov până în martie 1919. Acest lucru până la 15 aprilie 1919, când "doborât" de "o boală nervoasă de stomac" s-a retras din redacție. Activitatea desfășurată la "Glasul Ardealului" a fost dintre cele mai însuflețite, iar atașamentul profesorului luptător față de ziar a fost desăvârșit. La încetarea activității acestuia și reapariția, începând cu 1 ianuarie 1919 a "Gazetei Transilvaniei" profesorul arăta:

"O improvizație pornită mai mult din însuflețirea provocată de evenimentele memorabilelor ultime două luni ale anului, ce ne-a rămas în urmă, decât o organizare premeditată a fost și ziarul "Glasul Ardealului", de care - să o spunem drept - noi, cei ce l-am răspândit, azi ne despărțim nu fără oarecare duioșie. El va fi o oglindă fidelă pentru cercetătorul iscusit

al acestei epoci tumultuoase în sentimente și fapte. Toată dragostea noastră de neam și dorul nostru după fericirea lui, înăbușite în inimile noastre în cei doi ani din urmă, le-am turnat în aceste două luni în litere, prin care am comunicat sufletește cu toți ai noștri de un gând și de un simț. Valurile acestei epoci, de redeșteptare, vibrată de cei mai dulci fiori ai iubirii de neam, cristaline și sfinte, acum se așează încetișor ca să facă loc vieții noi organizate..."²⁶

Activitatea publică a lui Aurel Ciortea mai cuprinde și alte laturi. A condus în calitate de președinte cercul didactic al Țării Bârsei și a organizat la Brașov prima Universitate populară din Transilvania, care a funcționat cu peste 150 de intelectuali cursanți, cu șase ore de curs pe săptămână și care "a succes peste toate așteptările" - apreciază organizatorul ei. Aici au conferențiat personalități culturale ale Brașovului (Ax. Banciu, P. Teodorescu, N. Orghidan, Ilie Cristea, M. Eliescu, C.K. Ionescu și, desigur, Aurel Ciortea) și oaspeți din țară (N. Iorga, S. Mehedinți, Rădulescu - Pogoneanu și I.D. Ștefănescu). Din taxele de la universitate și din banii realizați la serbarea de la 24 ianuarie 1920 a dascălilor de la Liceul "Andrei Șaguna", organizată de A. Ciortea, s-au distribuit 30000 văduvelor de profesori și învățători din Țara Bârsei"²⁷.

La 14 martie 1920 Consiliul Dirigent îl numește pe Aurel Ciortea director al învățământului mediu și profesional din Transilvania și consilier ministerial la Resortul instrucției, calitate în care se ocupă de învățământul profesional românesc, de asigurarea cu cadre didactice, de elaborarea regulamentelor și programelor analitice. La 14 noiembrie 1920 se inaugurează Academia Comercială din Cluj, iar A. Ciortea va activa aici ca profesor și rector până în 1929.

Prin bogata activitate în învățământul superior din Transilvania, Aurel Ciortea a rămas în conștiința noastră ca unul din cei mai activi organizatori ai acestuia după 1918 ²⁸.

Note:

1. Cărturari brașoveni (sec.XV - XX), Ghid bibliografic, Brașov, 1972, pag.59; Țara Bârsei, nr. 5 din sept.- oct.1936.
2. Opera profesorului Aurel Ciortea cuprinde următoarele titluri: "Din viața stelelor", Cernăuți; "Dare de seamă asupra studiilor făcute la Berlin și Paris" (în Anuarul Liceului A.Șaguna, 1901); "Curenții și razele electrice", Brașov, 1901; "Aritmetica", Brașov - 1903; "Matematica financiară", Brașov, 1906, "Fizica" (în colaborare cu T.L.Blaga), Brașov,1910; "Fizica experimentală" (tot în colaborare cu T.L.Blaga), 2 volume 1911-1913; două "Dări de seamă" asupra Academiei Comerciale din Cluj, 1922 și 1924; "Curs de fizică experimentală", Cluj, 1925; "Introducere în principiul relativității", Cluj, 1924, articole în "Gazeta Transilvaniei" și "Revista teatrală".
3. Mircea Băltescu, Figuri de elevi și profesori ai liceului care au contribuit la Unirea Transilvaniei cu România, în "Anuarul Liceului nr. 1 din Brașov pe al 118-lea an școlar 1967/1968", Brașov, 1969, p. 118.
4. Prof. univ. Aug. Maier, Activitatea didactică a profesorului Aurel Ciortea, în "Țara Bârsei" nr.1, 1930, p. 27.
5. Valeriu L. Bologa, Un îndrumător: Aurel Ciortea. Cuvinte în numele foștilor elevi Brașoveni, în "Țara Bârsei", nr. 1/1930. p. 30
6. Ibidem, p. 31
7. Idem.
8. Aug. Maier, Op.cit., p. 27-28.
9. Mircea Băltescu, Op.cit.,p. 118.
10. Arhiva Primei școli românești din Scheii Brașovului, fond Aurel Ciortea, Carte de însemnări, necatalogat, nepaginat.
11. Idem.
12. Idem.
13. Idem.
14. Din ziarul profesorului Aurel Ciortea, în "Țara Bârsei" nr.1 din 1937, p. 31.
15. Ibidem nr.6 din 1937, p. 563.
16. Ibidem nr.1 din 1938, p. 40.
17. Glasul Ardealului, nr. 2 din 12 noiembrie 1918.

18. Luana Popa, Constituirea și activitatea consiliilor (sfaturilor) și a gărzilor naționale române din actualul județ Brașov (1918 - 1919), în Cumidava din 1989, p. 215.
19. Glasul Ardealului, nr.5 din 2/15 noiembrie 1918.
20. Ibidem nr.10 din 8/21 noiembrie 1918.
21. Ion Clopoțel, Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România, Editura revistei "Societatea de mâine", Cluj, 1926, p. 135.
22. Glasul Ardealului, nr. 21 din 23 noiembrie/6 decembrie 1918.
23. Ștefan Pascu, Făurirea statului național unitar român, Edit. Acad.R.S.R., București, 1983, vol.II, p. 115.
23. Glasul Ardealului, nr.33 din 8/21 dec. 1918
24. Țara Bârsei, nr. 1 din 1938, p. 48.
25. Aurel Ciortea, "De anul nou", manuscris necatalogat și nepaginat în Arhiva Primei școli românești din Scheii Brașovului, fond Aurel Ciortea.
26. Țara Bârsei, nr. 2 din 1938, p. 143 ș.u.
27. Idem.
28. Mircea Băltescu, Op.cit., p. 119.

SCURT ISTORIC AL BIBLIOTECII DOCUMENTARE A MUZEULUI JUDEȚEAN DE ISTORIE BRAȘOV

de Antoaneta Coța

Brașovul, ca oraș medieval s-a remarcat printr-o activitate economică și culturală deosebită, continuându-și aceste tradiții și la începutul secolului XX, când prin strădanii comune ale unor intelectuali ai urbei, ia ființă, în anul 1908 "Muzeul Asociațiunii Colecționarilor brașoveni."

Inițial, colecția de bază¹ este formată din donații ale celor cinci animatori ai acestei acțiuni: Friedrich Deubel cedează colecția de zoologie, Julius Romer cea de botanică iar Franz Podek pune bazele secției științelor naturii. Gustav Treiber pune la dispoziția muzeului diferite materiale cu conținut istoric, referitoare la monumente și cetăți din regiune, iar colecția de numismatică și arme i se datorează în întregime lui Edward Lehmann².

Ca fondator al muzeului și director până în anul 1936 Julius Teutsch pune la dispoziție un bogat material arheologic, o colecție etnografică și un număr mare de cărți din diverse domenii, constituind astfel fondul de bază al Bibliotecii - format din aproximativ 4000 volume³.

Inițial, bibliotecii i-a fost destinată o singură cameră, iar accesul a fost limitat, doar membrilor susținători ai muzeului⁴, care beneficiau și de gratuitate pentru studiu, permițându-li-se accesul.

Abia în perioada de după primul război mondial, biblioteca reușește să obțină o încăpere mai mare dotată cu rafturi și o sală de lectură⁵ și va putea fi vizitată în zilele săptămânii între orele 9:00-12:00 și 15:00-18:00.

Mulți intelectuali de vază brașoveni contemporani, simpatizanți ai muzeului, cum ar fi: Erich Jekelius, Julis von Roll, Emil Bomches, prof. dr. Valeriu Bologna și alții au susținut biblioteca prin subvenții bănești și donații de carte. Colecția s-a îmbogățit de asemenea și prin schimburi de publicații cu instituții din țară și străinătate, printre care: "Institutul german din

Leipzig", "Camera de cultură germană" sau "Muzeul Național de antichități"⁶.

Dintre primele publicații ale muzeului fac parte în primul rând rapoartele de activitate (Bericht), editate anual, ele cuprinzând informații legate de dezvoltarea muzeului și a colecțiilor, numărul membrilor susținători, numărul vizitatorilor și clasificarea lor pe categorii, precum și sumele încasate și cheltuite.

Pentru a veni în întâmpinarea specialiștilor și de a facilita studierea colecțiilor, în anul 1920, dr. Erich Jekelius editează "Führer durch die geologische Ableitung" ghidul colecției de geologie, iar în anul 1923, un ghid al muzeului intitulat "Führer durch das Burzenländer Sächsisches Museum", în limbile germană, română și maghiară.

Volumele de comunicări ale muzeului săsesc al Țării Bârsei (Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums) își încep apariția din anul 1936 până în 1944 - și sunt periodice trimestriale - conținând articole de specialitate în diverse domenii: arheologie, științele naturii, geologie, referiri la meșteșuguri și meșteșugarii brașoveni, bresle, genealogii ale nobililor transilvăneni din sec. XVI-XIX, descrierea blazoanelor și importanța vechilor familii brașovene de intelectuali care au ocupat funcții marcante în conducerea și administrația Brașovului, cum ar fi: familia Scherg, Schobel, Schlandt, Tartler, Zeidner, Sigelius și alții⁷.

În ceea ce privește colecția de carte propriu-zisă, ea cuprinde volume din varii domenii, pe foarte multe dintre ele găsindu-se dedicații din partea autorilor către Julius Teutsch, ceea ce dovedește intensă lui preocupare pentru achiziția de carte din țară și chiar din străinătate (Germania, Austria).

Pe mai mult de cinci sute de volume din bibliotecă se regăsește inscripția "Bücherei Julius Teutsch-Kronstadt" îndreptățindu-ne să credem că au aparținut bibliotecii personale a directorului muzeului și ulterior donate acesteia.

Cărți de mare valoare documentară în domeniul istoriei editate la Viena, Berlin, Leipzig dar și la Sibiu și Brașov, donează bibliotecii Julius von Roll, al cărui "Ex Libris" îl regăsim pe foarte multe exemplare (4).

"Arhiva Asociației pentru știință în Transilvania" - editată în 28 de volume la Brașov și Sibiu între anii 1853-1898, reunește articole și publicații în multiple domenii științifice.

Din numeroasele volume și titluri ale bibliotecii remarcăm doar câteva, a căror valoare ni se pare deosebită.

O istorie universală editată la Berlin, între anii 1885-1892, în zece volume, cuprinde istoria Romei antice, a Germaniei, a Israelului, a Babilonului, a Africii și a altor țări.

Un lexicon de istorie antică elaborat de Max Ebert, profesor la Universitatea din Königsberg, în colaborare cu profesorii universitari din Upsala, Leipzig, Barcelona, Heidelberg, Copenhaga, Hanovra, München, Stockholm, Halle și editat la Berlin, între anii 1924-1932, în cincisprezece volume, documentat cu ilustrații și hărți, este intitulat "Reallexicon der Vorgeschichte".

Biblioteca mai posedă câteva exemplare dintr-un periodic foarte documentat intitulat "Zeitschrift für Ethnologie" - publicație a Societății pentru antropologie, etnologie și preistorie din Berlin, apariție anuală începând cu anul 1868 până în 1907, care tratează istoria, dezvoltarea etnologică și culturală a diverselor popoare de pe mapamond.

De mare importanță documentară este și "Istoria Costumului" elaborată de Hermann Weis și editat la Stuttgart între anii 1860-1872 în cinci volume, lucrare care tratează portul, arhitectura, uneltele casnice, mobilierul, instrumentele muzicale ale popoarelor antice din Asia și Europa, până la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Mai figurează în biblioteca muzeului o remarcabilă enciclopedie editată la Leipzig în anul 1882, în 16 volume, cu numeroase ilustrații și hărți de mare importanță pentru istoria și geografia timpului, intitulată "Brokhaus Conversations-Lexicon".

Intelectualii români ai vremii, cum ar fi dr. Valeriu Bologa, Al. Lapedatu și mulți alții, tot atât de entuziaști ca și cei de naționalitate germană, au contribuit la răspândirea culturii între cele două războaie mondiale prin propriile scrieri și colecții de carte. Ajunge astfel în biblioteca muzeului volumul lui Alexandru Papin Ilarianu "Istori'a românilor din Daci'a superioare" editată la Viena în 1852, ca și o serie de articole cu caracter istoric apărute în periodicele timpului.

De o mare valoare științifică este lexiconul geografic, topografic, statistic și hidrografic al Transilvaniei, alcătuit de Ignaz Lenks și publicat la Viena în 1839.

O istorie a artelor foarte completă este editată între anii 1885-1890, sub denumirea "Istoria artelor în Germania" și este un tratat de pictură, sculptură, artă decorativă și arhitectură.

Activitatea muzeului Țării Bârsei a fost întreruptă de cel de al doilea război mondial, dar colecția de carte s-a păstrat și a revenit aproape intactă Muzeului regional, înființat în anul 1950.

Completată prin achiziții și donații ajunge astăzi o bibliotecă documentară de valoare, organizată modern, cu un fond de carte de aproximativ 20.000 de volume. Organizarea bibliotecii este concepută pe colecții în ordinea clasificării zecimale universale, iar catalogul alfabetic și sistematic, completat la zi, vine în sprijinul cititorilor pentru a le ușura munca de cercetare.

Cu valoare de patrimoniu trebuie să menționăm în primul rând colecția de carte veche românească și străină de secolul XVI-XVIII, ce conține aproximativ 400 volume. Foarte multe au o stare de conservare bună și reprezintă valoarea de necontestat a bibliotecii, cu preponderență cărți cu conținut religios - editate la Frankfurt, Leipzig, Nürnberg, Zürich, Wien, Halle, Stuttgart și Paris, printre care se evidențiază cea mai veche carte a bibliotecii - "Biblia Sacro" - editată la Basel în anul 1562.

Cărțile din colecția de carte veche românească sunt scrise în limbile română, latină, slavă și sunt editate la Alba-Iulia, Sibiu, Brașov, Cluj, Râmnic, Buzău și Iași.

Dintre ele se remarcă în primul rând "Cazania lui Varlaam" apărută în tipografia de la Trei Ierarhi în anul 1643, ca fiind una din cărțile de căpătâi ale literaturii române vechi. Exemplarul deține însemnări ale diverșilor posesori, ceea ce dovedește prezența ei și în Transilvania și deci circulația cărții între provinciile românești.

Cărțile cu caracter religios se evidențiază prin câteva biblii, o "Psaltire a împăratului David" editată la Râmnic în anul 1799, cărți de rugăciune și ceasloave - toate într-o stare de conservare relativ bună, gravuri și decorații florale, uneori chiar color.

Deținem de asemenea o "Historia de rebus Transilvanicis" în șase volume, editată la Sibiu (Cibinii) în anul 1782, un exemplar foarte bine păstrat din "Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae" editat în anul 1791 la Cluj (Claudiopoli), precum și "Diplomata Leopoldina" editată în același an.

Biblioteca dispune de o colecție cartografică de o reală valoare documentară, relativ bogată, cu hărți valoroase ale Germaniei, Austriei, Ungariei, din sec. XVII-XVIII.

Cartea de istorie română și universală, începând cu arheologia până la epoca modernă și contemporană, este reprezentată prin autori și titluri deosebit de valoroase.

Deținem colecția de "Documente privind istoria României" referindu-se la cele trei Țări Românești - între secolele XI-XVII - lucrare editată în 25 de volume sub egida Academiei Republicii Populare Române, "Documente privind independența României" editată sub egida Institutului de Istorie Nicolae Iorga - și a Direcției generale a Arhivelor statului, în anul 1977.

Sub îngrijirea Academicianului Andrei Oțetea biblioteca posedă documente privind Istoria României din colecția Eudoxiu de Hurmuzaki editate în anul 1962 la Editura Academiei Republicii Populare Române.

Din colecția de documente, biblioteca mai posedă: "Documente privind Unirea Principatelor" întocmită de Dan Berindei și apărută în anul 1961 la București, "Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române" editată sub egida Academiei Române de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, "Documente privind Istoria Militară" - București 1974, precum și "Documenta Romaniae Historica" apărută în editura Academiei Republicii Socialiste România. Documentele se referă la toate cele trei Țări Românești și sunt volume îngrijite de către istorici de vază cum ar fi: academicianul Ștefan Pascu, Ștefan Ștefănescu - membru corespondent al Academiei, Constantin Cihodaru, Damaschin Mioc, Francisc Pall, Ioan Caproșu și alții.

Peste 5000 de volume ne încântă sufletul și privirea prin Cartea de artă plastică, bogat reprezentată cu scrieri și albume deosebit de valoroase, din toate domeniile artei românești și universale. Nu lipsesc cărți despre Nicolae Grigorescu, Ion Andreescu, Corneliu Baba, N. Tonitza, Th. Pallady, Brâncuși, Paciurea, Henry Moore. Avem cărți care tratează istoria artelor plastice în România, Europa, Asia și America.

Galeriile de artă din Paris, Roma, Milano, Dresda, Moscova, Pekin, Tokio, America și chiar Africa se găsesc reprezentate prin albume de o rară frumusețe și valoare artistică. Bogat reprezentată în biblioteca muzeului este cartea de etnografie și artă populară din toate zonele geografice ale țării.

În ceea ce privește cartea de referință, pe lângă dicționarele și lexicoanele moștenite de la Muzeul săsesc al Țării Bârsei, amintim și achiziții mai noi - cum ar fi: "La grande Encyclopédie" în 31 volume, editată la Paris în Imprimerie Larousse, cu multiple reproduceri și hărți - uneori-

chiar color, iar ca o achiziție valoroasă de ultimă oră trebuie să menționăm marea enciclopedie "Britanică" în 37 de volume, ediția 1995.

Biblioteca muzeului deține o mare diversitate de periodice - începând cu ziare și reviste din perioada interbelică până la cele contemporane. Nu lipsesc nici publicațiile anuale ale muzeelor din țară cum ar fi: "Apulum", "Carpica", "Pontica", "Sargeția", "Acta Musei Napocensis", "Biharea", "Memoria Antiquitatis" și nu în ultimul rând colecția completă a anuarului "Cumidava" editat de muzeul nostru. Deținem de asemenea colecții complete ale "Revistei muzeelor", "Revistei arhivelor", "Studii și cercetări de istorie și arheologie", "Magazin Istoric", "Arta populară" și altele.

Prin complexitatea și valoarea ei, colecția de carte a Muzeului Județean de Istorie Brașov slujește ca material documentar și de cercetare, la elaborarea unor comunicări și publicații științifice cât și pentru îmbogățirea expoziției de bază și a unor expoziții temporare.

Note:

1. Bericht des Burzenländer Sächsischen Muzeums in Kronstadt 1908-1910, p. 3-8.
2. Bericht des Burzenländer Sächsischen Muzeums in Kronstadt 1908-1910, p. 8.
3. Bericht des Burzenländer Sächsisches Muzeums in Kronstadt 1911.
4. Mitteilungen des Burzenländer Muzeums Kronstadt, 1938, Heft 1-2, p.86.
5. Bericht des Burzenländer Bachsiscrachen Muzeums in Kronstadt 1914-1924, p. 6.
6. Mitteilungen des Burzenländer Muzeums in Kronstadt 1944, Heft 1-4, p. 70.
7. Mitteilungen des Burzenländer Muzeums, 1938, Heft 1-2, p. 85.

Explicația figurilor

Fig. 1. Carte donată de Julius Teutsch bibliotecii Muzeului Țării Bârsei.

Fig. 2. "Istoria" lui Herodot, editată la Dusseldorf, cu Ex Libris Julius von Roll.

Fig. 3. Carte veche editată la Brașov în anul 1812.

Fig. 4. Carte veche editată la Buda în anul 1812.

Germanenthum und Oesterreich. Oesterreich und Ungarn.

Eine Fabel für den Völkerstreit.

Von

Arkolay.

„Das Deutsche muß verdrängt und die Sprache der
Havankische verbessert.“
Wörterstimmung aus dem ungarischen Reichstag.

Darmstadt & Leipzig.

Edvard Bernin.

1870.

Fig. I.

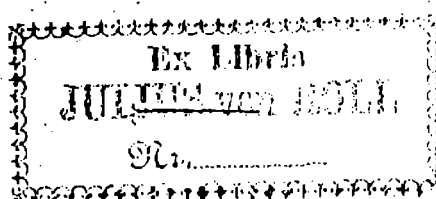
Herodots Geschichte

aus

dem Griechischen übersetzt

durch

Maximilian Jacobi.

Erster Band.

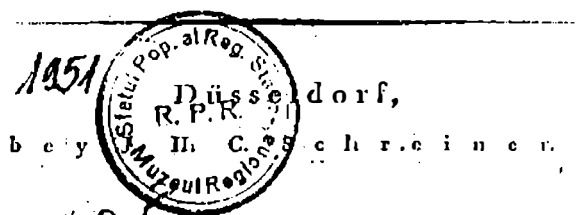

Fig. 2.

ОУША ПОКЪНИЦІЙ.

ДЕКЪ

КАРТЕ ФОРТЕ ОУМНИТОАРЕ, ШИ ДЕ
СЪФЛАСТ ПРЪ ФОЛОСИТОАРЕ,

Картъ кѹпрінде:

УѢЛЕ ПАТРОУ МАИ ДЕ ПРЕ ОУРМЪ АЛЕ ШМЪЛЪИ, АДЕКЪ:

Моартъ, Жудекапа, Ёдла, шн Раюл.

Прѣнъ кѣре сѣ фѣче мѣнѣнѣа сѣмѣаде дѣмѣлѣи
чѣлѣнѣ вѣкѣю, шѣ дѣлѣнѣ нѣшѣ Нѣцѣрѣѣ.

СѢВЪ ТЪЛМЪЧИТЪ ДѢ ПРЕ ЛІМБА БЛАНН-ГРЕЧКЪСЪ, ПРЕ ЛІМБА
РВМАНЪСЪСЪ А БУКВРЪЩІИ.

Шн аѡм аѡашидаѡ кѡ Благословѣнїа шн прин мнѡло-
чирѡ Прѡ ѡ Сѡнцитѡлѡи шн прѡ мнѡстивѡлѡи Стѡ-

пѣнши Митрополитъ Аѳѳанъ Оугроплахія

ВРІЖ КВР ДОСНӨЄН.

Съдът държарю прии тоатъ кѣлтѣмла дѣмнѣмѣ

КҮРҮК КҮР ВОШТАЛДНИ ИСАИИ БОГНЧЫ,

спре вѣчника поменире, шн спре фолосѣа чѣа де ѡбще
аа Православничнаѡв Врециниѡв.

Сав тълмъунг ачастъ Карте шй сав Дішраосит дин квбанг
дквбанг кв мбатъ сфотгуннъ шй мваре аминте де

Е Л Ф Л Н А,

СМЕРНІВА: МОНАХ ДИИ СФІТА МЪНЪСТІРЕ А ПЪМЦЯВАНН.

✠ Привелегіята Типографіе днн

БРАТЦОЕ,

ΔΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΣ ΙΩΑΝΝ ΦΡΙΔΡΙΧ ΧΕΡΦΟΥΤ,

1812.

EVANGHELIA CU ÎNVĂȚĂTURĂ

Probleme de restaurare

de Ligia Drăghici

Domnia lui Matei Basarab (1632 - 1654) înseamnă pentru istoria românilor o epocă de mari realizări, îndeosebi în planul culturii. Între acestea un loc aparte îl ocupă tipărirea cărților, domeniu ce se relatează cu claritate în prefața Molitvenicului slavon apărut la Câmpulung la 30 iulie 1635: "... am văzut cum că în întreaga țară e foamete și sete, nu însă de pâine și apă, ci, după prooroc de vădită hreană și adăpare sufletească", din care cauză "... nu puțin m-am mâhnit, văzând că nu este nicăieri o astfel de hrană"¹.

Credincios acestui program, Matei Basarab se va îngriji de tipărirea, între 1637 - 1642, a Psaltirei slavone², Psaltirei slavone cu ceaslov³, Pravăliei cea Mică⁴ (1640) și ultima apariție din vremea sa, Evanghelia cu învățătură⁵. În bibliografia consultată este menționat ca an de apariție a cărții 1642, deși tipărirea ultimei părți a lucrării va fi finalizată în anul 1644.

Tipărirea Evangheliei cu învățătură, sub îngrijirea ieromonahului Silvestru, a început la mănăstirea Govora și s-a încheiat la mănăstirea Dealu unde, din 1642, se mută tiparnița lui Meletie de la Govora⁶.

Epilogul semnat de Ioan Cunotovici, tipograf rus, cu ucenicii, constituie argumentația acestei afirmații "și s-a început a se tipări această carte numită "Evanghelie cu învățătură" în mănăstirea Govorii și s-a sfârșit în mănăstirea din Del"⁷.

Titlul cărții este încadrat într-un chenar simplu și are un frontispiciu ornat. Pe verso-ul paginii de titlu se află stema "Țarei" din Pravila de la Govora precum și următoarele versuri:

"Ciasta țerâ corbu-și poartă intru pecetea ei,

...

Scutu la pieptul corbului cu un semn ca acela,

...

Mare nem bâsârâbesc cu aceiaste sâmnâzâ,

...⁸

Prin aceste versuri, Udriște Năsturel descrie nu stema țării, ci a domnului Matei Basarab⁹.

Pentru primele 385 pagini s-au utilizat coli din Cazania tipărită la Govora în 1642, retipărindu-se, în afară de titlu, prefață și tabla pentru materii, numai jumătate din coala signată (p. 209, p. 210, p. 215, p. 216) precum și colile următoare inclusiv până la pagina 261. S-a mai păstrat din Cazania de la Govora și jumătatea din mijloc a colilor numerotate de la p. 388 - 391. De la p. 404 înainte, chiar textul este diferit, iar titlurile și inițialele cele mai multe sunt tipărite cu roșu.

Paginile retipărite prezintă un număr de greșeli de tipar, unele sunt rupte și înlocuite cu cele vechi. Greșeli prezintă de asemenea și numerotarea paginilor și a foilor. Tiparul este roșu și negru, caracterele au două mărimi. Pagina, în chenar linear negru are 19 și respectiv 28 rânduri. La început de capitole apar frontispicii ornate, inițialele sunt și ele ornate negru-alb, roșu-alb, tehnica ilustrației și a ornamentelor este gravura. Hârtia este de secolul XVII, fiind fabricată manual.

Aflată în colecția Bibliotecii Naționale, cartea mai sus menționată ajunge în Laboratorul de restaurare pentru a fi supusă unor lucrări deosebite, deoarece atât legătura cât și corpul cărții au suferit, în timp, deteriorări fizico-mecanice, chimice și biologice cum sunt:

- pierderea unității volumului prin detașarea totală a copertii și a primelor file;
- frecvente rupturi, sfâșieri, fisuri, franjurări marginale și pierderi de material suport;
- pete de apă cu impurități hidrosolubile, pete de cerneală;
- impurități mecanice: praf, cinabru;
- impurități organice: ceară de lumânare și adezivi pe bază de amidon;
- atac biologic - galerii și găuri de zbor, produse de anobidae.

Totodată acest volum prezintă vechi consolidări efectuate empiric cu hârtie produsă manual, atât pe zona nepurtătoare cât și pe cea purtătoare de text, folosindu-se, unde era nevoie, pentru completarea textului, cerneală ferogalică.

Luând ca argument filigramele descoperite pe forțașurile cărții putem plasa în timp și spațiu vechea restaurare.

Pe partea mobilă a forzațului A₁ este lizibil filigranul de la Orlat cu cifra 2 în chenar, ceea ce indică o anumită calitate a hârtiei. Ortografia "ORLATH" este atestată în anul 1804.

Partea fixă a forzațului A₂ prezintă în filigran inițialele F.W. fără an. Din 1808 - 1814, inițialele respective apar în filigran însoțite de an.

Urmărind aceste date, ajungem la concluzia că hârtia folosită la vechea restaurare aparține morilor de hârtie de la Sibiu (forzaț B₁) și Orlat, plasându-se ca an de fabricație între 1804 - 1807^{10,11}.

Supusă testelor de laborator, această hârtie ne apare a fi tipică pentru perioada respectivă: fabricată din fibre de in și cânepă, cu suprafață rugoasă și având în componența ei, ca liant, rășină de prun.

Problemele deosebite au început să apară în timpul spălării. Fiecare foaie s-a spălat în apă, la 25°C, pe un plan înclinat (platan de lemn) și manevrată cu ajutorul unui suport de susținere (folie de polietilenă). Înmuiera s-a făcut cu ajutorul unui burete natural, prin tamponare. Curățirea cu perii moi, precum întreaga operație de spălare-clătire, au trebuit executate în timp cât mai scurt. Acest lucru, datorită faptului că vechile consolidări au fost fixate de hârtia suport cu un adeziv pe bază de amidon - adeziv foarte solubil în apă.

La acest tratament de salvare a volumului mai sus menționat, pentru a stabili care anume din consolidările vechi scrise se vor păstra și care nu, restauratorul s-a consultat cu specialiști în carte veche. Aceasta, pentru că cel care a executat restaurarea anterioară, negăsind altă soluție pentru a prelungi durata în timp a cărții, a lipit peste părțile fragilizate ale foilor benzi scrise cu cerneală ferogalică chiar și acolo unde exista text tipărit. În deplin acord cu specialistul, aceste fragmente au fost înlăturate, iar zonele fragile, purtătoare de text au fost consolidate imediat după spălare - la ud - cu vâl japonez. Operația s-a executat imediat după ce foile respective au fost în prealabil tamponate ușor cu hârtie de filtru, pentru a fi înlăturat excesul de apă. Ca adeziv, s-a folosit carboximetil celuloză 5%.

Au fost situații când vechea restaurare a acoperit, pe aceeași pagină, și porțiuni tipărite dar și zona lipsă. În acest caz s-a trecut la degajarea fragmentelor de pe partea purtătoare de text, operație ce s-a efectuat cu mare dificultate, datorită uleiurilor vegetale (rășină de prun), ce a cedat destul de greu sub acțiunea bisturiului și a foarfecelor folosite, păstrându-se vechea restaurare numai în porțiunile unde textul lipsea.

O altă problemă ivită pe parcursul spălării a fost aceea a fixării și potrivirii textului, ținându-se cont de linia tiparului. După spălare, s-a trecut

imediat la tamponarea cu hârtie de filtru pentru ca, mai apoi, să se facă, la ud, fixarea cu ajutorul carboximetil a celulozei 5% și a vâlului japonez. Am considerat necesară realizarea acestei operații, în acest moment, deoarece după uscare, în timpul când se efectua reîncleierea foilor cu CMC, exista riscul ca acestea să-și modifice puțin dimensiunea, iar atunci potrivirea rândurilor era practic imposibilă.

După aceste operații s-a trecut la reîntregirea foilor, folosindu-se CMC 5% și hârtie japoneză. S-a lucrat în tehnica "la dublu" trecându-se apoi la presarea finală a lucrării. Și în această etapă de restaurare, hârtia veche folosită pentru consolidări a ridicat probleme. Pusă între foi de filtru umede, această hârtie s-a comportat deosebit față de hârtia suport, având tendința de a tensiona hârtia cărții și așa afectată de scurgerea vremii. Rezolvarea acestei probleme a fost cea de a pune la presă, în mai multe etape, paginile respective, alternând foi de filtru și platane metalice.

Pentru a salva valoarea integrală a textului existent (original și completat) am crezut de cuvință să nu obosim foarte mult materialul suport în favoarea unor operații de "înfrumusețare" care pentru noi, ca păstrători ai valorilor bibliofile, au mai puțină importanță.

Pornind de la filigranele forțaturilor am putut data și determina hârtia folosită de vechiul restaurator care, deși aparținea unor vremuri îndepărtate, s-a gândit, la fel ca noi, restauratorii de azi, să salveze bunurile care stau la temelia culturii noastre, cărțile.

Note

1. Ionescu Ghe. T., Contribuții la cunoașterea așezământului cultural medieval Mănăstirea Govora. jud. Vâlcea, în: Buridava. Studii și materiale, Muzeul jud. Vâlcea, 1972, p. 57-130.
2. Ibidem, p. 104, nr. 36.
3. Ibidem, p. 106, nr. 37.
4. Ibidem, p. 108, nr. 39.
5. Ibidem, p. 120, nr. 42.
6. Ionescu Ghe. T., op. cit., p. 118.
7. Evanghelia cu învățătură, în: I. Bianu, N. Hodoș: Bibliografia românească veche, Tomul I, 1508 - 1716. București, 1903.
8. Ibidem.
9. Sacerdoțeanu Aurelian, Fabrica de hârtie din Râmnicul Vâlcei în secolul al XVII-lea, în Buridava. Studii și materiale, Muzeul județean Vâlcea, 1972. p. 273 - 293.
10. Ibidem
11. Gernot Nussbächer, în Apulum, XV, 1977, p. 686.
12. Ghe. T. Ionescu, Contribuții la cunoașterea așezământului cultural medieval Mănăstirea Govora. jud. Vâlcea, în Buridava. Studii și materiale. Muzeul județean Vâlcea, Râmnicu-Vâlcea, 1972, p. 57-130.

Explicația figurilor

- Fig. 1. Pagini înainte de restaurare.
- Fig. 2. - 3. În timpul restaurării - degajarea vechii restaurări.
- Fig. 4. După restaurare.
- Fig. 5. Înainte de restaurare.
- Fig. 6. După restaurare - păstrarea vechii restaurări purtătoare de text.
- Fig. 7. Înainte de restaurare.
- Fig. 8. În timpul restaurării - păstrarea vechii restaurări purtătoare de text; degajarea vechii restaurări ce acopereau zonele cu text tipărit.
- Fig. 9. După restaurare.

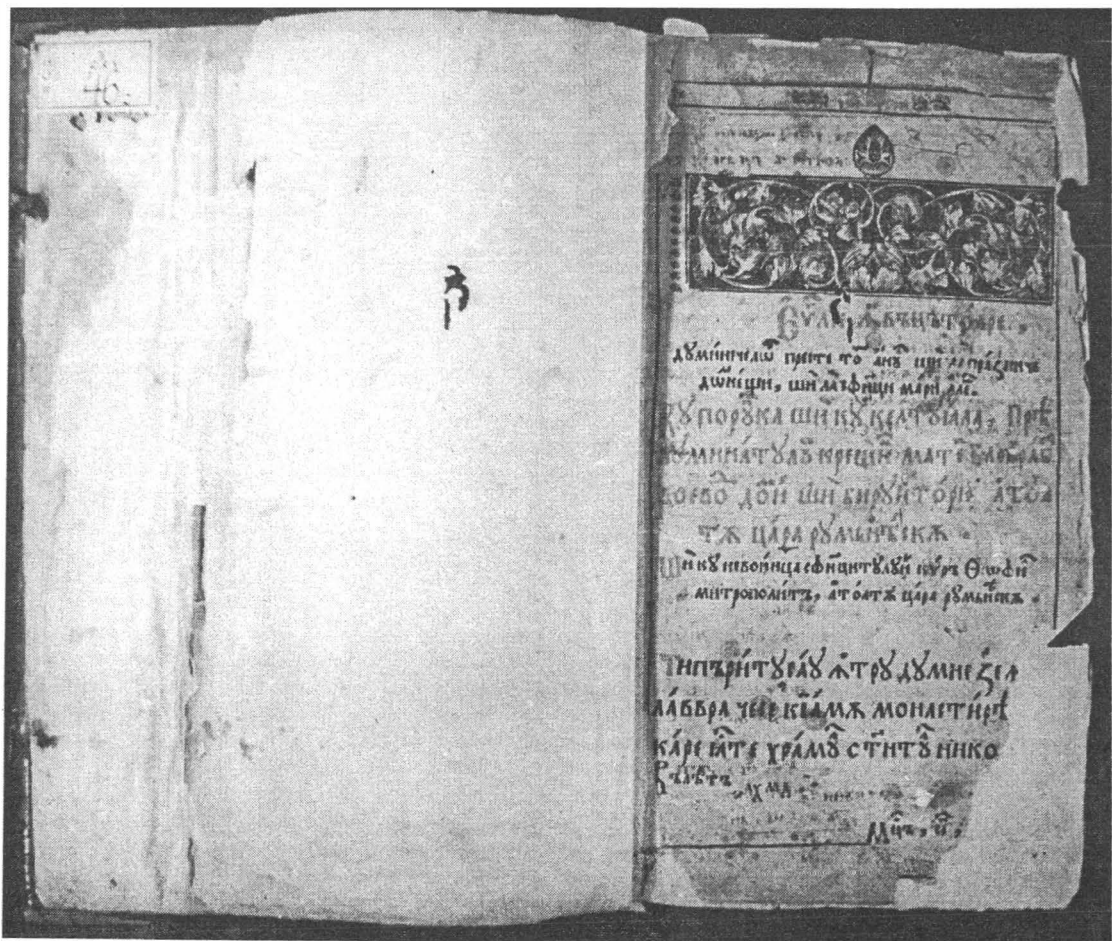

Fig. 1a.

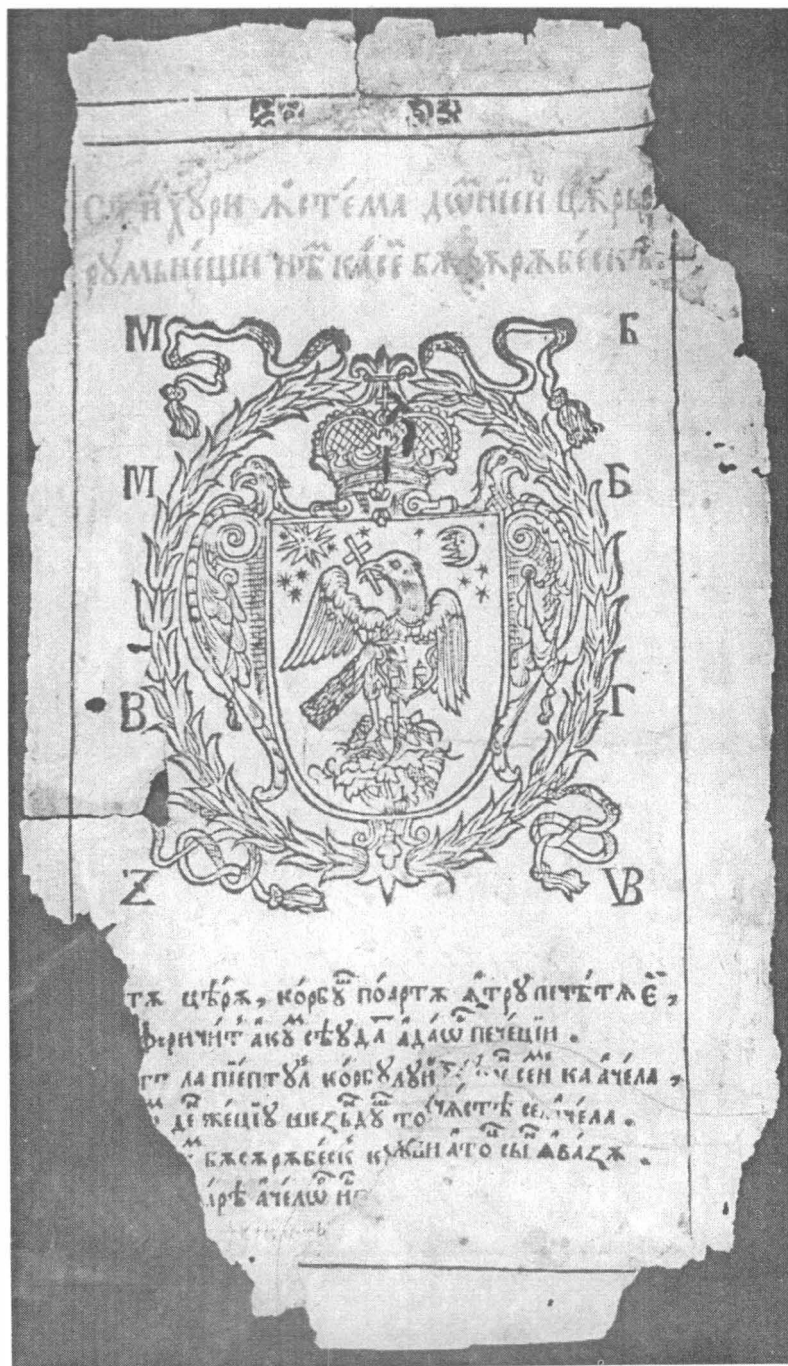

Fig. 2.

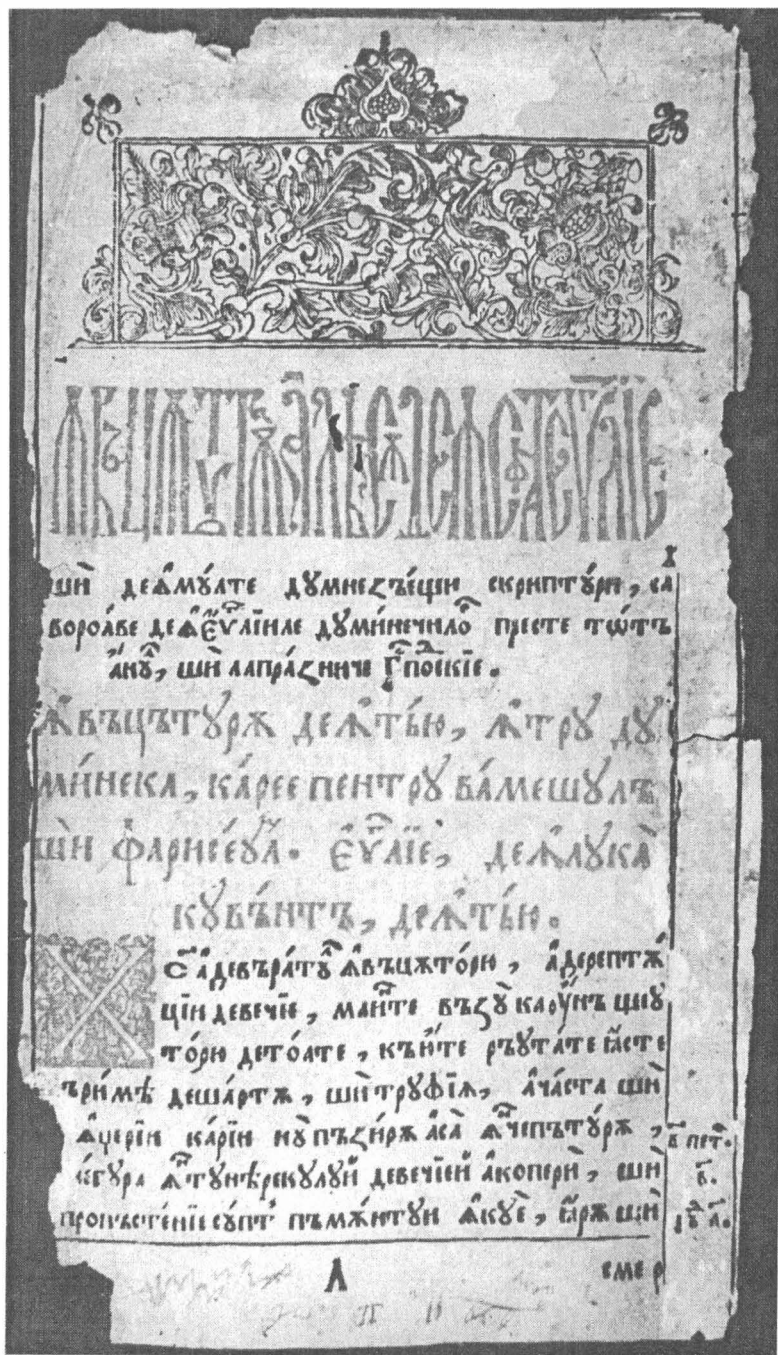
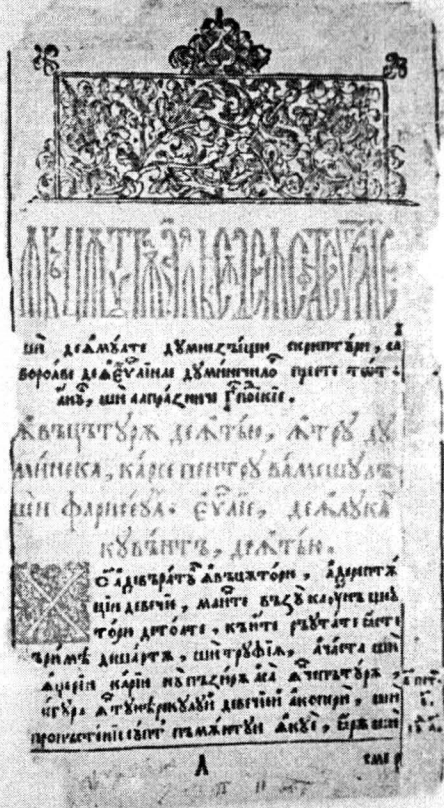

Fig. 3.

Fig. 4.

ДѢТЕ ДЕСЯДНЕ АПѢРАТЪ ЛН ТЖЪ, КЪНЪ БѢТЕ 5
МЕ ЛЕСМЪ СЪБН, КЪМАННѢТЕ ТРЕДѢЩЕ ЛФЪ
БОА ЛН ДМНЪ СЪ ДЕКЪТЪ ЛШМАННАО, МАННАНѢТЕ
БѢТЕ ЛАРЖТЪ АДМНА ЧЕЛО КДЪЩН ЧЕЖ, ДЕКЪТЪ
ЧЕЛО ШБН - ЛРЖ ВАВНН ШБРѢМЕ ДЕКЪН ВЕНН, НЕ

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

AT 8:14

[illegible]

10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

ΑΤΩΤΕ

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

ΑΤΩΤΕ

DIPLOMA DE ÎNNOBILARE - 1626 - ALBA IULIA

de Ligia Drăghici

Face parte din colecția Muzeului de Istorie Brașov (18329 inv.). Este un manuscris pe pergament ce reprezintă o diplomă de acordare a blazonului lui Michael Becke pentru meritele sale deosebite ca membru al Consiliului cetății Alba-Iulia, pentru fidelitate față de apărarea legii, de către Gabriel (Bethlen) principe al Transilvaniei, la data de 8 Iulie 1626. În stânga jos, documentul poartă semnătura autografă a lui Gabriel Bethlen.

Blazonul este situat în stânga-sus. Este de formă ovală, cu câmpul albastru. Piese de blazon - scut german, scobit la mijloc pe ambele laturi iar la bază cu vârful, timbrat de coif și coroană. Scutul are câmpul roșu a cărui mobilă figurată este un leu trecând cu o sabie în laba dreaptă peste o făclie și o pană. Restul câmpului este decorat cu flori de crin stilizate.

Pe verso, în original, este făcută autentificarea documentului de către notarul Comitatului Szolnok Interior, Ambrosio Tomogy, în anul 1628.

Textul în limba latină este îngrijit caligrafiat în 26 de rânduri pe un pergament de vițel cu dimensiunile 41/59 cm. În deschidere "NOS GABRIEL" și numele celui înnobilit "Michael Becke" sunt scrise cu litere aurii.

Deteriorările fizico-chimice și condițiile microclimatice improprie de depozitare au contribuit la aducerea documentului în stare precară de conservare în care s-a aflat în momentul aducerii lui în laboratorul de restaurare. Amplele analize macroscopice și microscopice (biologice și fizico-chimice) efectuate în cadrul Laboratorului de patologie și restaurare a cărții, al Bibliotecii Naționale București au scos la iveală urme vizibile ale trecerii timpului: - un atac biologic identificându-se specia Anobidae; - vizibile spărturi ale materialului suport de-a lungul liniilor de pliere; - o patină vulgară cu nuanțe de până la negru în partea mai mult expusă; - impurități mecanice și pete de cerneală.

În urma efectuării analizelor chimice ale cernelii^{2,3} s-a constatat folosirea cernelii ferogalice și a cernelurilor ce conțin pigmenți naturali

(albastru, roșu, verde, galben). La încercările de solubilizare, ele rezistă la picurare și tamponare și se dizolvă foarte puțin la frecare.

După terminarea testelor de laborator au urmat etapele firești de lucru⁴:

1. Curățarea mecanică - a constat în pensulare repetată cu perii moi. Depunerile masive de praf și alte impurități fiind îndepărtate, sau mai bine zis, desprinse cu ajutorul lamelor fine de bisturiu. Apoi întreaga suprafață a fost acoperită cu un praf fin de gumă și prin mișcări ușoare, circulare, (folosind mici tampoane de vată) din aproape în aproape, s-a continuat curățarea. În tot acest timp nu s-a putut lucra decât pe suprafețe mici unde cu ajutorul unor greutăți în formă dreptunghiulară se încerca o ușoară întindere a zonelor de pliere, fără însă a se obține un rezultat în acest sens.

2. Spălarea s-a făcut în soluție hidroalcoolică în concentrație de 80% alcool și 20% apă. Ea a avut ca scop nu atât curățarea pergamentului, cât relaxarea și hidratarea lui. Cufundat în baie, documentul a fost lăsat 10 minute după care a fost întors pe partea cealaltă apoi lăsat iarăși 10 minute. La expirarea timpului a fost din întors și lăsat de data aceasta 20 minute pe o parte și 20 minute pe cealaltă. În tot acest timp a fost urmărită reacția pergamentului care numai după aproximativ 30 minute a început să cedeze, mai precis a căpătat suplețe, nu mai avea aspectul de scoarță, a devenit ușor pufos iar liniile de pliere s-au întins.

3. Scos din baie, pergamentul a fost pus între hârtie de filtru, ce s-au schimbat până nu au mai fost umede. Numai după aceea a fost pus între platane subțiri de inox, între foi uscate de hârtie de filtru și foi speciale de tip netex și în presă ușoară. La interval de 10 minute filtrele au fost schimbate, până nu au mai fost umede deloc. Din acest moment documentul a fost lăsat în presa ușoară până a doua zi.

Acest tip de presare a dat rezultate bune, dar nu suficiente, fapt pentru care s-a continuat cu altă metodă și anume: s-au pulverizat cu soluție hidro-alcoolică câteva hârtii de filtru și s-au ținut în presa strânsă cca. 30 minute, după care s-au folosit împreună cu foile de netex pentru presarea în continuare a pergamentului. După 10 minute s-a scos din presă și s-a schimbat de câteva ori hârtia de filtru cu alta uscată. Această metodă a fost aplicată timp de o săptămână dar numai în presa ușoară.

Pergamentul⁵ este un suport foarte dificil și capricios pentru restaurator. Succesul constă în a-l lăsa să lucreze în voie și cât mai lent. Se lucrează foarte frumos și spectaculos dar cu multă migală și răbdare. De aceea presarea lentă, ușoară și în timp îndelungat este cea mai importantă

etapă de lucru în restaurarea lui⁶.

4. Completarea s-a făcut la simplu cu pergament bine defibrat și subțiat din care practic s-a confecționat un șnur fin care fixat cu grijă în așa fel încât să acopere bine suprafața necesară, nu a mai necesitat o degajare ulterioară a surplusului. S-a folosit un adeziv pe bază de amidon (300 ml apă + 90 g amidon) pentru că timpul de uscare este mai îndelungat și poate pătrunde bine în fibră. Completarea s-a efectuat pe partea nescrisă a pergamentului pentru a nu afecta lizibilitatea textului. Suprafețele fiind mici, s-au lucrat simultan și au fost presate ușor între hârtii de filtru și hârtie siliconată cu folii de sticlă și greutatea ușoare.

Pergamentul astfel lucrat și tratat va sta la presa finală cel puțin două luni timp în care restauratorul nu va mai interveni. Se va introduce în depozitul de carte veche cu o mapă adecvată confecționată din foi de carton gros, material care răspunde prompt variațiilor de umiditate exterioare și care este suficient de rezistent pentru ca variațiile respective să nu afecteze dimensiunile⁷.

Note:

1. Marcel Sturdza- Săucești; Heraldica, Ed. Științifică, București 1974, p. 30.

2. Aurel Pandelescu-Barbu Din istoricul cernelurilor utilizate pe documentele și manuscrisele medievale... în - Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, București 1981, p. 183-190.

3. Sahin A., EISENGALLUSTINTEN, în Probleme de patologie a cărții, București 1974, p. 131.-135.

4-5. Subbotina T.M., Tehnika restavrării pergamentului, Moscova 1962, p.89-91.

6. Plenderleith H.I., The conservation of Antiquities and Works of Art. treatment, Repair and Restoration, London 1956.

7. Mihail Mihalcu, Conservarea obiectelor de artă și monumentelor istorice, București 1970, p.36, p.200.

Explicația figurilor

Fig. 1, 2, 3 - Înainte de restaurare.

Fig. 4, 5 - După restaurare.

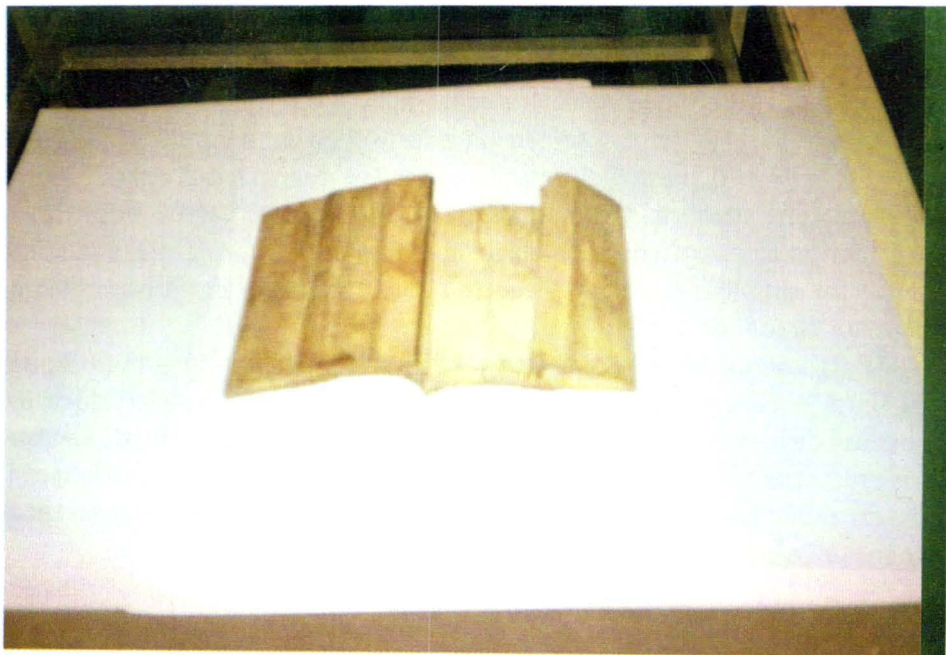

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

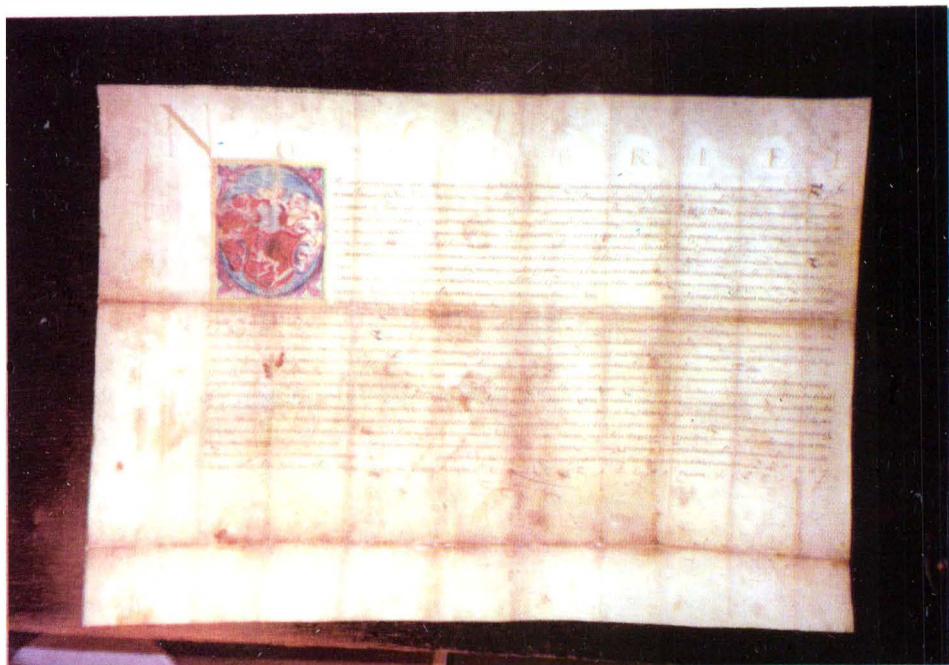

Fig. 4.

Fig. 5.

LUCRĂRI DE ERADICARE A ATACULUI DE CIUPERCI XILOFAGE LA BISERICA EVANGHELICA C.A. DIN SATUL DACIA, COMUNA JIBERT, JUDETUL BRAȘOV

de Elena Cernea

Ansamblul format din biserică și incintă fortificată cu turnuri, situat în centrul localității Dacia (Stein), comuna Jibert din județul Brașov este înscris în Lista Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor istorice la nr. 08 B 0402.

Biserica de tip navă, cu cor și absidă poligonală, cu sacristie pe nord și două mici adăugiri pe latura de sud, prezintă un masiv turn neogotic pe vest.

În interior, planșeu din lemn de brad și mobilier bisericesc specific bisericilor evanghelice din Transilvania: altar, strane și tribune pictate în stil baroc popular, bănci, amvon, strănă din lemn intarsia (1570), orgă.

În vara anului 1993, în timpul serviciului religios se prăbușesc treptele de lemn din fața altarului, punând în evidență (în treimea inferioară a altarului) existența unui focar de ciuperci xilofage reprezentat de o bogată pâslă miceliană și numeroase corpuri fructifere. Oficiul județean pentru patrimoniul cultural național Brașov, prelevează probe biologice, identifică principalii agenți xilopatogeni gradul de dezvoltare al atacului xilofag și factorii favorizanți ai apariției și dezvoltării acestui atac. Se constată existența mai multor focare xilofage localizate inițial la altar, sub stranele din corul bisericii, baza amvonului, baza treptelor de acces spre balcoanele din nava centrală, stâlpii de susținere ai balcoanelor, limita de contact a planșeului cu zidurile.

Au fost sesizate forurile abilitate cu protecția, conservarea și restaurarea monumentelor istorice (Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, Ministerul Culturii, Consistoriul Evanghelic C.A. Sibiu, Consistoriul Evanghelic C.A. Brașov).

Consistoriul Evanghelic C.A. Sibiu întocmește o documentație privind "Lucrările de refacere la biserica evanghelică din Dacia"; documentație înaintată spre avizare Direcției Monumentelor Ansamblurilor și Siturilor Istorice București și avizat de aceasta cu nr. 5214/24.X.1994.

Condițiile de climă din anii 1993-1994 au permis dezvoltarea accelerată a acestor focare, ele extinzându-se la cca 60% din lemnul planșeului și cca 35% din piesele din lemn sprijinite pe planșeu.

Lucrările de eradicare a atacului xilofag și refacere a interiorului bisericii s-au desfășurat în perioada februarie-martie 1995, iar reamenajarea interiorului bisericii în perioada iulie-august 1995. Ele au fost organizate, finanțate și executate de către Consistoriul Evanghelic C. A. Sibiu și enoriașii parohiei sub supravegherea de specialitate din partea O.J.P.C. N. Brașov-biolog Elena Cernea și arheolog Radu Ștefănescu.

Starea în care se afla biserica evanghelică C.C. DACIA - monument istoric și de arhitectură, în momentul preluării supravegherii lucrărilor de combatere a ciupercii Merulius (Serpula) lacrymans de către Muzeul de Istorie Brașov conform contractului încheiat cu parohia evanghelică C. A. Dacia, comuna - Jibert

După apariția corpurilor fructifere de ciuperci xilofage (Merulius lacrymans, Coniophora cerebella), identificarea naturii agentului patogen și a focarelor de infestare la biserică s-au efectuat de către enoriași o serie de lucrări, după cum urmează:

- Altarul a fost parțial demontat în treimea inferioară; au fost extrase și evacuate elementele de lemn infestate; s-a turnat un postament de sprijin din beton până la înălțimea mesei altarului; elementele de decor au fost păstrate (operația s-a executat în anul 1993);

- Podelele și grinzele lor de susținere din nava principală au fost demontate în 1994; o parte din ele a fost arsă; scândurile din podea au fost depozitate în interiorul bisericii, umplutura de pământ s-a păstrat.

Mobilierul bisericii a fost demontat și depozitat după cum urmează:

- în balcoanele laterale, aleatoriu, strane scurte și bănci; în zona centrală a navei principale, trei strane lungi și zece strane scurte.

Sunt de menționat următoarele:

- stranele și balcoanele au fost inițial pictate, dar în prezent ele sunt acoperite cu un strat de vopsea gri, vopsea de ulei care a fost aplicată într-o perioadă necunoscută de către deținător; în urmă cu circa zece ani s-au făcut probe de curățire de către un pictor restaurator dar parohia nu a putut suporta costul curățirii și restaurării picturii mobilierului bisericesc;

- mare parte din strane au partea inferioară afectată de xilofage (putrezire micotică și urme de insecte), unele având corpuri fructifere și cordoane de miceliu vizibile macroscopic;

- strana de pe latura sudică a corului (nedemontată) puternic atacată de xilofage - *Merulius lacrymans* și *Coniophora cerebella*-; pe această strănă sunt prezente corpuri fructifere cu diametrul de până la 50 cm și cordoane de miceliu de până la 20 - 30 cm înălțime

- primele cinci trepte spre turn (nedemontate) cu corpuri fructifere spre extremitatea vestică (*Merulius lacrymans* și putregai roșu cubic;

- trei trepte ale amvonului (limita inferioară) infestate *Merulius lacrymans* și *Coniophora cerebella*; prezente corpurile fructifere și cordoanele de miceliu.

Strana de pe latura nordică a corului, obiect de patrimoniu datat 1570, a fost mutată în zona centrală a navei în poziție verticală, sprijinită pe o scândură în partea inferioară și cu partea superioară de marginea balconului de pe latura nordică a navei. Strana este extrem de fragilă datorită atacului combinat de insecte și microorganisme xilofage. Pentru acest obiect cu valoare deosebită de patrimoniu s-a întocmit o fișă separată privind starea de conservare și propuneri de salvare.

Cuierul, datat 1728, nedemontat, fără infestare vizibilă macroscopic.

Întreaga clădire prezintă pe toate laturile igrasie cu înălțimi variabile între 0,50 - 3 m.

Lucrările efectuate la Biserica evanghelică C.A. din Dacia (Stein), comuna Jubert, jud. Brașov în perioada 26.02.1995 - 30.04.1995.

Avându-se în vedere atacul puternic de ciuperci xilofage la planșeu, mobilier bisericesc, scări de acces în turn, atac cu o evoluție foarte rapidă pe orizontală și verticală, favorizat de condițiile climatice ale anilor 1992-1994, fiind pusă în pericol însăși existența acestui lăcaș de cult, monument istoric și de arhitectură, în luna februarie 1995 s-a trecut la

executarea lucrărilor de eradicare a xilofagelor, înlăturarea factorilor favorizanți și refacerea elementelor afectate.

Lucrarea a fost asistată de către specialiști ai Muzeului de istorie Brașov și ai Oficiului județean pentru Patrimoniul Cultural Național Brașov.

În perioada sus-menționată s-au executat următoarele lucrări:

I. Adăpostirea și protejarea pieselor de patrimoniu mobil cu valoare deosebită (cristelniță, strănă - 1570, strănă - 1728)

Totalitatea pieselor de lemn mobile (strane, bănci) au rămas depozitate în biserică pe tot parcursul lucrărilor, optându-se pentru această soluție din următoarele considerente:

- lipsa unui spațiu adecvat pentru depozitare;
- evitarea riscului de extindere a atacului de xilofage la alte clădiri;
- pericolul apariției de modificări în structura pieselor (fisuri, curbări etc.) prin modificarea bruscă a microclimatului;
- unele piese (de ex. strana 1570) sunt extrem de fragile, mai mari decât ușa bisericii, iar demontarea lor este extrem de riscantă, existând pericolul distrugerii lor.

II. Eliminarea focarelor de infestare prezente la elementele din lemn (mobiliere bisericesc; lemnul din construcție), după cum urmează:

1. Strănă cor, latura sudică

a. Înlăturarea cordoanelor de miceliu și a corpurilor fructifere din partea bazală a stranei; demontarea și înlăturarea părții inferioare intens afectate de miceliu; demontarea planșeului infectat de sub strănă.

b. Demontarea stranei de pe perete.

c. Secționarea și înlăturarea tututror porțiunilor de lemn infestat.

d. Prelevarea de probe biologice.

2. Scara de acces la turnul bisericii

a. Secționarea și extragerea din zid a treptelor din lemn infestat.

b. Curățirea zidăriei de sprijin, a treptelor, de elemente infestante (cordoane miceliu, corpuri fructifere, resturi de lemn putrezit).

3. Amvon

a. Demontarea și secționarea primelor trei trepte, la limita de contact cu solul, intens atacate de xilofage.

4. Strane laterale de sub balcoane, strane și bănci din zona centrală a navei

a. Secționarea și înlăturarea elementelor infestate de la baza acestora (în medie cca. 25 cm.).

5. Scări de acces către balcoanele laterale

a. Secționarea a cca. 30 cm din partea inferioară a laturii de sprijin a scării.

b. Secționarea primei trepte, înlăturarea ei.

6. Strana preoți - 1570, lemn sculptat, policrom, intarsie intens fragilizată de insecte xilofage.

a. Tratament de dezinsectizare cu soluție de Lindan 2% în petrosin și Decametrin % în petrosin și

b. Tratament antifungic cu soluție tip Evinit (bicromat de sodiu, sulfat de cupru, acid boric) partea bazală și spatele.

7. Banca "primarului"

a. Secționarea și înlăturarea părții inferioare masiv atacate de xilofage (insecte și microorganisme - fungi).

8. Altar

a. Secționarea elementelor din lemn la cca. 30 cm înălțime de la contactul cu solul

9. Stâlpi de susținere a balcoanelor

a. Secționarea bazei putrezite și înlăturarea ei.

b. Sprijinirea stâlpilor pe țevi de metal în soclu din beton.

10. Grinzi de susținere a planșeului în corul bisericii (două rânduri de grinzi suprapuse)

a. Extragerea și înlăturarea lor din biserică.

11. Scândurile rămase din vechea pardoseală

a. Înlăturarea lor din biserică.

Din toate zonele au fost prelevate probe. Rezultatele se află înregistrate în fișa anexă.

Întreg materialul lemnos infestat a fost secționat, introdus în saci din fire sintetice și transportat în afara vetrei satului într-un loc izolat, unde a fost stropit cu motorină și ars. Tot astfel s-a procedat cu cordoanele de miceliu, corpurile fructifere, umplutura de pământ și tencuielile din zonele infestate.

III. Lucrări pentru eliminarea focarelor de infestare din tencuieli, zidărie, umplutura de pământ de sub planșeu

Tencuielile au fost decapate de pe ziduri în interiorul bisericii de la limita de contact cu fundația până la înălțimi variind între 0,70 și 3,5 m. Au fost curățate cărămizile, pietrele zidăriei și rosturile dintre acestea de rămășițele de mortar și miceliu.

Au fost prelevate și analizate probe de pe suprafața zidăriei decapate și din rosturi la nivele cuprinse între 0 și 3,5 m.

Decaparea tencuielilor s-a făcut până deasupra nivelului la care nu s-a mai identificat microscopic existența miceliului de xilofage (cu 30 cm peste ultimul nivel la care analizele au ieșit pozitive)

Rezultatele probelor se află în fișele anexe.

Umplutura de pământ a fost scoasă până la o adâncime de cca 20 cm în nava centrală și 35 cm în corul bisericii și sub turnul de la intrarea în biserică.

Pământul extras a fost încărcat în saci, transportat în afara vetrei satului, stropit cu motorină, ars și acoperit cu un alt strat de pământ neinfestat. Pentru depozitare s-a folosit o groapă naturală.

Perimetral zidului, în interiorul bisericii a fost executat un șanț de 50 cm lățime și 70 cm adâncime (până la baza fundației). Șanțul a fost umplut cu bolovani de râu sort de la Ø 150 mm până la Ø 10 mm, progresiv, de la bază spre suprafață.

IV. Lucrări de eradicare fizico-chimică

1. Arderea cu lampa de benzină a zidăriei după decaparea tencuielii.

2. Pulverizarea pe toată zidăria decapată și în șanțul perimetral zidului cu soluție tip Evinit - 40 grame substanță uscată/m² suprafață tratată. În compoziția acestei soluții se găsește sulfat de cupru, bicromat de sodiu și acid boric (60%, 38%, 2%)

3. Piesele din lemn rămase în biserică au fost tratate la îmbinări, secțiuni, limita de contact cu zidăria sau planșeul cu soluția sus menționată.

4. Pietrișul folosit la umplutura șanțului perimetral și care a înlocuit pământul infestat extras a fost tratat cu soluție apoasă de sulfat de cupru 50 grame substanță uscată/m² suprafață tratată.

V. Asistența arheologică

Conform contractului încheiat între Muzeul de Istorie Brașov și Parohia evanghelică C.A. Dacia s-a asigurat supravegherea "la evacuarea umpluturii și executarea canalului de dren interior."

S-a supravegheat săparea în interiorul bisericii a canalului perimetral menționat mai sus și înlăturarea stratului de pământ contaminat (până la cota 20 cm în navă și 35 cm în cor, pe toată suprafața planșeului).

Aceste excavații au pus în evidență nivelul de călcare inițial situat la cca 20 cm față de cel actual.

Nivelul inferior al fundației este situat la cota - 70 cm.

În zona corului s-a dezvelit o suprafață de cca. 2 m² din pavimentul original din cărămidă, păstrat doar în acest punct.

S-a hotărât păstrarea pavimentului original în acest punct din biserică (cor, latura nordică), marcându-se perimetrul curățat.

În rest, săparea șanțului perimetral interior nu a evidențiat elemente care să impună o dezvoltare a cercetării monumentului din punct de vedere arheologic.

Asistența de specialitate a fost acordată de arheolog Radu Ștefănescu.

VI. Refacerea interiorului

Umplutura de pământ din interior a fost înlocuită cu umplutură din piatră de râu (sort Ø 0,1 - Ø 0,01 m), iar pardoseala s-a realizat din cărămidă paralelipedică (asemănătoare cu cea originală, păstrată în cor) montată pe pat din mortar de var-nisip, cu 1% CuSO₄ în compoziție.

Pavimentul original decopertat din cor a fost încadrat de o casetă din cărămidă și lăsat vizibil.

Zidăria decapată a fost tencuită cu mortar de var în care s-a adăugat 1% CuSO₄.

La limita inferioară a tencuiei, între tencuială și pavimentul de cărămidă a fost lăsat un șanț de cca. 15 cm lățime în care a fost introdus un amestec de săruri fungicide (sulfat de cupru și bicromat de sodiu raport 4/1 care a fost acoperit cu pietriș mărunț de râu).

Mobilierul bisericesc tratat antifungic după o curățire cu petrosin a fost recondiționat cu lemn din aceeași esență, tratat antifungic înainte de a fi pus în operă.

Montarea mobilierului s-a făcut după uscarea tencuielilor și zugrăvirea pereților.

Documentația de refacere a bisericii cuprinde și lucrări de drenare a apelor pluviale și freatice, acestea urmând a fi executate în anul 1996. Din păcate, lipsa de preocupare față de monument din partea școlii generale care funcționează în imediata apropiere a bisericii folosind curtea acesteia nu permite o întreținere corespunzătoare a spațiului de protecție al monumentului.

Rezultatele analizei probelor prelevate de la piesele de mobilier bisericesc, scări, planșeu, balcoane

1. Strana cor latura sudică

Merulius (Serpula) lacrymans ++++++

Coniophora cerebella +++++++

2. Altar

Coniophora cerebella ++++

Merulius lacrymans +++

3. Strana latura nordică (datată 1570)

Merulius lacrymans +++

Insecte xilofage (Ipidae)

4. Amvon

Coniophora cerebella +++++

Merulius lacrymans +++++

5. Scări de acces către balcoanele laterale

Merulius lacrymans +++

Insecte xilofage (Ipidae)

6. Strane laterale de sub balcoane, strane și bănci din zona centrală a bisericii (nava)

Merulius lacrymans +++

Insecte xilofage (Ipidae)

7. Scara de acces la turnul bisericii

Merulius lacrymans +++++

Insecte xilofage (Ipidae)

8. Banca "primarului"

Merulius lacrymans ++++

Insecte xilofage (Ipidae)

9. Stâlpi de susținere a balcoanelor

Merulius lacrymans ++++

Insecte xilofage (Ipidae)

10. Scândurile rămase din vechea pardoseală

Merulius lacrymans +++++

11. Probe de pământ de umplutură

- limitrof (la zona de contact cu planșeul) - prezent miceliu de *Merulius lacrymans* și *Coniophora cerebella*

- la adâncimea de 20 cm nu se mai identifică prezenta miceliului de ciuperci xilofage

Bibliografie

Andron Gh., Niedermaier P., Popa C., Postăvaru I., Rill M., Stroie A., Topografia monumentelor din Transilvania, județul Brașov, Editura Thausib, Sibiu, 1995.

Eliade E., Toma M., Ciuperci, mic atlas, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1977.

Ghișa Eugen, Botanica sistematică, plantele inferioare, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964.

Mihalcu Mihail, Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice, Editura Științifică, București, 1974.

Plenderleith H.J., La conservation des antiquités et des oeuvres d'art, Ed. Eyrolles, Paris, 1966.

Popa C., Drimus R., Chimia produselor fitofarmaceutice, Editura Tehnică, București, 1965.

Tologea Sebastian, Probleme privind patologia și terapeutică construcțiilor, Editura Tehnică, București, 1976.

Vintilă Eugen, Protecția lemnului și a materialelor pe bază de lemn, Editura Tehnică, București, 1978.

Explicația figurilor

Fig. 1. Șanț perimetral interior; zonarea suprafeței zidăriei în vederea prelevării probelor pentru analize biologice.

Fig. 2. Consistoriul superior al Bisericii Evanghelice C.A. Sibiu, Cetatea bisericească Dacia, jud. Brașov, vedere din sud. Imagine de arhivă, H. Klima - Comunitatea Dacia / Stein

Fig. 3. Biserica din Dacia.

Fig. 4. Biserica din Dacia.

Fig. 5 a, b Altar - treimea inferioară. Miceliu și corpuri fructifere vizibile după înlăturarea elementelor din lemn (merulius lacrymans).

Fig. 6 a, b Cor - latura sudică - Merulius lacrymans și Coniophora cerebella - atac la planșeu și baza stranei.

Fig. 7 a. Trepte și ușa de acces la turn. Corpuri fructifere, cordoane miceliene de Merulius lacrymans.

b. Planșeu cor - după scoaterea pardoselii de scândură putrezită; vizibil primul rând de grinzi cu putregai roșu, cubic.

Fig. 8 a. Planșeu cor - corpuri fructifere și miceliu intens dezvoltate.

b. Amvon - *Merulius lacrymans* la limita de contact a primelor trepte cu podeaua și peretele.

Fig. 9 a. Cor latura nordică - cordoane miceliene, fisuri în zidărie vizibile după decaparea tencuielii.

b. Cor - zid după decapare și ardere cu lampa de benzină.

Fig. 10 a, b. Mobilier bisericesc depozitat în balcon. Zidărie cu tencuiala decapată și arsă cu lampa de benzină.

Fig. 11 a, b. Baza stâlp susținere balcon lateral - putrezită. Șanț perimetral interior.

Fig. 12 a. Cor - aspect din timpul lucrărilor (șanț perimetral) zona cu pavimentul original.

b. Pavimentul original.

Fig. 13 a, b. Baza de susținere a treptelor de acces spre balcoanele laterale - putregai roșu, cubic și atac de xilofage (insecte).

Fig. 14 a. Baza stâlp susținere balcon lateral (nord).

b. Banca "primarului" - putregai și atac de insecte xilofage.

Fig. 15. Amvon - aspect după înlăturarea lemnului infestat.

Fig. 16 a, b. Strane. Putregai roșu la extremitatea care a fost în contact cu solul (planșeul de lemn).

Fig. 17 a, b. Strane. Putregai roșu la extremitatea care a fost în contact cu solul (planșeul de lemn).

Fig. 18 a. Strana mică. Detaliu al extremității care a fost în contact cu solul (planșeul de lemn).

b. Planșeu turn. Igrasie; corpuri fructifere de ciupercă *Merulius lacrymans* la limita inferioară a zidului.

Tabel
cuprinzând rezultatele analizei probelor prelevate de pe zidărie

Nr. crt.	Nr. probei	Zona de prelevare	Nivel de prelevare	Rezultatul analizei	Agent patogen
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	1.	1.	0,01m	++++++	M.I.
2.	2.	1.	0,50m	++++++	M.I.
3.	3.	1.	1,00m	+++++	M.I.
4.	4.	1.	1,50m	++++	M.I.
5.	5.	1.	2,00m	++	M.I.
6.	6.	1.	2,50m	----	
7.	7.	1.	0,01m	+++++++	M.I.
8.	8.	2.	0,50m	++++++	M.I.
9.	9.	2.	1,00m	+++++	M.I.
10.	10.	2.	1,50m	+++++	M.I.
11.	11.	2.	2,00m	++	M.I.
12.	12.	2.	2,50m	+	M.I.
13.	13.	2.	3,00m	----	
14.	14.	3.	0,01m	++++++	M.I.
15.	15.	3.	0,50m	+++	M.I.
16.	16.	3.	1,00m	+	M.I.
17.	17.	3.	1,50m	----	
18.	18.	3.	2,00m	----	
19.	19.	4.	0,01m	+++++++	M.I.
20.	20.	4.	0,50m	++++	M.I.
21.	21.	4.	1,00m	++++	M.I.
22.	22.	4.	1,50m	----	
23.	23.	4.	2,00m	----	
24.	24.	5.	0,01m	+++++++	M.I., C.c.
25.	25.	5.	0,50m	++++	M.I.
26.	26.	5.	1,00m	++	M.I.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
27.	27.	5.	1,50m	---	
28.	28.	6.	0,01m	++++++	M.I., C.c.
29.	29.	6.	0,50m	+++	M.I.
30.	30.	6.	1,00m	+	M.I.
31.	31.	6.	1,50m	---	
32.	32.	7.	0,01m	+++++	M.I., C.c.
33.	33.	7.	1,00m	++	M.I.
34.	34.	7.	1,50m	-----	
35.	35.	8.	0,01m	++	M.I.
36.	36.	8.	0,50m	+	M.I.
37.	37.	8.	1,00m	+	M.I.
38.	38.	8.	1,50m	-----	
39.	39.	9.	0,01m	+++++	M.I.
40.	40.	9.	0,50m	++	M.I.
41.	41.	9.	1,00m	++	M.I.
42.	42.	9.	1,50m	-----	
43.	43.	10.	0,01m	+++	M.I.
44.	44.	10.	0,50m	+	M.I.
45.	45.	10.	1,00m	---	
46.	46.	11.	0,01m	---	
47.	47.	11.	0,50m	---	
48.	48.	12.	0,01m	+++	M.I.
49.	49.	12.	0,50m	+	M.I.
50.	50.	12.	1,00m	+	M.I.
51.	51.	12.	1,50m	----	
52.	52.	13.	0,01m	----	
53.	53.	13.	0,50m	-----	
54.	54.	14.	0,01m	-----	
55.	55.	14.	0,50m	-----	

1.	2.	3.	4.	5.	6.
56.	56.	15.	0,01m	+	M.I.
57.	57.	15.	0,50m	--	
58.	58.	15.	1,00m	--	
59.	59.	16.	0,01m	+++	M.I.
60.	60.	16.	0,50m	+	M.I.
61.	61.	16.	1,00m	+	M.I.
62.	62.	16.	1,50m	---	
63.	63.	16.	2,00m	----	
64.	64.	17.	0,01m	---	
65.	65.	17.	0,50m	---	
66.	66.	17.	1,00m	---	
67.	67.	18.	0,01m	+	M.I.
68.	68.	18.	0,50m	---	
69.	69.	19.	0,01m	---	
70.	70.	20.	0,01m	---	
71.	71.	20.	0,50m	---	
72.	72.	21.	0,01m	---	
73.	73.	21.	0,50m	---	
74.	74.	22.	0,01m	+	M.I.
75.	75.	22.	0,50m	---	
76.	76.	23.	0,01m	++	M.I.
77.	77.	23.	0,50m	---	
78.	78.	23.	1,00m	---	
79.	79.	24.	0,01m	+	M.I.
80.	80.	24.	0,50m	---	
81.	81.	24.	1,00m	---	
82.	82.	25.	0,01m	++	M.I.
83.	83.	25.	0,50m	+	M.I.
84.	84.	25.	1,00m	---	

1.	2.	3.	4.	5.	6.
85.	85.	25.	1,50m	---	
86.	86.	26.	0,01m	+++	M.I.
87.	87.	26.	0,50m	++	M.I.
88.	88.	26.	1,00m	---	
89.	89.	26.	1,50m	---	
90.	90.	27.	0,01m	++++	M.I.
91.	91.	27.	0,50m	+	M.I.
92.	92.	27.	1,00m	---	
93.	93.	28.	0,01m	++++	M.I.
94.	94.	28.	0,50m	++	
95.	95.	28.	1,00m	---	
96.	96.	28.	1,50m	----	
97.	97.	29.	0,01m	++++	M.I.
98.	98.	29.	0,50m	++	M.I.
99.	99.	29.	1,00m	---	
100.	100.	29.	1,50m	---	
101.	101.	30.	0,01m	+++++	M.I.
102.	102.	30.	0,50m	++	M.I.
103.	103.	30.	1,00m	---	
104.	104.	31.	0,01m	++++	M.I.
105.	105.	31.	0,50m	+++	M.I.
106.	106.	31.	1,00m	---	
107.	107.	31.	1,50m	---	
108.	108.	32.	0,01m	+++++	M.I.
109.	109.	32.	0,50m	++++	M.I.
110.	110.	32.	1,00m	+	M.I.
111.	111.	32.	1,50m	---	
112.	112.	33.	0,01m	+++	M.I.
113.	113.	34.	0,50m	---	

1.	2.	3.	4.	5.	6.
114.	114.	34.	1,00m	---	
115.	115.	35.	0,01m	---	
116.	116.	35.	0,50m	++	M.I.
117.	117.	35.	1,50m	---	
118.	118.	36.	0,01m	+++	M.I.
119.	119.	36.	0,50m	---	
120.	120.	36.	1,00m	---	
121.	121.	37.	0,01m	+++++	M.I.
122.	122.	37.	0,50m	++++	M.I.
123.	123.	37.	0,75m	+	M.I.
124.	124.	37.	1,00m	---	
125.	125.	38.	0,01m	+++++	M.I.
126.	126.	38.	0,25m	+	M.I.
127.	127.	38.	0,50m	----	
128.	128.	39.	0,01m	+++++	M.I.
129.	129.	39.	0,25m	++	M.I.
130.	130.	39.	0,50m	---	
131.	131.	40.	0,01m	++++	M.I.
132.	132.	40.	0,25m	---	
133.	133.	40.	0,50m	---	
134.	134.	41.	0,01m	+++	M.I.
135.	135.	41.	0,25m	---	
136.	136.	41.	0,50m	---	
137.	137.	42.	0,01m	++	M.I.
138.	138.	42.	0,25m	+	M.I.
139.	139.	43.	0,50m	---	
140.	140.	44.	0,01m	+++	M.I.
141.	141.	44.	0,25m	+	M.I.
142.	142.	44.	0,50m	----	

1.	2.	3.	4.	5.	6.
143.	143.	45.	0,01m	++++	M.I.
144.	144.	45.	0,25m	++	M.I.
145.	145.	45.	0,50m	---	
146.	146.	45.	0,75m	---	
147.	147.	46.	0,01m	+++	M.I.
148.	148.	46.	0,50m	+	M.I.
149.	149.	46.	0,75m	---	
150.	150.	46.	0,95m	---	
151.	151.	47.	0,01m	+++	M.I.
152.	152.	47.	0,50m	+	M.I.
153.	153.	47.	0,75m	-	
154.	154.	47.	0,95m	-	
155.	155.	48.	0,01m	++++	M.I.
156.	156.	48.	0,50m	++	M.I.
157.	157.	48.	0,95m	---	
158.	158.	49.	0,01m	+++	M.I.
159.	159.	49.	0,50m	+	M.I.
160.	160.	49.	0,95m	---	
161.	161.	50.	0,01m	---	
162.	162.	50.	0,50m	---	
163.	163.	51.	0,01m	++++	M.I.
164.	164.	51.	0,50m	++	M.I.
165.	165.	52.	1,00m	---	
166.	166.	53.	0,01m	++++	M.I.
167.	167.	53.	0,50m	+	M.I.
168.	168.	53.	0,95m	+	M.I.
169.	169.	53.	1,50m	---	
170.	170.	54.	0,01m	++++	M.I.
171.	171.	55.	0,50m	+++	M.I.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
172.	172.	55.	0,95m	+	M.I.
173.	173.	55.	1,50m	---	
174.	174.	56.	0,01m	++	M.I.
175.	175.	56.	0,50m	--	
176.	176.	57.	0,95m	--	
177.	177.	58.	0,01m	++	M.I.
178.	178.	58.	0,50m	---	
179.	179.	58.	0,95m	---	
180.	180.	59.	0,01m	++	M.I.
181.	181.	59.	0,50m	+	M.I.
182.	182.	59.	1,00m	---	
183.	183.	60.	0,01m	---	
184.	184.	60.	0,50m	---	
185.	185.	61.	0,01m	++	M.I.
186.	186.	61.	0,50m	--	
187.	187.	62.	0,01m	+++	M.I.
188.	188.	62.	0,50m	+	M.I.
189.	189.	62.	1,00m	---	
190.	190.	63.	0,01m	++	M.I.
191.	191.	63.	0,50m	---	
192.	192.	64.	0,01m	+++	M.I.
193.	193.	64.	0,50m	+	M.I.
194.	194.	64.	1,00m	---	
195.	195.	65.	0,01m	++	M.I.; C.c.
196.	196.	65.	0,50m	---	
197.	197.	65.	1,00m	---	
198.	198.	66.	0,01m	+	M.I.
199.	199.	66.	0,50m	---	
200.	200.	67.	0,01m	+	C.c.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
201.	201.	67.	0,50m	---	
202.	202.	68.	0,01m	++	M.I.; C.c.
203.	203.	68.	0,50m	---	
204.	204.	69.	0,01m	+++	M.I.; C.c.
205.	205.	69.	0,50m	+	M.I.
206.	206.	69.	0,95m	---	
207.	207.	70.	0,01m	+	M.I.
208.	208.	70.	0,50m	---	
209.	209.	70.	0,95m	---	
210.	210.	71.	0,01m	+	C.c.
211.	211.	71.	0,50m	---	
212.	212.	71.	1,00m	---	
213.	213.	72.	0,01m	++	C.c.
214.	214.	72.	0,50m	---	
215.	215.	72.	1,00m	---	
216.	216.	73.	0,01m	++++	M.I.; C.c.
217.	217.	73.	0,50m	+++	M.I.; C.c.
218.	218.	73.	1,00m	+++	M.I.
219.	219.	73.	1,50m	++	M.I.; C.c.
220.	220.	73.	1,75m	+	M.I.
221.	221.	73.	1,95m	---	
222.	222.	73.	2,50m	---	
223.	223.	74.	0,01m	++++++	M.I.; C.c.
224.	224.	74.	0,50m	++++++	M.I.; C.c.
225.	225.	74.	1,00m	++++	M.I.; C.c.
226.	226.	74.	1,50m	+++	M.I.
227.	227.	74.	2,00m	+	M.I.
228.	228.	74.	2,50m	---	
229.	229.	74.	2,75m	---	

1.	2.	3.	4.	5.	6.
230.	230.	75.	0,01m	++++++	M.l.; C.c.
231.	231.	75.	0,50m	+++++	M.l.; C.c.
232.	232.	75.	1,00m	++++	M.l.
233.	233.	75.	1,50m	+++	M.l.
234.	234.	75.	1,75m	+++	M.l.
235.	235.	75.	2,00m	+	M.l.
236.	236.	75.	2,50m	+	M.l.
237.	237.	75.	2,75m	---	
238.	238.	75.	3,00m	---	
239.	239.	76.	0,01m	++++	M.l.; C.c.
240.	240.	76.	0,50m	+++	M.l.; C.c.
241.	241.	76.	1,00m	++	M.l.
242.	242.	76.	1,50m	+	M.l.
243.	243.	76.	1,75m	+	M.l.
244.	244.	76.	2,00m	---	
245.	245.	76.	2,50m	---	
246.	246.	77.	0,01m	++	M.l.
247.	247.	77.	0,50m	+	M.l.
248.	248.	77.	0,75m	---	
249.	249.	78.	0,01m	---	
250.	250.	78.	0,50m	---	
251.	251.	79.	0,01m	+++	M.l.
252.	252.	79.	0,50m	---	
253.	253.	80.	0,01m	++	M.l.
254.	254.	80.	0,50m	+	M.l.
255.	255.	80.	0,75m	+	M.l.
256.	256.	80.	1,00m	+	M.l.
257.	257.	80.	1,50m	---	

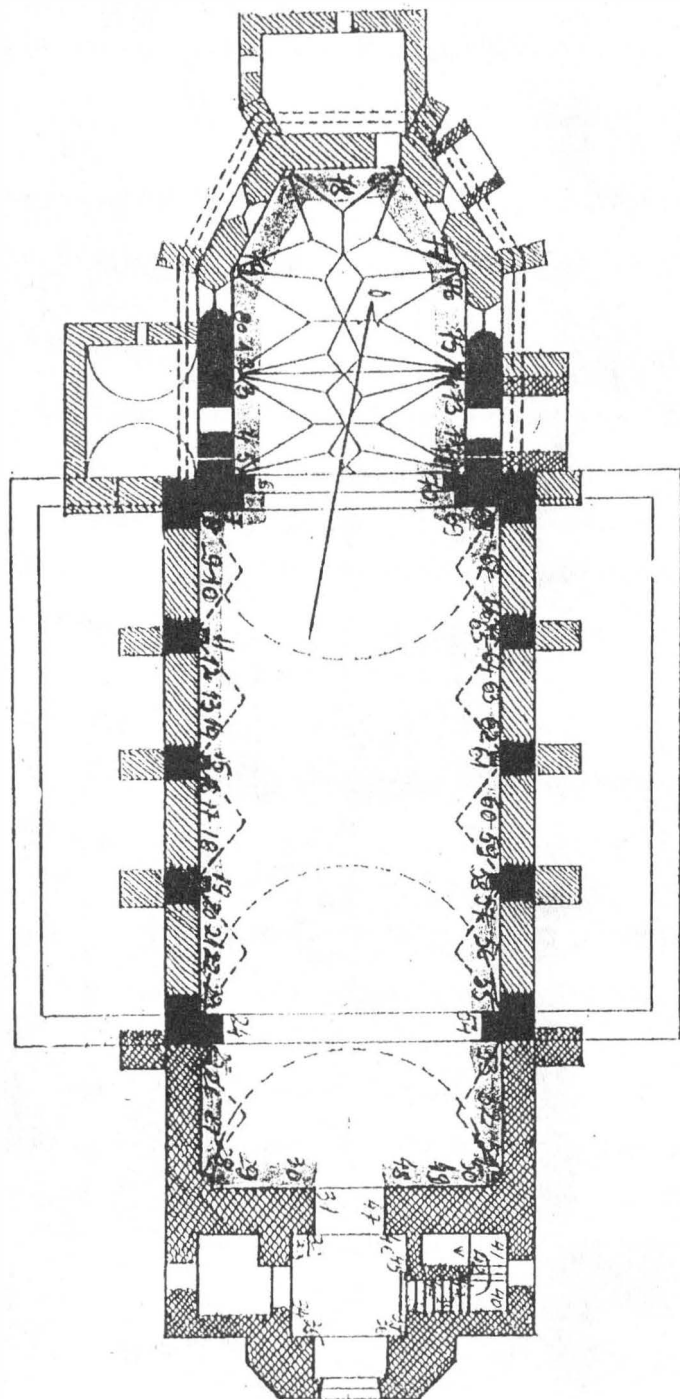

Fig. 1.

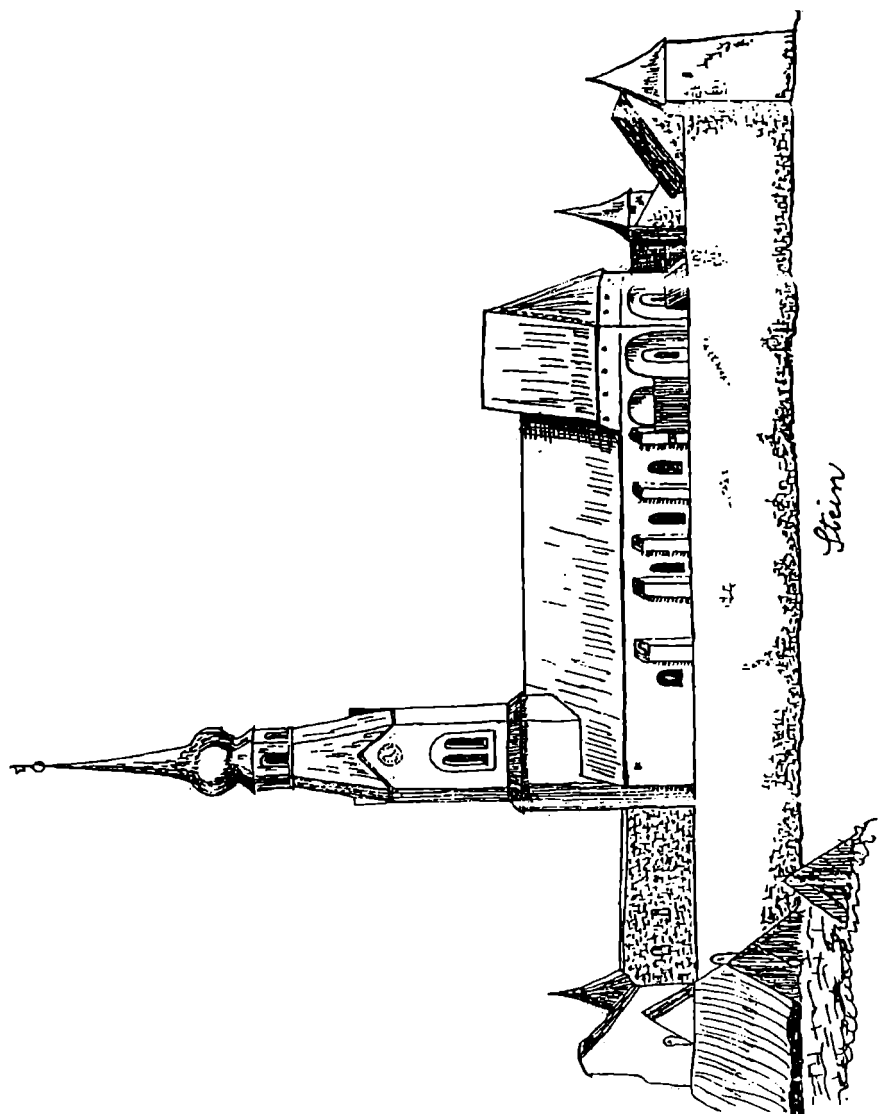

Fig. 2.

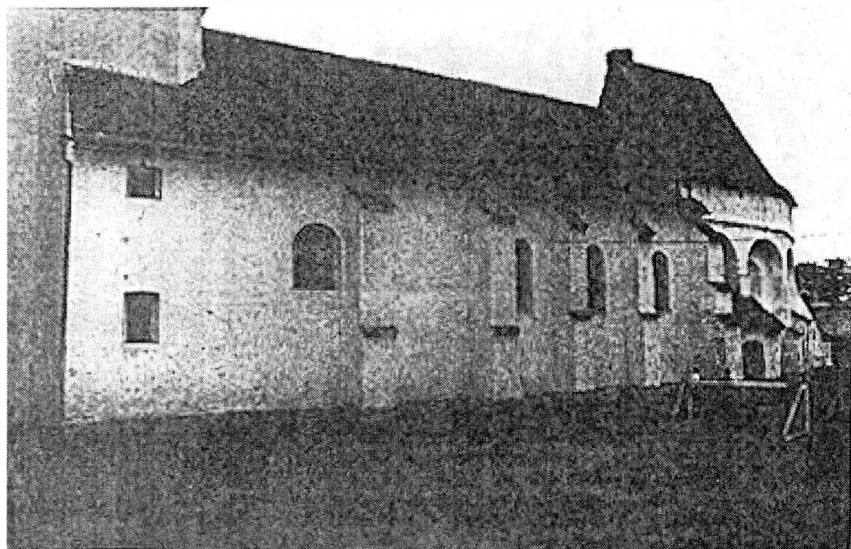
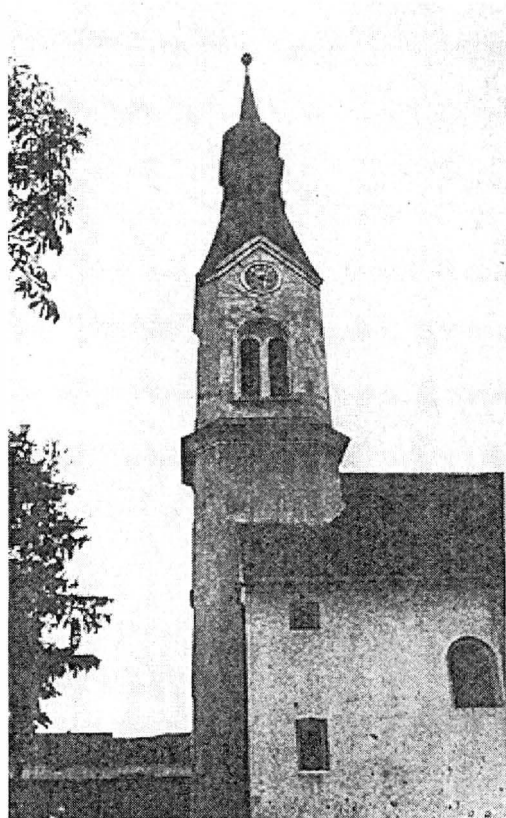

Fig. 3.

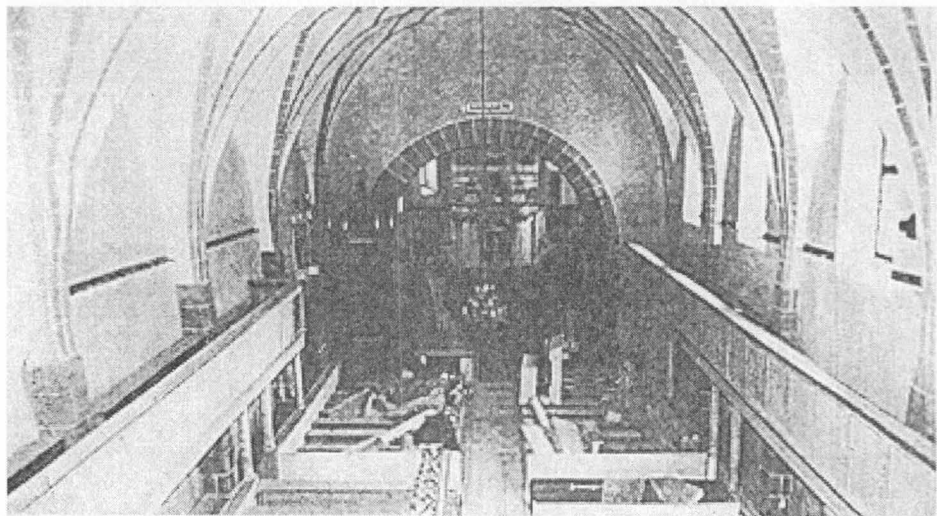

Fig. 4.

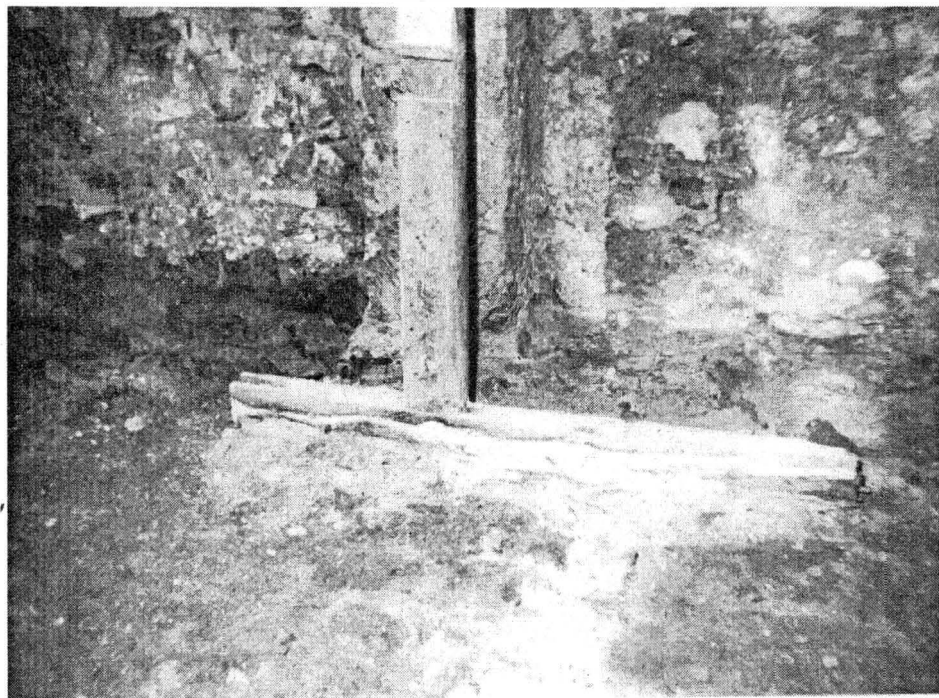

Fig. 11 a, b.

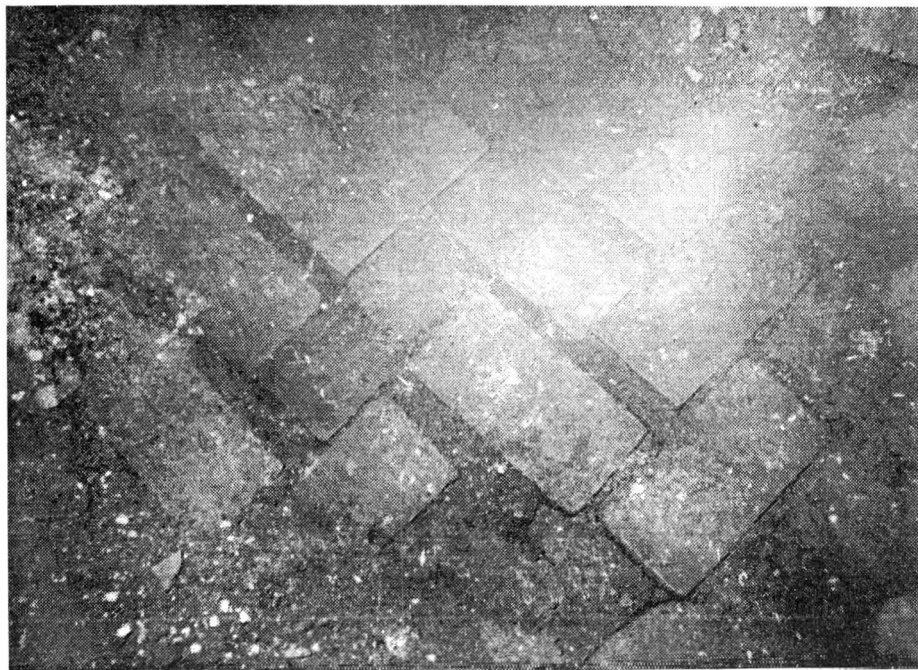

Fig. 12 a, b.

Fig. 5a, b.

Fig. 6 a,b.

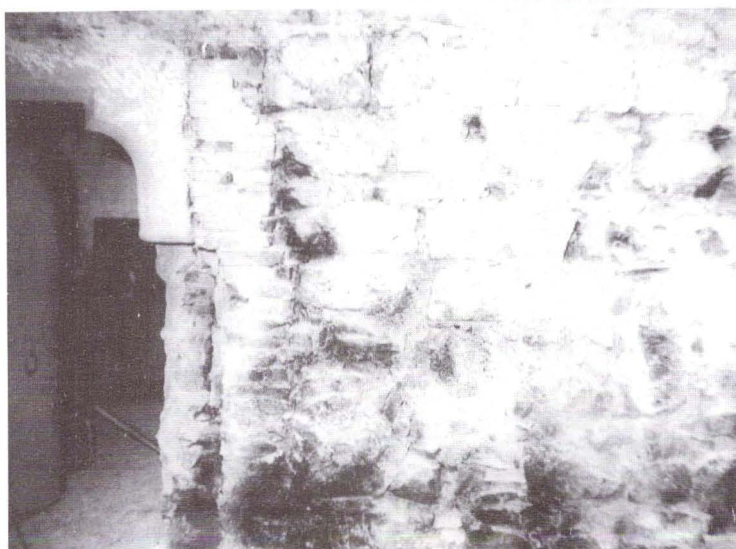

Fig. 9 a, b.

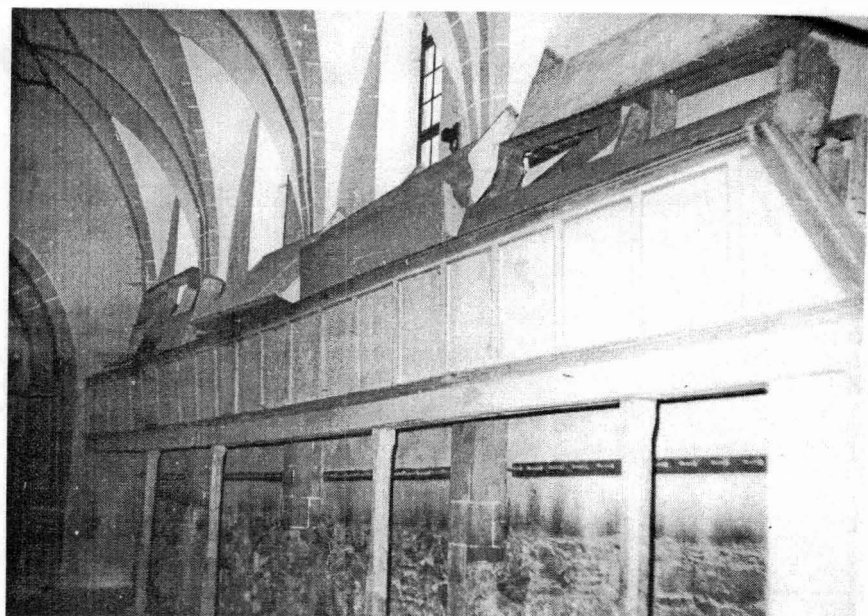
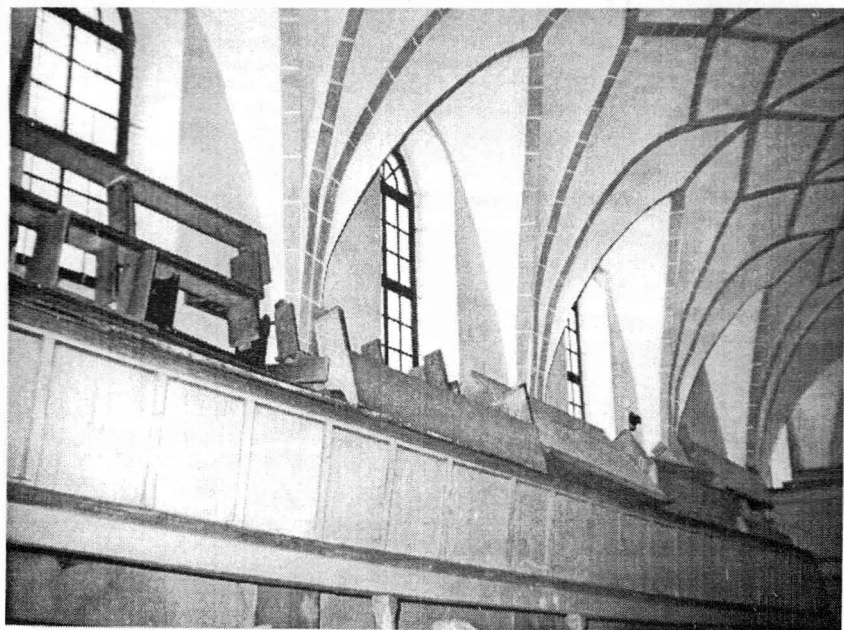

Fig. 10 a, b.

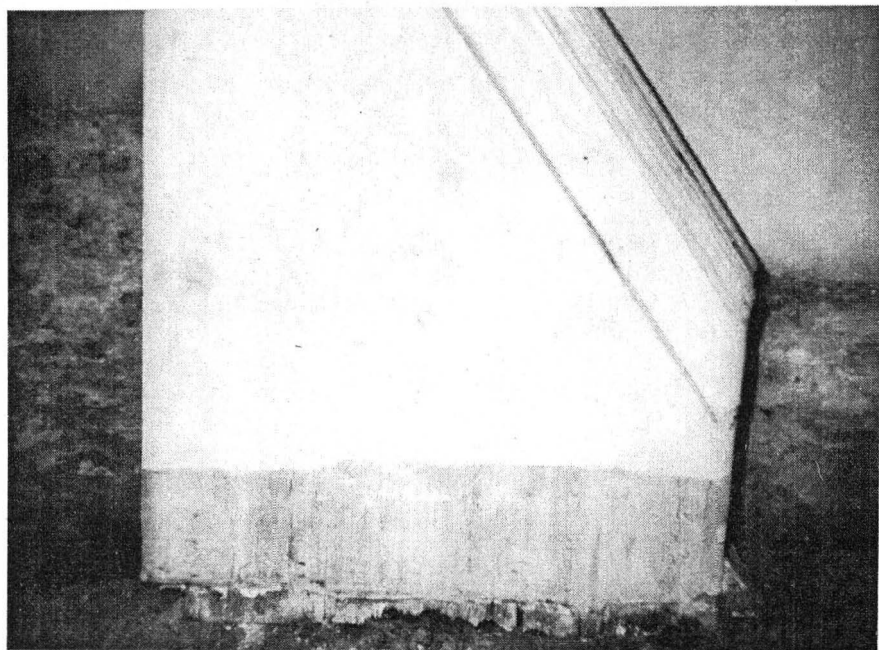
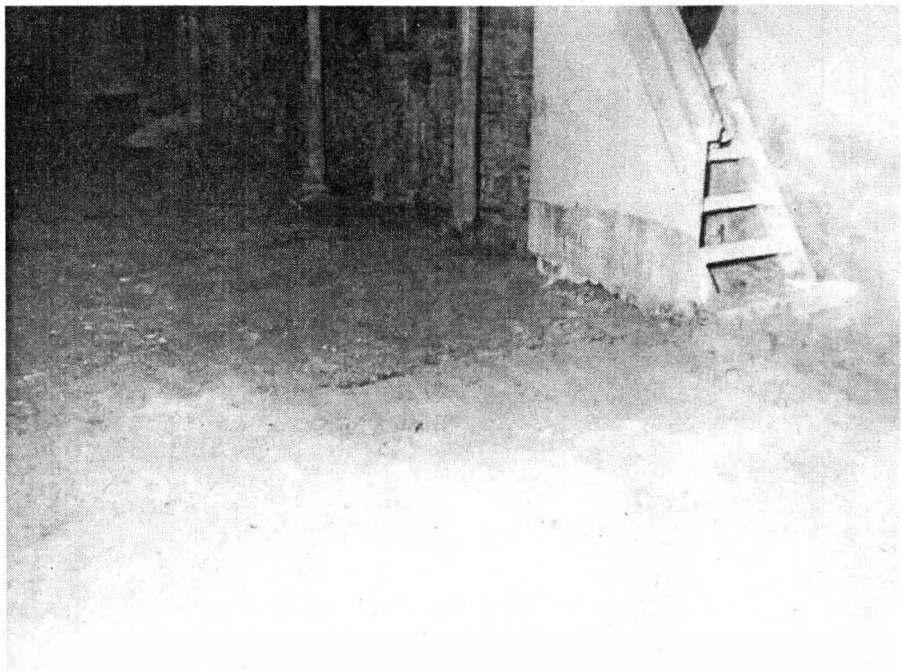

Fig. 13 a, b.

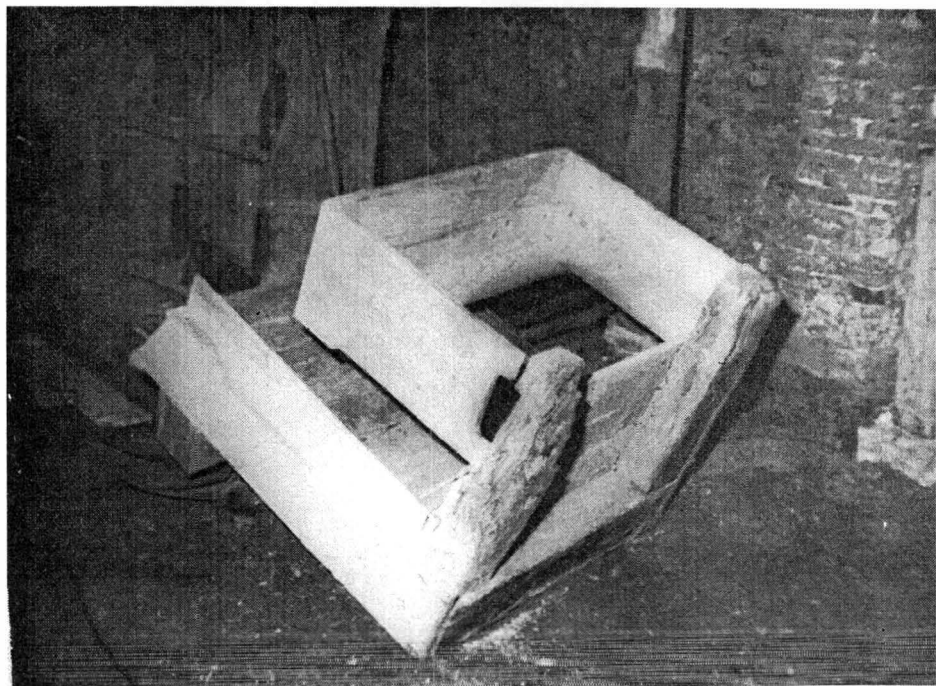
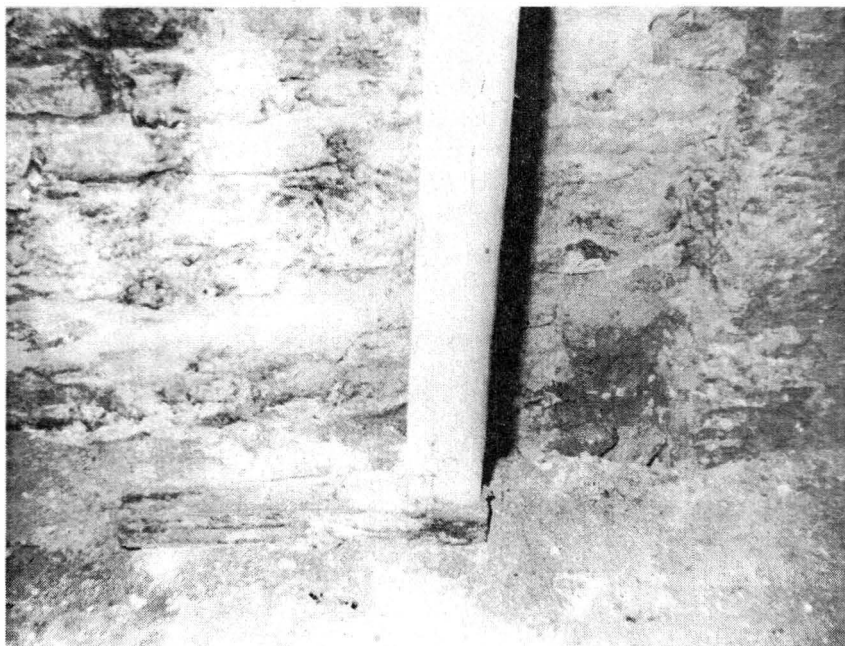

Fig. 14 a, b.

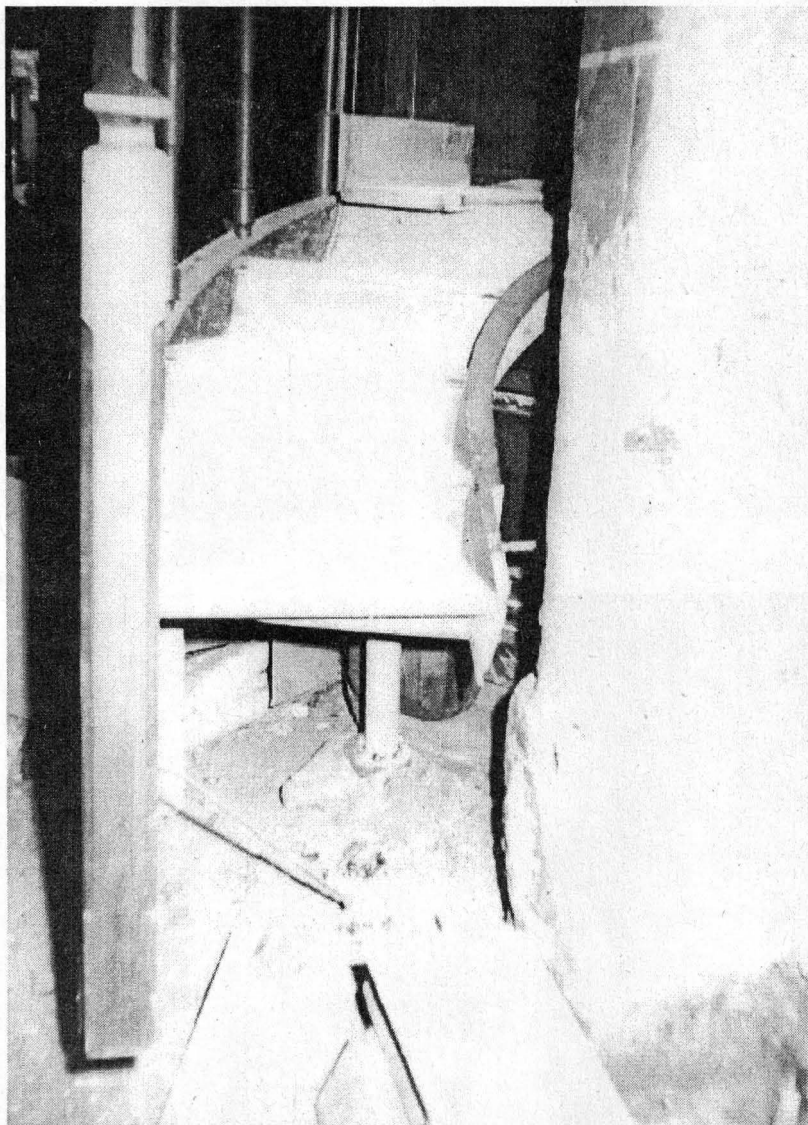

Fig. 15.

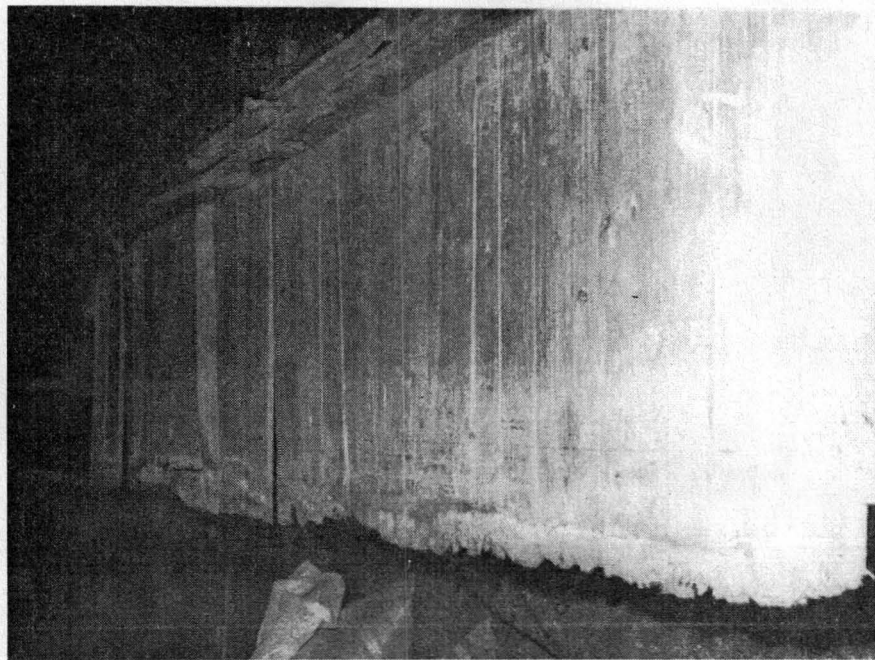
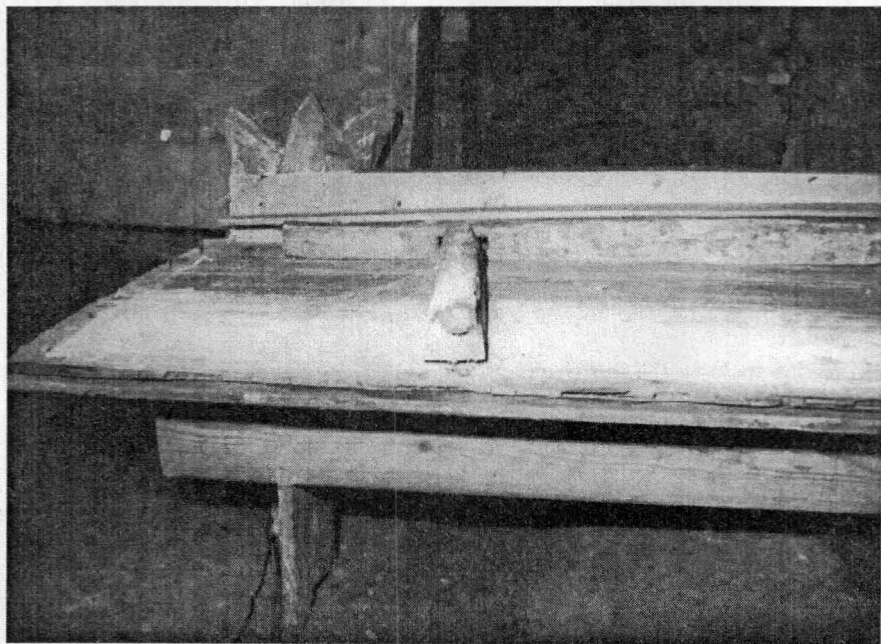

Fig. 16 a, b

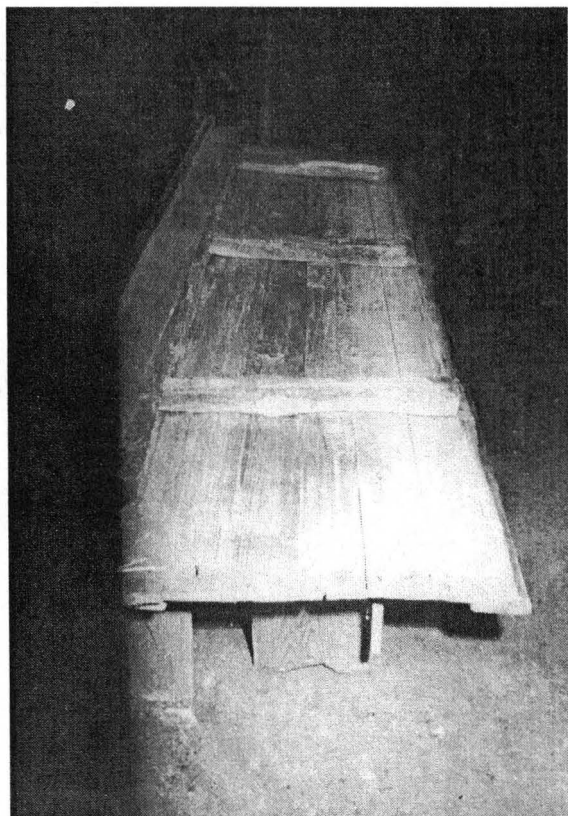

Fig. 17 a, b.

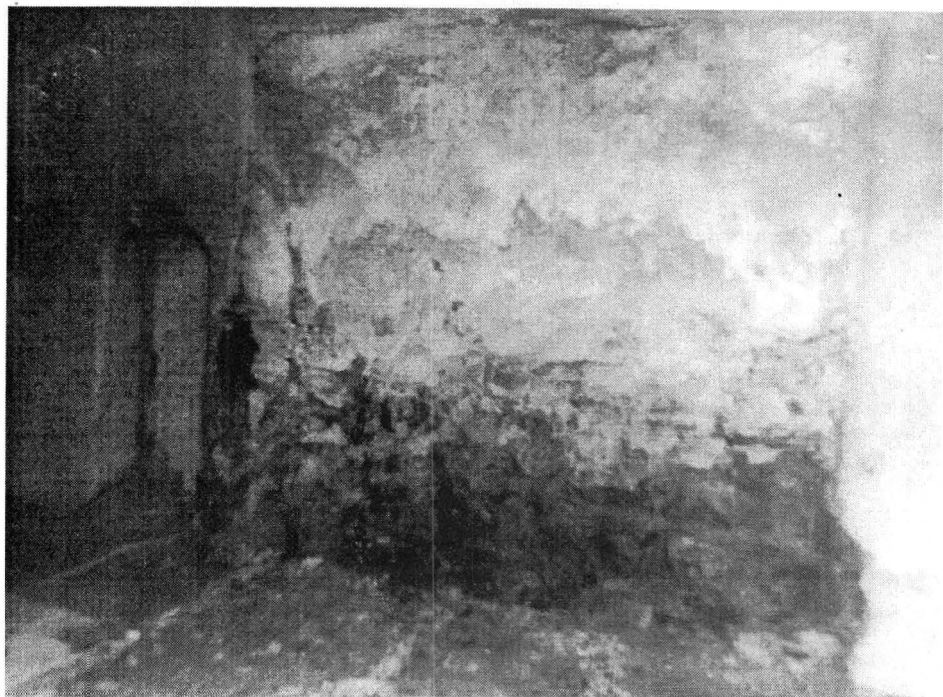
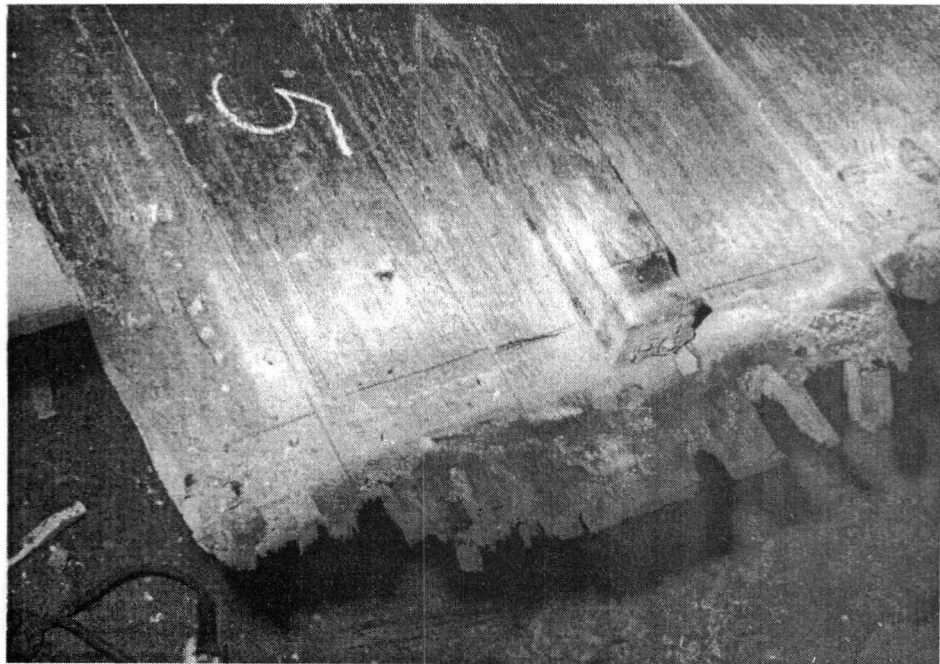

Fig. 18 a, b.

"LĂSĂMÂNTUL" SPIRITUAL ȘI MATERIAL AL MUREȘENILOR

de Lucia Bunaciu

Lăsământul spiritual și material al Mureșenilor din Brașov a format o preocupare permanentă a membrilor acestei familii, după cum a fost dorința lui Iacob Mureșianu, transmisă urmașilor, de a-l păstra pentru a forma o "Fundație" care să fie pusă la dispoziția cercetătorilor istoriei.

A înființa un asemenea așezământ de cultură este o acțiune care cere o bună pregătire intelectuală, lipsă de interese personale, dragoste de oameni și, nu în ultimul rând, disponibilitatea de a face sacrificii materiale, numai și numai pentru a atinge țelul propus.

Dacă astăzi ne găsim aici, aniversând 25 de ani de la înființarea acestei Case Memoriale a Mureșenilor, faptul este datorat și celui de la a cărui trecere în neființă se împlinesc cam același număr de ani, anume D-lui Joe Gherman.

Intrat prin căsătorie în familia Mureșenilor - soția lui a fost fiica lui Iacob Mureșianu, compozitorul - priceperea sa, puterea de muncă, interesul purtat familiei, l-au îndemnat să se ocupe de realizarea dezideratului Mureșenilor de a întemeia un institut de cercetare, în cadrul acestei case, bazat pe arhiva și biblioteca, atât de bogate, ale familiei.

Dr. Joe Gherman a fost un fiu al Munților Apuseni, crescut în dragoste de tradiție, neam și țară. Aparținea unei familii de intelectuali cu stare. Tatăl său, preot ortodox, a fost totodată și profesor de istorie și limba latină la gimnaziul ortodox din Brad, înființat în 1869. Acest gimnaziu atât de important pentru românii ardeleni, urmează celui similar, înființat anterior la Brașov, azi celebrul liceu "Andrei Șaguna". Ca o paranteză trebuie menționat că la întemeierea gimnaziului din Brașov, atât Iacob Mureșianu - tatăl, cât și prietenul său de nădejde, Gheorghe Bariț, ambii greco - catolici, au avut un aport foarte însemnat.

Profesorul Ioan Gherman din Brad a avut trei fii și toți, deși au studiat în alte domenii, au fost buni cunoscători ai istoriei și neamului și, pe lângă

activitățile lor profesionale, au militat, prin scris, prin susținerea materială, la acțiunile de luptă patriotică, în vederea Unirii din 1918.

Ca un singur exemplu în acest sens aș vrea să arăt că fratele mai mare, Dr. Dante Gherman, licențiat în litere și doctor în drept, ca profesor la liceul "Andrei Șaguna" din Brașov, a fost "trimis la Budapesta, la sediul Partidului Național Român, pentru a preda un memoriu al românilor din Brașov și Țara Bârsei, în care se cerea delegaților români să declare despărțirea Ardealului și a Banatului de Ungaria și să părăsească Parlamentul din Budapesta, ceea ce s-a și întâmplat." (citad din cartea "Scheii Brașovului" de Alexandru Surdu). Această sarcină nu a fost tocmai lipsită de primejdii personale, în acele vremuri.

Dr. Joe Gherman a studiat dreptul la Budapesta, a dat doctoratul la Viena și apoi încă un doctorat la Cluj, în drept administrativ, pentru că a lucrat la administrație, unde a ajuns până la funcția de inspector general.

În această calitate a sprijinit multe acțiuni culturale, fiind interesat, după cum am mai spus, de istoria neamului. Așa, de pildă, a sponsorizat, ca să folosesc un termen actual, săpăturile arheologice din 1939 de la Porolissum (cf. scrisoare de mulțumire din 17 VII 1939 a Prof. Univ. C. Daicoviciu), a publicat pe spese proprii cartea "Viața și opera lui Iacob Mureșianu", cu ocazia aniversării a 75 de ani de la nașterea compozitorului, a acordat un sprijin substanțial Bisericii Sf. Nicolae din Brașov unde se și află înmormântat, pentru renovarea și restaurarea picturii acestui important monument (1940) și multe altele.

Venit la Brașov în urma nefericitului dictat de Viena, ca refugiat din Cluj, legătura cu moștenirea spirituală a Mureșenilor s-a întărit, în special datorită strânsei prietenii cu vărul soției sale, Aurel A. Mureșianu, apropiat și ca vârstă, om de mare cultură și istoric. Preocupările comune i-au făcut să decidă împreună punerea în practică a "Lăsământului" spiritual și material al Mureșenilor din Brașov.

Iacob Mureșianu a murit în 1887, lăsând urmașilor săi sarcina de a păstra "intact și indiviz" patrimoniul strâns, pentru a forma o "fundatie", prin care acest patrimoniu să fie pus la dispoziția cercetătorilor interesați, care aveau să fie tot mai mulți, era sigur, după dispariția sa. Pentru că fiul lui Iacob Mureșianu, Dr. Aurel Mureșianu, a urmat la conducerea "Gazetei Transilvaniei" și a continuat totodată lupta politică dusă de Gheorghe Bariț, Andrei și Iacob Mureșianu, toți ceilalți urmași au renunțat la moștenirea părintească și astfel patrimoniul a rămas "intact și indiviz" în posesia Dr-lui Aurel Mureșianu.

Aurel A. Mureșianu, fiul lui Dr. Aurel Mureșianu ca ultim posesor al acestui Lăsământ, neavând moștenitori direcți, înaintea morții sale, prin actul notarial din 1950, delegă pe un alt membru al familiei sale cu "preluarea, păstrarea și organizarea, în scopul înființării, unei instituții cu numele «Fundațiunea Casei Mureșenilor, Bibliotecă, Muzeu, Instituție de cercetări istorico-științifice», conform dorinței înaintașilor" (act notarial public, pr. verb. de autentificare nr. 11/1950).

Lăsământul Mureșenilor cuprindea:

- Biblioteca, 1200 volume;
- Arhiva compusă din acte, documente, scrisori, peste 16.000 de piese;
- Colecția întreagă a "Gazetei Transilvaniei" și a suplimentului "Foaie pentru minte, inimă și literatură";
- Colecțiile tuturor revistelor timpului în întregime;
- Tablouri în ulei ale oamenilor de seamă, precum și ale familiei;
- Mobile de preț din familie;
- Fotografii de însemnătate istorică, sculpturi de Traian Mureșianu și altele.

După decesul lui Aurel A. Mureșianu, în toamna anului 1950, organele securității se prezintă la locuința acestuia pentru a ridica biblioteca, arhiva precum și celelalte, specificate mai sus. Materialul (în special ceea ce înseamnă tipăritură) trebuia trimis la topit, la fabrica de hârtie din Zărnești. Ar fi de arătat faptul că la această fabrică a fost acționar principal Iacob Mureșianu, asigurând astfel hârtie pentru "Gazetă" și că Gheorghe Bariț a fost timp de 20 de ani directorul fabricii. Ironia sortii!

În fața unui asemenea pericol, împluternicitul familiei, Dr. Joe Gherman, transportă într-o singură noapte, ajutat de fiul său, Mircea Gherman, în înțelegere cu omul de cultură ce a fost Ioan Colan, directorul Băncii Centrale, întreg patrimoniul menționat, într-o cameră din casa Mureșenilor, iar Biblioteca Centrală, prin directorul ei, declară că urmează să păstreze în custodie acest "material". Pentru ca "Lăsământul" să fie respectat, patrimoniul rămâne în casa unde a stat din generație în generație, încăperea ce-l adăpostea fiind închisă și sigilată, și având două chei: una la delegatul familiei, cealaltă la Biblioteca Centrală, până la înființarea unității culturale "Fundația Casa Mureșenilor". În baza acestui aranjament nu s-a mai pus problema distrugerii "materialului" și astfel, pe moment, patrimoniul a fost salvat.

În urmărirea scopului propus s-a numit delegatul familiei custode (decizia nr. 7001/1950) de către Regiunea Brașov, care a și început inventarierea patrimoniului. S-a executat astfel o lucrare de inventariere științifică a 16.625 acte, documente, scrisori și altele, urmând ca această acțiune să fie desăvârșită până în 1964.

Din păcate, fără știrea custodelui și fără a se ține seama de prevederile legale, s-a deschis camera ce conținea patrimoniul depus, cu cea de-a doua cheie și s-a transportat totul, fără nici un control, în vrac, depozitându-se în condiții cu totul impropii dăunătoare și chiar distrugătoare.

Intervenind prompt, Dr. Joe Gherman a obținut o cameră la etaj, în imobilul Bibliotecii Centrale de atunci, care să cuprindă întreg fondul Mureșenilor, aranjat pe rafturile și etajerele originale, care fuseseră luate și ele, în vederea "păstrării unității". Numai că, în 1954, această cameră a fost pur și simplu desființată, iar fondul împărțit și despărțit, fără nici un discernământ.

Întreaga serie de reviste vechi, depozitată în condiții cu totul impropii, în garajul bibliotecii, a fost înstrăinată odată cu arhiva, o parte trimițându-se Bibliotecii Centrale din București, alta dispărând pur și simplu, știrbindu-se astfel patrimoniul Mureșenilor, păstrat cu multă trudă și abnegație de-a lungul a mai mult de un secol.

De asemenea, tablouri și alte obiecte au fost trimise și depozitate la Muzeul Județean, fără a fi fost întrebat sau anunțat cineva. Bineînțeles că, atunci când vremurile au permis-o, s-a reclamat această samavolnicie la Sfatul Popular din Brașov (adresa nr. 9475/1962).

Încet, încet, cu multă oboseală și pierdere de timp, s-au obținut unele măsuri de îndreptare a greșelilor făcute dar, vai, nu în totalitate.

În 1957 a apărut decretul prin care se interzicea bibliotecilor de a adăposti arhive, dar abia în 1960 s-a pus în aplicare recuperându-se, parțial, fondul arhivistic. Acum de-abia, începe acțiunea pentru înființarea Casei memoriale. Dr. Joe Gherman, în înțelegere cu Secția de învățământ și cultură din Brașov, înaintează un memoriu Academiei Române, filiala Cluj, arătând situația "Lăsământului Mureșenilor", cu descrierea detaliată a ceea ce cuprinde. Filiala Academiei a delegat pe profesorul Al. Husar care a studiat cele semnalate și, dându-și seama de valoarea fondului respectiv, a înaintat un referat documentat.

Președintele Academiei, filiala Cluj, prof. Raluca Ripan, prin adresa nr. 858 din 5 febr. 1959, înaintează Ministerului Culturii un referat prin care, printre altele, concludă: "Având în vedere importanța istorică

excepțională a materialului păstrat în Arhiva și biblioteca Mureșenilor, cât și posibilitățile Orașului Stalin de a organiza o asemenea Casă Memorială, necesară din punct de vedere științific și cultural, avizăm favorabil inițiativa tov. Dr. Joe Gherman și a secției culturale a Sfatului Popular, propunând studierea problemei și luarea măsurilor cuvenite. ssAcad. R. Ripan" (documente aflate în arhiva familiei).

Arhivele Statului din Brașov au instalat oferind chiar și un post reprezentantului familiei, ca întreg lăsământul să intre la această instituție. Deși la acea dată Dr. Joe Gherman era fără slujbă, pensie sau alt venit, căci cu toate că nu a făcut parte din nici un partid politic - ca funcționar de Stat nici nu ar fi putut - doar pentru că a avut o funcție înaltă și fiindcă fără vreun temei juridic sau vreo condamnare a fost arestat, odată cu venirea comuniștilor la putere, a refuzat categoric oferta Arhivelor și astfel patrimoniul a fost păstrat pentru destinația inițială: înființarea Casei Mureșenilor.

Cu adresa nr. 25355 din 16 sept. 1960, Academia Română comunică Sfatului Popular Brașov: "Considerăm că înființarea unei case memoriale a Mureșenilor este foarte indicată, pentru că în acest fel acest bogat material să poată fi pus la îndemâna cercetătorilor și valorificat. ss. preș. Acad. Iorgu Iordan" (document aflat în arhiva familiei). În aceeași lună Muzeul Literaturii Române din București cu adresa nr. 250 susține: "Conservarea și popularizarea documentelor referitoare la viața și osârdia culturală a glorioasei familii a Mureșenilor, într-un centru de veche tradiție și cultură românească, va constitui un titlu de onoare pentru municipalitatea orașului Brașov.

Suntem așadar întru totul de acord cu propunerea creării casei memoriale a Mureșenilor de care vă preocupați. ss Acad. Panaitescu Perpessicius" (document aflat în arhiva familiei).

Din partea acestei instituții a fost trimis cercetătorul Corin Grosu care, în urma studierii întregului material, a întocmit un referat de specialitate, pe baza căruia s-a trecut la lucrările necesare înființării instituției dorite. Domnul Corin Grosu a întocmit și tematica respectivă, au fost angajați colaboratori externi, care, la rândul lor, au întocmit 7 fișe biografice: Iacob Mureșianu - tatăl, fii săi Dr. Aurel Mureșianu, compozitorul Iacob Mureșianu, sculptorul Traian Mureșianu, vărul său, poetul Andrei Mureșianu și nepoții: istoricul Aurel A. Mureșianu și compozitorul Iuliu Mureșianu.

S-a recondiționat mobilierul original, s-au executat un număr de vitrine pentru expunerea de documente, fotografii etc. Dar, desigur, s-a procedat la donarea acestui apartament, care era în proprietatea familiei, restul casei fiind înstrăinat în decursul anilor, în special pentru a putea finanța "Gazeta Transilvaniei" și procesele politice suferite de redactorii și ziariștii ei.

Actul de donație a fost întocmit și semnat în numele familiei de Dr. Joe Gherman, la Notariatul de Stat din Brașov, în 21 dec. 1965. În afară de apartament se donează mobilier, obiecte, tablouri etc. Totodată se propune o listă de obiecte aparținând diverșilor membri ai familiei pentru a fi achiziționate. În actul de donație s-a specificat obligația de a se înființa, în apartamentul și cu obiectele donate sau achiziționate, conform "Lăsământului", Muzeul Memorial al Mureșenilor (Casa Mureșenilor de astăzi) cu prevederea expresă că nu li se poate da o altă destinație. "Acest apartament rămâne în toate timpurile ca donație pentru Muzeul Memorial al Mureșenilor. În cazul când Muzeul memorial nu ar lua ființă sau ar fi desființat din oricare motive, apartamentul revine direct donatorilor sau urmașilor lor legali." În baza Actului de donație, apartamentul a trecut în proprietatea statului și Dr. Joe Gherman a făcut intabularea la Cartea Funciară nr. 25192, top. 70/0, 5657/4, 5658 1/4.

Destinul Mureșenilor a fost, ca să zic așa, destul de crud, nici unul dintre ei nu a apucat să-și vadă realizat fie idealul național, fie opera la care lucra. Andrei Mureșianu, a murit tânăr și nemulțumit de faptul că trebuia să-și pună munca și priceperea în slujba asupritorilor neamului său. Iacob Mureșianu, mort la 75 de ani, vârstă destul de înaintată pentru acele timpuri, nu a ajuns nici el să desăvârșească tot ce a dorit, dar a avut mângâierea să poată transmite Lăsământul fiului său, Aurel Mureșianu. Acesta ca și frații săi, Iacob Mureșianu și Traian Mureșianu, se sting din viață înainte de a putea vedea Unirea, visul pentru care au luptat toată viața lor. Aurel A. Mureșianu, moare fără a putea pune în practică moștenirea Lăsământului și Dr. Joe Gherman nu ajunge să poată deschide această Casă, pentru realizarea căreia nu a precupețit nici un efort timp de peste 17 ani. Gândindu-se însă la datoria pe care și-o asumase în legătură cu Casa Mureșenilor, îi cere fiului său, Mircea Gherman, care avea o carieră ca economist, să mai urmeze o facultate, cea de istorie, pentru a putea, ca specialist, să preia Muzeul Memorial al Mureșenilor, aflat în faza finală de realizare. Astfel, la inaugurarea Casei Mureșenilor, Dr. Joe Gherman nu a mai putut participa, trecuse în cele veșnice, dar fiul său a preluat ștafeta.

A fost greu de lucrat în regimul comunist, căci ceea ce au reprezentat Mureșenii nu era tocmai potrivit pentru epoca cea nouă, dar Mircea Gherman, dârz și foarte bine pregătit, a reușit totuși o serie de remarcabile acțiuni culturale, realizate în acest muzeu.

Din păcate, cum am mai spus, destinul Mureșenilor nu l-a ocolit nici pe el, și o boală nemiloasă l-a secerat în 1991 acum când poate ar fi putut face mult pentru Mureșeni și cultura românească. Totuși, un noroc tot a avut această Casă a Mureșenilor, căci cea care o conduce astăzi, cu dăruire, pasiune de cercetător, abnegație și pricepere deosebită, profesoara Sanda-Maria Buta, cred că-i va da strălucirea și punerea în valoare pe care le-a dorit "Lăsământul" Mureșenilor.

Simpozion național

"NEGRU VODĂ - ÎNTEMEIETOR DE ȚARĂ"

În zilele de 24-25 mai 1996 în Sala Dietei din seculara cetate a Făgărașului s-a desfășurat simpozionul cu tema "Negru Vodă - întemeietor de țară", organizat de Muzeul Țării Făgărașului în colaborare cu Biblioteca Municipală Făgăraș și Asociația Culturală "Pro Basarabia și Bucovina - filiala "Costache Negri" din Galați.

Prin această manifestare științifică s-a urmărit întrunirea la Făgăraș a unui număr cât mai mare de cercetători ai problemei întemeierii Țării Românești, pentru a face cunoscut stadiul actual al cercetărilor și pentru a da posibilitatea istoricilor să clarifice, pe cât posibil, problema controversată a "descălecătului" lui Negru Vodă din Făgăraș la Câmpulung Muscel.

Numele lui Negru Vodă a preocupat intens istoriografia românească propunându-se diferite identificări ale acestui voievod. Negat sau acceptat, confundat sau preamărit, Negru Vodă a devenit subiect de dispută pentru unii dintre cei mai valoroși istorici români, existența și "descălecătul" său făcând să curgă multă cerneală, de mai bine de un secol.

Și totuși, semnele de întrebare persistă, chiar pentru cei care s-au aplecat cu atâta interes și mîgăla asupra documentelor vremii precum B.P. Hașdeu, A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul, N. Iorga, Gh.I. Brătianu, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, Șt. Pascu, David Prodan ș.a.

Numele lui Negru Vodă, asociat adesea cu cel de "Radu", poate fi găsit într-o serie de cronici, documente, pisanii și inscripții.

Orașe și cetăți, al căror trecut se pierde în negura timpurilor, trec drept ale lui "Negru Vodă", ca și bisericile "domnești" din vechile cetăți de scaun ale Țării Românești, Curtea de Argeș și Câmpulung Muscel.

Deși s-a scris enorm despre această problemă complexă, ea nu a ajuns să fie lămurită pe deplin.

Reputații istorici și cercetători ai perioadei de început ai evului mediu românesc, prezenți la simpozionul de la Făgăraș - prin comunicările prezentate - au abordat problema pusă în discuție dintr-o multitudine de unghiuri de vedere, proiectând noi și incitante lumini asupra unei personalități și a unei epoci intrate de acum în legendă.

Au fost prezentate următoarele comunicări:

Academician Șerban Papacostea, București, Întemeiere și descălecat - sensul istoric al unei tradiții;

Doctorand Nina Negru, Chișinău, "BASARABII" și "BASARABIA" în "Istoria critică a Românilor" de B.P. Hașdeu;

Profesor universitar dr. Teo-Teodor Marșalcovshi, Bălți, Factorul geografic și continuitatea neamului;

Conf. univ. dr. Paul Păltânea, Galați, Gh.I.Brătianu - Tradiția descălecării Țării Românești;

Dr. Nicolae Constantinescu, București, Legendă și realități arheologice în vatra Argeșului istoric;

Dr. Sergiu Iosipescu, București, Contribuții la istoria Țării Oltului în sec.XIV;

Dr. Florea Costea, Brașov, Mărturii arheologice despre Negru Vodă în sudul Transilvaniei;

Prof. Nicolae Bănică, Rm. Vâlcea, Olea și Basarab, voievozi ai descălecării?;

Preot Ioan Năftănăilă, Breaza - Făgăraș, Negru Vodă în tradiția satului Breaza.

Lucrările simpozionului au fost binecuvântate de dr. Antonie Plămădeală, Arhiepiscop al Sibiului și Mitropolit al Transilvaniei, Crișanei și Maramureșului.

Tot în cadrul simpozionului dl. prof. Valentin Golub, directorul Muzeului de Istorie și Etnografie Orhei (Republica Moldova), ca de altfel și ceilalți oaspeți din Republica Moldova, a făcut apel la sprijin din partea istoricilor și muzeografilor români și a lansat și un semnal de alarmă privind situația grea în care se găsește cultura românească (lipsa cărților și publicațiilor de specialitate în limba română) în Basarabia care și astăzi mai este supusă rusificării și se menține încă starea de dependență culturală și economică față de marea putere de la răsărit.

Prin comunicările și discuțiile purtate, participanții la simpozion au adus date și elemente noi în identificarea personajului "Negru Vodă" sau

"Radu Negru", plasarea lui în timp și rolul acestuia în procesul de centralizare a statului feudal Țara Românească.

Astfel s-a putut deduce că Negru Vodă, "descălecătorul" Țării Românești, nu este decât o personificare legendară a unui domn care avea în realitate alt nume. El ar putea fi identificat fie cu Seneslau (cel pomenit în Diploma Cavalerilor ioaniți, la 1247), Tihomir (tatăl lui Basarab I), cu însuși Basarab I Întemeietorul (cca.1310-1352) sau cu Nicolae Alexandru, Vladislav Vlaicu, Radu I (tatăl lui Mircea cel Bătrân) sau cu Neagoe Basarab (1512-1521). Cert este că denumirea de "Negru" este o simplă poreclă, dată fie ca urmare a îndepărtării Negrilor Tătari din ținuturile de la răsărit de Olt, numite "Țara Neagră", fie că era brunet ca fizionomie. S-a încercat o plasare în timp a lui Negru Vodă, către sfârșitul secolului al XII-lea și o identificare a acestuia cu Tihomir, înaintașul lui Basarab I.

În sprijinul acestor afirmații vin ultimele cercetări arheologice de la Curtea de Argeș (N. Constantinescu), precum și piatra genealogică a protopopului Ionașcu Monea, pusă la 1728 la Veneția de Jos (aflată în Muzeul Țării Făgărașului) care amintește de Negru Vodă la 1185.

S-a mai subliniat că ceea ce tradiția numește "descălecat" nu este altceva decât un curent de emigrare de populație din Țara Făgărașului la sud de Carpați (din cauza expansiunii maghiare în Țara Oltului), care, deși nu a creat statul Țara Românească, a avut un rol important în unificarea formațiunilor politice prefeudale de la sud de Carpați.

Pentru aprofundarea și clarificarea acestor incertitudini s-a propus (de către Șerban Papacostea) înființarea la Făgăraș a unui centru național "Negru Vodă" de cercetări privitoare la începuturile statalității la români și întrunirea periodică aci a cercetătorilor acestei probleme controversate a istoriografiei românești.

Gheorghe Dragotă

JULIUS TEUTSCH - COLECȚIONAR DE HARTĂ VECHE

În lumea contemporană, cartografia (deci știința care se ocupă cu cercetarea interdisciplinară a hărților vechi - obiecte de mare valoare artistică, istorică și documentară) a avut un avânt considerabil. Există în Europa, Asia și America adevărate școli de istorie a cartografiei în care își desfășoară activitatea în egală măsură istorici, geografi și cartografi, care își măsoară forțele în cadrul unor reuniri de mare prestigiu¹.

În plan paralel, pe plan mondial există numeroși colecționari de hartă veche², există târguri, anticariate și reviste editate la un înalt nivel științific³.

Se pune întrebarea firească: de ce atâta interes pentru acest domeniu mai puțin însemnat la prima vedere? Răspunsul este simplu: pe lângă satisfacerea gustului estetic, harta veche poate deveni la un moment dat un important izvor istoric; poate oferi o bogăție de informații acolo unde documentul lipsește. Fără declarații ostentative, harta veche poate sluji ca argument al teritorialității; căci mulți sunt aceia care demonstrează pe baza lor că un teritoriu le-a aparținut cândva (Slovenia, Finlanda, Polonia, Estonia), ca să oferim doar câteva exemple⁴.

Tocmai în aceasta rezidă meritul lui Julius Teutsch, care a avut marea inspirație de a colecționa un impresionant număr de hărți vechi și de a le dona Muzeului Săsesc al Țării Bârsei. Din fericire, mare parte sau în totalitate, această valoroasă colecție se găsește azi în patrimoniul Muzeului de Istorie Brașov; prin comparație, credem că suntem deținătorii (între muzeele din țara noastră) unuia din cele mai valoroase fonduri de hartă din secolele XVI-XVIII⁵.

Colecția noastră se completează în mod fericit cu exemplarele aparținând unui alt colecționar de marcă; este vorba de D.Z. Furnică, care la rândul lui le-a donat Muzeului "Astra", ajungând în final tot în patrimoniul nostru⁶.

Printr-o muncă migăloasă, extinsă pe o durată mai mare de un deceniu, am reușit să "radiografiem" colecția de hartă existentă și să o

valorificăm într-un catalog de colecție, singurul din țară existent până la această oră⁷.

Dintr-un număr de aproximativ 150 de exemplare (disparate sau atlase fragmentare) peste 70 de bucăți aparțin lui Julius Teutsch.

Între cele mai valoroase hărți și stampe, colecționate cu grijă și pasiune de această personalitate de excepție (interesant că achizițiile nu s-au făcut la întâmplare "după ochi", ci în mod conștient) se numără: hărți aparținând școlii olandeze, franceze și germane, fragmente din celebra Mappa de la Transilvania⁸ și hărți manuscris care descriu parțial sau în totalitate Țara Bârsei.

Tot de la Julius Teutsch ne-au rămas două foarte frumoase stampe: una reprezintă Viena sfârșitului de veac XVIII și cealaltă Varșovia anului 1772.

De câte ori, pe spatele vreunei hărți aflate în studiu apare de acum familiara semnătură în creion "J. Teutsch" nu ne putem reprimă admirația de a fi existat înaintași ai muzeografiei brașovene care au avut o viziune culturală atât de deosebită.

Note:

1. O asemenea reuniune este Congresul internațional de istorie a cartografiei, ajuns la cea de a XVI-a ediție, desfășurată în anul 1995 la Viena.

2. Această categorie cu totul specială care cuprinde atât cercetători cât și oameni de diferite profesii, animați de aceeași pasiune, își desfășoară activitatea în cadrul Societății internaționale a colecționarilor de hartă veche (IMCoS), cu sediul la Londra.

3. Cea mai recentă apariție este revista intitulată MERCATOR'S WORLD.

4. Sub auspiciile Academiei din Slovenia a fost editat de curând un catalog de hartă veche intitulat Josephinische Landesaufnahme (1763-1787), pentru a se demonstra pe baza hărților vechi, întinderea teritoriului sloven în secolul al XVIII-lea.

5. Ne referim numai la hărțile considerate "vechi", fără a mai pune la socoteală atlasele, hărțile și planurile din secolul XIX și XX.

6. D.Z. Furnică a fost preocupat îndeosebi de colecționarea unor hărți cuprinzând spațiul dunărean.

7. Catalogul menționat a apărut în două numere consecutive, XIV și XV-XIX, ale anuarului Cumidava, editat de Muzeul de Istorie din Brașov.

8. Giovanni Morando Visconti, inginer militar austriac de origine italiană, întocmește în anul 1699 cea mai exactă și mai amănunțită hartă a Transilvaniei.

9. Stampa dedicată Varșoviei, executată de celebrul cartograf și gravor italian Rizzi Zannoni, reproduce pe margini fațadele unor palate și biserici ale acestui oraș. În momentul reconstruirii Varșoviei după cel de-al II-lea război mondial, au fost întreprinse eforturi deosebite pentru găsirea de imagini vechi. Iată cum o hartă sau o stampă pot câștiga la un moment dat statutul de document.

Măriuca Radu

Expoziție națională:

MARELE CENTRU CERAMIC ROMAN DE LA MICĂSASA

(îndeletniciri - arte - credințe)

La Muzeul Țării Făgărașului în 14 iunie 1996 s-a vernisat expoziția națională de ceramică romană: "Marele centru ceramic roman de la Micăsasa". Expoziția a putut fi vizitată între 15 iunie - 20 iulie 1996.

Comuna Micăsasa este situată în jud. Sibiu, între Blaj și Copșa Mică (mai aproape de Copșa Mică). Nu se cunoaște până în prezent numele antic al localității.

Începând din 1976 s-au efectuat aici de către arheologul dr. Ioan Mitrofan de la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj Napoca cercetări arheologice care au dus la descoperirea celei mai mari așezări romane din partea răsăriteană a provinciei Dacia. Această așezare a fost întemeiată de către coloniștii romani și se întinde pe o suprafață de aprox. 20 ha, fiind până în prezent cercetată doar parțial (aprox. 26 ari). Printre altele s-au descoperit 26 cuptoare pentru ars ceramică și în jur de 400 de tipare pentru confecționat vasele de "lux terra sigillata" precum și alte ustensile pentru olărie (unelte unicate).

Descoperirea în Dacia romană a unui număr foarte mare de tipare pentru "terra sigillata" dovedește că aceste vase de lux s-au produs în interiorul provinciei Dacia și nu proveneau numai din import.

Interesantă este și o inscripție votivă "DEUS SAROMANDUS", ce amintește numele unui zeu, necunoscut până acum în lumea romană. S-au mai găsit și două gropi cu vase rebutate (peste 1 000 de bucăți), multe vase torsionate întregi și șase roți de olar.

Pe baza materialului arheologic s-au putut constata și principalele îndeletniciri ale populației colonizatoare dar și ale autohtonilor daci: agricultura, creșterea vitelor, vânătoarea, pescuitul, iar dintre meșteșuguri, bineînțeles, olăritul.

Un alt aspect demn de remarcat este că, prin descoperirea în așezarea de la Micăsasa a unor obiecte ceramice ce poartă pe ele unele simboluri creștine, se demonstrează că acest cult - creștinismul - s-a răspândit în Dacia cu mult mai devreme decât se știa până acum, respectiv în sec. II-III d.H., în plină administrație romană.

Această întinsă așezare, situată pe drumul imperial ce ducea la Apulum, a existat pe toată durata stăpânirii romane în Dacia, fiind datată în secolele II-III d.H., descoperirile făcându-se într-un strat de cultură nederanjat.

Prin amploarea sa, așezarea romană de la Micăsasa poate fi comparată cu marile centre similare din vestul Imperiului roman.

Gheorghe Dragotă

RECENZII

**Vasile Ursachi, ZARGIDAVA. Cetatea dacică de la Brad,
București, 1995 (594 p. cu 364 planșe, desene și foto și 28 fig. în text)**

Apărută în seria Biblioteca Thracologica sub egida Ministerului Învățământului și a Institutului Român de Tracologie, cartea al cărei autor este dr. Vasile Ursachi ni se pare, chiar înainte de lecturare, o realizare impunătoare. Cele aproape 400 pagini de text, susținute de o ilustrație impresionantă (aproape 400 de planșe și figuri) valorifică o cercetare arheologică derulată pe parcursul a peste două decenii (1963 - 1984). Această cercetare a vizat inițial doar cetatea dacică de la Brad, extinzându-se ulterior la așezarea civilă adiacentă, la necropolă și la cimitirul carpic. Pe parcursul ei au fost evidențiate și sunt prezente în volum, în măsură mai mult decât rezonabilă (deși nu făceau obiectul strict al lucrării) descoperiri datând din alte perioade și epoci istorice. Începutul aparține culturii Precucuteni, continuată de o locuire eneolitică (cultura Cucuteni A și AB). Perioada de trecere la epoca bronzului este ilustrată prin 4 morminte de inhumatie și prin diverse piese descoperite izolat (fără să fie vorba despre o așezare), în timp ce din epoca bronzului există o așezare fortificată databilă în faza I C2 I a culturii Monteoru și din partea finală a epocii bronzului. Cultura Noua este și ea prezentă cu o puternică fortificație de pământ, piatră și lemn, fortificație sigur refolosită în Ha B, răstimp din care se demonstrează și intense legături cu lumea egeeană.

Cum însuși autorul spune (p. 284) "Cele mai importante rezultate au fost obținute însă, pentru perioada următoare și anume, cea cuprinsă între sec. IV î.e.n. - II e.n., care corespunde cu o intensă dezvoltare a forțelor de producție ce ilustrează un întreg proces de evoluție a culturii materiale și spirituale geto-dacice, marcată de existența celor patru niveluri de locuire dacice pe acropolă și trei din așezarea deschisă". Este sintetizată aici întreaga cercetare arheologică din siturile de la Brad. Pentru a ajunge la această concluzie, autorul apelează la un amplu demers științific structurat

în 8 mari capitole, după cum urmează: Introducere (I) în care sunt făcute cunoscute cadrul natural și Istoricul cercetărilor; Așezarea geto-dacică (II) în care sunt înfățișate o descriere generală, stratigrafia, locuințele, sanctuarele, anexele gospodărești și gropile; Sistemul de fortificații (III) și inventarul așezării (IV) cu întregul patrimoniu mobil: unelte, arme, ceramică, obiecte de podoabă, monede. Un capitol distinct este destinat Necropolei (V). Se precizează apoi Cronologia (VI) și Apartenența etnică (VII). Foarte prețios este capitolul ultim, intitulat Concluzii (VIII), în care de fapt regăsim întreaga carte, concentrată.

Rezumatul în limba franceză, alături de explicațiile planșelor și ale figurilor în aceeași limbă, deschid și cercetătorului străin calea înțelegerii cantității uriașe de informații adunată timp de 22 de ani. Înțelegerea este facilitată și de faptul că traducerea este făcută tocmai de un specialist în arheologie, dr. Marius Alexianu.

Fiind volumul care începe categoria Dacologica din seria Biblioteca Thracologica, lucrarea doctorului Vasile Ursachi, dedicată uneia dintre cele mai cunoscute dayae, se poate constitui în exemplul care trebuie neapărat urmat.

Florea Costea

**ANGVSTIA, I (1996), Editura CARPATICA,
Sfântu-Gheorghe - Cluj-Napoca, 1996
(374 p. și 17 planșe grafice, diverse anexe).**

Apărută sub egida Ministerului Culturii, prin strădania Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei (și filiala lui "Secția de Istorie a Carpaților Răsăriteni" din Sfântu-Gheorghe), ca și a Muzeului Spiritualității Românești din aceeași localitate, primul număr al anuarului ANGVSTIA este realizat sub îngrijirea P.S. Ioan Selejan, Episcopul Harghitei și Covasnei și a prof. univ. Iustinian Petrescu. Eforturile concertate ale instituțiilor și ale personalităților de marcă din spiritualitatea și din viața științifică românească actuală și-au aflat încununarea într-un volum care chiar de la început reușește să aibă personalitate. Cartea se impune nu doar prin ținuta grafică excelentă (fără ca autorul ei să fie menționat . . .) ci, mai ales, prin conținutul științific-informativ asigurat de un colegiu de redacție prestigios, afirmat mai demult sau recent în știința istorică românească (dr. Gheorghe Lazarovici, Ioan Lăcătușu - redactori responsabili; Viorica Crișan, Ovidiu Munteanu, Vasile Lechințan și dr. Valeriu Căvruc - secretari de redacție).

Profilat pe trei domenii care, însumate, concentrează istoria noastră națională (arheologie, istorie, etnografie), demersul științific se derulează în tot atâtea capitole: Studii și comunicări, Note și discuții și Recenzii. Acestea sunt precedate, cum este firesc la orice început, de un capitol preambular în care Ioan Lăcătușu și Gheorghe Lazarovici rostesc un mișcător Cuvânt la început de drum în care pledează pentru transformarea sud-estului Transilvaniei, în principal a județelor Covasna și Harghita, în "obiectiv prioritar" al cercetării interdisciplinare a istoriei românilor de pe aceste meleaguri, fără cunoașterea căreia însăși istoria noastră națională ar fi incompletă. Totodată se pledează pentru înființarea unor instituții a căror menire ar trebui să fie chiar promovarea acestei cercetări și aducerea ei în circuit științific (muzee, biblioteci, societăți culturale etc.), aceasta cu atât mai necesar cu cât cercetarea științifică istorică nu este aici la început, preistoria, istoria antică și medievală a zonei bucurându-se de investigațiile unor savanți din țară sau din străinătate încă din secolul trecut. În aceeași măsură se pledează pentru apariția unor publicații științifice specializate, începutul fiind chiar acest prim număr al anuarului ANGVSTIA.

Necesitatea demersului științific riguros și obiectiv este subliniată de Ilie Fonta și deja realizată parțial de P.S. Ioan Seljan, Episcopul Harghitei și Covasnei într-o succintă, densă și de suflet incursiune în fenomenul creștin

ortodox românesc, ca și de prof. univ. dr. Dumitru Protase în Portretul lui Andrei Șaguna.

Primul capitol (Studii și comunicări) se deschide cu un studiu al dr. Gheorghe Lazarovici asupra istoriei străvechi a Carpaților Orientali (din paleolitic la epoca aramei) și continuă cu alte metateriale ce investighează preistoria și istoria antică: Prototracii în Carpații Răsăriteni (Zoja Maxim), Câteva considerații privind originea culturii Noua (dr. Valeriu Cavruc), Aspecte ale civilizației tracice și dacice din Carpații Răsăriteni (Viorica Crișan), Angustia (Brețcu) (prof. univ. dr. Dumitru Protase), Sud-estul Transilvaniei sub stăpânirea romană (dr. Zoltan Szekely). Evul mediu românesc din zonă, la începutul secolului al XVII-lea, este abordat din punct de vedere demografic de cercetătorul Vasile Lechințan în studiul Românii din scaunele secuiești la 1614 și este continuat în plan cultural-spiritual de mai multe materiale care fac o dată în plus dovada apartenenței acestei zone la trupul și sufletul viu ale românimii. În aceeași manieră riguros-științifică se înscriu și contribuțiile care au în vedere epoca modernă, care și ele se referă la domenii diferite: istorie, religie, personalități, învățământ, istorie militară, etnocultură, demografie etc.

Al doilea mare capitol al cărții îl constituie Notele și discuțiile. Aici își găsesc locul studii care, nelecturate, pot să creeze falsa imagine a importanței lor mai reduse. În realitate, parcurgerea lor probează din plin nu numai acuratețea și obiectivitatea cu care este scris fiecare cuvânt comunicat, ci și faptul că de data aceasta, fără excepție, autorii investighează numai realități istorice din județele est-transilvane (Covasna, Harghita, Mureș). Regretul recenzorului este că nu poate să-i citeze pe toți autorii, deși "notele" lor sunt reale contribuții la cunoașterea istoriei acestei părți a României.

Volumul se încheie cu capitolul Recenzii, în care sunt prezentate o serie de apariții editoriale recente deosebit de valoroase, unele cu impact direct asupra zonei geografico-istorice acum în discuție.

ANGUSTIA I are marele merit că deși se află la "început de drum", ea se prezintă specialiștilor ca o realizare sobră și matură, experiența în domeniu și competența celor care și-au unit eforturile în scopul asigurării genezei ei scutind-o de trecerea lentă și greoaie prin etapele altfel inevitabile spre perfecționare. Tocmai de aceea cercetătorii în domeniul istoriei, și nu numai ei, așteaptă cu mare interes numerele viitoare.

Valeriu Sîrbu, CREDINȚE ȘI PRACTICI FUNERARE, RELIGIOASE ȘI MAGICE ÎN LUMEA GETO-DACILOR,

Editura Porto-Franco, Galați, 1993 (254 p., 64 fig. desene și foto și 24 anexe grafice).

Dr. Valeriu Sîrbu este cunoscut în literatura arheologică românească prin numeroase studii dedicate în special Daciei preromane, fără a neglija însă alte epoci apărute conjunctural în cercetările pe care le-a întreprins. Treptat, în paralel cu intensă cercetare arheologică desfășurată în țară sau în afara ei, Valeriu Sîrbu și-a îndreptat atenția specială asupra unui gol unanim și demult resimțit în istoriografia noastră, anume religia dacilor, chiar dacă asupra acesteia se oprișeră anterior savanți ca I. I. Russu, C. Daicoviciu, D. Berciu s.a. Știrile vagi și de multe ori neconcordante asupra acesteia transmise de autorii antici, precum și absența din descoperirile arheologice a unor "monumente" care să rezolve problema tranșant, l-au determinat să se aplece asupra unor categorii spirituale care se constituie în tot atâtea componente ale acestei religii, argumentul reprezentându-l probele materiale. Strădaniile sale, duse pe parcursul mai multor ani, au fost încununate nu demult în volumul cu titlul de mai sus. Cartea are două părți mari, distincte dar obligatoriu interdependente: Catalogul descoperirilor și Analiza descoperirilor, fiecare cu capitole (în total 9) și subcapitole care reprezintă argumentul Concluziilor finale. Deosebit de importante mi se par capitolele în care sunt tratate practicile funerare la geto-dacii din secolele IV-III î.e.n. și la dacii liberi din secolele II-III e.n. (VI), riturile și ritualurile funerare la geto-dacii dintre secolele II î.e.n. - I e.n. (I), ca și concluziile (parțiale) privind practicile funerare la geto-dacii din secolele II î.e.n. - I e.n. (V), capitole susținute și completate de altele în care sunt prezentate descoperiri arheologice care au relație directă cu tema tratată: sacrificii și înhumări rituale de animale în secolele IV î.e.n. - III e.n. (VII), oseminte umane incinerate în contexte nefunerare din secolele II î.e.n. - I e.n. (II), oseminte umane neincinerate în contexte nefunerare din secolele IV î.e.n. - I e.n. (III), analogii privind practicile de expunere/ descompunere a cadavrelor și de sacrificii umane (IV). Un capitol aparte (VIII) este dedicat figurinelor antropo și zoomorfe traco-daco-getice dintre secolele V î.e.n. - III e.n., fiecărei categorii de piese fiindu-i studiate morfologia și tipologia, precizându-se totodată aria de răspândire, contextul arheologic în care au fost descoperite, originea și cronologia. În unul dintre capitole autorul se oprește asupra semnificației acestora (VIII

G). Întreaga analiză din partea I a cărții este sprijinită pe un catalog de descoperiri deosebit de bogat, în care sunt înfățișate necropolele și mormintele izolate tumulare, necropolele și mormintele izolate plane geto-dacice, grupul daco-scordisc din Oltenia, grupul dacic Lipița și grupul dacic din Bazinul Superior al Tisei (incinerația), precum și necropolele și mormintele izolate geto-dacice în general dar și din grupul Lipița (inhumația). Aceștia li se adaugă descoperirile semnalate anterior în capitolele II, III, VII și VIII și gropile. Simpla înșiruire la care am recurs, fără a respecta ordonarea autorului, dovedește că acesta a adus în discuție și a luat în calcul descoperirile din întregul areal traco-daco-getic, descoperiri eșalonate pe parcursul a 8 secole (V î. Chr. - III d. Chr.). Bogăția informației i-a permis autorului să sintetizeze întregul fenomen urmărit în capitolul Concluzii finale (IX) în care fiecare cercetător sau simplu doritor de cunoaștere a spiritualității dacice va găsi toată informația dorită, cunoscută până în anul 1993. Un amplu rezumat în limba franceză, precum și reluarea explicației ilustrației în aceeași limbă, fac cartea accesibilă și cercetătorului străin. Tocmai de aceea, indiferent cui se adresează, aceasta reprezintă nu numai un volum-unicat în domeniu, ci și instrumentul de lucru care simbolizează arhetipul genului, fără de care orice întreprindere similară mi se pare imposibilă dacă nu pornește de aici.

Florea Costea

**Tibor Szathmáry, CARTOGRAPHICA HUNGARICA, V,
Tatabánya, 1992.**

În ultimele decenii remarcăm pe plan mondial un interes sporit pentru cercetarea și valorificarea hărților vechi, devenite rarități prețioase prin distrugerile repetate la care au fost supuse de-a lungul timpului. Tot mai mulți specialiști sunt atrași de acest domeniu, aflat undeva la granița dintre istorie și geografie, dintre știință, artă și o fantezie nemărginită.

Printre școlile naționale de istorie a cartografiei din țări cu tradiție se numără și cea maghiară, a cărei activitate se materializează în elaborarea de cărți, cataloage și în organizarea de întâlniri cu participare internațională.

De curând, în Ungaria apare și o revistă specializată: Cartographica Hungarica, aflată în prezent la cel de-al cincilea număr. Inițiatorul și sufletul ei este pasionatul istoric Tibor Szathmáry, cunoscut pe plan european și ca autor al unei lucrări de referință, intitulată *Descriptio Hungariae. Magyarország és Erdély nyomatott térképei 1477-1600*. Multe din hărțile prezentate provin din bibliotecile și arhivele Italiei, țară în care Tibor Szathmáry și-a desfășurat activitatea mai mult de un deceniu.

Pe lângă o ținută grafică remarcabilă, revista are un conținut științific pe măsură, de factură academică, autorii articolelor (din Ungaria sau din străinătate) abordând teme majore ale istoriei cartografiei, atât din spațiul maghiar, cât și din cel dunărean în general.

Iar satisfacția profesională ne sporește când observăm că frecvența teritoriilor nord dunărene prezentate de maeștrii de demult ai hărții este cu mult mai mare decât ne închipuim.

Paralel sunt puse în valoare hărți vechi, unele purtând însemnul valoric al unicatului, existente în instituțiile de profil din întreaga Europă. Astfel, pe coperta ultimului număr apare o hartă manuscris, excelent reprodusă. Într-o notă a redacției ni se semnalează că face parte dintr-un manuscris pe pergament, de proporții mai mari, dedicat artei militare și instrumentelor de război, realizat pare-se spre sfârșitul secolului al XIV-lea și că a ajuns după multe peripeții la Biblioteca Națională din Paris.

Valoarea hărții constă în ilustrarea înaintării turcești în Peninsula Balcanică. Se observă cum Bizanțul devenise o insulă creștină într-o mare otomană. Acest document cartografic, de valoare inestimabilă, atinge și spațiul nord-dunărean, numele de Valahia fiind repetat de mai multe ori.

De altfel, cercetătorul român Ion Dumitru-Snagov a dedicat acestui subiect o amplă monografie, intitulată *Țările Române în secolul al XIV-lea*.

Codex Latinus Parisinus, apărută în 1979 în editura Cartea Românească. Fără a intra în amănunte și neavând pretenția de a lămuri controversele (de altfel firești) apărute între specialiști cu privire la locul de redactare a hărții sau la unele localizări, este clar că ne aflăm în fața unui izvor de primă mărime al istoriei românilor.

Pentru această reușită publicistică îi felicităm sincer pe colegii din Ungaria, dorindu-le să scoată cât mai multe numere, în ciuda greutăților financiare cu care se confruntă și ei.

Totuși, în calitate de slujitori ai istoriei ne punem o întrebare cel puțin firească: oare, nu ar fi necesară și la noi în țară o mai serioasă și mai constantă preocupare în fascinantul domeniu al hărții vechi?

Măriuca Radu

Responsabil de carte:
dr. Florea Costea

Coperta I și foaia de titlu,
grafică: Eftimie Modâlcă

Fotografii: Paul Pavel

Tehnoredactare computerizată:

Adriana Seculin
Liliana Zaharie
Mariana Dospinescu
Grațiela Garcea
Gabriela Șelaru
Șerban Seculin

Tipar executat sub comanda
347/20.11.1996 de

Brașov, str. Dorobanților nr. 6
Tel & fax: 068/152566; 410506
410612; 410712

Depozit legal trim. I 1997

ISBN 973-97440-7-9

ISSN 1224-50-2x

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>